

Rita ŽADEIKYTĖ

Dubysa, vienijanti gamtą, kultūrą ir žmones

POKALBIS PRIE APSKRITOJO STALO BAZILIONŲ MOKYKLOJE

Nuotraukos Laimos Perminienės

Eugenijus SKRUPSKELIS, Romualdo Ozolo paramos fondo direktorius

Rimvydas TAMULAITIS, Kurtuvėnų regioninio parko direktorius

Darius RAMANČIONIS, Kurtuvėnų regioninio parko vyriausiasis specialistas kraštotvarkininkas

Vytautas STONYS, Tytuvėnų regioninio parko direktorius

Agnė BUCHAITĖ, Tytuvėnų regioninio parko vyriausioji specialistė kultūrologė

Vygantas KILČAUSKAS, Dubysos regioninio parko direktorius

Vaida MOZŪRAITIENĖ, Panemunių regioninio parko vyriausioji specialistė kultūrologė

Diskusiją moderavo žurnalistė Rita ŽADEIKYTĖ

Rita ŽADEIKYTĖ. Dubysa, viena svarbiausių Žemaitijos upių, šį kartą sukviėtė prie apskritojo stalo kalbėtis apie istoriją ir kultūrą palei Dubysą veikiančių regioninių parkų žmones. Kodėl regioniniai parkai svarbūs „Padubysio kronikų“ žurnalui, o žurnalas gali būti svarbus regioniniams parkams?

Eugenijus SKRUPSKELIS. Romualdo Ozolo dėka Bazilionai tapo kultūros centru, kuriančiu ir įtvirtinančiu Lituanistikos centrą su biblioteka, buriančiu bendradarbiauti žmones, intelektines ir kultūrines pajėgas. To pavyzdžių jau yra daug – mokykla, Lituanistikos centras, R. Ozolo paramos

fondas, bendradarbiavimas su regioniniais parkais, Šiaulių universitetu, Šiaulių „Aušros“ muziejumi. Tokių bendro veikimo analogų Lietuvoje daugiau nežinau ir to veikimo rezultatai jau labai ryškūs – istorijos ir kultūros žurnalas „Padubysio kronikos“. Bazilionų miestelis jau darosi įžymus ne tik Šiaulių rajone ar Šiaulių regione.

Su R. Ozolu mes buvome bendražygiais labai ilgą laiką. Buvo įsteigtas gana trumpai veikęs judėjimas „Už teisingumą Lietuvoje“, kai Lietuvoje vyko gana garsiai nuskambėję įvykiai dėl FNTT vadovo Vitalijaus Gailiaus atleidimo. Susirinko aktyvūs žmonės, ėmėsi veiklos, bet mus tada gana greitai „pastatė į vietą“ ir iš to judėjimo labai greitai nieko nebeliko. Tuo metu kaip tik buvo atgaivintas R. Ozolo paramos fondas, anksčiau veikęs kitu pavadinimu – „Visuomenės plėtros ir paramos fondas“. Būtent R. Ozolo fondas ir buvo atgaivintas kaip pagrindas tam judėjimui, bet, deja, ir iš to nieko neišėjo. Tuomet kilo mintis apie leidybą. Tiesiog matėme, kad nuoširdžios ir patriotinės spaudos Lietuvoje kaip ir nėra: kalbame apie viską paviršutiniškai arba tik apie kažkokios vienos krypties poziciją.

Kita vertus, daugelis pradėjo užmiršti labai nesenus įvykius ir ėmė juos labai įvairiai interpretuoti. Ir dabar tai galima gana aiškiai pastebėti, kai ypač jauni politologai ima pasakoti įvykių dalyviams,

Eugenijus Skrupskelis

kaip iš tikrųjų viskas buvo. Tada viskas ima skambėti labai keistai.

Todėl kilo mintis skelbti Sąjūdžio ir Atgimimo laikų dokumentus, prisiminimus, tai, kas mažiau arba visai nežinoma. 2012 m. atsirado žurnalas „Nepriklausomybės sąsiuviniai“. Netrukus po to R. Ozolo fondas turėjo dar keletą projektų. Be leidybinių projektų, gimė ir Lituanistikos centro idėja. Romualdas iš pradžių jį įsivaizdavo Joniškėlio dvaru, nes būtent ten jis yra gimęs, iš ten ir signataras Eugenijus Petrovas ir dar keletas žmonių. Jie labai nuoširdžiai įsivaizdavo, kad tą dvarą galima prikelti ir ten kaupti išeivijos spaudą, kurti kultūros centrą. Bet, deja, iš to nieko nepavyko padaryti, kadangi dvaras buvo privatizuotas, didelė dvaro dalis sunaikinta, nors tai iš tikrųjų labai unikalus centras, kuriame veikė ir mokykla, ir ligoninė, kurias kuravo Vilniaus universitetas. Toks atvejis buvo vienintelis Lietuvoje ir labai gaila, kad iš to nieko neišėjo.

Romualdas su Bazilionais palaikė ypatingą ryšį, ypatingas ryšys užsimezgė su Bazilionų mokyklos direktoriumi Rimantu Goriu, kuris ne tik gali daug padaryti, bet ir labai daug daro. Taip Romualdai Ozolui ir Rimantui Goriui nutarus, nuspręsta leisti dar vieną R. Ozolo fondo leidinį. Tai, kas anksčiau buvo vadinama kraštotyros leidiniais, buvo laikoma primityviu ir neįdomiu reikalu. Tiesiog buvo nuspręsta, kad tai galima padaryti visiškai kitaip ir

įdomiai. Rezultatas – labai įdomus leidinys, labai vertinamas ne tik Bazilionų apylinkėse, Šiauliuose, bet ir Vilniuje per įvairius kultūros renginius, susitikimus Seime jį masiškai perka. Mane šiek tiek stebina, kad ir užsieniečiai labai mielai išsigyja žurnalą „Padubysio kronikos“. Juos, pasirodo, labai domina būtent regioniniai dalykai.

Buvo mintis „Padubysio kronikų“ žurnale parodyti mažąją istoriją, vietos istoriją tam tikrame regione, šiuo atveju – Dubysos upės, Padubysio. Ši zona yra labai įdomi, kaip paribys tarp Šiaurės Lietuvos, Aukštaitijos, Žemaitijos. Paribio tematika, keitimasis labai įdomūs ir vertingi Lietuvos istorijos, etnografijos požiūriu.

Kitas žingsnis buvo Romualdo Ozolo bibliotekos perkėlimas į Bazilionus. Tokiu būdu užsimezgė Lituanistikos centras, kuris, Romualdai išėjęs, dabar jau vadinasi Romualdo Ozolo lituanistikos centras Bazilionuose. Jis kol kas dar nėra juridškai įformintas, tai tiesiog kaip viena iš R. Ozolo fondo programų, bet jau yra mažoma, kaip tai turėtų būti įteisinta.

Bendradarbiaujame su daugeliu įvairių žmonių iš įvairių Lietuvos ir pasaulio vietų. Šiuo metu yra principinis susitarimas su Lituanistikos tyrimų ir studijų centru Čikagoje, Jungtinėse Amerikos Valstijose. Jie jau davė sutikimą, kad pasirašome bendrą susitarimą dėl bendradarbiavimo.

Projektų numatoma gana daug ir labai įvairių. Tai, kas jau vyksta Bazilionuose, jau dabar yra unikalu: bendradarbiauja miestelio mokykla, Šiaulių „Aušros“ muziejus, universitetas, Kurtuvėnų regioninis parkas. Beje, daugelio vienas iš pačių mėgstamiausių autorių – būtent Kurtuvėnų regioninio parko specialistas ekologas Vidmantas Lopeta. Jo labai įdomiai parašytų straipsnių apie gamtą labiausiai laukia nuolatiniai žurnalo skaitytojai.

Akivaizdu, kad „Padubysio kronikų“ leidybos projektas vyksta. O tai, kad pavyko prie bendro stalo sukviesti visų keturių palei Dubysos upę išsidėsčiusių regioninių parkų atstovus, mes iš esmės įgyvendiname esminę „Padubysio kronikų“ koncepciją – apimti visą regioną, kuris siejasi su Dubysa. Jeigu mes visi kartu galėtume veikti kultūros ir istorijos labui – būtų nuostabu, nes kito tokio projekto tikrai nėra ir nematau, kad artimoje ateityje jis kur nors kitur atsirastų. Juo labiau kad savo krašto istorijos, savo krašto pažinimo moky-

Rita Žadeikytė

klose lieka vis mažiau. Vaikai nebežino nei istorijos, nei geografijos, todėl šioje srityje regioninių parkų veikla labai svarbi: veikti šalia mokyklų ir drauge su mokyklomis.

Beje, pagrindinę R. Ozolo fondo veiklą keliame į Bazilionus būtent todėl, kad Bazilionų mokyklos-daugiafunkcio centro kolektyvas nuostabiai, pasišventusiai dirba, siekia tikslo. Todėl R. Ozolo fondui labai svarbu, kaip tokį bendradarbiavimą vertintų regioniniai parkai.

Rita ŽADEIKYTĖ. Lietuvai labai svarbi buvo regioninių parkų kūrimo pradžia ir prasmė, kuri kilo būtent nuo ekologinių, aplinkosauginių idėjų. Net ir paties Sąjūdžio pradžia iš dalies kilo būtent su ekologinėmis idėjomis. Kurtuvėnų regioninio parko direktorius Rimvydas Tamulaitis, regioninio parko kraštovarkininkas Darius Ramančionis buvo būtent tie žmonės, kurie pirmą kartą labai garsiai iškėlė gamtosaugos idėjas ir buvo regioninių parkų idėjos Lietuvoje puoselėtojai pradininkais. Kokių tikslų, uždavinių vedami prisidėjote prie regioninių parkų kūrimo ir ar tuos uždavinius pavyko per beveik 25 metus – tiek praėjo nuo parkų oficialaus įkūrimo – įgyvendinti?

Rimvydas TAMULAITIS. Žalioji idėja, kuri pirmiausiai pasklido šiame krašte, prasidėjo būtent nuo Kurtuvėnų kraštovaizdžio draustinio, kuris buvo labai stipriai niokojamas. Įvykiai mena maž-

Rimvydas Tamulaitis

daug 1986–1987 m. Buvo idėja, kad įmonės turi vystyti pagalbinę ūkį, auginti kiaules ir aprūpinti savo darbuotojus maistu. Pavyzdžiui, tuometinio „Ventos“ baldų fabriko ūkis buvo plečiamas: tuo metu buvusiam Kurtuvėnų kraštovaizdžio draustinyje turėjo būti statomos fermos ir panašiai. Lygiai taip pat planavo ir kiti labai dideli Šiaulių fabrikai ir gamyklos, pavyzdžiui, tokie kaip „Tauras“.

Žaliąją idėją iškėlė Rimantas Braziulis, tuomet gyvenęs ir dirbęs Šiauliuose bei pamatęs labai skaudžiai su „Stalin“ buldozeriumi verčiamus jaunuočius Kurtuvėnų kraštovaizdžio draustinyje – buvo ruošiamą vietą kiaulių fermoms. Ten turėjo būti steigiami ir didžiuliai plotai kolektyvinių sodų. Kurtuvėnų draustinio kraštovaizdis turėjo būti suniokotas iš esmės. Po pagalbinių ūkių idėja dengėsi ir visokios partinių šulų, nomenklatūros pirtelės ir panašiai. Jeigu jiems būtų pavykę įgyvendinti visus užmojus, būtų padarytas labai neigiamas poveikis gamtai, kraštovaizdžiui. Todėl buvo pradėta kelti idėja, kad būtent lietuviškas kraštovaizdis yra didžiulė vertybė.

Rimantas Braziulis nuvažiavo į Rygą, o rygiečiai tada jau buvo labai aktyvūs, nes tuo metu buvo numatyta užtvengti Dauguvos upę ir pastatyti dar vieną hidroelektrinę – Dauguva būtų buvusi sunaikinta. Grįžęs iš rygiečių sukilimo dėl Dauguvos Rimantas Braziulis pradėjo kalbėti: „Jeigu latviai

gali sustabdyti Dauguvos naikinimą, gal mes galime sustabdyti Kurtuvėnų landšaftinio draustinio naikinimą?!”

Šiauliuose tada buvo tokiam darbui tinkamų žmonių. Prie Rimanto Braziulio prisidėjo žurnalistas Algimantas Puodžiūnas, mes su žmona Loreta atsikėlėme į Šiaulius iš tuometinio Vilniaus, kur ir tada ten tempas ir mąstymas buvo truputėli kitoks nei Šiauliuose. Atradome Rimantą Braziulį dideliame liūdesy. Pradėjome rinktis pas jį bute pirmiausia dėl meilės folklorui – padainuoti. Būtent prie arbatos pas Rimantą Braziulį ir kilo minčių apie aplinkosaugą. Į tą veiklą įsitraukė ir tuomet nepilnametis moksleivis Darius Ramančionis. Tuo metu Darius buvo aštuntokas, man buvo maždaug dvidešimt dveji, Rimantui nebuvo ir trisdešimties.

Vilniuje jau kiek anksčiau tvyrojo žaliosios idėjos, dar būdami studentais su grupiokais kalbėjome: „Jeigu po kelerių metų nesėdėsime už tokias idėjas kalėjime, tai savęs negerbsime!“ Kalėjime sėdėti nereikėjo, nes sugriuvo pats didysis kalėjimas.

Rimantas ėmėsi esminės temos – melioracijos, siekė išsaugoti unikalų kraštovaizdį. Pirmoji konferencija Šiauliuose kraštovaizdžio tema buvo surengta, jei gerai pamenu, 1988 m. Susirinko žmonės, besidomintys aplinkosauga, kraštosauga, vienas tokių – bazilioniškis kraštovaizdžio architektas Alvydas Mituzas.

Reikėjo žmonių, turinčių kitokią požiūrį, nes iki tol gamtosauga buvo suprantama tik kaip rūšių apsauga, o visa kita nebuvo svarbu. Tada buvo iškelta idėja, kad į viską reikia žiūrėti kompleksiskai.

Atsirado sąjungininkų ir iš mokslininkų, kurie jau turėjo įdirbį toje srityje. Vienas tokių – profesorius Paulius Kavaliauskas. Jis jau buvo parašęs mokslinių darbų apie aplinkosaugą, parengęs koncepciją, kaip būtų galima steigti kompleksinės paskirties saugomas teritorijas. Jau tada ieškojo termino ir buvo svarstytas terminas *prefektūros parkai*, bet buvo apsisota ties terminu *regioniniai parkai*. Pagrindinė mintis buvo ta, kad nacionaliniai parkai būtų tarsi šventovės, į kurias taip masiškai visuomenė nebeplūstų, o regioniniai parkai turėjo būti skirti labiau rekreacijai, visuomenės edukacijai.

Vieno parko pagrindu buvo pabandyta sukurti regioninių parkų koncepciją. Iki šiol turime tą pageltusią knygą „1989 metų Kurtuvėnų regioninio

parko koncepcija probleminiam arealui“ ir jame buvo išskirtas toks specialus darbas, suformuoti bendrieji principai, numatyta net ir kolūkių vieta regioninio parko valdymo procese, kas dabar jau juokingai atrodo. Būtent Kurtuvėnų regioninio parko koncepcijos pagrindu buvo sukurtos koncepcijos ir kitiems parkams.

1992 m. rugsėjo 24 d. Lietuvoje buvo įkurti visi 30 regioninių parkų, egzistuojančių iki šiol. Buvo unikalus momentas: pasinaudota suirute valstybėje, kai Seime buvo parlamentinė rezistencija, ir Seimas negalėjo susirinkti. Vienu momentu vis dėlto pavyko Seimo nariams susirinkti ir jie pakėlė rankas – padarė vieną tikrai labai gerą darbą valstybei. Pamenu, lakstėme koridoriais ir kiekvieną Seimo narį vos ne už atlapų purtėme – privalai balsuoti. Susitikę bendražygius skaičiavome, kiek pavyko pagauti Seimo narių per kelias dienas.

Tačiau, įsteigus regioninius parkus, Saugomų teritorijų įstatymo dar teko palaukti. Tada iš tiesų nebuvo iki galo aišku, kas tie regioniniai parkai. Tiesiog buvo padėti apmatai ir buvo rezervuotos teritorijos dar iki tos didžiosios „prichvatizacijos“, žemių išdraskymo.

Rita ŽADEIKYTĖ. Kokia Lietuva būtų šiandien, jeigu tada nebūtų pavykę įsteigti regioninių parkų?

Rimvydas TAMULAITIS. Visa Lietuva dabar būtų tokia kaip Pakaunė ar Pavilnė, kur nėra regioninių parkų, bet yra ežerai, gražios vietovės. Visos gražiosios teritorijos būtų išdalintos sklypeliais ir tie sklypeliai būtų aptverti tvoromis. Pasiskambini, paprašai – gal ir leis už tris ar penkis eurus prieiti prie ežero, o gal ir neleis. Šito buvo išvengta. Ir tai pavyko tik dėl vienos, pačios svarbiausios priežasties – regioninius parkus buvo suspėta įsteigti prieš pat privatizaciją. Naktimis dirbo visi, naktimis skambindavome vieni kitiems, tarp tų skambinusiųjų buvo ir dabar jau buvusi Ministro Pirmininko patarėja Irena Pilypienė. Pavyko Vyriausybėje priimti garsųjį sprendimą „Specialiąsias žemės ir miško naudojimo sąlygas“. Jos buvo paruoštos per dvi savaites, klaidų jose buvo daug, nes supratimų tada buvo daug. Laikinais jas priėmė, kol procesas įsivažiuos, kad po to būtų galima pataisyti. Bet tas laikinumas tęsiasi iki šiol. Tomis sąlygomis buvo įtvirtinti patys pagrindiniai principai, kad negalima dalinti sklypų dalimis, negalima keisti paskirties ir kiti. Taip buvo įtvirtinta apsauga, kad, pavyzdžiui,

prie ežero, jeigu yra vienas sklypas, tai nepasidaro iš jo dešimt kolektyvinių sodų sklypų, kuriuose visi sklypai įgyja teisę statytis bet ką.

Taip tada regioniniai parkai įgavo kvėpavimą, o vėliau kiti įstatymai reglamentavo regioninių parkų veiklą ir kitas svarbias sritis.

Rita ŽADEIKYTĖ. Ar tada regioninius parkus įsivaizdavote tokius, kokie yra šiandien, ar pavyko kitaip, nei buvo planuota?

Rimvydas TAMULAITIS. 1987 m. manėme, kad Lietuva bus nepriklausoma, tik nežinojome, ar mes sulauksime to, ar mūsų vaikai. Viena, kaip mes gyvenome tada, ir visai kitaip yra dabar. Mes vis dėlto gyvenome tarybinėje sistemoje ir neišsivaizdavome, kad neliks kolūkių, kad atsiras žemės nuosavybė. Juk iš esmės pasikeitė visi visuomeniniai santykiai. To nebuvo įmanoma įsivaizduoti.

Bet taip, kaip dabar atrodo ir kaip veikia regioniniai parkai, manau, tai tikrai ne pats blogiausias variantas. Svarbiausia, kad jie buvo įkurti. Ir, kalbant apie lokaliąją istoriją, paradoksas, bet būtent gamtosaugininkai bene vieninteliai rūpinosi lokaliąja istorija. Būtent regioniniuose parkuose atsirado ir dirba kultūrologai, kurių uždavinys ir yra lokali istorija. Kad ji egzistuotų, t. y. kad kalva turėtų vardą, kad miškelis turėtų pavadinimą, kad būtų žinoma, kas ten įvyko, kokie įžymūs žmonės (net ir tik kaimo mastu) toje vietoje gyveno, ką jie davė tai aplinkai. O iš to susideda daug kitų dalykų, bendroji Lietuvos mozaika, poveikis kraštovaizdžiui. Kai vietovė įvardijama, turi savo vardą, ji pasidaro žymiai įdomesnė ir tampa tam tikra vertybe. O jeigu tai bevardis dalykas – jis tiesiog išplaukia, ir tada lieka tik Vilnius, Varšuva ar Londonas, interesai, svarbūs ir nesvarbūs miestai, o kaimai su savo kaimiečiais kažkur egzistuoja, bet kur tai yra, niekas nebežino. Jie nebent papildo miesto gyventojų skaičių, o visa kita nėra reikšminga. Todėl, manau, kad labai gerai, jog buvo nueita tuo keliu, kad gamta ir kultūra – dvi sudedamosios dalys. Nors kartais iki šiol pasigirsta pasidraskymų: kodėl kai kuo turi rūpintis, pavyzdžiui, Aplinkos ministerija, o ne Kultūros. Bet tai labiau net ne biurokratizmo, o mąstymo problemos.

Eugenijus SRUPSKELIS. Labai svarbu, kad, įsteigus regioninius parkus, neišplito gražiausiose vietose fermos ir kolektyviniai sodai. Bet ne mažiau svarbu kitkas – labai laiku buvo tai padaryta, nes valdžia po kiek laiko susigriebė, kad čia ne taip ir

Vaida Mozūraitienė

gerai išėjo: buvo labai rimtos atakos apie 1996–1997, 2000-uosius m. ir prieš Saugomų teritorijų įstatymą, ir prieš Nekilnojamojo kultūros paveldo apsaugos įstatymą. Buvo imtasi labai rimtų žygių teigiant, kad yra įteisinti per dideli saugomų teritorijų plotai, juos reikia mažinti, nes tai jokios ekonominės naudos neduoda! O gamtosaugininkai ir paveldosaugininkai išsigalvoja visokių apribojimų. Tai, beje, nesiliauja ir šiandien. Regioninių parkų kūrimo žingsnis žengtas labai laiku ir kartais labai gerai, kai nieko nėra stabiliau už laikiną.

Rita ŽADEIKYTĖ. Dauguma kultūros objektų regioniniuose parkuose reprezentuoja esminius krašto kultūros objektus: Kurtuvėnų regioninio parko simbolis – dvaro svirnas, Tytuvėnų regioninio parko perlas – bažnyčios ir vienuolyno ansamblis, Panemunių – unikalios išlikusios pilys, Dubysos – garsusis Lyduvėnų tiltas. Juk greta šių simboliais tapusių kultūros, paveldo objektų yra plačiau nežinomų kultūros objektų, reiškinių, kuriuos verta išryškinti. Ar regioninių parkų teritorijose visuomenę dar galima kuo nors nežinomu nustebinti?

Vaida MOZŪRAITIENĖ. Iš tiesų Panemunių regioninis parkas Dubysos upės teturi vos apie kilometrą, kai Dubysa įteka į Nemuną. Kad išsiskirtume iš kitų regioninių parkų, ryškiname, pavyzdžiui, Nemuno verslus, kurie egzistavo, bet

Agnė Buchaitė

išnyko. Tarkime, sielininkystė. Sieliai buvo paleidžiami Dubysa, o surenkami santakoje su Nemunu. Šiuolaikiniai vaikai net nežino, kas yra sielis. Mes surinkome daug medžiagos, ją eksponuojame, populiariname, nes kas kitas, jei ne mes parodysime, kas jau yra išnykę, nors Lietuvai yra buvę labai svarbu. Mes populiariname net žodžius, būdingus tik sielininkystei, pavyzdžiui, „runkeliukai“: taip buvo vadinami paleisti Dubysa nesurišti rąstukai.

Lygiai taip pat yra ir su upine laivyba, kurią mes pasirinkome populiarinti. Surinkome ir populiariname medžiagą apie upinę laivybą, nes mes bene vieninteliai esame surinkę tiek daug unikalios medžiagos apie šią laivybą.

Labai aiškiai pajutome visuotinę žmonių dėmesį, kai pas mus sustojo Nemunu plaukusi „Nacionalinė ekspedicija Nemunu“ su žinomais šalies žmonėmis: muzikologe Zita Kelmickaitė, profesoriumi istoriku Alfredu Bumblausku ir kitais. Po to, kai žmonės pamatė per televiziją, kur lankėsi Bumblauskas ar Kelmickaitė, atvažiuoja būriais pas mus ir sako, kad nori pamatyti ir aplankyti tai, ką aplankė Nacionalinė ekspedicija. Žinoma, labai gera sklaida yra iš lūpų į lūpas, kai žmonės vieni kitiems rekomenduoja tai, kas jiems paties patiko.

Panemunio regioninis parkas turi labai įdomių objektų, pavyzdžiui, patyrinėjus kultūrinį sluoksnį prie Dubysos ir Nemuno santakos, rasta daug

kapinynų. Nors, daugelio nuomone, Dubysa yra Žemaitijos upė, bet būtent tie kasinėjimai rodo, kad šiose vietose gyventa žmonių iš Vidurio Lietuvos, nes rasta nežemaitiškų radinių. Tai yra paribys ir negalima nubrėžti labai griežtos ribos.

Agnė BUCHAITĖ. Tytuvėnus neginčijamai garsina bažnyčia ir vienuolynas, įskaitant ir Šiluvą. Tačiau šio krašto istoriją galima skaičiuoti maždaug 11 tūkstančių metų prieš Kristų. Tytuvėnų regioniniame parke yra labai daug didesnių ir mažesnių objektų iš skirtingų istorijos laikotarpių. Todėl, akcentuojant regioninių parkų reikšmę tam tikrai vietai, teritorijai ir jų indėlį į istoriją, reikia pabrėžti, kad tai patikimas žinių saugotojas. Pavyzdžiui, tarybiniais laikais vyko kraštotyrinis darbas, tai buvo tam tikra net ir pasipriešinimo okupacinei santvarkai forma – rinkti žinias apie šio krašto istoriją.

Tačiau būtent tuo laiku ir buvo sunaikinta nemažai istorinių objektų. Taip, tie žmonės rado radinių, bet jie nebuvo ištyrinėti. Kraštotyrininkai perėjo teritorijas, surinko, ką rado vertingo, bet tai nebuvo nei tinkamai aprašyta, nei ištirta. Liko daug amžiams neatsakytų klausimų. Regioniniai parkai elgiasi kiek kitaip. Tai lyg ir ta pati kraštotyra, bet mes jau esame tarpininkai tarp mokslininkų ir visuomenės. Negalima leisti rastai informacijai išslysti, reikia ją tinkamai išstudijuoti ir pateikti saugoti ateities kartoms.

Vyngantas KILČAUSKAS. Lyduvėnų geležinkelio tiltas – vienintelis toks Lietuvoje, jo viešinti labiau turbūt nebereikia, nes jis pats jau „dirba“ viešintoju visų kitų objektų, apie kuriuos pasakojama ekskursijų, žygių metu, kai pas mus atvažiuojama pamatyti būtent to unikalaus tilto.

Ekskursijos ir žygiai turi būti įvairiapusiški tiek gamtiniu, tiek kultūriniu, paveldosauginiu požiūriu bei atraktyvūs. Tai labai svarbi taisyklė norint sulaukti žmonių ir populiarinti regioninį parką. Dubysa yra žavi savo išskirtiniais šlaitais, raguvynais, giliais ir srauniais intakais. Todėl Dubysos regioninis parkas žygius, edukacijas, ekskursijas bando sieti per įvairius planus ir patirtis, kad atvykęs žmogus suvoktų, ką reiškia į Dubysos šlaitą įlipti ar nuo jo nusileisti. Ir kiekvienoje žygio ar ekskursijos atkarpoje svečias turi atrasti gamtos ar kultūros paveldo objektą ir su realia istorija, ir su senosiomis legendomis bei įvairiomis šių laikų

Vyngantas Kilčiauskas

interpretacijomis. Atraktyviomis priemonėmis bandoma žmones sudominti labai rimtais dalykais.

Rimvydas TAMULAITIS. Prie Dubysos suskaičiavau keturis regioninius parkus, prie Nemuno – penkis, Šnetosios upė jungia dar tris regioninius parkus. Prie kitų Lietuvos upių nieko panašaus nėra. Dubysa – tikrai labai unikali upė ir nežinau, kaip atsitiko, kad Dubysai pavyko išgyventi nelabai sudarkytai, nelabai numelioruotai. Dalis intakų pažeisti melioracijos, bet dalis išliko natūralūs.

Eugenijus SKRUPSKELIS. Unikalu, nes daugelis upių intakų tiesiog paversti melioracijos grioviais.

Rita ŽADEIKYTĖ. Daugelis net ir šalia Dubysos gyvenančių žmonių nežino, kodėl tokie gilūs ir platūs Dubysos slėniai, nors pati upė nėra nei labai plati, nei labai gili?

Darius RAMANČIONIS. Tikrai unikalu, kad aukštupyje toks gilus ir platus slėnis. Pasirodo, kad praeityje Venta ir Dubysa tekėjo kaip viena upė. Kažkada Dubysos aukštupyje, maždaug ties Šaukėnais, netoli Svilės šaltinių, buvo susiformavusios Gansės marios – didžiulis apie 30 kilometrų ilgio ir apie 20 kilometrų pločio ežeras su įlankomis, žemyninių kopų grandine, supustyta iš arktinių dykumų smėlio. Didžiulis marių vandens kiekis prasilaužė ir išbėgo išplaudamas slėnį tarp Ventos ir Dubysos upių ir nubėgdamas dabartiniu Dubysos slėniu. Tik nereikia manyti, kad tas vanduo išbėgo labai

Darius Ramančionis

greitai – tai daugelio metų reiškinys. Geologinių procesų buvo daug: tai slinko ledynas, tai žaliavo žaliapiai miškai. Dėl šio ir kitų daugybės geologinių procesų Dubysos slėnis toks išraiškingas ir gilus, o slėnio šlaitai siekia iki 30 metrų santykinio aukščio.

Rita ŽADEIKYTĖ. Kurtuvėnų regioninio parko direktorius R. Tamulaitis pasakojo, kad Lietuvos nepriklausomybės atkūrimo procese jie, būdami labai jauni – moksleiviai ar tik ką baigę studentai, sugebėjo kurti Lietuvos istoriją, keisti jos kryptį, įtvirtinti esminius įstatymus, kurie nulėmė Lietuvos gamtovaizdį ir gamtos bei kultūros paveldo objektų likimą. Kokie užmojai yra dabartinio jaunimo ir kiek jam įtakos turi regioninių parkų veikla?

Agnė BUCHAITĖ. Parkas buria jaunus žmones per įvairias įdomias ir prasmingas veiklas – taip jaunimas supažindinamas su krašto istorija, išmoksta atpažinti krašto vertybes, jas saugoti ir skleisti žinias apie tai. Kraštotyra labai siejasi su patriotizmu. Kurį laiką patriotizmas buvo kiek nuėjęs į antrą planą, todėl jaunų žmonių, besidominčių kraštotyra, buvo sumažėję, dabar lyg ir atsiranda vis daugiau jaunų žmonių, kuriems svarbi krašto kultūra, kalba. Jauni žmonės neišvengiamai sąmoningiau vertina ir valstybės politiką, ir krašto pažinimą. Vis daugiau visuomenėje sklinda, kad ir kiek populistine forma, bet ugdymo prasme labai svarbių reiškinų. Pavyzdžiui, festivaliai, kuriuose

Vytautas Stonys

pristatoma gyvoji istorija, amatai. Per tai vis daugiau jaunų žmonių įsitraukia į prasmingą pažinimo veiklą. Nepriklausomybės atkūrimo pradžioje darbas vyko per etnokultūrą, kraštotyrą, dainas. Dabar jaunimo sąmoningumas turi multikultūrinį atspalvį: jaunimas turi daug žinių, jos lengvai prieinamos, žinios neapsiriboja Lietuva, o yra daug platesnio – pasaulinio – konteksto. Tačiau ir tokiame jaunime dažniausiai jau nebereikia aiškinti, kas yra, pavyzdžiui, jaunimo naktišokiai ir ką ten veikiama.

Rita ŽADEIKYTĖ. Kuri kryptis regioniniam parkui yra svarbesnė: kultūrinė ar ekologinė, aplinkosauginė?

Vytautas STONYS. Tytuvėnų regioniniame parke dirbu šešioliktus metus. Nuo studentiškų laikų daug keliavau, su mumis keliavo senieji žygeiviai, kurie stengėsi įdiegti mums, studentams, gimtojo krašto pažinimo džiaugsmą, senąsias vertybes. Tos kelionės buvo susijusios ir su gamtos, ir su kultūros pažinimu. Tai yra neatsiejami dalykai, dvi neatskiriamos dedamosios.

Dar viena labai svarbi dedamoji – kraštovaizdis, kuris nuolat kinta. Todėl su gyvenimo patyrimais atsinešti suvokimai negali suskilti į kelias dalis. Tai yra vienis. Eidamas žiūrėti, tarkime, ekologinio, gamtinio objekto, pavyzdžiui, vertingos pievos, neišvengiamai turi žinoti, kas istorijos tėkmėje

čia vyko, kaip čia buvo prieš tai, ieškai liudytojų – vietinių žmonių, kurie gali suteikti informacijos. Ir tada prisijungia kita dedamoji – istorija, kultūros paveldas. Šios dvi dedamosios neišvengiamai susipina visur. Jeigu regioninius parkus pirmiausia vertina kaip gamtos saugotojus, galbūt pirminis turėtų būti gamtinio paveldo saugojimas, bet jis tiesiog neatsiejamas nuo kultūrinio paveldo.

Be to, regioninių parkų įstatuose yra aiškiai parašyta – gamtos ir kultūros paveldo kompleksai. Valstybė mums deleguoja darbą, už kurį moka pinigų. Mums labai aišku, ką mes turime daryti, bet visada greta deleguotų funkcijų yra daugybė papildomos veiklos, kuri turi išliekamąją vertę teritorijoje, kuri mums pavesta saugoti ir tyrinėti. Regioniniai parkai iš tiesų praėjo tam tikrą evoliucinį kelią, kai veikla nuo aprašytosios įstatuose gerokai plėtėsi.

Rita ŽADEIKYTĖ. Ne kartą teko girdėti apie gamtos ir kultūros paveldo apsaugos klubo „Aukuras“ organizuojamus žygius, kuriuose daugiausia dalyvauja jaunimas. Išskirtinis klubo bruožas – pirmiausia sutvarkyti teritoriją, o po to gilintis į jos ir gretimų objektų istorines ir gamtines vertybes. Taip buvo išvalyta ir atverta lankyti nemažai piliakalnių, išskirtinių gamtos paveldo objektų. Niekas jaunimo varu nevaro nei į tokius žygius, nei į tokias ekspedicijas. Kaip sužavėti jauną žmogų leisti į gamtos ir krašto pažinimo žygius ir dar su džiaugsmu tvarkyti kokias nors krūmais užžėlusias teritorijas?

Darius RAMANČIONIS. Aš pats, pirmiausia, turėjau gerą mokytoją Zitą Subačienę, kuri dar mokykloje pakvietė kartu keliauti, pažinti kraštą. Tuometinėje Šiaulių 18-ojoje vidurinėje mokykloje (dabar – Šiaulių universiteto gimnazija) buvo įkurtas geografų klubas „Meridianas“, mane paskyrė klubo prezidentu ir mes pradėjome keliauti, skirdami nemažai laiko kraštotyrai, – ją tyrinėjome ir rašėme įvairius darbus. Pasirenki objektą ir keliauji. Vėliau beveik neišvengiamai įsitraukiau į folkloro klubą ir žaliųjų judėjimą.

Kai bekeliaujant nuo sodybos iki sodybos, nuo žmogaus prie žmogaus išgirsti visokių dalykų, įvairios įdomios informacijos, tada jau norisi ne tik pačiam matyti ir žinoti, bet ir kitiems parodyti. Iš to gimė žygiai. Pavyzdžiui, 1995 m. buvo mintis padaryti vandens turizmo trasą Dubysos upėje. Tam, kad praplauktumei, reikėjo vagą išsivalyti.

Neišvengiamai iš tokių žygių atsiranda nuotraukų, užrašų. Tada atsirado įvairių proginių žygių, skirtų įvairioms datoms, metų šventėms, pavyzdžiui, Vėlinių žygiai. Šventės taip pat yra paveldo įprasminimas. Pavasario lygiadieniai visada buvo švenčiami ant Bubių piliakalnio, Jorės (Pirmosios žalumos) šventė – ant Jusaičių alkakalnio, daugiau nei 30 metų Rasos šventės – ant Gordų kalno. Visi šie kalnai – palei Dubysą.

Viena, yra skaityti, ką mokslininkai yra atradę. Ir visai kas kita, ką žmogui pasakoja kraštovaizdis – tai, kas yra išlikę žemės knygoje. Visada sakau, jeigu jums atrodo, kad jau viskas atrasta, tai žinokite, kad tai yra didelė netiesa.

Beveik kiekviename žygyje atrandame vis naujų dalykų, kurių niekur nėra paminėta, aprašyta, tyrinėta. Kuo daugiau žinai, tuo geriau jauti, kiek dar reikia ištyrinėti, ir kad tai gali būti svarbiu prioritetu gamtos ar kultūros pavelde.

Atradimų keliaudamas neišvengsi. Esu nusižiūrėjęs jau bent dešimt kalnų, kurie gali būti piliakalniai. Tai dar reikia įrodyti. Labai netikėtas atradimas buvo ant Vainagių piliakalnio. Lietuvoje beveik nekalbama apie kokią nors šamanišką kultūrą. O Latvijoje apie šią kultūrą kalbama žymiai daugiau, apie tai kalba ir lyviai. Ant Vainagių piliakalnio rengėme gyvosios kultūros istorijos stovyklą su Šiaulių gamtos ir kultūros paveldo apsaugos klubu „Aukuras“, pasikvietėme archeologus, talkinome jiems, tyrinėjome piliakalnį. Kultūrinio sluoksnio neaptikome, bet ant piliakalnio viršūnės aptikome tris akmenis, po kiekvienu iš jų buvo pakišta po mažesnę akmenėlį. Užfiksavome, paspėliojome, gal tai kokia šventvietė, ir tiek. Praėjo keletas metų, atvažiavo į Vilnių šamanė iš Chakasijos. Klausinėjome, kaip pas juos atrodo šventvietės. Ji pasakojo, kad yra pastatyta po tris akmenis į Rytus, į Vakarus ir į Šiaurę, o po kiekvienu iš jų pakišta po mažesnę akmenuką. Bet juk lygiai taip radome ant Vainagių piliakalnio! Sutapimas? Galbūt. Bet įdomus sutapimas.

Iš Bazilionų ekspedicijos taip pat yra labai įsimintinas dalykas. Nuėjome į vieną sodybą Juškaičių kaime. Ten gyvenanti močiutė pradėjo pasakoti, kad buvęs didžiulis akmuo, toks didelis, kad visą bandą avių sugindavo ant jo. Akmuo buvęs įvairiausių spalvų, plokščias, dailus, bet tą akmenį susprogdinę melioratoriai. Dar močiutė pasakojo, kad pelkėse,

Rėkyvos link, buvęs Aukštųjų kalnelis. O ant jo augę seni ąžuolai ir buvęs akmuo su loviais. Ten ganydavo žirgus, o kai perkūnija griaudėdavusi, močiutė pasakojo, kad lipdavo su kitais ant to akmens. Susidomėjome tos močiutės pasakojimu ir vienas iš draugų pasišovė surasti Aukštųjų kalnelį. Žiemos rytą atsikėlęs išėjo. Grįžta visas persimainęs. Jis rado tą vietą: keli ąžuolai likę, bet visa kita – didžiulis iškastas durpių karjeras kalno vietoje. Sunaikinus tokias gyvasias vietas iš tiesų atsiveria didžiulė žaizda ir žmonių sąmonėje, ir mūsų tautos istorijoje. Daug kraupių nesuvokimo klaidų padaryta. O štai, pavyzdžiui, Kurtuvėnų regioninio parko Kurtuvos žaliųjų mokyklą lankydavo kasmet apie 100 vaikų ir dalis jų įstojo mokytis profesijos, artimos gamtosaugai. Dar svarbiau, kad didžioji dalis iš jų moka skaityti žemės knygą ir žino gamtos siunčiamus ženklus, – jie, tikėtina, taip neklys ir neprisidės prie paveldo naikinimo.

Rita ŽADEIKYTĖ. Padubysiai sėte nusėti piliakalniais. Kokią reikšmę jie turėjo Lietuvos istorijai?

Vygantas KILČAUSKAS. Piliakalnių grandinės buvo tiek palei Nemuną, tiek palei Dubysą. Palei Dubysą piliakalniai „eina“ nuo pat Seredžiaus iki Bubių, į Žemaitijos gilumą. Tai byloja apie gilią mūsų istoriją ir lietuvių kovas prieš įsibrovėlius. Tai laikui bėgant formavo ir mūsų kraštovaizdį, ir supratimą apie krašto istoriją. Šių laikų žmonėms piliakalniai yra labai gilus ir turtingas paveldas, liudijantis ir saugantis labai daug paslapčių.

Darius RAMANČIONIS. Palei Dubysą esantys piliakalniai, senosios gyvenvietės rodo, kad čia nuo seno labai intensyviai gyventa. Palei Dubysą yra išlikęs mitologinis Vytauto kelias, yra ir Vytauto kalnas, ir Karalių kalnas, ir Karalimiškiai – tai daug ką pasako apie Dubysos svarbą nuo senų senovės. Tačiau labai nedaug objektų palei Dubysą yra archeologų ištyrinėta. Nors gal tai ir nėra labai blogai – dar daug atradimų liks ateities kartoms.

Eugenijus SKRUPSKELIS. Ten, kur archeologai vis dėlto patyrinėjo, surasta labai netikėtų ir visiškai naujų dalykų. Pavyzdžiui, tyrėme Bubių piliakalnį, pasirodo, tai labai rimta žemgalių gyvenvietė. Kas galėjo pagalvoti, kad tai žemgalių teritorija?! Tai patvirtina ir visai netoli piliakalnio rastas žemgalių kapinynas. Tokia gausybė papuošalų kaip Bubių piliakalnyje retai kokiame kitame piliakalnyje randama! O ginklų nedaug – keli kir-

viai, peiliukai, keli strėlių ir arbaletiniai antgaliai. Po trečiojo Bubių piliakalnio puolimo ir didžiulio gaisro gyventojų iš esmės ten nebeliko. Tie, kurie užėmė pilį, susirinko ginklus, o visa kita liko kultūriniame sluoksnyje.

Darius RAMANČIONIS. Žmonės, dirbę įrengiant Bubių tvenkinį, pasakojo, kai buldozeriais ruošė užtvanką, ten dirbę žmonės prisirinko ir įvairiausių žalvarinių papuošalų ir švedų laikų lobių atrado.

Tačiau rengiant Bubių tvenkinį liko ir daugybė nežinomųjų. Pavyzdžiui, archeologas Vytautas Urbanavičius apie 1970-uosius m. yra tyrinėjęs Šiurpkalnį prie Dubysos ištakų, yra net dokumentinis filmas apie tai sukurtas. Tyrinėjimų metu buvo atrasti keturi palaidojimai, o tyrinėjimų aprašuose parašyta, kad ten 2 000 lietuvių buvo iešmais subadyti. Bet dabar niekas mums neparodo, kur tas Šiurpkalnis yra! Užlietas rengiant Bubių tvenkinį? Tad, kai labai skubama archeologinius tyrimus daryti, daug dalykų lieka „nuskandinta“ nežinioje.

Eugenijus SKRUPSKELIS. Į Bubius reikia labai atsargiai žiūrėti, nes ten jau buvo užsimota plėsti gyvenvietę piliakalnio link ir statyti namus! Kai tyrėme Bubių piliakalnį, teko pavaikščioti po piliakalnio apylinkes. Senoji gyvenvietė ten ir buvusi, kur norėta vietoj daržų statyti namus (Piliakalnio g. – R. Ž.). Ten pilna archeologinių radinių! Gyventojus aš suprantu, bet reikia pagalvoti ir apie svarbius istorijai, tautos kultūrai dalykus.

Darius RAMANČIONIS. Bubiuose yra dar daug tyrinėtinų vietų. Kernavės gal ten ir neatrastume, bet tai iš tiesų yra vienas svarbiausių piliakalnių. Jeigu jo teritorija būtų užstatyta namais, kurių norėjo ten žemes nusipirkę žmonės, labai daug ką prarastume.

Rita ŽADEIKYTĖ. Europos Sąjungos lėšomis sumaniai pasinaudoję regioniniai parkai ne tik sutvarkė įvairius paveldo objektus, bet ir atgaivino nemažai miestelių, kurie tapo labai geidžiamais turizmo ir komfortiško gyvenimo gražioje aplinkoje traukos taškais.

Vygantas KILČAUSKAS. Labai svarbu, kad mes už tuos pinigus nesukurtume kažkokio sudėtingai išlaikomo, bet mažai kam reikalingo objekto. Pasinaudojus šiais pinigais labai prasminga prikelti tai, kas nyksta, iširti, kas dar neištirta. Labai svarbu

pritaikyti lankyti ir svarbius gamtos, kultūros paveldo objektus, kurie visuomenei buvo nežinomi todėl, kad iki jų tiesiog nebuvo įmanoma prisibrauti. Parkai sukūrė puikias informacines sistemas, t. y. rodykles-stendus, kurie žmonėms puikiai padeda susiorientuoti, kur kokie objektai yra išdėstyti, kuriuose pateikta svarbiausia informacija apie tuos objektus. Nors informacinei sistemai panaudotos lėšos sąlyginai nedidelės, tačiau nauda visuomenei – didžiulė.

Rita ŽADEIKYTĖ. Kurtuvėnų miestelis, tai jau nelabai kas ir ginčija, jei ne regioninis parkas, būtų kitoks.

Rimvydas TAMULAITIS. Akivaizdu, kad jis būtų kitoks, bet nebūtina, jis būtų prastesnis. Jei-gu būtų ejęs kitokia kryptimi, galbūt būtų buvęs šaunesnis – kas dabar žino? Regioninis parkas buvo vienas iš šansų Kurtuvėnų miesteliui atgauti gyvybę. Tuo ir buvo pasinaudota. Galbūt taip atsitiko ir dėl žmonių, kurie ten gyvena ir savo istorija domisi, žino ją.

O europiniai pinigai yra tik vienas iš įrankių. Pirmiausia yra vizija, darbai, kuriuos nori padaryti. Kai yra vizija ir žinai, kokius darbus nori padaryti, tada nekenkia ir tie europiniai pinigai ar kitų šaltinių pinigai. Esmė – ne pinigų šaltinis, o tai, kas vyksta, ką už juos galima padaryti.

Eugenijus SKRUPSKELIS. Jeigu pagrindinis tikslas bus toks, kokį propagavo vienas švietimo ministras, – svarbiausia pinigus panaudoti, tai bus vienas rezultatas. Jeigu siekiama kažką konkrečiau ir naudingo padaryti – visai kitas dalykas ir rezultatas bus visai kitas.

Mane, kaip archeologą, domintų ir kita tema: ar regioninių parkų kultūrologams netenka susidurti su per dideliu kraštotyros entuziazmu?

Pavyzdžiui, Žemaitijoje yra tekę matyti nekokių pavyzdžių to, kas daroma su piliakalnių, alkakalnių tvarkymu, informacijos interpretavimu... Teko matyti Paunšvystės alkakalnį šalia Telšių: ten visi akmenys, kiek jų rasta, sustatyti stačiai, ir patys to sustatymo entuziastai veda ekskursijas aiškindami, kad ten buvusios žynių aukavietės. Šalia Tverų irgi panašūs dalykai vyksta: pasakojamos nebūtos legendos... nors archeologai tyrė, kad tarybiniais laikais tie akmenys buvo suvežti sprogdinti, skylės net išgręžtos, o pristatoma tai kaip sostai ir panašiai. Tai kažkas baisaus...

Agnė BUCHAITĖ. Labai slidi ta riba. Aš savo darbe stengiuosi remtis mokslininkų darbais, o ne kurti pasakas.

Esu įsitikinusi, kad regioninis parkas – tai tokia vieta, kur turi „susitikti“ teritorija, mokslininkas ir aplinkiniai gyventojai. Reikia suteikti erdvę ir kuo geresnes sąlygas mokslininkų tyrinėjimams. Kai vedame ekskursijas, stengiamės remtis mokslininkų tyrinėjimais, o jeigu pasakojame legendą, tai būtinai pabrėžiame, kad tai ir yra legenda.

Vytautas STONYS. Matome, kaip greitai bėga laikas ir kaip vien per pastarąjį dešimtmetį pasikeitė visuomenė. Jeigu anksčiau, pavyzdžiui, traukiniu važiuodavo žvalgydamiesi pro langus, tai dabar – įsistebeiliję į išmaniuosius telefonus. Todėl, norint sudominti dabartinį jaunimą, senais tradiciniais būdais ne visada tai pavyksta. Jeigu vedi ekskursiją ir remiesi vien moksliskai pagrįstais faktais, – paprastai niekas nesiklauso. O kai pradedi pasakoti kažkokias išgalvotas istorijas, kaip toje vietoje koks žmogus naktį išsisukęs koją ir kokių nuotykių tekę patirti, kol išsigelbėjo, – visi klausosi išsižiūrėję. Todėl, manau, kad atraktyvumo elementas yra labai reikalingas, kad galėtumei sudominti rimta istorine tema.

Pamenu vieną ekskursiją į Čekiją. Kol plaukėme kalnų ežerėliu ir gidas pasakojo ežerėlio atsiradimo istoriją, biologiją, – tyla, nerodanti turistų susidomėjimo. O priplaukus salelę gidas liepia žiūrėti, kur joje stovi Maiklas Džeksonas ir ruošiasi šokti į ežerėlį. Turistai iš karto susidomi, juokiasi. Todėl interpretacijos, kurios negriauna pagrindinės kokio nors svarbaus objekto vertės, o padeda ją išryškinti, kartais, manau, yra reikalingos. Žinoma, jos jokių būdu negali keisti tiesos iš esmės!

Agnė BUCHAITĖ. Toks pavyzdys gali būti Tytuvėnų regioniniame parke esančios akmenų rūšos pažintinis takas. Ten yra ne tik akmenų rūšos akmenys, bet ir nemažai atvežtinių akmenų – skulptūrų, muliažų. Tai yra padaryta prasmingai: einant tuo taku yra kalbama ne tik apie akmenų rūšą, ledynmetį, geologiją, bet ir pasakojama apie įvairiausius akmens panaudojimo žmogaus gyvenime – buityje, mitologijoje – aspektus. Žinoma,

ten stovintys akmenys nepateikiami kaip akmenų rūšos grynuliai: paaiškinama, kad šios skulptūros atvežtinės, bet tai yra akmens panaudojimo formos žmogaus aplinkoje, kūryboje, mitologijoje.

Rimvydas TAMULAITIS. Reikėtų pabaigti gailėtis, kad sunku sudominti jaunus žmones, ir tuo pačiu metu traukti pageltusias knygas. Dabar informacijos perteklius, todėl reikia į jaunus žmones „eiti“ per emocijas. O mes vėl savo senus rypavimus traukiame.

Rita ŽADEIKYTĖ. Turbūt ne vieną sukrėtė žinia, kad už vieną gamtos pažinimo pamoką Aplinkos ministerija pasiskelbė mokėsianti 2,6 tūkstančio eurų, kad gamtą vaikai pažintų... bet ne natūralioje gamtoje, o per kompiuterio ar telefono ekraną... Ar gamta turi ateiti į vaiko kompiuterį, ar vis dėlto vaikai turi atsidurti gamtoje, kad ją pažintų?

Rimvydas TAMULAITIS. Reikia vaiką su tuo telefonu ar kompiuteriu išvesti į gamtą ir užduoti atlikti tai, kas tam jaunam patinka ir gali būti naudinga.

Vaida MOZŪRAITIENĖ. Tokių pavyzdžių apie gamtos pažinimą – daug. Turizmo agentūros iš Vilniaus į Panemunių regioninį parką atveža vaikus susipažinti su pilimis. Įeina, pasižiūri ir išeina be didelių emocijų. O ekskursija baigiasi grybavimu natūraliame miške. Kad jūs matytumėt, kaip tie vaikai pasileidžia, kaip jie džiaugiasi radę tikrų grybų! Sako, manę, kad netikrų grybų-muliažų teks ieškoti! Akivaizdu, kad vaikams didžiulis džiaugsmas pamatyti tikrą grybą!

Darius RAMANČIONIS. Kurtuvėnų regioniniame parke esame sukūrę programą vaikams „Laimės pasaga“. Per valandą pagal senovinius žemėlapius vaikai turi nubėgti tam tikrą maršrutą, surasti pažymėtus taškus ir nuspėti, kur paslėpta Laimės pasaga. Tai populiariausia programa, nes vaikams labiausiai patinka atrasti.

Vaida MOZŪRAITIENĖ. Vaikai nori būti ne stebėtojais, o aktyviais dalyviais: jeigu yra inkaras, tai jie visi būtinai norės jį pakelti, jeigu laive lempa juda, tai vaikai būtinai norės ją pajudinti. Reikia jauniems suteikti pažinimo džiaugsmą.

Tomas GRIGAS

Naujausi Lieporių senovės gyvenvietės tyrimai

Tai pirmas straipsnis, skirtas ką tik pasibaigusiems Lieporių I gyvenvietės archeologiniams tyrinėjimams, kurie šiemet atnaujinti po 10 metų pertraukos. Kadangi viskas taip šviežia (perkasos užkastos vos prieš porą savaitę), dar anksti kalbėti apie galutines išvadas, tad pirma susipažinkime su Lieporių archeologiniu kompleksu ir pasidžiaukime šių metų nuveiktais darbais.

Lieporių archeologinis kompleksas

Pirmosios žinios apie Lieporių kaimo teritorijoje esantį archeologijos objektą specialistus pasiekė vietos gyventojas Juozas Katkauskas. Jis savo paties žemėje surinktus archeologinius radinius 1983 m. atnešė į „Aušros“ muziejų. Dar anksčiau J. Katkauskas buvo girdėjęs, kad kaimynai rasdavo kažkokių senienų, tačiau tik jis pranešė apie radinius ir atidavė juos muziejui neprašydamas atlygio. Labai gaila, bet atsinaujinusių tyrimų lieporiškis nesulaukė, jis mirė 2016 m. vasario 19 d. Lai lengva žemėlė jam būna.

Lieporių kapinynas pradėtas tyrinėti 1987 m., tyrimams vadovavo Istorijos instituto archeologė Ilona Vaškevičiūtė. 660 m² plote aptikta 10 griautinių kapų, nors surinktas 121 radinys rodo, kad čia būta kur kas daugiau jau suardytų kapų. Kapinynas priskirtas čia IV–VII a. po Kr. gyvenusiai žemaičių bendruomenei.

1990 m. tyrinėjimus tęsė Šiaulių „Aušros“ muziejaus archeologė (tuometinė archeologijos skyriaus vedėja) Birutė Salatkienė. Tuomet kasinėjimus skatino prie objekto artėjančios miesto statybos, tad nuspręsta kapinyną visiškai ištirti. Per dvejus metus ištirtas 3 427 m² bendras kapinyno plotas. Aptikti dar 85 kapai, kurie suteikė labai daug žinių apie tuo metu gyvavusią bendruomenę. Laidojimo papročius leido apčiuopti rastos 73 stulpavietės ir 77 židinių vietas. Tuo remiantis galima teigti, kad ugnis laidojimo ceremonijos metu buvo itin svarbi.

Antraisiais tyrinėjimų metais greta buvusios gyvenvietės buvo pastebėti senovės gyvenvietės pėdsakai. Jau 1992 m. archeologiniai tyrimai persikėlė į naujai aptiktą gyvenvietę. Dar po metų, siekiant nustatyti gyvenvietės ribas, buvo lėktuvu skraidoma virš teritorijos ir fotografuojama. Aeronuotrukose buvo aiškiai matyti suartame lauke išryškėję tamsios žemės ploteliai, kurie žymėjo buvusias apgyvendintas vietas. Tuo pat metu panašios struktūros pastebėtos kitoje Karaliaučiaus gatvės pusėje, už puskilometro į pietus nuo kapinyno. Apžiūrėjus šią vietą, žemės paviršiuje rasta grublėtosios keramikos, gargažių, akmeninių trintuvų ir pusė akmeninio kirvelio¹. Remiantis šiais

¹ Salatkienė B., *Lieporių gyvenvietės tyrinėjimai. Archeologiniai tyrinėjimai Lietuvoje 1992 ir 1993 metais*, Vilnius, 1994, p. 64–73.

*Simas Bubelis šulinyje Nr. 5 daro planigravinį brėžinį.
Birutės Salatkienės nuotrauka*

duomenimis, naujas objektas priskirtas tam pačiam laikotarpiui ir sudaro vieną kompleksą su kapiny nu ir anksčiau aptikta gyvenvietė. Taigi dabar Šiaulių miesto pakraštyje turime valstybės saugomą viduriniojo geležies amžiaus archeologinį kompleksą, kurį sudaro beveik visiškai ištirtas kapinynas. Šiuo metu tiriama Lieporių I gyvenvietė ir dar savo eilės laukia Lieporių II gyvenvietė.

Ką žinome apie Lieporių I gyvenvietę

Nuo 1992 iki 2006 m. Lieporių I gyvenvietėje buvo kasinėjama beveik kasmet, o iš viso ištirtas 3 009 m² plotas. Kultūrinis sluoksnis, žymintis apgyvendintą teritoriją, pasklidęs lomoje tarp dviejų kalvų, kur giliausioje vietoje siekia 1 metro storį. Gyvenvietės teritorijoje visai netikėtai buvo aptikti ir akmens amžiaus stovyklavietės pėdsakai: dvi laužavietės ir Pabaltijo Madleno tipo strėlės antgalis, kuris datuojamas X tūkstantmečiu pr. Kr.

Po trumpam apsilankiusių medžiotojų jokių kitų žmonių veiklos pėdsakų nepastebėta iki IV a. po Kr., kai čia atsikėlė geležies lydytojai. Būtent geležiai lydyti ir apdoroti skirti įrenginiai ir buvo pastatyti pirmi. Čia vietoje iš smėlio buvo kasama prastos kokybės hidratinė geležies rūda, ji smulkinta ir plauta šulinių ar kūdros vandeniui. Gyvenvietėje aptiktos penkių šulinių liekanos, jie buvo iš tašytų lentų, pusapvalių ir apvalių rąstų, kurie šonuose

172-oji perkasa iš šiaurės rytų pusės. Kūdros dugnas, kampe giliausia vieta, kur šaltinis suklostė smėlio sluoksnėlius juodame dumble. Autoriaus nuotrauka

suguldyti vienas ant kito horizontaliai, o iš galų sustatyti vertikalčiai. Giliau buvusios medinės konstrukcijos išliko puikiai, net matėsi įgriuvusių lentų sutvirtinimai. Dviejų šulinių dugne rasti 8 liepos žievės kibirėliai, skirti vandeniui semti. Geležies rūda buvo lydoma čia pat, aptikta 19 iš molio statytų vienkartinčių krosnelių – rudnelių. Netoliese surinkta 400 kg lydymo atliekų – šlako, kas rodo buvus intensyvią gamybą. Pagal radinius buvo identifikuota ir kalvės vieta, kurią žymėjo 5 m skersmens ir 80 cm gylio duobė, pilna anglių ir žaizdro liekanų. Šalia rasti suskaldyti stačiakampio formos akmeniniai priekalai.

VI a. viduryje su geležies gamyba susiję procesai toje vietoje nutrūksta. Tai galima teigti pagal pasikeitusį kultūrinio sluoksnio horizontą, kur virš gamybos žymių turinčio sluoksnio pastebimos gyvenamųjų namų liekanos. Iš viso nustatytos 6 pastatų vietos. Jie buvo rentininės konstrukcijos, vidutiniškai 10 m ilgio ir 4 m pločio. Tokiuose namuose buvo kūrenami atviri židiniai, kurių duobės išdėtos akmenimis. Visų pastatų vietose rastas degėsių sluoksnis, panašu, kad gyvenvietės egzistavimo pabaigoje, VIII a., visi pastatai sudegė ir nebebuvo atstatyti.

Kultūriniame sluoksnyje randama lipdytos keramikos šukių lygiu ir grublėtu paviršiumi, akmeninių įrankių fragmentų. Gausi gyvulių kaulų

Akmeninis galqstuvus, rastas kūdras pakrantėje, akmenų sandkaupoje. Autoriaus nuotrauka

Žalvarinis smeigtukas, rastas kūdroje; akmeninio dirbinio fragmentas, rastas šulinyje; akmeninis galqstuvus, rastas kūdras pakrantėje, akmenų sandkaupoje. Autoriaus nuotrauka

medžiaga leido nustatyti, kad vietiniai gyventojai daugiausia augino galvijus, kurie sudarė pusę jų mitybos raciono, gerokai mažiau auginta kiaulių bei avių ar ožkų, rasti keli laukinių žvėrių kaulai.

2016 metais atnaujinti tyrimai

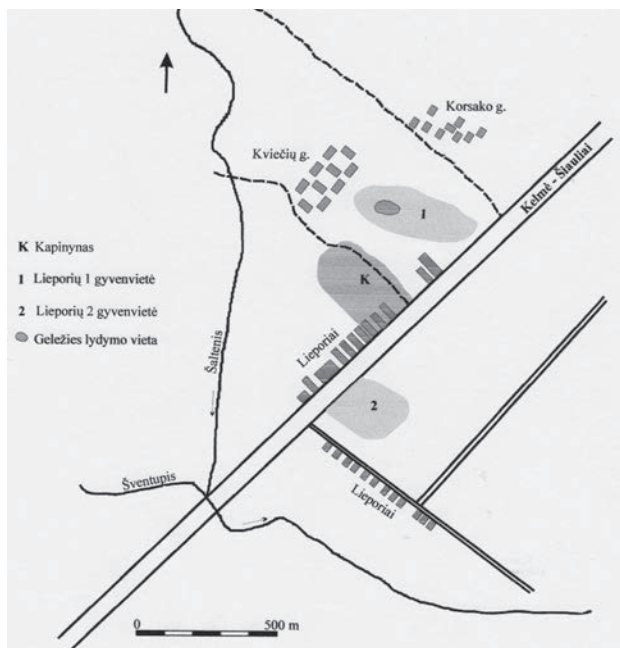
Po 10 metų pertraukos šiemet Lieporių I gyvenvietės tyrinėjimai vėl buvo atnaujinti Šiaulių miesto savivaldybės iniciatyva. Tęsti kasinėjimus pasiūlyta ilgametei Lieporių archeologinio komplekso tyrimų vadovei Šiaulių universiteto doc. dr. Birutei Salatkienei. Buvo suburta tyrėjų komanda, kuriai priklausė ir šio straipsnio autorius, „Aušros“ muziejaus Archeologijos skyriaus darbuotojas Tomas Gri-gas, mano kolegė, muziejininkė Jūratė Paškonytė, Klaipėdos universiteto archeologijos magistrantas Saulius Kimontas, Šiaulių universiteto magistrantas Simas Bubelis. Atliekant kasinėjimus dalyvavo ir Šiaulių universiteto istorijos specialybės baka-laurantai, kuriems tai buvo archeologinė praktika.

Viena iš šių metų užduočių buvo pabaigti ištirti dar 2006 m. aptiktą penktąjį Lieporių I gyvenvietės šulinį ir greta buvusią kūdrą. Šie du objektai buvo užkonservuoti ir dešimtmetį laukė atsinaujinančių tyrimų, tad visų pirma reikėjo juos surasti tankia žole apaugusiame lauke, nes dar tuomet nebuvo paplitusi praktika perkastos kraštus žymėti tiksliais koordinatėmis. Nupjovus žolę ir aptikus kiek

įdubusius 172-osios perkastos kampus, greitai buvo atsikasta iki plėvele uždengto nejudintos žemės sluoksnio, o tada prasidėjo lėtas ir kruopštus darbas.

Šulinio duobė buvo iškasta molingame įžemyje, kuris prasidėjo 40 cm gylyje nuo žemės paviršiaus. Duobės viršus buvo apie 2 × 2,40 m skersmens, ovalo formos, duobės šlaitai nukasti kiek nuožulniai, tad einant gilyn ji nežymiai siaurėjo. 140 cm gylyje, duobės centre, išryškėjo stačiakampės šulinio konstrukcijos kontūrai. Dar 20 cm giliau pasimatė ir pati medinė konstrukcija, kuri buvo apie 70 cm pločio ir 135 cm ilgio. Kaip ir iki tol rastų šulinių, jo konstrukcija susidėjo iš šonuose suguldytų, o galuose vertikaliai sustatytų lentų. Šulinio viduje aptikome sumestų jo paties išardytų lentų, degto molio, akmenų, gyvulių kaulų ir degėsių, kurie sufleravo, kad šulinio viršus, prieš jį užverčiant, galėjo būti sudegintas. Ieškant smulkesnių artefaktų, šulinio vidaus turinys su smėliu buvo plaunamas per sietelį. Mūsų pačių nuostabai šulinio dugnas buvo pasiektas vos 230 cm gylyje ir tai buvo pats negiliausias šulinys iš visų iki tol rastų gyvenvietėje, o tyrimų vadovė neslėpė apmaudo dugne neradusi liepos žievės kibirėlio. Kiek neįprastai šulinio dugnas buvo visai sausas, ypač turint galvoje lietingą vasarą. Veikiausiai bus suveikęs greta einantis sovietmečio laikų drenažas.

Nors giliausiai esančios šulinio lentos išsilaikė palyginus gerai, bet sveiką konstrukciją išimti būtų

Lieporių archeologinio paminklų komplekso planas.
Birutės Salatkienės brėžinys

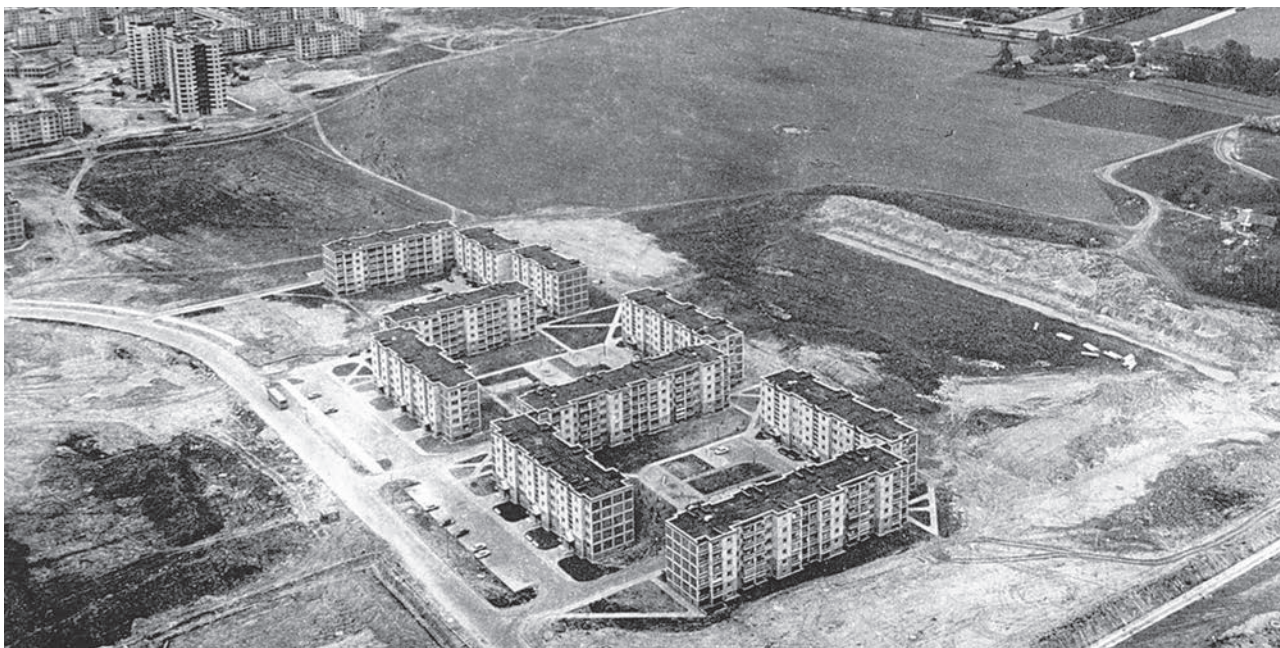
buvę sunku, be to, neprasminga. Perkasoje viešėjęs hidrotechnikas Juozas Lukošius pasiūlė medieną konservuoti cheminiu būdu ir, esant galimybei, pritaikyti eksponuoti. Šiuo tikslu visa konstrukcija buvo palikta vietoje, išklotą daržo plėvelę ir vėl užkasta, kol bus galimybė atlikti jau minėtus darbus. Paimti tik medienos pavyzdžiai laboratoriniams tyrimams, iš kurių bus sužinota medienos rūšis, o radioaktyviosios anglies metodu bus nustatyta medžio nukirtimo data. Iš šulinio užpildo taip pat buvo paimti grunto mėginiai, kuriuos analizuos Vilniaus universiteto Istorijos fakulteto Bioarcheologijos centre besidarbuojantys doktorantai: Mindaugas Grikpėdis ir Karolis Minkevičius. Mums sutiko padėti centro vadovė Giedrė Motuzaitė-Matuzevičiūtė, kuri susidomėjo gerai išlikusia I tūkstantmečio vidurio Lieporių gyvenvietė, nes tyrimų rezultatai bus naudingi ne tik mums, bet padės geriau suprasti visame regione vykusius to laikotarpio agrarinius procesus. Nors dar nėra oficialių tyrimo rezultatų, bet gavome naujienų, kad mėginiuose iš šulinio, dviejų duobių ir iš kūdros buvo aptikta rugių, kviečių ir miežių, kurie, atrodo, buvo skrudinti, o naudoti gal net salyklui, skirtam alaus gamybai. Visgi teks palaukti tai patvirtinančios (tikėkimės) išsamios ataskaitos.

Kitas ypač svarbus 2016 m. tyrimų objektas – 172-ojoje perkasoje užfiksuota kūdra. Gal skamba ir ne taip įspūdingai, bet tai bene vienintelė Lietuvoje

tyrinėta geležies amžiaus kūdra, kuri buvo iškasta gyventojų, jų naudota ir vėl užpilta, kai uždumblėjo. Taip kūdros dugnas ir jos turinys nebuvo paveikti vėlesnių laikų žmogaus veiklos. Na beveik nebuvo paveikti, mat per patį kūdros vidurį, kur yra giliausia jos vieta, eina jau minėtas sovietmečiu įkastas drenažo vamzdis. Visgi tai siauras suardytos žemės ruožas, kuris didelės žalos archeologiniams objektams nepadarė. Kūdros pakraštys buvo aptiktas dar 2006 m., jau tada atkreiptas dėmesys į didžiulį kiekį akmenų, kurie buvo tankiausiai sudėti tiesiai virš įžemio. Būtent sudėti (arba suversti), nes tai ne natūraliai žemėje susiklostęs akmenų sluoksnis. Dauguma įvairaus dydžio akmenų buvo su apdirbimo žymėmis – skaldyti ar net gludinti, nemaža dalis ir perdegusių, visiškai trupančių akmenų, kurie galėjo būti prie kūdros atnešti iš židinio. Tarp akmenų rasta nemažai ir akmeninių įrankių bei jų fragmentų, pvz., priekalas, trintuvai, kūjai, galastuvai. Jų didelis kiekis ir įvairovė vienoje vietoje rodo, kad jie galėjo būti surinkti iš visos gyvenvietės, visgi lieka neaišku, kokių tikslų buvo suversti į kūdrą. Iškeltos kelios hipotezės:

- sukrauti tam, kad sustiprintų kūdros šlaitus;
- siekta padaryti patogesnę, sausą priėjimą prie vandens;
- paprasčiausiai atsikratyti nereikalingų akmenų ir įrankių;
- į vandenį akmenis sumėtė žaidžiantys vaikai.

Nekyla jokių abejonių, kad kūdra buvo iškasta žmonių, kad tai nenatūraliai susiformavęs vandens telkinys. Ganėtinais staigiais žemėjantys šlaitai ir tik nuo jų prasidedantis sapropelis (dumblingas nuosėdinis sluoksnis) tai patvirtina. Nors atidengtas gal tik ketvirtadalis kūdros, bet atlikus gręžinius nustatyta, kad kūdros skersmuo – apie 10 metrų. Lieka tik neaiški jos forma: apvali ar ovalo formos. Vietą kūdrai geležies amžiaus gyventojai pasirinko neatsitiktinai. Dar prieš pradėdami kasti pasirinktą plotą pastebėjome, kad jis apaugęs šlapioms vietoms būdingais augalais, nors melioracija veikė nepriekaištingai ir žemė buvo visai sausa. Kasant juodą suketėjusį dumblą toje vietoje, kur įžemis buvo giliausiai, dar 135 cm gylyje pastebėjome apvalius, apie 10 cm skersmens smėlio intarpus. Tos vietos žemės pjūvyje buvo matyti 5–6 sluoksniais suplautas smėlis, kuris susiklostė tarp per daug laiko susidariusio storo sapropelio sluoksnio. Drąsiai galima teigti, kad tai įvyko dėl iš po žemės

*Lieporių I gyvenvietės teritorija iš pietvakarių pusės. Tamsios dėmės suartame lauke žymi žmonių veiklos pėdsakus.
Ričardo Dailidės nuotrauka, 1993 m.*

trykštančio (greičiau sruvenančio) šaltinio, kuris ir maitino kūdrą vandeniu.

Storame kūdros dumblo sluoksnyje, visuose gyliuose, daugiau ar mažiau rasdavome primestų akmenų, akmeninių įrankių ir gyvulių kaulų. Tai rodo, kad visą kūdros gyvavimo laikotarpį ji buvo naudojama ar bent tai, kad aplink virė gyvenimas. Visgi ypatingas radinys, rastas viduryje vandens telkinio, viršutiniuose sapropelio sluoksniuose, vienintelis žalvarinis artefaktas – tai nuokamienis smeigtukas (vos giliau buvo rasta pusė žalvarinės grandelės, bet ji galėjo būti nuo to paties smeigtuko). Didelį susidomėjimą sukėlęs artefaktas ir dar daugiau klausimų uždavusi jo radimo vieta. Žalvarinis smeigtukas – dažnas radinys greta buvusio kapinyne, bet kiek netikėta jį aptikti gyvenvietėje, ypač sveiką, nesulūžusį. Veikiausiai tai atsitiktinai iškritęs iš plaunamo rūbo papuošalas, bet abejonių kelia tai, kad jis atsidūrė beveik kūdros viduryje, todėl nereiktų atmesti galimybės, kad jis buvo paaukotas kaip duoklė dievams ar įmestas tyčia dėl kokių kitų priežasčių.

Kiti tyrimai ir laukiami rezultatai

Ilgam nutrūkę Lieporių I gyvenvietės tyrimai turėjo ir teigiamų pasekmių. Archeologijos mokslas nestovi vietoje, o jo metodai nuolat tobulinami, atsiranda ir jau Lietuvoje pritaikomos naujos tyrimų technologijos. 2016 m. galėjome pasitelkti

daug naujų tyrimo būdų, kurių prieš dešimtmetį atlikti neturėjome galimybės. Per žiemą bus baigti jau minėti bioarcheologiniai tyrimai, kurie atskleis gyvenvietės aplinkoje vešėjusių augalų įvairovę, ką savo maistui augino tuometiniai gyventojai. Kartu dirbusi J. Paškonytė atliks gyvulių kaulų osteologinę analizę, kurią galėsime palyginti su anksčiau surinktais duomenimis. Ieškant kūdros ribų pasitvirtino grėžiamuoju zondų paimti grunto mėginiai. Lietuvos istorijos instituto archeologas dr. Rokas Vengalis pirmasis Lieporių komplekse taikė geofizikinius tyrimo metodus. Didelėje dar nekasinėtoje teritorijoje buvo fiksuojamos dirvos anomalijos magnetometru ir skenuojami žemės sluoksniai grunto radaru. Su nekantrumu laukiama šių tyrimų rezultatų, kurie gali atskleisti, kas mūsų laukia dar netirtoje gyvenvietės dalyje. J. Lukošius, gavęs jau atliktus geodezinius matavimus, padės mums suprasti, kaip gyvenvietės žmonės savo reikmėms pažabojo požeminius vandenius. Mes, savo ruožtu, suskaičiuosime radinius, padarysime statistines jų lenteles, paruošime visų sluoksnių brėžinius. Visi tyrimų rezultatai, visa informacija ir apibendrinti duomenys su išvadomis galiausiai atsidurs 2016 m. Lieporių I gyvenvietės tyrimų ataskaitoje, kuri bus parengta kitų metų pavasarį. Na o tada vėl nekantriai lauksime vasaros su viltimi vėl grįžti į naujas perkasas, kur mūsų laukia nauji atradimai.

Žemaitijos bajorų Bilevičių heraldika XVI–XVIII a.

Stephano Slaterio manymu, heraldikos mokslas geriausiai gali būti apibūdinamas kaip paveldimų spalvų ir simbolių sistema, gimusi ant viduramžių kovos šalmų ir skirta identifikuoti asmenį¹. Heraldikos gimimas XII a. antrojoje pusėje yra neatsiejamas nuo riterystės ir riterių turnyrų, kuriuose herbas atsirado kaip skiriamasis ženklas, padedantis atpažinti apsišarvavusį karį². Laikui bėgant riterių (nuo karaliaus iki eilinio riterio) aplinkoje atsirado herbų. Jie tapo jų paveldimais ženklais, simbolizavusiais giminės senumą, galybę, santuokinius ryšius, kovos laimėjimus, užimtas pareigas, titulus ir pan. Skirtingai nuo Vakarų Europos, Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje (toliau – LDK) pirmieji herbai atsirado ir heraldikos tradicijos nusistovėjo daug vėliau. LDK kilmingųjų heraldika klostėsi veikianti keleto tradicijų: XIV–XV a. sandūroje LDK susiformavusios senosios lietuvių heraldikos (vietinės kilmės herbai) bei lenkiškųjų³ ir iš kitų Europos kraštų atneštų herbų⁴.

Europoje kilmingųjų heraldika ir jos tyrimai turi galias tradicijas ir sulaukia didelio tyrinėtojų dėmesio, tačiau Lietuvoje šie tyrimai tik pradeda. Daugiausia analizuojami tokių giminių, kaip Goštautai, Radvilos, Tiškevičiai, herbai ir herbiniai antspaudai. O gerokai mažesnio dėmesio sulaukia smulkesnių bajorijos atstovų, ypač Žemaitijos giminių, heraldika. Šiuo straipsniu siekiama sumažinti šią spragą ir atkreipti dėmesį į čia gimusių bajorų Bilevičių heraldiką, atskleisti pagrindinius jos bruožus.

Žemaičiais Bilevičiais susidomėta dar XX a. pradžioje, kuomet pasirodė Henriko Senkevičiaus romano „Tvanas“⁵ vertimas. Žinomi vėlesni Konstantino Jablonskio⁶ ir Emilijaus Songailos⁷ darbai, kuriuose užsimenama apie šią giminę. Daugiausia Bilevičių giminę tyrinėjo Eugenijus Saviščevas⁸ (tyrimai apima XV–XVI a. laikotarpį) ir Gžegožas Blaščykas⁹ (Grzegorz Błaszczyk) (tyrimai apima laikotarpį iki XIX a.). E. Saviščevas pateikė prielai-

¹ Slater S., *The complete book of heraldry. An international history of heraldry and its contemporary uses*, London, 2002, p. 6.

² *Ten pat*, p. 16.

³ Kiaupienė J., Korczak L., *1413 m. Horodlės aktai (dokumentai ir tyrinėjimai) / Akty Horodelskie z 1413 roku (dokumenty i studia)*, vertė Darius Antanavičius, Vilnius / Kraków, 2013, p. 22–24.

⁴ Rimša E., *Heraldika. Iš praeities į dabartį*, Vilnius, 2004, p. 116.

⁵ Senkevičius H., *Tvanas*, Kaunas, 1936.

⁶ Jablonskis K., *Lietuvos kultūra ir jos veikėjai*, Vilnius, 1973.

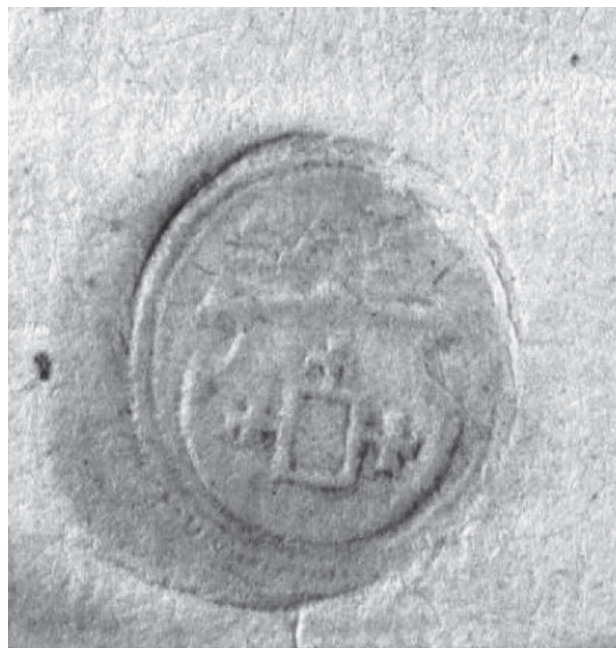
⁷ Songaila E., *Bilevičiai. Žemaičių žemė*, t. 4., Vilnius, 1995, p. 33–38.

⁸ Saviščevas E., *Žemaitijos savivalda ir valdžios elitas 1409–1566 metais*, Vilnius, 2010; Saviščevas E., Bilevičių giminės kilmė ir genealogija (XV–XVI a.), *Lituanistica*, 2001, Nr. 4 (48), p. 3–22.

⁹ Błaszczyk G., *Herbarz szlachty żmudzkiej*, t. 1, Warszawa, 2015, s. 166–191.

1 pav. Bajorų Bilevičių herbas Paprockio (I), Okolskio (II), Kojalavičiaus (III), Niesieskio (IV), Bonieckio (V) herbųnuose

2 pav. Andriaus Petraičio-Bilevičiaus antspaudas, 1540, LMAVB RS, f. 266, b. 87

da, kad Bilevičių pirmasis žinomas protėvis buvo Žadeika, turėjęs du palikuonis – Mąstvilą Žadeikaitį ir Bilių. Būtent iš pastarojo kilo Daugirdas Bilevičius, Ivaška, Juška ir Andriuška. Daugirdas davė pradžią Daugirdaičių giminės atšakai, Ivaška – Ivaškaičių (Stankevičių), Juška – Juškaičių (Bilevičių), o Andriuška – Andriuškevičių (Bilevičių) šakoms. Daugirdaičių vyriškoji linija nutrūko apie XVI a. pirmąją pusę. Ivaškaičiams-Stankevičiams vardą suteikė ne giminės pradininkas Ivaška, o jo sūnus Stankus. E. Saviščevas išskiria, kad Bilevičių patronimas nuolat pradėtas vartoti pirmiausia Juškaičių šakos atstovų sudėtinuose varduose. Įdomu, kad Andriuškaičiai nuo XVI a. vidurio dažniausiai save vadino tiesiog Bilevičiais¹⁰. Taigi Bilevičių genealogija ištis paininga, o konkrečių giminės atstovų priskyrimas atskiroms atšakoms reikalauja nemažo įdirbio.

Kitas svarbus klausimas, koks herbas priklausė Bilevičiams? Juk XV–XVI a. priklausę Žemaitijos valdžios elitui¹¹ šie bajorai turėjo turėti savo skiriamąjį, paveldimą, šeimos / giminės ženklą. Duomenų apie giminės naudotą herbą galima rasti

senuosiuose herbųnuose, kuriuose matyti siekis priartinti Bilevičių herbą prie lenkiškosios heraldikos tradicijų. XVI a. gyvenęs heraldikos specialistas Bartošas Paprockis, vienas pirmųjų tyrinėjęs Bilevičius, nurodo, kad Lietuvoje žinomas senas giminės herbas, kuriame vaizduojamas kapas su trimis kryžiais¹². Simonas Okolskis XVII a. šiam Bilevičiui naudotam herbui suteikė pavadinimą: „*Mogila seu Tumulus*“ (Kapas). Tikėtina, kad herbo pavadinimas suteiktas, atsižvelgus į pagrindinę figūrą – į kapą panašų stačiakampį¹³. XVII a. istorikas Albertas Kojalavičius-Vijūkas taip pat mini žemaičius Bilevičius ir raudoname lauke esantį Kapo (*Mogila*) herbą¹⁴. Bilevičių giminės atstovus

¹⁰ Saviščevas E., Bilevičių giminės kilmė ir genealogija (XV–XVI a.), *Lituanistica*, 2001, Nr. 4 (48), p. 7–14.

¹¹ Bilevičiai iš kartos į kartą užėmė tijųū ir kitų pavieto pareigūnų pareigas, buvo valdovo dvarionimis, tuokėsi su panašaus socialinio, ekonominio statuso asmenimis. Błaszczuk G., *Herbarz szlachty żmudzkiej*, t. 1, Warszawa, 2015, s. 166.

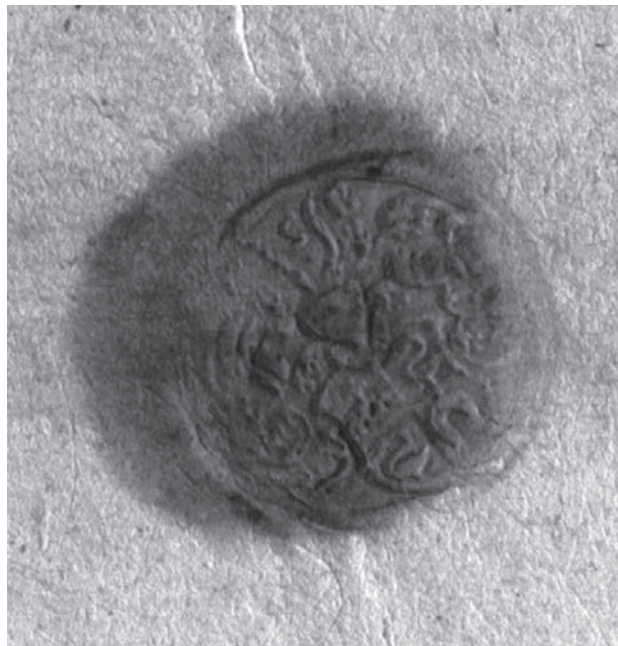
¹² Paprocki B., *Herby rycerstwa polskiego*, wyd. Kazimierz Józef Turowski, Kraków, 1858, s. 867.

¹³ Okolski S., *Orbis Polonus*, Cracovia, 1641, t. 2, p. 232–233.

¹⁴ „Mogila in rubro campo“, Kojalavičius V. A., *Šventasis Lietuvos Didžiosios Kunigaikštijos bei jai priklausančių provincijų giminių ir herbų vardynas*, iš lotynų kalbos vertė [sudarė, pritarė ir straipsnį parašė] Sigita Narbutas; [straipsnį parašė Edmundas Rimša]; [komentarų parašė, šaltinių ir literatūros sąrašą parengė] Sigita Narbutas ir Edmundas Rimša; [asmenvardžių rodyklę parengė ir knygą redagavo Daiva Narbutienė]; [straipsnius į anglų k. vertė Ana Vencloviėnė], Vilnius, 2015, p. 52–55. Plg. Kojalowicz W. W., *Herbarz szlachty Wielkiego Księstwa Litewskiego zwany Nomenclator*, Kraków, 1905, s. 32–33. Lietuvos nacionalinė Martyno Mažvydo biblioteka (toliau – LNB), Retų knygų ir rankraščių skyrius, f. 130–2478, Lietuvos D. K. bajorijos herbųnuas, Kojalavičius-Vijūkas Albertas, Vilnius, XVII a. vid.

3 pav. Kristupo Jonaičio-Bilevičiaus Stankevičiaus antspaudas, 1588, ŠAM, I-R 12486

4 pav. Kristupo Jonaičio-Stankevičiaus Bilevičiaus antspaudas, 1575, LVIA, f. 1177, ap. 1, b. 2621, l. 5

ir jų herbą taip pat aptarė Kasperas Niesieckis¹⁵ ir Adamas Bonieckis¹⁶. Paminėtina, kad bėgant laikui herbųnuose padaugėjo informacijos apie Bilevičių herbą, keitėsi ir herbo vaizdavimas. Jeigu Paprockio herbyne Bilevičių herbas vaizduojamas schematiškai, skyde, be papildomų atributų, tai vėlesniuose herbųnuose atsiranda skirtingų formų skydai, pradėti vaizduoti šalmas, karūnėlė, šalmo papuošalas (trys arba penkios povo plunksnos) ir akanto lapų skraistė (žr. 1 pav.).

Apžvelgus herbųnuose pateiktą informaciją, būtina išnagrinėti, kokį herbą naudojo patys Bilevičiai. Šiuo metu pagrindiniai šaltiniai, iš kurių galima spręsti apie Bilevičių heraldiką, yra giminės atstovų antspaudai, kuriuose vaizduojamas jų herbas. Tokie antspaudai vadinami herbiniais. Vieni pirmųjų XVI a. antspaudą su šeimos herbu naudojo Juškaikių ir Bilevičių atšakos atstovai Andrius Petraitis-Bilevičius¹⁷ (žr. 2 pav.), Jurgis

Martinaitis-Bilevičius¹⁸ bei Stankevičių ir Bilevičių atšakos atstovas Kristupas Jonaitis-Stankevičius Bilevičius¹⁹. Pirmųjų dviejų asmenų antspauduose vaizduojamas vienalaikis herbo skydas ir figūra – stačiakampis su viršuje ir abiejuose šonuose įsmeigtais kryžiais. Kristupo Bilevičiaus XVI a. pabaigos antspauduose matyti savininko siekis jį individualizuoti. Antspaudė vaizduojamas ne tik skydas su herbo figūra, tačiau ir šalmas su papuošalu. Spėjama, kad šalmo papuošale vaizduojami elnio ragai, greta kurių yra trinaris antspaudas savininko įvardijimas – „KIS“ (*Krzysztof Janowicz Stankiewicz*) (žr. 3 pav.).

Kristupo Jonaičio heraldikoje apie XVI a. aštuntąjį dešimtmetį atsirado herbiniai antspaudai, kuriuose vaizduojamas jungtinis keturių laukų herbas²⁰. Toks herbo dalijimas sietinas su XVI a. viduryje paplitusia tradicija jungtiniame herbo

¹⁵ Niesiecki K., *Herbarz polski Kaspra Niesieckiego*, powiększony dodatkami z późniejszych autorów, rękopismów, dowodów urzędowych i wydany przez Jana Nep. Bobrowicza, Lipsk, 1839, t. 2, s. 159–160

¹⁶ Boniecki A., *Herbarz polski*, Warszawa, 1899, t. 1, s. 266.

¹⁷ 1540 m. Andriaus Petraičio Bilevičiaus antspaudas, *Lietuvos mokslų akademijos Vrublevskių bibliotekos Rankraščių skyrius* (toliau – LMAVB RS), f. 266, b. 987. Doc. dr. E. Saviščevas nurodo, kad Andrius Petraitis Bilevičius buvo Petro ir Onos Bilevičių sūnus, nuo 1538 m. minimas kaip Užvenčio tūjūnas. Su žmona Bagdona Brindiete Andrius Petraitis Bilevičius susilaukė Adomo, Andriaus, Elenos, Halškos (Elžbietos). Savišče-

vas E., *Žemaitijos savivalda ir valdžios elitas 1409–1566 metais*, Vilnius, 2010, p. 302.

¹⁸ 1543 m. Jurgio Martinaičio-Bilevičiaus antspaudas, LMAVB RS, f. 266, b. 410.

¹⁹ 1588 m. Kristupo Jonaičio-Stankevičiaus Bilevičiaus antspaudas, Šiaulių „Aušros“ muziejus (toliau – ŠAM), I-R12486.

²⁰ 1575 m. Kristupo Jonaičio-Stankevičiaus Bilevičiaus jungtinis herbinis antspaudas, *Lietuvos valstybės istorijos archyvas* (toliau – LVIA), f. 1177, ap. 1, b. 2621, l. 5; 1575 m. Kristupo Jonaičio-Stankevičiaus Bilevičiaus jungtinis herbinis antspaudas, LMAVB RS, f. 37, b. 2836, l. 1r; 1590 m. Kristupo Jonaičio-Stankevičiaus Bilevičiaus jungtinis herbinis antspaudas, LMAVB RS, f. 37, b. 466, l. 4r.

5 pav. Jurgio Vaitiekaičio-Bilevičiaus antspaudas, 1639, ŠAM, f. 5, ap. 5, b. 14, l. 58

6 pav. Jurgio Vaitiekaičio-Bilevičiaus antspaudas, 1603, LVIA, f. 716, ap. 2, b. 135, l. 18r

skyde vaizduoti iš tėvo paveldėtą herbą, motinos herbą, abiejų tėvų motinų herbus²¹. Bilevičiaus antspaudu pirmajame lauke vaizduojamas iš tėvo Jono perimtas Bilevičių herbas, antrajame – motinos Volodkevičiūtės herbas Gulbė (*Łabędź*), o trečiajame ir ketvirtajame, kaip spėjama, – abiejų senelių herbai Gulbė (*Łabędź*) bei kitas herbas, kuriame vaizduojama pasaga. Virš jungtinio herbo skydo yra šalmas su papuošalu, kuriame vaizduojami du ragai: pirmasis – neaiškos kilmės, o antrasis – tauro (žr. 4 pav.). Pastebėta, kad šio asmens heraldikoje išvelgiamas ne tik noras individualizuoti savo herbus, tačiau ir siekis juos atskirti ir tarpusavyje – vienalaukiame herbui pasirinktas vienoks šalmo papuošalas, o jungtiniam – kitoks.

Kristupo Jonaičio-Stankevičiaus Bilevičiaus brolis, Ariogalos tijūnas Mikalojus Jonaitis-Stankevičius Bilevičius XVI a. dokumentus tvirtino antspaudu, kuriame vaizduotas giminės herbas. Tačiau reikėtų išskirti, kad šalmo papuošalas skyrėsi nuo brolio šalmo papuošalo vienalaukiame herbe, kadangi jame vaizduoti skirtingi ragai – elnio ir tauro²². Taigi, nors broliai naudojo giminės

herbą, tačiau skyrėsi jų antspauduose virš herbo skydo vaizduoti šalmo papuošalai. Atkreiptinas dėmesys, kad vadinamoji lenkų heraldika sumenkino herbą, kadangi ji galėjo naudoti dešimtys arba keli šimtai giminių. Minėtų asmenų heraldikoje galima pastebėti siekį priartinti herbą prie europinės jo sampratos. Tokiu būdu naudojant skirtingą herbo šalmo papuošalą buvo galima parodyti jo individualumą.

Juškaičių ir Bilevičių atšakos atstovas, Jurgio Martynaičio-Bilevičiaus sūnus, Šiauduvos tijūnas Vaitiekus savo antspauduose²³ taip pat vaizdavo giminės herbą, virš kurio buvo du tauro ragai. Įdomu, kad Vaitiekaus sūnaus Jurgio Vaitiekaičio heraldikoje galima pastebėti keletą svarbių aspektų. Pirma, J. Vaitiekaitis-Bilevičius savo heraldikoje neperima tradicijos herbo šalme vaizduoti ragą arba ragus. Šis bajoras savo antspauduose vaizdavo arba herbus be šalmo papuošalų²⁴, arba šalmą puošdavo pavo plunksnomis²⁵. 1603 m. antspaudu matyti, kad šios plunksnos netgi vaizduojamos

²¹ Rimša E., *Heraldika. Iš praeities į dabartį*, Vilnius, 2004, p. 134.

²² 1565 m. Mikalojaus Jonaičio-Stankevičiaus Bilevičiaus antspaudas Žemaičių bajorų rašte dėl II Lietuvos Statuto įsigaliojimo aplinkybių, *LMAVB RS*, f. 16, b. 24, l. 56–56a.

²³ 1577 m. Vaitiekaus Jurgaičio-Bilevičiaus antspaudas, *Vilniaus universiteto bibliotekos Rankraščių skyrius* (toliau – *VUB RS*), f. 8, ap. 1528, l. 2r.

²⁴ Plg. 1634 m. signetinis Jurgio Vaitiekaičio-Bilevičiaus antspaudas, *LMAVB RS*, f. 37, b. 6154, l. 1r.

²⁵ Plg. 1636 m. Jurgio Vaitiekaičio-Bilevičiaus antspaudas, *LMAVB RS*, f. 37, b. 10096, l. 1r.

7 pav. Jurgio Vaitiekaičio-Bilevičiaus pareigybinis antspaudas, 1629, LMAVB RS, f. 37, b. 668, l. 2r

stilizuotai²⁶ (žr. 6 pav.). Antra, šio asmens heraldikoje XVII a. 3–4 deš. pastebimas kitas išskirtinis bruožas – pareigybinių antspaudų su šeimos herbu atsiradimas²⁷. Šiuose antspauduose matyti ir savininko inicialai „IB“, ir pareigybių pirmosios raidės „PžP“, raidę „ž“ norėta nuleisti, kad ji būtų skaitoma paskutinė. Visas įrašas skambėtų taip: J[erzy] B[ilewicz] P[odkomorzy] [i] P[odstarości] Ż[mudzki] (žr. 7 pav.).

1644 m. Bilevičių laidotuvėms skirtame leidinyje dailininkas Konradas Giotkė pavaizdavo Jurgio ir Kotrynos Aleksandros Bilevičių herbus²⁸, virš kurių įrašytas toks šūkis: „Simul, Semel, Semper“ („Drauge, vienu kartu, amžinai“)²⁹. Abu herbai yra jungtiniai, sudaryti iš keturių laukų. Pirmasis herbas priklausė Kotrynai Aleksandrai, jame vaizduojami jos tėvų ir senelių iš motinos bei tėvo pusių herbai. Virš herbo skydo vaizduojamas grotelinis šalmas, o virš jo – trys pavo plunksnos. Iš šonų

8 pav. Kotrynos Aleksandros ir Jurgio Bilevičių jungtiniai herbai su proginio šūkiu, 1644, graveris Konradas Giotkė, Vilniaus universiteto Retų spaudinių skyrius, šriftas: III 10810

herbą puošia akanto lapų skraistė. Antrasis herbas priklausė Jurgiui Vaitiekaičiui Bilevičiui. Pirmajame jungtinio herbo lauke vaizduojamas iš tėvo Vaitiekiaus paveldėtas Bilevičių giminės herbas, antrajame – iš motinos Kristinos Šemetaitės³⁰ paveldėtas Šemetų herbas Gulbė (*Łabędź*). Trečiajame lauke, kaip spėjama, vaizduojamas Bilevičiaus senelės iš tėvo pusės Onos Mitkievičiūtės³¹ herbas Lapinas (*Lis*), o ketvirtajame lauke, turbūt, – Bilevičienės³², senelės iš motinos pusės, herbas Leliva (*Leliwa*). Virš herbo skydo yra grotelinis šalmas, o virš jo – Bilevičių giminei nebūdingas šalmo papuošalas – du ragai ir kurtas tarp jų. Herbą iš šonų supa akanto lapų skraistė (žr. 8 pav.).

Bilevičių herbą XVII a. antrojoje pusėje antspauduose naudojo Žemaitijos pilies teismo teisėjas

²⁶ 1603 m. Jurgio Vaitiekaičio-Bilevičiaus antspaudas, LVIA, f. 716, ap. 2, b. 135, l. 18r.

²⁷ 1629 m. Jurgio Vaitiekaičio pareigybinis antspaudas, LMAVB RS, f. 37, b. 668, l. 2r. Plg. 1629 m. Jurgio Vaitiekaičio pareigybinis antspaudas, LMAVB RS, f. 37, b. 668, l. 4r; 1628 m. Jurgio Vaitiekaičio pareigybinis antspaudas, VUB RS, f. 4, ap. 207, Nr. 16279.

²⁸ 1644 m. Kotrynos Aleksandros ir Jurgio Bilevičių jungtiniai herbai su proginio šūkiu, Vilniaus universiteto Retų spaudinių skyrius, šriftas: III 10810.

²⁹ Rimša E., *Heraldika. Iš praeities į dabartį*, Vilnius, 2004, p. 52.

³⁰ Grzegorz Błaszczyk mini, kad Vaitiekus Bilevičius (Jurgio sūnus) buvo vedęs Beržėnų tįjūno Merkelio Šemetos dukrą Kristiną, su kuria susilaukė keleto vaikų. Błaszczyk G., *Herbarz szlachty żmudzkiej*, Warszawa, 2015, t. 1, s. 171. Žinoma, kad Šemetos turėjo herbą Gulbė (*Łabędź*).

³¹ Grzegorz Błaszczyk teigia, kad Jurgis (Martyno sūnus) buvo vedęs Aną (Oną) Mitkievičiūtę, su kuria susilaukė trijų vaikų. Błaszczyk G., *Herbarz szlachty żmudzkiej*, Warszawa, 2015, t. 1, s. 170.

³² Saulė Viskantaitė-Saviščvienė mini, kad Merkeliš Stanislo-vaitis-Šemeta su antrąja žmona Bogumila Adomaite-Pritulisaite susilaukė trijų vaikų: Vaclovo, Jono ir Kristinos. Viskantaitė-Saviščvienė S., *Šemetų genealogija XV–XVI amžiuje, Lietuvos istorijos studijos*, t. 14, Vilnius, 2004, p. 40–41.

Jonas Melchioras Bilevičius³³ ir jo pusbrolis Teodoras Steponas Bilevičius³⁴. T. Bilevičiaus antspaude matomas siekis individualizuoti herbą. Antspaude vaizduojamas vienalaukis skydas, kuriame gulsčias kapas, į kurio viršų ir šonus yra išmeigta po kryžių. Virš herbo skydo yra grotelinis šalmas ir karūnėlė, šalmo papuošale – trys povo plunksnos. Iš šonų herbą supa akanto lapų skraistė. Matyti, kad herbą supo ir legenda, tačiau ji neišliko³⁵ (žr. 9 pav.). T. Bilevičiaus herbas Kapas (*Mogila*) pavaizduotas ir Aleksandro Tarasevičiaus 1675 m. vario graviūroje³⁶ (žr. 10 pav.). XVII a. pabaigoje savo antspauduose Bilevičių giminės herbą naudojo ir Steponas Bilevičius³⁷.

Pastebėta, kad XVI–XVII a. Bilevičių giminės heraldikoje antspaudai nebuvo labai įmantrūs, pagrindinis dėmesys skiriamas tik antspaude

esančio herbo figūrai, keliems pagrindiniams herbo atributams. XVIII a. giminės atstovo rotmistro, Vainuto seniūno, Didžiųjų Dirvenų tįjūno, Žemaitijos kunigaikštystės teismo paseniūnio Aleksandro Jurgio Bilevičiaus herbiniai antspaudai³⁸ pajvairinti detalėmis: atsirado legenda, nusakanti herbo savininką ir jo eitas pareigas, virš herbo skydo vaizduojama penkių lapų bajoriška karūnėlė, nurodanti kilmingą savininko statusą. Antspauduose atsirado karinių atributų: vėliavų, patrankų sviedinių, buožių, savininko gautų ordinų (žr. 11 pav.).

Išskirtina, kad rastas ir vienintelis Bilevičių giminės atstovo spaudas. XVIII a. spaude³⁹, priklausiusiame Valerijonui Bilevičiui, vaizduojamas giminės herbas, bajorišką kilmę nurodanti penkių lapų karūnėlė, virš kurios yra trys pavo plunksnos. Herbą iš šonų supa kariniai simboliai ir augaliniai motyvai. Spaude yra legenda, nurodanti spaudo savininką ir jo einamas pareigas: „WALERYA: BILLEWICZ: CIWON: BIRZYNIENSKI: X: ZMUDZ: STA: EYRAGO“ („Valerijonas: Bilevičius: tijūnas:

³⁸ 1747 m. Aleksandro Jurgio Bilevičiaus antspaudas, ŠAM, I-R 12555. Plg. 1747 m. Aleksandro Jurgio Bilevičiaus antspaudas, ŠAM, I-R 12519; 1747 m. Aleksandro Jurgio Bilevičiaus antspaudas, ŠAM, I-R 12571.

³⁹ Valerijono Bilevičiaus spaudas, XVIII a., *Lietuvos dailės muziejus*, TM 171.

³³ 1667 m. Jono Melchioro Bilevičiaus antspaudas, *VUB RS*, f. 5, ap. 4, Nr. 792.

³⁴ Grzegorz Błaszczyk nurodo, kad Jonušas ir Steponas Aleksandras Bilevičiai buvo Melchioro Bilevičiaus sūnūs. Jonušas Bilevičius turėjo sūnų Joną Melchiorą, o Steponas Aleksandras Bilevičius – sūnų Teodorą Steponą. Błaszczyk G., *Herbarz szlachty żmudzkiej*, Warszawa, 2015, t. 1, s. 172–175.

³⁵ 1691 m. Teodoras Bilevičiaus antspaudas, *LMAVB RS*, f. 37, b. 9597, l. 4r. Plg. 1690 m. Teodoras Bilevičiaus antspaudas, *LMAVB RS*, f. 37, b. 9654, l. 4r.

³⁶ 1675 m. Aleksandro Tarasevičiaus vario graviūra su Teodoro Bilevičiaus herbu, *Vilniaus universiteto Retų spaudinių skyrius*, šriftas: III 14771.

³⁷ 1699 m. Stepono Bilevičiaus antspaudas, *LMAVB RS*, f. 198, b. 651, l. 4r.

³⁸ 1747 m. Aleksandro Jurgio Bilevičiaus antspaudas, ŠAM, I-R 12555. Plg. 1747 m. Aleksandro Jurgio Bilevičiaus antspaudas, ŠAM, I-R 12519; 1747 m. Aleksandro Jurgio Bilevičiaus antspaudas, ŠAM, I-R 12571.

³⁹ Valerijono Bilevičiaus spaudas, XVIII a., *Lietuvos dailės muziejus*, TM 171.

11 pav. Aleksandro Jurgio Bilevičiaus antspaudas, 1747, ŠAM, I-R 12555

12 pav. Valerijono Bilevičiaus spaudas, XVIII a., Lietuvos dailės muziejus, TM 171. Antano Lukšėno nuotrauka

Beržėnų: Kunigaikštystė: Žemaitijos: Seniūnas Ariogalos“) (žr. 12 pav.).

Apibendrinant vertėtų pastebėti, kad Bilevičių naudoto herbo figūros – gulsčio stačiakampio su išmeigtais į viršų ir šonus kryžiais – lietuviška kilmė nekelia abejonių. Žinoma, kad baltiškai simbolikai būdingos įvairios linijos ir jų kombinacijos, pavieniai kryžiai ir pan. Tokie simboliai galėjo būti išlaikomi / perimti ir čiaigimių bajorų žymenyse bei ženkluose, kurie vėliau tapo herbais. Bilevičiai anksti pradėjo priklausyti Žemaitijos elitui, todėl vietinės kilmės bajorams nebuvo svarių priežasčių perimti Horodlės sutartyje įvardytus ar kitus herbus. Gana stiprūs tiek politinė, tiek socialine prasme Bilevičiai galėjo išsaugoti savo

seną ženklą ir netrukdomai jam suteikti herbo statusą. XVI–XVIII a. Bilevičių giminės atstovai nuolat naudojo vietinės kilmės herbą. Nors senuosiuose herbynuose galima išvelgti siekį Bilevičių herbą pavaizduoti pagal Lenkijos Karalystėje priimtas heraldikos taisykles, tačiau išlikę herbai ir herbiniai antspaudai rodo, kad šios giminės atstovai stengėsi pabrėžti savo naudojamų herbų išskirtinumą, individualumą. Tai darė keisdami herbo šalmo papuošalus, naudodami jungtinius herbus ir pareigybinius antspaudus, papildydami herbus įvairiais papildomais atributais. Tokiu būdu savo herbus priartindami prie europinės herbo sampratos.

Šv. Bazilijaus Didžiojo ordino tyrinėjimo svarba garsinant ir įamžinant Bazilionų mokyklos vardą

2017 m. savo veiklos 400 metų jubiliejų minės Lietuvoje jau ne vieną dešimtmetį aktyviai garsinamas Šv. Bazilijaus Didžiojo ordinas. Kalbant apie ordino istorijos tyrinėjimo svarbą Bazilionų mokyklai, būtina priminti šio – vienintelio įkurto Lietuvoje – ordino istoriją.

Šv. Bazilijaus Didžiojo ordino istorijos fragmentai

Bazilijonai – vieni iš Rytų (graikų) apeigų katalikų vienuolių. Tad pirmiausia žvilgtelėsime į unitus – Rytų (graikų) apeigų katalikus. 1054 m. suskilus Krikščionių Bažnyčiai į katalikus ir stačiatikius iš karto atsirado vyskupų, patriarchų, imperatorių, kurie siekė sugrąžinti Bažnyčios vienybę. Veikla šia kryptimi itin sustiprėjo XVI a. antrojoje pusėje. Šios veiklos rezultatas – 1595 m. pasirašyta Brastos bažnytinė sutartis¹. Kad ši sutartis būtų pasirašyta, daug nuveikė Kijevo metropolitas Mykolas Ragoza, LDK vyskupai Ipatijus Pociejus, Kirilas Terleckis, Juozapas Rutskis. Unijai parengti, pranešti apie ją, ją pripažinti, paskelbti, patvirtinti, apginti ir įtvirtinti – šiems septyniems momentams – reikėjo ilgesnio laiko, t. y. 1590–1600 m. laikotarpio.

Taip atsirado unitai – Rytų, arba graikų, apeigų katalikai².

Sunkus buvo unitų įsitvirtinimo kelias nuo 1596 iki 1839 m., kol buvo panaikinta Brastos bažnytinė unija. Profesorius Mečislovas Jučas unitų istorijoje išskyrė keturis laikotarpius: 1) pirmieji 27 metai (1569–1623 m.), kai siekta apsaugoti senąją graikų religiją nuo prievartos; 2) 1623–1686 m. – tai Bažnytinės unijos įsigalėjimo 63 metų laikotarpis visoje LDK; 3) daugiau kaip šimtą metų užsitęsusių religinių kovų laikotarpis (1686–1767 m.) – Bažnytinė unija tuo metu vis dar gyvavo; 4) paskutinis laikotarpis – per 72 metus (1767–1839 m.) Bažnytinė unija buvo panaikinta³. Tad siekta sunaikinti ir unitus.

Kuriant ordiną itin daug nuveikė Ivanas Kuncevičius (1580–1623) ir Veljaminas Rutskis (1574–1637).

I. Kuncevičius – būsimasis šv. Juozapas – 1596 m. atvyko į Vilnių mokytis pirklio amato. 1604 m. Vilniuje iškilmingai, su procesijomis, sutik-

¹ Keturi šimtai metų nuo Lietuvos Brastos bažnytinės unijos sudarymo, *Lietuvių katalikų mokslo akademijos metraštis*, Vilnius: Katalikų akademija, 1998, t. 12, p. 245–502.

² Rabikauskas P., Unijos etapas Romoje (1595 m. pabaiga – 1596 m. pirmoji pusė), *Lietuvių katalikų mokslo akademijos metraštis*, Vilnius: Katalikų akademija, 1998, t. 12, p. 277–289; Гудзяк Б., *Криза і реформа. Київська митрополія, Царгородський патріархат і генеза Берестейської унії*, Львів, 2000, 430 c.

³ Jučas M., Katalikų unitų ir graikų orientalistų kontraversijos XVIII a. pirmoje pusėje, *Lietuvių katalikų mokslo akademijos metraštis*, Vilnius: Katalikų akademija, 1998, t. 12, p. 317–326.

Tarptautinės konferencijos „Šv. Bazilijaus Didžiojo ordinas ir Bazilionų mokykla: 15 metų bičiulystės keliu“ dalyviai prie paminklo vienuoliams bazilijonams (iš kairės): Zenonas Sabalys, t. Pavlo Jachimec OSBM, kun. dr. Vasilijus Parasiukas OSBM, dr. Irena Ramanekienė, t. Vasilijus Kepeščiukas OSBM, Česlava Rimkienė, Rimantas Gorys, kun. dr. Prokopijus Lotockis OSBM, br. Pachomijus Levčūnas OSBM, prof. Vytenis Rimkus, 2016 m. rugsėjo 16 d. Jūratės Formanskės nuotrauka

ta popiežiaus Klemenso VIII brevė apie Karalaičio Kazimiero (1458–1484 m.) paskelbimą šventuoju pagreitino giliai tikinčio jaunuolio I. Kuncevičiaus apsisprendimą – jis išstojo į apleistą Vilniaus Švč. Trejybės vienuolyną, kur tuo metu tebuvo vos vienas vienuolis, ir pasirinko vienuolinį Juozapato vardą. 1609 m. karalius Zigmantas III Vaza karališkuoju ediktu Švč. Trejybės bažnyčią ir vienuolyną perdavė Rytų (graikų) apeigų katalikams. Bažnyčioje iki tol vienuoliai jau buvo atnaujinę ir įrengę 7 altorius.

Mirus Kijevo metropolitui Ipatijui Pociėjui, popiežius Paulius V šioms pareigoms 1613 m. patvirtino Veljaminą Rutską, kuris nuo 1608 m. buvo Vilniaus bazilijonų vienuolyno archimandritu. Naujuoju archimandritu 1614 m. buvo išrinktas Juozapas.

Per dešimtį šv. Juozapato veiklos metų Švč. Trejybės vienuolyne vienuolių skaičius išaugo nuo keleto iki šimto. Vienuolis Juozapas pasikvietė Veljaminą Rutską, kuris, remdamasis ketvirtajame amžiuje gyvenusio Kapadokijos vyskupo Šv. Bazilijaus Didžiojo regula, parengė projektą ir, tapęs Kijevo metropolitu (1613–1637), savo vyskupijoje pradėjo reformą, suformuodamas bazilijonų vie-

nuoliją⁴. 1617 m. Juozapas⁵ ir Veljaminas Rūtos dvare prie Naugarduko sukvietė bazilijonų vienuolynų kapitulą, kuri, sujungusi penkis bazilijonų vienuolynus (Vilniuje, Bytene, Žirovičiuose, Naugarduke ir Minske), įkūrė Šv. Bazilijaus Didžiojo ordiną (centras Vilniuje)⁶.

Minėtos penkios vienuolijos sudarė Švč. Trejybės kongregaciją. Be trijų įžadų (skaistybės, neturto

⁴ Підручний П., Василянський чин від Берестейського з'єднання (1596) до 1743 року, *Analecta ordinis S. Basilii Magni. Occasione sacri millennii Rus'-Ucrainae 988–1988*, Romae, 1988, p. 92–182.

⁵ 1617 m. Juozapas buvo išrinktas Polocko arkivyskupu, o 1623 m. lapkričio 12 d., vizitacijos Vitebske metu, buvo nužudytas asmenų, kovojusių prieš Bažnyčios vienybę. 1643 m. popiežius Urbanas VIII Juozapatą paskelbė palaimintuoju, o 1867 m. popiežius Pijus IX – šventuoju. Šv. Juozapas – pirmasis Rytų apeigų katalikų šventasis. 1916 m. jo palaikai, slėpti įvairiose valstybėse, pervežti į Vieną, o 1949 m. – į Romą. 1963 m. jie perlaidoti Vatikane, Šventojo Petro bazilikos dešinėje, navoje, Šv. Bazilijaus Didžiojo altoriuje.

⁶ Bazilijonų vienuolių ordinas ne kartą keitė savo pavadinimą:

1. 1617 m. – Šv. Bazilijaus Didžiojo ordinas / Švč. Trejybės kongregacija.

2. 1744 m. gegužės 11 d. brevė „Inter plus“ popiežius Benediktas XIV suteikė Bazilijonų ordinui naują pavadinimą – Šv. Bazilijaus Didžiojo rusinų ordinas („Ordo Sancti Basilii Magni Ruthenorum“).

3. 1882 m. po Dobromilo reformos ordinas pasirinko ilgesnį pavadinimą – Šv. Bazilijaus Didžiojo rusinų kongregacijos ordinas.

4. 1932 m. Šv. Bazilijaus Didžiojo ordinas buvo pavadintas jo dvasinio kūrėjo vardu ir dabar vadinasi Šv. Juozapato bazilijonų ordinas.

Konferencijos dalyviai prie Šv. Bazilijaus Didžiojo bažnyčios Bazilionuose 2016 m. rugsėjo 16 d. Jūratės Formanskės nuotrauka

ir paklusnumo), bazilijonai darė ir ketvirtą – nesiekti aukštų pareigų. Minėtina 1621 m. Lavrišovo kapitula, kurioje nustatytas maldų laikas (prasidėdavo 4 val. ryte), patvirtintas bendras giedojimas, kasdienė išpažintis, kartą per savaitę ir per šventes Šv. Komunija ir kiti dvasinio gyvenimo momentai. Reikia pažymėti, kad bazilijonų vienuolinio gyvenimo taisyklės iš pradžių buvo itin griežtos (mėsa nevirta iki 1667 m.: nuo tų metų leista jos vartoti labai mažai ir tik du kartus per savaitę; atgaila-kankinimasis: ašutinės nešiojimas, nuogo kūno apsijuosimas metaliniu diržu, plakimasis)...

Svarbiausia vienuoliams buvo pastoracinė veikla. Dvasinėje bazilijonų vienuolių veikloje išskirtume misijas, darbą parapijose, pagalbą graikų apeigų katalikų dvasininkams, privačių ir vienuolynų koplyčių bei parapijinių ir vienuolinių bažnyčių globą. Misijų veikla iškėlė bazilijonų autoritetą tarp tikinčiųjų, misijos vyko ir vienuolynuose, ir šalia jų. Jei XVII a. misijų tikslas buvo už tai, kad bažnyčios susijungtų, taigi už vieningą bažnyčią, tai XVIII a. misijos turėjo sustiprinti ir įtvirtinti graikų katalikų tikėjimą ir papročius. Tačiau būtina akcentuoti, kad ir vėliau, XIX ir XX a. pirmojoje pusėje, be minėtų dvasinių dalykų, bazilijonai kėlė nacionalinę ir kultūrinę tikinčiųjų savimonę.

Vienuoliai ėmėsi ir statybos darbų (statė vienuolynus, bažnyčias, mokyklas), turėjo bibliotekas, spaus-

tuves, mokyklose įvedė naują auklėjimo metodiką – atsisakė fizinių bausmių. 1773 m., panaikinus Jėzuitų ordiną, daugumą jų mokyklų perėmė bazilijonai.

Šv. Bazilijaus Didžiojo ordino istorijoje struktūriniu požiūriu išskiriami du pagrindiniai veiklos tarpsniai – kongregacijos ir provincijos laikotarpiai.

Švč. Trejybės bazilijonų kongregacijos (1617–1743) laikotarpis. Šis laikotarpis Šv. Bazilijaus Didžiojo ordinui yra itin svarbus keliais aspektais: visiškai suformuojama jo struktūra, ordiną patvirtino Šventasis Sostas, ordino nutarimams pritaria karaliai. 1624 m. popiežiaus dokumentu Bazilijonų ordinui pripažintos tokios pat teisės, kokias turėjo kiti Katalikų Bažnyčios ordinaai. Taigi Šv. Bazilijaus Didžiojo ordino juridinis pagrindas tapo svarus. Kitas svarbus akcentas – ordino plėtra: didėjo bazilijonų narių skaičius, gausėjo vienuolynų ir jis plėtėsi teritoriniu atžvilgiu. Ženkli ir pastoracinė, kultūrinė, pedagoginė ordino veikla, palikusi ryškų pėdsaką LDK istorijoje. Akcentuoti momentai sudarė sąlygas ordinui suklestėti.

Švč. Trejybės bazilijonų provincijos (1743–1839) laikotarpis⁷. 1743 m. Dubno kapitulyje 126 metus savarankiškai veikusi Švč. Trejybės kongregacija ir 4 metus gyvavusi Švč. Mergelės Ma-

⁷ Патрило І., Нарис історії василіян від 1743 до 1839 р., *Analecta ordinis S. Basilii Magni. Occasione sacri millennii Rus'-Ucrainae 988–1988*, Romae, 1988, p. 195.

Dr. Aldona Vasiliauskienė, Šiaulių vyskupas Eugenijus Bartulis, t. Pavlo Jahcimec OSBM tarptautinėje mokslinėje konferencijoje „Šv. Bazilijaus Didžiojo ordinas: švietėjiška veikla“ Bazilionuose 2003 m. rugsėjo 18 d. Nuotrauka iš Bazilionų mokyklos archyvo

rijos Globėjos kongregacija susijungė į vieną ordiną (kongregacijos pavadintos provincijomis). Dubno konferencijos metu, pasak ukrainiečio tyrinėtojo istoriko prof. Jaroslavo Steckio, Ukrainos žemėse buvo 5 308 pranciškonai, 2 362 jėzuitai, 2 093 dominikonai, 1 418 karmelitų ir 1 268 bazilijonai. Būtina pabrėžti, kad 1743–1772 metus – beveik 30 metų laikotarpį tarp Dubno kapitulos ir pirmojo Lietuvos–Lenkijos valstybės padalijimo – tyrinėtojai vadina ordino klestėjimo metais. Tuo laiku vienuolių veikla buvo ypač aktyvi įvairiose srityse: pastoracijos, misijų darbuose, švietimo ir mokslo srityje ir kt.

Primintina, kad vienuoliai, savo veikla tapę garsūs visoje LDK, iš Vilniaus buvo kviečiami į įvairias vietas. Taip 1712 m. grafų Potockių kvietimu jie nuvyko į Bučačą⁸, o 1748 (1749) m. brolių žemvaldžių Beinorių kvietimu atvyko į Padubysį ir kt. Padubysyje jie pastatė bažnyčią (ir dabar tituluojama Šv. Bazilijaus Didžiojo vardu), vienuolyną, įsteigė mokyklą: vietovė ėmė greitai augti ir žmonės ją pradėjo vadinti vienuolių vardu – Bazilionais. Tai vienintelė vietovė pasaulyje, įamžinusi vienuolių bazilijonų vardą.

⁸ Бучацький монастир отців василіян до 300-ліття заснування. Науковий збірник, За редакцією проф. Я. В. Стоцького, Львів: Місіонер, 2012, 224 с.; Стоцький Я., Монастир Отців Василіян Чесного Хреста Господнього в Бучачі 1712–1996, Львів: Місіонер, 1997, 184 с.

Kalbant apie antrąją Bazilijonų ordino istorijos laikotarpį išskiriami ir 1772–1780, ir 1780–1839 metų tarpsniai, turintys savo veiklos specifiką. XVIII a. pabaigoje vykę Lietuvos–Lenkijos valstybės padalijimai buvo sunkus smūgis Šv. Bazilijaus Didžiojo ordinui. Vieni vienuolynai atiteko Austrijai, o didžioji dalis – Rusijai. 1827 m. spalio 9 d. caro įsakymu bazilijonų vienuolynai buvo faktiškai paversti stačiatikių. Ypač ryškūs paskutiniai Bažnytinės unijos likvidavimo metai Vakarų gubernijose (1827–1839 m.). Iki 1828 m. visose trijose Lietuvos, Baltarusijos ir Rusijos provincijose veikė 83 bazilijonų vienuolynai. 1832–1835 m. du trečdaliai jų buvo uždaryti. 1832 m. vasario 16 d. panaikinti bazilijonų provincijolai, 1833 m. spalio 26 d. Počajivo vienuolynas atiduotas stačiatikiams. Iki 1839 m. vasario 12 d. lygiai taip pat pasielgta ir su kitais vienuolynais – jie Rusijos imperijoje buvo uždrausti. Tačiau tai nereiškia, kad Bazilijonų ordinas buvo visiškai sunaikintas – jo veikla išsiplėtė išeivijoje.

Bazilijonai Ukrainoje pradėjo atsikurti tik po 1990 m., sugrąžinus jiems Šv. Onufrijaus vienuolyną Lvove. Šiuo metu Ukrainos provincijos vyriausiasis ir Lvovo Šv. Onufrijaus vienuolyno protoigumenas t. Josyfas Budajus OSBM.

Lietuvoje Rytų apeigų katalikams Vilniaus Švč. Trejybės bažnyčia (Aušros Vartų g. 7 a.) sugrąžinta 1991 m. Šiuo metu čia dirba kun. t. Pavlo (Petro

Jachimec) OSBM su t. Jaokimu (Jaroslavu Kovalčiku) OSBM. 1992 m. Lietuvoje oficialiai įregistruota Šv. Bazilijaus Didžiojo ordino atstovybė. Jos veiklą palaimino kardinolas Vincentas Sladkevičius (1920 08 20–1944 03 25–1957 12 25–2000 05 28). 2000 m. gruodžio 27 d. ordino atstovybė tapo Šv. Juozapato bazilijonų ordino Vilniaus vienuolynu.

Lietuvių, ukrainiečių istorikų asociacija

2000 m. pabaigoje Vilniuje įkurta Lietuvių, ukrainiečių istorikų asociacija (prezidentės pareigas ir šiandieną eina viena iš asociacijos kūrimo iniciatorių dr. Aldona Vasiliauskiene) savo tyrinėjimams pasirinko plačios temos „Lietuvių ukrainiečių istoriniai ir kultūriniai ryšiai“ svarbų objektą – „Šv. Bazilijaus Didžiojo ordiną“. Pasirinkimas ne atsitiktinis – tai, kaip jau minėta, vienintelis ordinas, įkurtas Lietuvoje. Nors, be pastoracinių darbų, išplėtė ir plačią kultūrinę, švietėjišką veiklą (mokyklos, bibliotekos, knygų leidimas), tačiau jo istorija mažai žinoma.

Būsimasis jubiliejus tyrinėtojams kėlė kelis tikslus. *Pirma, šviečiamoji veikla:* kuo plačiau Lietuvoje ir Ukrainoje skleisti žinias apie Šv. Bazilijaus Didžiojo ordiną, jo sielovadinę, švietėjišką veiklą, atliktus mokslo ir kultūros darbus; *antra, mokslinė veikla:* į Šv. Bazilijaus ordino istorijos tyrimus įtraukti naujas, jaunas mokslo pajėgas, gebančias artėjančiam jubiliejui pateikti naujų įvairiapusių šio ordino veiklos tyrimų; *trečia, organizacinė veikla:* pradėjus organizuoti tarptautines konferencijas formavosi dar viena kryptis – iškelti ne tik Lietuvoje, bet ir Ukrainoje Bazilionų vidurinės mokyklos (Šiaulių r.) svarbą, garsinant Šv. Bazilijaus Didžiojo ordino vardą, akcentuoti mokyklos kolektyvo atliktus darbus.

Pirmoji tarptautinė mokslinė praktinė konferencija, skirta Šv. Bazilijaus Didžiojo ordinui

2001 m. lapkričio 8–11 d. Šiauliuose, Bazilionuose, ir Vilniuje vyko pirmoji pasaulyje tarptautinė mokslinė konferencija „Bazilijonai Lietuvoje ir Ukrainoje“, skirta Vilniaus Švč. Trejybės bažnyčios gražinimo Rytų apeigų katalikams – tėvams bazilijonams – dešimtmečiui (žr. 1 lentelę) (laikraštis „Mokslo Lietuva“ šiai konferencijai skyrė ne vieną puslapį).

Konferencijoje dalyvavę mokslininkai iš Romos, Ukrainos, Lenkijos ir vienuoliai bazilijonai, gyvenantys Lietuvoje, nagrinėjo Šv. Bazilijaus Didžiojo

ordino istoriją: kūrimąsi, veiklą, caro valdžios politiką jį panaikinant ir dabartinę ordino padėtį. Konferencijos metu buvo pristatyti ordino kūrėjai, kalbėta apie Rytų apeigų kataliką Ivaną Kuncevičių, šv. Juozapatą, 1604–1617 m. dirbusį Vilniuje ir 1867 m. birželio 29 d. paskelbtą šventuoju.

Konferencijos dalyviai susidomėjo Bazilionų mokykla, kurią daugiau kaip prieš 200 metų įkūrė Šv. Bazilijaus Didžiojo ordino vienuoliai, jos kolektyvu, buvo maloniai nustebinti pedagogų ir moksleivių smalsumu – dėmesiu ordino istorijai, mokinių koncertu, jų parengta paroda.

2001 m. vykusią konferenciją tapo svarbiu atriminiu pagrindu ryšiams tarp vienuolių bazilijonų (tiek atvykusių iš Vilniaus, tiek ir iš kitų kraštų), mokslininkų ukrainiečių ir Bazilionų mokyklos kolektyvo užmegzti. Nuo 2001-ųjų metų Šv. Bazilijaus Didžiojo ordino istorijos tyrinėjimai Bazilionų mokyklai tapo vienas iš svarbiausių veiklos prioritetų. Užsimezgę ryšiai ne tik nesumažėjo, kasmet jie tapdavo vis aktyvesni. Tą pirmiausia liudija Lietuvoje ir Ukrainoje 2001–2014 m. organizuotos mokslinės konferencijos (žr. 1 lentelę).

Pagrindinis mokslinių konferencijų, skirtų Šv. Bazilijaus Didžiojo ordinui, iniciatorius ir organizatorius – Lietuvių, ukrainiečių istorikų asociacija. Bazilionų mokykla, nuo pirmosios konferencijos išitraukusi į organizacinę darbą, tapo svarbiu konferencijų rengimo skatintoju. Atliko ne tik organizacinę darbą – mokyklos direktorius Rimantas Gorys ir pedagogai rengė mokslinius pranešimus, pasisakymus. Paminėtina, kad 6 konferencijos iš 11 įvykusių buvo organizuotos Lietuvoje (žr. 1 lentelę).

Ryšiai tarp vienuolių bazilijonų ir Bazilionų mokyklos

Penkiolika metų besitęsiančius mokyklos ir ukrainiečių ryšius galima sugrupuoti į keletą krypčių: mokslinė, dvasinė, kultūrinė ir meninė veikla.

Organizuotos konferencijos Lietuvoje (Šiauliuose, Vilniuje, Bazilionuose), Bazilionų mokyklos kolektyvo atstovai dalyvavo Ukrainoje Šv. Bazilijaus Didžiojo ordinui organizuotose konferencijose ir kituose renginiuose.

2003 m. konferencijoje paminėtas Bazilionų mokyklos 230 metų jubiliejus⁹ (žr. 1 lentelę). 2009 m.

⁹ Guščius A., Didėja dėmesys Šv. Bazilijaus Didžiojo ordinui (interviu), *Vienuliai bazilijonai ir Bazilijonai. Specialus „Mūsų*

Aleksejus Selinas, Ukrainos ambasados Lietuvoje pirmasis sekretorius, dr. Aldona Vasiliauskienė, Olena Parish, Ukrainos ambasados Lietuvoje kultūros atašė, su dukra, Rimantas Gorys Bazilionų mokykloje 2006 m. lapkričio 9 d. Nuotrauka iš Bazilionų mokyklos archyvo

1 lentelė*. Konferencijų „Šv. Bazilijaus Didžiojo ordinas“ ciklas (2001–2014)

Konferencijos	Data	Konferencijos pavadinimas	Vieta	Pranešimų skaičius
I	2001 m. lapkričio 8–10 d.	Bazilijonai Lietuvoje ir Ukrainoje	Lietuva Šiauliai, Bazilionai, Vilnius	13
II	2003 m. gegužės 15–17 d.	Šv. Bazilijaus Didžiojo ordinas: Dobromylio reforma ir Ukrainos bažnyčios atnaujinimas	Ukraina Lvovas, Krechivas, Dobromylis	15
III	2003 m. rugšėjo 18–21 d.	Šv. Bazilijaus Didžiojo ordinas: švietėjiška veikla	Lietuva Bazilionai	16
IV	2003 m. lapkričio 29–30 d.	Šv. Bazilijaus Didžiojo ordinas: bazilijonai Voluinėje	Ukraina Voluinės Volodymyras	4
V	2004 m. lapkričio 11–13 d.	Šv. Bazilijaus Didžiojo ordinas: istorija ir tyrinėjimai	Lietuva Šiauliai, Vilnius	11
VI	2005 m. gegužės 12–14 d.	Šv. Bazilijaus Didžiojo ordinas: istorija ir švietėjiška veikla	Ukraina Briuchovyčai, Bučačas	19
VII	2006 m. lapkričio 10–12 d.	Lietuviai ir ukrainiečiai: istoriniai ir kultūriniai ryšiai	Lietuva Šiauliai, Bazilionai, Vilnius	15
VIII	2007 m. liepos 27–28 d.	Šv. Bazilijaus Didžiojo ordinas: Šv. Onufrijaus vienuolynas Lavrive	Ukraina Senasis Sambiras, Lavrivas	7
IX	2009 m. spalio 9–11 d.	Šv. Bazilijaus Didžiojo ordinas: tėvų bazilijonų kultūrinei veiklai Bazilionuose 260 metų	Lietuva Bazilionai	8
X	2011 m. spalio 6–8 d.	Šv. Bazilijaus Didžiojo ordinas bažnyčios istorijoje	Ukraina Luckas	23
XI	2014 m. lapkričio 8–10 d.	Šv. Bazilijaus Didžiojo ordinas: iš liaudies liaudžiai	Lietuva Vilnius, Šiauliai, Bazilionai	11

74 Lietuvoje + 68 Ukrainoje = 142

* Lentelė sudaryta remiantis konferencijų programomis (saugomos dr. Aldonos Vasiliauskienės asmeniniame archyve).

Ukrainos ambasadoje Vilniuje groja Bazilionų mokyklos saviveiklininkai, 2005 m. gruodžio 23 d.
Nuotrauka iš Bazilionų mokyklos archyvo

konferencija, vykusi Bazilionų mokykloje, buvo skirta vienuolių bazilijonų kultūrinės veiklos Padubysyje 260-mečiui¹⁰. Nors vienuolių bazilijonų

dienų“ priedas tarptautinei mokslinei praktinei konferencijai „Šv. Bazilijaus Didžiojo ordinas: švietėjiška veikla“, 2003-09, p. 2; Lingienė L., Bazilionų mokyklos jubiliejų pažymi jos įkūrėjai, *Mūsų dienos. Šiaulių rajono savaitraštis*, 2003-09-19, Nr. 31, p. 1–2; Rimkus V., Konferencija Bazilionuose, *Gimtinė*, 2003-11-1–30, Nr. 11, p. 6; Rimkus V., Konferencija Bazilionuose, *Mokslas ir technika*, 2003, Nr. 10, p. 47; Rimkus V., Konferencija Bazilionuose, Šiaulių universitetas, 2003-10-02, Nr. 11, p. 2; Rimkus V., Paslaptinis trikampis Lietuvoje, *Gimtinė*, 2003-12-1–31, Nr. 12, p. 5; Vasiliauskienė A., Antroji tarptautinė mokslinė praktinė konferencija Lietuvoje, *Tautinių bendrijų biuletenis*, 2003, Nr. 3–4, p. 15–16; Vasiliauskienė A., Apie ukrainiečius, jų kančias ir vienuolius bazilijonus, *Kupiškėnų mintys*, 2003-10-25, Nr. 126, p. 11–12; Vasiliauskienė A., Bazilionų mokyklai – 230 metų, *Katalikų pasaulis*, 2003-09, Nr. 9, p. 37; Vasiliauskienė A., Konferencija vienuoliams bazilijonams, *Mokslo Lietuva*, 2003-11-20 – 12-03, Nr. 20, p. 18; Vasiliauskienė A., Tarptautinė mokslinė praktinė konferencija „Šv. Bazilijaus Didžiojo ordinas: švietėjiška veikla“, *LAMMD Istorija*, 2003, t. 57, p. 78–79; Vasiliauskienė A., Vienuoliai bazilijonai. Kas jie?, *Mokslas ir gyvenimas*, 2003, Nr. 8–9, p. 48–49; Vasiliauskienė A., Vienuoliai bazilijonai įamžino savo vardą Šiaulių krašte, *Mūsų dienos*, 2003-09-05, Nr. 29, p. 3; 09-12, Nr. 30, p. 3; 09-19, Nr. 31, p. 3; Zemlickas G., Dabarties mokykloje galima išvysti ateities Lietuvą, *Mokslo Lietuva*, 2003-11-20 – 12-05, Nr. 20, p. 9; Василюскене А., Огляд Конференції посвященої Чину Св. Василя Великого (1); (2); (3); (4); (5); (6); (7), *Парафіяльне Слово*, 2003-09-28, ч. 38, с. 5–6; 2003-10-05, ч. 39, с. 6–7; 2003-10-12, ч. 40, с. 4; 2003-10-19, ч. 41, с. 4; 2003-10-26, ч. 42, с. 3–4; 2003-11-16, ч. 45, с. 4; 2003-11-23, ч. 46, с. 4.

¹⁰ „Gydytojų žinių“ informacija. Praeitis suartina, *Gydytojų žinios*, 2009-11-16, Nr. 21, p. 6; Kačerauskienė A., Bazilijonų įsikūrimo Padubysyje sukaktis, *XXI amžius*, 2009-10-23, Nr. 75, p. 1; Vasiliauskienė A., Bazilionų vidurinė pagerbė vienuolius bazilijonus, *Dialogas*, 2009-10-30, Nr. 39, p. 13; Vasiliauskienė A., IX konferencija iš ciklo „Šv. Bazilijaus Didžiojo ordinas“, *Voruta*, 2009-11-07, Nr. 21, p. 15; 11-21, Nr. 2, p. 15; Vasiliauskienė A., Konferencijos svečias – ukrainietis iš Jonavos, *Jonavos naujienos*, 2009-10-27, Nr. 89, p. 10; Vasiliauskienė A., Lietuvių ir ukrainiečių istorikai tęsia bendrus darbus, *Tautinių bendrijų namai*, 2009, Nr. 4, p. 22–23; Zemlickas G., Bazilionų miestelis garsina Šiaulių kraštą ir Lietuvą, *Mokslo Lietuva*, 2009-11-05, Nr. 19, p. 2, 6–7.

čia nebuvo jau nuo XIX a. pirmojo ketvirčio, tačiau žmonės žinojo jų nuveiktus darbus, jautė jų dvasią, todėl tą veiklą galima laikyti nepertraukiama.

2014 m. Bazilionuose vykusios XI konferencijos „Šv. Bazilijaus Didžiojo ordinas: iš liaudies liaudžiai“ išvažiujamajame posėdyje buvo pristatyta dr. Aldonos Vasiliauskienės monografija „Vasilijaus Zinko studija „Sesuo Rafaila“: istorinis biografinis kontekstas, mokslinis komentaras ir teologinė terminologija“, skirta mokyklos bičiuliui vienuoliui bazilijonui Vasilijui (Volodymyrui Eugenijui Zinko) OSBM (1922 02 15–1947 06 01–2008 04 23).

Mokslinių konferencijų organizavimo darbas būrė mokslininkus ir tapo savotiška baze Šiaulių universitete sudaryti bendradarbiavimo sutartis¹¹. 2004 m. rugsėjo 30 d. pasirašyta Šiaulių universiteto bendradarbiavimo sutartis su Metropolito Josifo Veljaminsko Rutskio filosofijos ir teologijos studijų bazilijonų institutu Briuchovyčiuose, o 2005 m.

nė A., IX konferencija iš ciklo „Šv. Bazilijaus Didžiojo ordinas“, *Voruta*, 2009-11-07, Nr. 21, p. 15; 11-21, Nr. 2, p. 15; Vasiliauskienė A., Konferencijos svečias – ukrainietis iš Jonavos, *Jonavos naujienos*, 2009-10-27, Nr. 89, p. 10; Vasiliauskienė A., Lietuvių ir ukrainiečių istorikai tęsia bendrus darbus, *Tautinių bendrijų namai*, 2009, Nr. 4, p. 22–23; Zemlickas G., Bazilionų miestelis garsina Šiaulių kraštą ir Lietuvą, *Mokslo Lietuva*, 2009-11-05, Nr. 19, p. 2, 6–7.

¹¹ Vasiliauskienė A., Universitete viešėjo Briuchovičių teologijos ir filosofijos instituto Ukrainoje dėstytojai, *Šiaulių universitetas*, 2004-06-25, Nr. 11, p. 2.

gegužės 25 d. – su Lvovo nacionalinio Ivano Franko universitetu. Pažymėtina, kad nepriklausomybę atgavusioje Lietuvoje Šiaulių universitetas tapo pirmąja aukštąja mokykla Lietuvoje, pasirašiusia bendradarbiavimo sutartis su Ukrainos aukštojo mokslo institucijomis, ir prisiimtus įsipareigojimus minėtos aukštosios mokyklos įgyvendino¹². Teigtina, kad Bazilionų mokyklos kolektyvas, nors ir netiesiogiai, tačiau turėjo įtakos, kad šios sutartys būtų pasirašytos. Šiaulių universitetas jau 2005 m. gegužės 12 d. organizavo savo dienas minėtame vienuolių bazilijonų institute¹³, o Lvovo nacionalinis Ivano Franko universitetas – Šiaulių universitete¹⁴.

Itin svarbus konferencijų organizavimo istorijoje akcentas – 2003 m. trečiąjį tarptautinei mokslinei praktinei konferencijai išleistas specialus aštuonių puslapių laikraštis „Vienuoliai bazilijonai ir Bazilionai“, kaip priedas prie Šiaulių rajone leidžiamo laikraščio „Mūsų dienos“. Be to, Šiaulių universitetas išleido spalvotą lankstinuką, skirtą ordino įkūrėjui šv. Juozapatui. Kiekvienai konferencijai buvo parengtos išsamios programos-kvietimai.

Dvasiniu požiūriu išskirtinos šv. Mišios Rytų (graikų) katalikų apeigomis. Jos buvo aukojamos Bazilionų šv. Bazilijaus Didžiojo bei Šiaulių šv. Jurgio bažnyčiose. Iš Lenkijos ar Ukrainos atvykę

ukrainiečių bažnytiniai chorai¹⁵ ar studentai seminaristai neįprastomis giesmėmis šlovino Dievą... Šiaulių krašto tikintieji pirmąsyk galėjo susipažinti su ukrainiečių kalba Rytų apeigomis aukojamomis šv. Mišiomis¹⁶. Išskirtinas ir Šiaulių vyskupo Eugenijaus Bartulio dėmesys vienuoliams: jis dalyvavo ne tik vienuolių aukojamose šv. Mišiose, bet ir Šiaulių universitete bei Bazilionuose vykstančių konferencijų posėdžiuose. Tad per vienuolius bazilijonus mokykla tapo žinoma ir Šiaulių vyskupijos dvasininkams bei tikintiesiems.

Bazilionų mokyklos kolektyvas nuoširdžiai bendravo su Vilniaus švč. Trejybės bažnyčios parapijiečiais ukrainiečiais, atvykdavo į šv. Juozapato šventes. Po šv. Mišių mokyklos kolektyvo atstovų lietuvių liaudies instrumentais atliekamos giesmės, dainos ir lietuvių liaudies melodijos visada sulaukdavo gausių aploдимentų. Į šiuos susitikimus ateidavo ir lietuviai – gretimų lotynų apeigų parapijų tikintieji, kur sužinodavo Šiaulių krašte esančios mokyklos istoriją¹⁷. Kadangi į šv. Juozapato šventę atvyksta nemažai vienuolių bazilijonų iš Ukrainos ir Lenkijos (ukrainiečių iš Latvijos ir Estijos), tad jie turėjo galimybę išgirsti Bazilionų mokyklos parengtas programas. Svečiai ne tik susipažino su lietuvių liaudies muzikiniais instrumentais, mokyklos kolektyvo atliekama muzika, bet ir sužinojo apie pačią Bazilionų mokyklą ir šias žinias skleidė sugrįžę į namus.

Konferencijų kultūrinėje programoje išskiriamos parodos, ekskursijos, koncertai, vaizdo filmai.

Konferencijų metu Bazilionų mokykloje ir kultūros namų salėje organizuotos įvairios parodos, sustiprinusios ryšius su iš Ukrainos atvykusiais vie-

¹² Vasiliauskienė A., Šiaulių universitetas ir Metropolito Josifo Veljaminsko Rutsio filosofijos ir teologijos studijų bazilijonų institutas Briuchovičiuose: kultūrinių mokslinių ryšių paralelės, *Lietuvos aidas*, 2008-01-17, Nr. 14, p. 9; 01-18, Nr. 15, p. 9; Лукачук О., Підготовка до днів Шяуляйського університету у Львові, *Каменяр. Інформаційно-аналітичний часопис Львівського національного університету імені Івана Франка*, № 9, 2007-12, c. 11.

¹³ Vasiliauskienė A., VI tarptautinė mokslinė praktinė konferencija „Šv. Bazilijaus Didžiojo ordinas: istorija ir švietėjiška veikla“, *Lietuvos aidas*, 2005-06-08, Nr. 132, p. 4; 06-09, Nr. 133, p. 4; 06-10, Nr. 134, p. 4; Vasiliauskienė A., Ukrainos bei Lietuvos mokslininkai apie bazilijonus. Tęsimas konferencijų, skirtų šv. Bazilijaus Didžiojo ordinui, ciklas, *XXI amžius*, 2005-06-23, Nr. 49, p. 5.

¹⁴ Garnytė G., ŠU bendradarbiavimas su Ukrainos aukštosiomis mokyklomis, *Šiaulių universitetas*, 2005-06-07, Nr. 8, p. 3; Stiprėja Ukrainos ir Lietuvos moksliniai bei kultūriniai ryšiai, par. Zenonas Ripinskis, *Šiaulių universitetas*, 2007-10-23, Nr. 15, p. 5; „Šiaulių universiteto“ inf., Šiaulių universitetas rengs Lietuvos dienas Lvoje, *Šiaulių universitetas*, 2007-10-23, Nr. 15, p. 1; Vasiliauskienė A., Šiaulių universitetas ir Metropolito Josifo Veljaminsko Rutsio filosofijos ir teologijos studijų bazilijonų institutas Briuchovičiuose: kultūrinių mokslinių ryšių paralelės, *Lietuvos aidas*, 2008-01-17, Nr. 14, p. 9; 01-18, Nr. 15, p. 9; Vasiliauskienė A., Lietuvoje pabuvojo vienuoliai bazilijonai, *Lietuvos aidas*, 2010-05-29, Nr. 122, 123, 124, p. 6; Лукачук О., Підготовка до днів Шяуляйського університету у Львові, *Каменяр. Інформаційно-аналітичний часопис Львівського національного університету імені Івана Франка*, № 9, 2007-12, c. 11.

¹⁵ Gižycko ukrainiečių kalbos ir religijos mokymo studijų vaikų choras (vadovė – s. Natalija Macina SSMI, Lenkija); Vengožyno parapijos ukrainiečių choras (vadovė – Jaroslava Hutnyk, Lenkija).

¹⁶ Šiaulių rajono šv. Bazilijaus Didžiojo parapijiečių ir klebono Jordano Urbono kvietimu iš Ukrainos Metropolito Josyfo Veljaminsko Rutsio filosofijos ir teologijos studijų bazilijonų instituto Briuchovyčiuose 2003 m. gruodžio pabaigoje atvyko instituto rektorius t. Martynas (Martynas-Borysas Chaburskis) OSBM ir septyni studentai vienuoliai į šv. Bazilijaus Didžiojo šventę (sausio 1 d.). Vienintelei Lietuvoje turinčiai šv. Bazilijaus Didžiojo vardą bažnyčiai svečiai atvežė dovanų – šv. Bazilijaus Didžiojo ikoną.

2003 m. gruodžio 31 d. vienuoliai Bazilionuose giedojo mišparus, o 2004 m. sausio 1 d. – rytmetines maldas, po jų buvo pašventinta atvežtoji ikona ir aukotos šv. Mišios, kurias aukėjo t. Martynas (Martynas-Borysas Chaburskis) OSBM, t. Pavlo (Petro Jachimec) OSBM ir parapijos klebonas Jordanas Urbanas.

¹⁷ Vasiliauskienė A., Lietuvoje – šv. Juozapato šventė: atvežta ikona ir relikvijos, *Lietuvos aidas*, 2005-11-15, Nr. 265, p. 5.

Šv. Juozapato šventė Švč. Trejybės bažnyčioje Vilniuje 2005 m. lapkričio 12 d. Nuotrauka iš Bazilionų mokyklos archyvo

nuoliais bazilijonais. Tarkim, 2003 m. trečiosios tarptautinės mokslinės konferencijos metu (žr. 1 lentelę) Bazilionų kultūros namuose atidaryta publikacijų, dokumentikos, tautodailės, prof. Vytenio Rimkaus ir Bazilionų gyventojų dailės paroda. Prof. Vytenis Rimkus Metropolito Josyfo Veljaminsko Rutsio filosofijos ir teologijos studijų bazilijonų instituto Briuchovyčiuose rektoriui t. Martynui (Martynas-Borysas Chaburskis) *OSBM* padovanojo jo išsirinktą vieną iš parodoje eksponuojamų paveikslų. Paveikslas su autoriaus prof. V. Rimkaus įrašyta dedikacija kartu su svečiais – konferencijos dalyviais – iškeliavo į Ukrainą¹⁸ ir dabar puošia vieną instituto auditoriją.

Bazilionų vidurinės mokyklos sporto salėje 2004 m. lapkričio 13 d. s. Regina Teresutė *SJE* (Eucharistinio Jėzaus seserų kongregacija (diecezinė)) surengė senų religinių knygų, kryžių ir rūpintojėlių parodą – šie unikalūs daiktai surinkti ir išsaugoti pačios vienuolės. Ekspozatai sudomino visus konferencijos dalyvius, ypač atvykusius iš Ukrainos.

Bazilionų mokykloje vykusioms konferencijoms – VII (2006 11 01–12), IX (2009 10 09–11) XI (2014 11 08–10) – buvo parengti ankstesnių

konferencijų nuotraukų stendai, rodoma vaizdinė medžiaga. Tad ukrainiečiai, pirmąsyk apsilankę Bazilijonuose, išsiveždavo daug žinių apie mokyklos kolektyvo veiklą.

Pažymėtinas dar vienas svarbus mokyklos indėlis įamžinant vienuolių bazilijonų vardą. 2009 m. spalio 9 d. prie mokyklos pašventintas pirmasis pasaulyje Šv. Bazilijaus Didžiojo ordinui pastatytas paminklas¹⁹. Bazilionų mokyklos direktoriaus Rimanto Gorio pastangomis prie mokyklos pastatytas beveik 4 metrų aukščio ažuolinis paminklas (skulptorė Birutė Kasperavičienė) Šv. Bazilijaus Didžiojo ordinui²⁰. Tai pirmas paminklas ukrainiečiams Lietuvoje ir pirmas paminklas pasaulyje, įamžinęs Šv. Bazilijaus Didžiojo ordiną. Vienintelė vietovė pasaulyje – Bazilionai, įamžinusi vienuolių bazilijonų vardą, tapo ir pirmąja vietoje, įamži-

¹⁸ Vasiliauskienė A., ŠU profesoriaus paveikslu pasipuošė Teologijos ir filosofijos institutas Ukrainoje, *Šiaulių universitetas*, 2004-02-09, Nr. 2, p. 4; Vasiliauskienė A., Ukrainos teologijos ir filosofijos institutas dėliaugiasi lietuvių profesoriaus dovana, *Mokslo Lietuva*, 2004-01-8–21, Nr. 1, p. 18.

¹⁹ Kačerauskienė A., Bazilijonų įsikūrimo Padubysyje sukaktis, *XXI amžius*, 2009-10-23, Nr. 75, p. 1; Vasiliauskienė A., IX konferencija iš ciklo „Šv. Bazilijaus Didžiojo ordinas“, *Voruta*, 2009-11-07, Nr. 21, p. 15; 11-21, Nr. 2, p. 15; Vasiliauskienė A., Lietuvių ir ukrainiečių istorikai tęsia bendrus darbus, *Tautinių bendrijų naujienos*, 2009, Nr. 4, p. 22–23; Vasiliauskienė A., Bazilionų vidurinė mokykla pagerbė vienuolius bazilijonus, *Dialogas*, 2009-10-30, Nr. 39, p. 13; Zemlickas G., Bazilionų miestelis garsina Šiaulių kraštą ir Lietuvą, *Mokslo Lietuva*, 2009-11-05, Nr. 19, p. 2, 6–7.

²⁰ Skulptūros pamatus finansavo Bazilionų žemės ūkio bendrovės pirmininkas Tadas Rimkevičius. Medis buvo gautas iš Šiaulių miškų urėdijos (urėdas – Stasys Pališkis). Skulptūrą tašė Kasperavičių šeima, autorystę atiduodama Birutei Kasperavičienei. Skulptūros darbus finansavo Ričardas Janulis.

nusia ukrainiečius bei vienuolius²¹. Šv. Bazilijaus Didžiojo ordinui skirta skulptūra tapo mėgstama vieta kiekvienam atvykusiam ukrainiečiui, tiek dvasininkui, tiek pasauliečiui.

Svarbūs mokyklos ryšiai su Ukrainos Švč. Gelbėtojo provincijos vyresniaisiais – protoigumonais (žr. 2 lentelę) ir Metropolito Josyfo Veljamino Rutskio filosofijos ir teologijos studijų instituto Briuchovyčiuose rektorais (žr. 3. lentelę).

2 lentelė. Ukrainos Švč. Gelbėtojo provincijos protoigumalai 2001–2016 m.

Eil. Nr.	Vienuolinis vardas	Pasaulietiškas vardas, pavardė	Protoigumeno užimtos pareigos
1.	t. Josyfas OSBM	Ivanas Budajus	2001–2005
2.	t. Grigorijus OSBM	Kevinas Grynkivas	2005–2007
3.	t. Joanikijus OSBM	Mychailas Čverenčiukas	2007 02 12 – 2012
4.	t. Pantalejmonas OSBM	Mychailas Salamacha	2012 02 16 – 2016
5.	t. Joanas OSBM	Rostislavas Školykas	Nuo 2016 02 16

3 lentelė. Metropolito Josyfo Veljamino Rutskio filosofijos ir teologijos studijų instituto Briuchovyčiuose rektorai 2001–2016 m.

Eil. Nr.	Vienuolinis vardas	Pasaulietiškas vardas, pavardė	Rektoriaus užimtos pareigos
1.	t. Martynas OSBM	Martynas-Borysas Chaburskis	2001–2004
2.	t. Dionizijus OSBM	Stepanas Zavediukas	2004–2005
3.	t. Dionizijus OSBM	Pavlo Lechovičius	2005 (09–12)
4.	t. Pavlo OSBM	Andrijus Jasnovskis	2005–2007
5.	t. Robertas OSBM	Romanas Liseijko	2007–2012
6.	t. Juozapas OSBM	Andrijus Chajmykas	2012–2016
7.	t. Pantalejmonas OSBM	Denysas Trofimovas	Nuo 2016

²¹ Vasiliauskienė A., IX konferencija iš ciklo „Šv. Bazilijaus Didžiojo ordinas“, *Voruta*, 2009-11-07, Nr. 21, p. 15; 11-21, Nr. 2, p. 15; Vasiliauskienė A., Lietuvių ir ukrainiečių istorikai tęsia bendrus darbus, *Tautinių bendrijų naujienos*, 2009, Nr. 4, p. 22–23.

2001-aisiais metais Bazilionuose vykusioje konferencijoje lankėsi Ukrainos provincijos vyresniais ir Lvovo Šv. Onufrijaus vienuolyno protoigumenas, tuometinis instituto rektorius t. Martynas (Martynas-Borysas Chaburskis) OSBM. Ir vėliau Bazilionų mokyklai Ukrainos Švč. Gelbėtojo provincijos vyresnieji skyrė dėmesį – savo kadencijos metu daugelis jų, atvykusių į Lietuvą svarbiais bažnytiniais klausimais, rasdavo laiko pasiekti ir Bazilionus. Dėmesio mokyklai negailėjo ir Metropolito Josyfo Veljamino Rutskio filosofijos ir teologijos studijų instituto Briuchovyčiuose rektorai.

Nuolatinis Bazilionų mokyklos svečias – t. Pavlo (Petro Jachimecas) OSBM. Į mokyklą jis atvykdavo kartu su šio straipsnio autore ir į Lietuvą atvykusiais vienuoliais bazilijonais, seserimis vienuolėmis, mokslininkais pasauliečiais iš Lvovo, Kijevo ir kitų miestų²². Pastebėtina, kad, kartą apsilankę Bazilionų mokykloje, ukrainiečiai vėl pageidavo į ją atvykti. O kiekvienas apsilankymas buvo prasmingas: bendraujama su moksleiviais, pedagogais, pasakojama ir atsakinėjama į klausimus...

Akcentuotini mokyklos ryšiai su Ukrainos ambasada. Kultūros atašė Olena Paryš (Olena Parysh)²³ tapo dažna mokykloje vykstančių renginių dalyvė. Ypatingasis ir įgaliojasis Ukrainos ambasadorius Lietuvos Respublikoje Borysas Petrovičius Klimčiukas (1951 03 18–2014 09 02)²⁴ kvietė mokyklos direktorių Rimantą Gorį apsilankyti ambasadoje.

²² Vasiliauskienė A., Bazilionų vidurinės mokyklos darbai ir siekiai, *Mokslo Lietuva*, 2013-02-07, Nr. 3, p. 9–10; Vasiliauskienė A., Lietuvoje pabuvojo vienuoliai bazilijonai, *Lietuvos aidas*, 2010-05-29, Nr. 122, 123, 124, p. 6; Vasiliauskienė A., „Padubysio kronikos“ Bazilionuose, *Lietuvos aidas*, 2014-01-28, Nr. 22, 23, 24, p. 6; Vasiliauskienė A., Ukrainos mokslininkai Lietuvoje, *Mokslo Lietuva*, 2012-11-15, Nr. 20, p. 12; Vasiliauskienė A., Svečias iš Ukrainos Šiaulių krašte, *XXI amžius*, 2014-01-04, Nr. 1, p. 13; Vasiliauskienė A., Ukrainos Švenčiausiojo Gelbėtojo provincijos protoigumeno pastoracinė kelionė Lietuvoje, *Lietuvos aidas*, 2013-12-11, Nr. 277, 278, 279, p. 6; Vasiliauskienė A., „Voruta“ Šiaulių krašte: mokykla, universitetas, *Voruta*, 2014-02-01, Nr. 3, p. 10; Василюскене А., Акценти наукових і культурних зв'язків отців василіян і литовці, *Світло (Канада)*, 2003-03, ч. 3, с. 106; Василюскене А., Незвичайна діяльність Базіліонайської школи, *Парафіяльне слово*, 2008-04-06, ч. 14, с. 4; Василюскене А., Святковий подарунок Тимчасового Повіреного у справах України в Литовській Республіці Сергія Попика, *Парафіяльне слово*, 2011-01-02, ч. 1, с. 4.

²³ Vasiliauskienė A., Ukrainos ambasadoje lietuviai atsisveikino su kultūros atašė Olena Paryš, *Lietuvos aidas*, 2008-01-02, Nr. 1, p. 1, 9.

²⁴ Vasiliauskienė A., Ketverių metų brydė Lietuvoje. Borysas Petrovičius Klimčiukas (1951 03 18–2014 09 02), *Lietuvos aidas*, 2014-09-06, Nr. 196, 197, 198, p. 4, 5, 7.

Ypatingą dėmesį ir pagarbą ambasadorius parodė padovanodamas mokyklai neįprastą dovaną – koncertą Bazilionų miesteliui ir mokyklai 2005 m. rugsėjo 6 d. (koncertas skirtas rugsėjo 1-osios progai), kurį atliko Voluinės srities meniniai kolektyvai: styginių orkestras „Kantabile“ (vadovas Tovyj Rivec) ir vyrų kvartetas „Akordas“ (vadovas Andrij Hordičiuk). Tai garsūs kolektyvai ne tik Ukrainoje, bet ir už jos ribų, įvairių konkursų laureatai, koncertavę garsiausiose pasaulio scenose. Ne vienas atlikėjas turi nusipelnusių artistų vardus, pedagoginius ir mokslinius laipsnius. Keletą kūrinių atliko ir nusipelnusi artistė, pripažinta Ukrainos nusipelnusia liaudies soliste Zoja Kamaruk. Atlikėjų meninė programa efektingai užbaigė ir papildė mokslinę konferenciją „Šv. Bazilijaus Didžiojo ordinas – kultūrinių ryšių tąsa“. Už tokią dovaną Bazilionų mokyklos kolektyvas parašė viešą padėką (išspausdinta periodinėje spaudoje) ambasadoriui B. Klimčiukui²⁵.

Dėmesį mokyklai parodė ir Lvovo nacionalinio Ivano Franko universiteto bandūrisčių kapela „Zorianka“ su vadove Zinovija Syčak – surengė koncertą (2005 m.). Kapela pirmąsyk lankėsi Šiaulių universitete ir Bazilionų vidurinėje mokykloje, kur susitikimų dalyviai galėjo tarsi prisiliesti prie Ukrainos nacionalinio muzikinio instrumento – bandūros, klausydami jos skambesio, ir gėrėtis Ivano Franko, taip pat ir kitų autorių, žodžiais parašytais ukrainietiškomis dainomis.

Ypatingasis ir įgaliotasis Ukrainos ambasadorius Lietuvos Respublikoje Valerijus Žovtenko ir patarėja Zoja Olejnyk taip pat palaikė glaudžius ryšius su mokyklos kolektyvu, direktoriumi Rimantu Goriu. Jie rado laiko dalyvauti Bazilionų mokykloje atidarant Ukrainos kultūrai, istorijai parengtą klasę (2013 12 19), pavadintą istorikės dr. Aldonos Vasiliauskienės vardu²⁶.

²⁵ Vasiliauskienė A., Bazilionų vidurinės mokyklos ryšiai su ukrainiečiais, *Lietuvos aidas*, 2005-10-03, Nr. 229, p. 8.

²⁶ Babenskiene A., Dr. Aldonos Vasiliauskienės plačiašakės veiklos ypatingas įvertinimas, *Utenis*, 2014-01-08, Nr. 2, p. 3-4; Brikas A., Mokykloje atidaryta istorikės klasė, *Šiaulių kraštas. Šiaulių apskrities ir miesto laikraštis*, 2013-12-23, Nr. 295, p. 1, 6; Guščius A., Titulai veltui nedalijami, *XXI amžius*, 2014-01-31, Nr. 5, p. 11; „Lietuvos Aido“ vyriausiasis redaktorius Algirdas Pilvelis. „Lietuvos Aido“ bendradarbei – neįprastas įvertinimas, *Lietuvos aidas*, 2014-01-08, Nr. 4, 5, 6, p. 6-7; Skomskis J., Aldona, Dievas su Jumis, *Šviesa*, 2014-04, Nr. 5, p. 2; „Vorutos“ informacija. Parengė Juozas Vercinkevičius. Bazilionų vidurinės mokyklos vardinė klasė. „Vorutos“ redakcinės kolegijos narės vardu pavadinta klasė,

Tiek iš Ukrainos atvykstantys svečiai mokslininkai, tiek vienuoliai ar seserys vienuolės, ambasados darbuotojai, atvykdami į gerai žinomą, Ukraina besidominčią mokyklą, dovanodavo įvairių leidinių, albumų, ikonų kopijų, vaizdo įrašų, knygų, įvairių suvenyrų. Jų atveždavo iš Ukrainos grįžtantys t. Pavlo (Petro Jachimec) OSBM ir dr. Aldona Vasiliauskienė. Mokyklos bibliotekoje buvo parengtas gražus Ukrainos kultūrai, istorijai ir tėvams bazilijonams skirtas „kampelis“, kuris, greitai plėsdamasis, nebetilpo į biblioteką, tad prireikė ir klasės...

Konferencijų, skirtų Šv. Bazilijaus Didžiojo ordino istorijai, rezultatas – mokyklos ryšiai su Tautinių mažumų ir išeivijos departamento prie Lietuvos Respublikos Vyriausybės generaliniu direktoriumi Antanu Petrausku ir jo pavaduotoju Stanislovu Vitmanu (deja, 2009 m. departamentas buvo panaikintas).

Paminėtina Šiaulių rajono savivaldybės narės, vėliau mero pavaduotojos Rimos Baškiienės nuosirdi veikla. Ji nuo pirmosios konferencijos aktyviai rėmė ir palaikė jos organizatorius. R. Baškiene, net ir 2004 m. tapusi Lietuvos Respublikos Seimo nare, nenustojo domėtis Šv. Bazilijaus Didžiojo ordinui skirtais renginiais. Konferencijose ji taria ne tik sveikinimo žodį, bet, išklausiusi pranešimus, detaliai juos apibendrina, iškelia tokios veiklos svarbą Lietuvos ir Ukrainos istorijai, susitinka ir bendrauja su iš Ukrainos atvykstančiais vienuoliais bazilijonais.

Itin svarbus Bazilionų mokyklos pedagogų nuopelnas – gebėti sudominti mokinius Ukraina. Tą liudija mokyklos moksleivių išitraukimas į istorinių ryšių įamžinimą mene – vitražuose. Dr. Aldonos Vasiliauskienės klasę puošia du vitražai. Jiems atsirasti įtakos turėjo mokyklos direktoriaus „pakuždėtos“ mintys...

Pirmasis vitražas, skirtas Šv. Bazilijaus Didžiojo ordinui, sukurtas 2014 m. Jo autorius – Haroldas Gudelis (vadovė – dailės ir technologijų mokytoja Laima Perminienė). Vitražo centre – prie mokyklos 2009 m. pastatytas paminklas Šv. Bazilijaus Didžiojo ordinui, jo dešinėje – Bazilionų miestelyje esančios Šv. Bazilijaus Didžiojo bažnyčios fragmentas, o kairėje – Skapiškyje 2013 m. pastatyto Rūpintojėlio fragmentas (jo postamente įmūryta žemių iš Vladimiro prie Kliazmos kapinių, kuriose

Voruta, 2014-01-04, Nr. 1, p. 4; Zapereckienė L., Vardinė klasė ir kunigaikštienės ordinas, *Katalikas*, 2014-02-07, Nr. 3, p. 3.

Dr. Aldona Vasiliauskienė ir rašytojas t. Vasilijus Zinko OSBM konferencijos „Barbora Mejerytė: vertėja, mokytoja ir rašytoja“ metu Bazilionų mokykloje 2005 m. gruodžio 2 d. Nuotrauka iš Bazilionų mokyklos archyvo

nežinia kur palaidoti gausybė lietuvių, ukrainiečių ir kitų tautų švyturių. Šiuo rūpintojėliu pagerbtas lietuvis Dievo tarnas arkivyskupas Mečislovas Reinys ir ukrainietis studitų ordino archimandritas Palaimintasis Klementijus Šeptyckis). Viską įrėmina skliautas – skrendantis gandras – tai ant mokyklos kamino įsikūrusių gandrų pavyzdys – sugrįžti į gimtinę. Vitražas pakabintas klasėje, kurioje nemažai sukaupta Ukrainos istorijai ir kultūrai skirtos medžiagos²⁷.

2016 m. IV g baigiamosios klasės gimnazistė Greta Baniulytė (vadovė – dailės ir technologijų mokytoja Laima Perminienė) pasirinko menų egzaminą: savo sumanytą vitražą dr. Aldonos Vasiliauskienės klasei pavadino „Draugystės medžiu“. Tai prasminga 15 metų mokyklos ir ukrainiečių bendradarbiavimo išraiška²⁸.

Sukurti vitražai – tai jaunų žmonių įsitraukimo į glaudžią bendrystę su vienuoliais išraiška.

Už veiklą puoselėjant Ukrainos kultūrą ir istoriją mokyklos direktorius Rimantas Gorys ir visas mokyklos kolektyvas yra gavę daug padėkos raštų, kitų apdovanojimų ne tik iš Ukrainos atstovų, bet ir iš Šiaulių rajono savivaldybės – šiems

apdovanojimams reikalingas atskiras straipsnis. Paminėsime tik paskutinį. Naisiuose vykusioje mokslinėje konferencijoje apdovanotas Šiaulių rajono metų kraštotyrininku išrinktas Bazilionų mokyklos-daugiafunkcio centro vadovas Rimantas Gorys, į kraštotyrinę veiklą jis įsitraukė susidomėjęs Šv. Bazilijaus Didžiojo ordino veikla Bazilionuose²⁹. Graži simbolika – Šiaulių rajono metų kraštotyrininko titulas – teikiamas nuo 2001-ųjų, tad jau 15 metų – tiek pat metų tęsiasi ir mokyklos bei vienuolių bazilijonų ryšys. Paminėtina, kad 2015 m. Šiaulių rajono jaunuolu kraštotyrininku išrinktas Bazilionų mokyklos moksleivis Dominykas Baranauskis (vadovė – mokytoja Jūratė Formanskė).

Vietoj išvadų – sektinas Bazilionų mokyklos pavyzdys

Bazilionų mokyklos kolektyvas, vadovaujamas mokyklos direktoriaus Rimanto Gorio, tapo aktyviu Šv. Bazilijaus Didžiojo ordino istorijos tyrinėjimo puoselėtoju.

Bazilionų mokykla – pirmoji mokykla Lietuvoje, kuri įsitraukė į tarptautinių konferencijų organizavimą, gebėjo sukaupiti svarbios Ukrainos kultūrai ir istorijai medžiagos, tapusios tvirtu pagrindu 2013 m. gruodžio 19 d. atidarant specialią vardinę klasę.

²⁷ Vasiliauskienė A., Svečiai Bazilionų vidurinėje mokykloje, *Lietuvos aidas*, 2014-07-08, Nr. 148, 149, 150, p. 6–7.

²⁸ Vasiliauskienė A., Mokykloje – apie vitražus ir žurnalą, *Žvilgsniai. „XXI amžiaus“ priedas*, 2016-06-03, Nr. 6, p. 3.

²⁹ Kavaliauskaitė Ž., Apdovanoti geriausi kraštotyrininkai, *Šiaulių kraštas*, 2016-09-21, Nr. 182, p. 1, 2.

Prof. Marijanas Lozynskis, Lvovo nacionalinio Ivano Franko universiteto prorektorius, dr. Aldona Vasiliauskienė, Rimantas Gorys tarptautinės mokslinės konferencijos „Lietuviai ir ukrainiečiai: istoriniai ir kultūriniai ryšiai“ metu Bazilionų mokykloje 2006 m. lapkričio 9 d. Nuotrauka iš Bazilionų mokyklos archyvo

Šv. Bazilijaus Didžiojo ordino tyrinėjimas tapo neatsiejamas nuo Bazilionų mokyklos vardo: mokykla per šiuos metus tapo žinoma ne tik Bazilionų ordino vadovybei Ukrainoje, bet ir Romoje veikiančiai Generalinei kurijai. Mokykla žinoma ir diasporoje veikiantiems vienuoliams bazilijonams ir apskritai ukrainiečiams – Rytų (graikų) apeigų katalikams.

Bazilionuose pabuvoję vienuoliai bazilijonai siekia čia vėl sugrįžti, taip po 12 metų čia jau skaičiuoti pranešimo atvyko Romoje daktaro laipsnį įgijęs Prokopijus (Jurijus Lotockis) *OSBM* (pirmąsyk į Bazilionus atvyko 2004 m. birželio 2 d. kartu su t. Artemijumi (Michailu Novitskiu) *OSBM* (tada abu buvo dar tik Teologijos ir filosofijos instituto dėstytojai³⁰).

Mokyklos atliekami darbai, svarbūs atskleidžiant ir garsinant vienuolių bazilijonų veiklą, turi reikšmingą atgarsį – garsinamas ir įamžinamas mokyklos vardas ne tik Lietuvoje, Ukrainoje, bet ir kituose kraštuose, kur darbuojasi vienuoliai bazilijonai.

Plečiami ryšiai su vienuoliais bazilijonais ir apskritai su ukrainiečiais ugdo moksleivių meilę ir pagarbą savo krašto ir tautos bei kaimyninių šalių istorijai, formuoja tautinę savimonę, pareigos ir

atsakomybės sampratą. Moksleivių vaizdinė išraiška – sukurti meno kūriniai – vitražai.

Lietuvoje organizuotos konferencijos, skirtos Šv. Bazilijaus Didžiojo ordino istorijai, sudomino čia tuo metu mokslo tikslais viešėjusius ar dirbusius užsieniečius: japoną (2003), kinietę (2004) ir italą (2009), kurie lankėsi Bazilionuose ir savo žavesio kupinus, mokykloje patirtus išpūdžius perdavė grįžę į gimtines.

Bazilionų mokyklos aktyvios veiklos pavyzdys, pagerbiant savo pedagogų atminimą, garsinant savo krašto istoriją ir nuo jo neatsiejamą Šv. Bazilijaus Didžiojo ordiną, tapo paskata formotis naujiems Ukrainos kultūros ir istorijos centrams. Tad, be Vilniaus ir Bazilionų mokyklos, pradėjo augti Rietavo mokykla (deja, itin trumpai – katalikiška mokykla buvo uždaryta), Ukrainos kultūra ir istorija plėtojama ir Skapiškyje (Kupiškio r.)³¹.

Per 15 metų susiformavo glaudus abipusis ryšys tarp vienuolių bazilijonų ir Bazilionų mokyklos kolektyvo.

³⁰ Василяускене А., Храмовое Свято нашої Церкви Литву відідали викладачі Теологічно-філософського інституту ім. Св. Йосафата (Брюховичі-Львів) отці Артемій Новицький ЧСВВ і Прокопій Лотоцький ЧСВВ, *Парафіальне Слово*, 2004-06-20, ч. 25, с. 4; 2004-07-04, ч. 27, с. 4; 2004-07-11, ч. 28, с. 4; 2004-07-25, ч. 30, с. 4.

³¹ Šukys A., Muziejų metams – muziejaus kūrimas Skapiškyje, *Mokslo ir technikos raida Lietuvoje. 16-osios mokslo istorikų konferencijos, įvykusios Vilniuje 2012 m. gruodžio 6 d., pranešimai*, sud. doc. dr. Algimantas Nakas, Regina Kelio-tienė, Vilnius: Technika, 2012, p. 118–131; Vasiliauskienė A., Šv. Bazilijaus Didžiojo ordino garsinimo centrai Lietuvoje; Василяускене А., Центри прославлення Чину Святого Василя Великого, *Бучацький монастир отців василіян до 300-ліття заснування*, Жовква: Місіонер, 2012, с. 63–81.

Vytautas GIRDZIJAUSKAS

Didysis kūrinys

Rašomos knygos „Nepriklausomybės apšėsti“ fragmentas. Dalis šio teksto ir svarbiausieji akcentai buvo panaudoti paskaitoje „Romualdo Ozolo dienoraščiai – neišsemiamas šaltinis“, skaitytoje „Žinijos“ konferencijoje 2016 m. balandžio 21 d.

„Jei kada nors atsitiktų, kad žmogaus gyvenimas būtų užrašytas nuo pradžios iki galo, su visais išsiskynimais, atsirastų turiningas, kaip viso pasaulio istorija, epas.“

Hermanas Hesė

Mėginant aprėpti ir susisteminti visą Romualdo Ozolo intelektualinį palikimą, derėtų jį išivaizduoti kaip rutulį, primenantį mūsų planetą Žemę, kurios branduolį sudaro aukštoje temperatūroje ištirpusi magma. Tas jo kūrinų branduolys – tai didelės įtampos metafiziniai mąstymai, pavadinti „Supratimais“. Apie jį sukasi ne ką žemesnės meninės ir metafizinės temperatūros tekstai „Žvaigždės blėsta auštant“, „Aušros raudoniai“ ir nebaigtas romanų ciklas „Laikai“. Artėjant prie paviršiaus, minties karštis ir įtampa privalėtų kristi, bet šiuo atveju taip neatsitinka – septynetas „Nepriklausomybės kronikos“ knygų, kurių pirmoji vadinasi „Lietuva. 1990–1993“, o paskutinė – „2004-ieji. Lietuva“, nenusileidžia ankstesnėms nei meniškumu, nei metafizinės minties įtampa, tik konkrečios fak-

tologinės medžiagos, liudijančios to meto tikrovę, pagausėja. Dar arčiau paviršiaus rikiuojasi dienoraštinės knygos „Į saulėlydžių krantą“, „Paskui greičiausią pelną“, „Nepriklausomybė alternatyvų neturi“, „Ant imperijos slenksčio“. Visiškai netoli paviršiaus, nors chronologiškai kai kurios iš jų ir ankstesnės, būtų „Atgimimo ištakose“, „Išsivadavimas“, „Kodėl griūva mūsų pilys“, „Pasakojimai apie filosofus ir filosofiją“. Jose gal mažiau metafizikos, o daugiau istorijos, mokslo, bet minties ir žodžio vertė nėra devaluota. Ir visai čia pat „Pirmieji atkurtos nepriklausomybės metai“, „Ištakos“, „Retrospekcijos“, „Tikiu, nes žinau“, eilėraščių rinkinys „Septyniasdešimt penk(t)“ ir visa gausi publicistika periodikoje, televizijoje, radijuje. Straipsnių, studijų, interviu, kalbų ir pokalbių – jų kol kas dar niekas nesuskaičiavo ir nesuklasifikavo – susidarys šimtų šimtų pozicijų, nekalbant apie darbą „Minties“ leidykloje, sudarant ir leidžiant pasaulinės filosofinės minties chrestomatijas, filmų juostų ir fotografijų rinkinius bei dailės reprodukcijų albumus. Ir visą tą rutulio tankų turinį, lyg Žemę pluta, gaubia 126 tomai rankraštinių dienoraščių tekstų. Nors jų dalys yra publikuotos, bet išskirtinė vertė yra ta, kad ištisinį ir nepertraukiamą naratyvą sudarantis pasakojimas yra vientisas kūrinys, turintis visus nacionalinio epo bruožus – jame žmonių veiksmai ir išgyvenimai, išoriniai įvykiai ir aplinkybės iškyla

Romualdas Ozolas prie gimtojo namo Joniškėlyje. Vido Dulkės nuotrauka

kaip objektyvi struktūra, tarsi visai nepriklausoma nuo ją stebinčio ir suvokiančio subjekto. Jame galima tikėtis ir siurprizų, ir stulbinančių įžvalgų, ir kitos labai svarbios Lietuvos kultūrai medžiagos.

Ne vieną ir ne du kartus Romualdas Ozolas yra kalbėjęs apie savojo „didžiojo kūrinio“ užmojus. Ne vieną ir ne du kartus buvo prisėdęs prie stalo ir mėginęs jį pradėti rašyti. Mėginęs, bet nesukūręs – išeidavo vis kas nors kita. Dažniausiai viskas pasibaigdavo įrašais „Dienoraštyje“. Kartais dar koku apsakymu, eilėraščiu ar straipsniu. Gal apysakaite. Tų dienoraščių būta ne vieno, o svarbiausias iš jų, žinoma, metafizinis. Jį ir būtų galima laikyti reikšmingiausiu Romualdo Ozolo darbu, pavadintu „Supratimai“, kurį „Naujosios Romuvos“ fondas išleido 2007 m. Jei prie šio veikalo prijungtume dar „Žvaigždės blėsta auštant“, „Aušros raudoniai“ ir nebaigtą romanų ciklą „Laikai“, turėtume modernią teatrologiją, kuriai didžiojo kūrinio apibūdinimas tikrai nebūtų svetimas – daugiau nei šimtas apskaitinių leidybinių lankų, per du tūkstančius puslapių teksto. Aprašytas laikotarpis taip pat solidus: nuo 1956 iki 2006 m. Be tai toli gražu ne visi parašyti ir išleisti Romualdo Ozolo kūriniai. Yra septynių knygų dienoraštinis veikalas, pavadintas „Nepriklausomybės kronika“. Jo apimtis gal ne tokia solidi ir laikotarpis striukesnis – 1990–2004 m., bet reikšmė ne menkesnė – tai vienas iš didžiųjų

mūsų raštijos veikalų. Bet ir tai dar ne viskas. Yra serija knygų, pavadintų „Lietuvos gyvenimo Europos Sąjungoje užrašai. Faktai ir mąstymai“. Tai irgi dienoraštinio tipo darbai, kuriuose detalai atspindėtas 2005–2010 m. Lietuvos gyvenimo tarpsnis. Tai unikali medžiaga ne tik istorikams ir ne tik šiuo metu gyvenantiems tautiečiams, tai monumentalus dokumentas, kuriame užfiksuotos pastarųjų metų valstybės gyvenimo sėkmės ir nesėkmės. Tuos filosofo ir politiko spaudinius galima ir kitaip sudėlioti, surikiuoti ar apskritai nekišti rankų – skaityti ir analizuoti atskirai po vieną, dėl to jų reikšmė nesumažės.

Visos šios paminėtos knygos (išskyrus „Laikus“) yra dienoraštinės formos. Nors jose skelbiama medžiaga pranoksta bet kokią iki šiol žinomą dienoraštį – faktai apipinami vaizdais, butis – egzistenciniais (metafizininiais) apmąstymais, įvykiai dažnai pranoksta mūsų planetos apimtis, o kalba ir stilius prilygsta geriausiems mūsų literatūrinės beletristikos kūriniams. Stinga tik kvapą gniaužiančios intrigos ir sunku aptikti maštabiškų charakterių. *Pardon, pardon*, labai atsiprašau – atidžiai perskaitykite pirmuosius čia minėtus kūrinius ir visa tai rasite. Juk nelaikysime kūrinio menku ar nevertingu, jei siužetą teikia dabartis, o intriga pina pats gyvenimas – nereikėjo nieko modeliuoti, išgalvoti ar nuslėpti, tik stebėti ir suskubti užfik-

suoti. Ir dar – iškentėti, nes popieriuje perteikiami vaizdai, besirutuliojančios dramos įvykiai sruvo tiesiai iš autoriaus krūtinės. Kartais ima rodytis skaitant, kad Romualdas Ozolas rašo ne plunksna, ne kompiuteriu, o nuosavu krauju. Ir veikėjai bei jų charakteriai – tai ne kokios fikcijos, o gerai visiems žinomos figūros: Michailas Gorbačiovas, Vytautas Landsbergis, Kazimiera Danutė Prunskienė, Algirdas Mykolas Brazauskas, Edmundas Juškys, Bronislovas Genzelis, Virgilijus Čepaitis, Marcelijus Martinaitis, Kazimieras Motieka ir daugelis daugelis kitų lietuvių ir užsieniečių. Jeigu užsibrėžtume iš Romualdo Ozolo knygų išrankioti visus, vienaip ar kitaip apibūdinamus, autentiškus personažus, sąrašė tektų juos rikiuoti ne dešimtimis ar tuzinais, o šimtinėmis – susidarytų ne batalionas, pulkas, brigada, o armija. Ir charakterizuoti įstengtume tik aukštesniuosius karininkus – majorus, pulkininkus ir generolus. O autoriui suteikiant maršalo ar net generalisimo titulą.

Vienintelio dalyko – erotikos – tuose veikaluose, žinoma, nėra, bet jos ir nepasigendama, nes siužeto audinys toks tankus, minčių ir kalbos koncentratas toks sodrus, o įvykių srautas toks energingas ir vingrus, kad skaitant kartais net kvapą užgniaučia. Nelabai norisi tikėti, kad, visa tai permodeliavus ir permalus, tirštą ir skoningą patiekalą praskiedus erotika ir pasaldinus seksu, dvasinis maistas taptų koloringesnis ir vertingesnis. Vis dėlto Romualdas Ozolas nuo jaunų dienų svajojo būti profesionaliu rašytoju ir tą didįjį veikalą mėgino kurti. Ir to darbo pradmenų, ir ne tokių labai menkų, esame aptikę. Ne tik pavadinimą žinome – „Laikai“, bet ir pirmąją knygą ant stalo turime – „Pradžią knygą“ (Lietuvos rašytojų sąjungos leidykla, 2015).

„Niekam to nesakiau, bet pats žinojau gerai: išeinu rašyti romano“, – prisipažįsta autorius rankraštiniuose prisiminimuose, pavadintuose „Tikiu, nes žinau“ (p. 49). Buvo 1967 m. pavasaris. Užsidaręs tėvų sodyboje Šiaulių rajone, netoli Bazilionų, Ozolas išgyveno beveik metus, bet romano taip ir neparašė, liko primarginta kupeta sąsiuvinų, kuriuose galima aptikti ir stambesniu šriftu pažymėtų įrašų. Vienas jų net išretintas – „S O D Y B A“, bet taip ir paliktas, nedetalizuotas, neišplėtotas. Publikuotuose autoriaus tų metų dienoraščiuose apie romano rašymą net neužsimenama. Metafiziniuose užrašuose mąstoma apie aisčius, Šiaurės pajūrį,

Traktorius. Romualdo Ozolo nuotrauka

žmogaus sudaiktėjimą, jo vienatvę. „1968 metų pavasarį pajutau, kad mano paties išsirašyta komandiruotė į kaimą baigiasi: romanas plūduriavo kažkur tarp bulvienojų ir dangaus įvairiausių garsų, vaizdų, jausmų chaoso, o jungtis dingdavo už horizonto, taip nepagauta už uodegos, neprispauta prie popieriaus lapo. Jutau, kad turiu eiti paskui ją. Kur – nežinojau. Nutariau grįžti“ (ten pat, p. 51).

Beveik tais pat metais Jonas Mikelinškas, užsidaręs tėvų sodyboje Pasvalio rajone, parašė geriausius savo kūrinius: „Anonimą“, „Laukinę obelį“, „Genys yra margas“. Beje, šiek tiek anksčiau (1962–1967) sukurtas jo romanas „Juodųjų eglių šalis“ gulėjo stalčiuje ir laukė savo valandos (išleistas 1988). Nuo 1963 m. naujoviškus apsakymus leido Juozas Aputis, nuo 1966 m. – apysakas Saulius Šaltenis. Šio autoriaus herojai jau reiškė protestą prieš netikras vertybes bei gyvenimo rutiną. Tad tvirtinimas, kad „tikro kaimo gyvenimo mūsų literatūra dar nėra fiksavusi“, nėra adekvatus tikrovei. „Didysis kūrinys“ Ozolui nesiklijavo dėl kitų priežasčių – prigimtyje nebuvo aptiktas tas grūdelis, kuris skatintų turimą gyvenimo medžiagą permalti, išfiltruoti ir sumodeliuoti kitą – tikresnį už pačią tikrovę – kūrinį. Jam knietėjo kas kita: fiksuoti, fiksuoti, fiksuoti. Todėl tą epopėjos rašymą nesunkiai nukonkuravo kiti darbai: aspirantūra, lektoriavimas universitete, redaktoriavimas lei-

dykloje. O kai užgriuvo Atgimimo įvykiai, tai net dienoraštiniai įrašai kartais gerokai sutrumpėdavo. Ir tik tada, kai iš politinio gyvenimo buvo pamažu išstumtas, o istorinį praeities fiksavimą buvo sureguliuavęs taip, kad įkurti nauji žurnalai „Nepriklausomybės sąsiuviniai“ ir „Padubysio kronikos“ galėjo sėkmingai gyvuoti ir be iniciatoriaus rankų prisilietimo, jis sugrįžo prie seniai planuotų „Laikų“. Atrodė, kad dabar jau tikrai yra subrendęs ir pribrendęs tokiam žygiui. Deja, Lemtis buvo apsisprendusi kitaip: ji nelinkusi nuolaidžiauti ar „duoti forų“ – praleidai laiką, pamiršai ar padarei ką ne visai taip, nesusigražinsi, nepataisysi. Išliks tik tai, kas suskubta užbaigti, įforminti, padėti į vietą. Dar bent metelius, bent pusmetį, dar bent keliolika lankų, kad sumaniems redaktoriams ar sąžiningiems palikimo tvarkytojams būtų lengviau orientuotis ir užbaiginėti... Ne. Kas padaryta – padaryta, o ko – ne, tai – ne. Taškas padėtas 2015 m. balandžio 6 d. *Finita la comedia*. Jam, bet ne mums.

Tvarkydamas tų metų tėvų sodyboje darytus užrašus, 1996 m. autorius išleido vieną knygą, davęs jai vardą „Atgimimo ištakose“, po poros metų, 1998 m., – kitą, „Išsivadavimas“. Abi jas pavadino diptiku ir apibendrino žodžiu „Nesutikimai“. Permodeliuota ši medžiaga ir turėjo virsti vienu iš „Laikų“ tomu. Žinoma, ne pirmuoju, nes „didysis kūrinys“ privalo prasidėti nuo herojaus vaikystės, beveik nuo kūdikystės. Rašyti autoriui buvo likę vos metai. Gal ir ne visi, nes reikėjo užbaigti dar vieną darbą – sutvarkyti ir parengti išvežti į Bazilionus savo garsiąją biblioteką.

Galėtume pasidžiaugti bent tuo, kad ant stalo turime du originalius daiktus: suredaguotą ir išleistą „Knygą“ ir jos šaltinį – moksleiviško dienoraščio publikacijas. Pirmasis jų skirtumas būtų tas, kad „Knyga“ rašyta ir redaguota prityrusio žinovo ranka, o „Ištakos“ fiksuotos moksleiviška plunksna. Tad „Knygos“ stilistika išradingesnė, kalba sodresnė ir taisyklingesnė, o apibendrinimų mintis brandesnė. Bet nieku gyvu negalėtume tarti, jog tai dangus ir žemė. Sklandžiau, reljefingiau, bet viena akivaizdu: šaltinis tas pats. Pradėję lyginti personažus, taip pat stebuklingų atradimų nepadarytume. Tomas Dambrava – autoriaus *alter ego*. Ir „Ištakose“, ir „Pradžių knygoje“ beveik identiški. Tekstų autorius Romualdas Ozolas už Tomą Dam-

bravą kartais pasirodo net įdomesnis – žvilgsnis aštresnis, kalba striukesnė, bet tikslesnė, elgesys labiau motyvuotas ir net moralesnis. Santykiai ir su draugais, ir su šeimos nariais autentiškesni. Nepažįstant asmeniškai autoriaus klasės draugų, juos lyginti su knygos personažais beveik neįmanoma, bet situacijas atpažinti ir sugretinti nėra sunku – jos tapačios. Mokytojų charakteristikų skirtumų daugiau. „Knygoje“ jiems autorius suteikia šiek tiek daugiau teigiamų bruožų – dienoraštyje beveik visi jie antipatiški, atsidavę valdžiai, per prievartą brukantys nekenčiamas ateistines, internacionalistines ir apskritai komunistines idėjas. Autorius nė neslepia, kad jų nemėgsta, o kai kurių net nekenčia. Brandos egzaminų aprašymo vaizdai sutampa beveik vienas prie vieno. Šeimos ir tėvų charakteriai dienoraščio tekstuose net ryškesni ir reljefiškesni, ypač seserų (pasklaidę rankraštinius „Retrospekcijų“ puslapius, pamatysime, kad šeimyninio gyvenimo spalvos dar ryškesnės, o vaizdai sodresni). Pats didžiausias romano privalumas – moterų ir su jomis susijusių erotikos scenų vaizdavimas. Romane jos patrauklesnės, spalvingesnės, išradingesnės, visapusiškesnės. Ir, žinoma, išdykesnės, drąsesnės, labiau prieinamos. Čia autoriaus vaizduotė ir ranka laisvesnė, išradingesnė, mostas platesnis. Eiliniam skaitytojui romanas, suprantama, bus artimesnis ir labiau mėgstamas, bet tie, kuriems labiau rūpi autentiška ir tautos dvasia, kaip pats autorius dažnai užsimena, mieliau rinksis dienoraštinius tekstus.

Sunku pasakyti, ką autorius būtų „išpešęs“ iš Atgimimo, o ypač 1991 m. sausio įvykių, kokie būtų sūnaus žūties ir Lietuvos teisėsaugos atstovų vaizdai. Manau, kad ir kaip autorius būtų stengęsis, pralenkė „Aušros raudonių“ scenas būtų sunkiai sekęsi. Jose esama tikro literatūrinio dramatizmo, net šekspyriško tragizmo gaidos tarpais suskamba. Vytauto Landsbergio ir Algirdo Mykolo Brazausko portretams, juos paverčiant virtualiais personažais, suteikti naujų bruožų, juos dar labiau „sumonstrinant“, gal ir nebūtų sunku. Nors ir vėl – dienoraščiuose Landsbergio gobšumas, dviveidiškumas, klatingumas ir nepakenčiamas įkyrumas, net išdavikiškumas ir žiaurumas nekelia dvejonų, bet bendradarbiauti su juo neatsisakoma, net patys aukščiau si postai atkurtoje valstybėje jam pasiūlomi, o šis juos nedvejodamas priima. O kai tik kas nors iš „svetimųjų“ pradeda kritikuoti ar net keikti

Žiema Mekų kaime, 1956 m. Romualdo Ozolo nuotrauka

poną Landsbergį, Romualdas Ozolas šiaušiasi, stoja jo pusėn ir neleidžia Tėvelio ne tik pasmerkti ir sutriuškinti, netgi mėgina jo veiksmus pateisinti, o charakterį pagražinti – kito tokio masto politiko Lietuvoje jis nematė ir nerado. Su Brazausku lyg ir paprasčiau – komunistas, nepatikimas. Kažkodėl savojo elgesio standartų jam taikyti nė neketino, tarytum Algirdas Brazauskas, kaip komunistas ir atsivertėlis, labai skirtųsi nuo Romualdo Ozolo komunisto. Atidžiau įsižiūrėję tų nesutapimų gal ir aptiktume: Brazauskas buvo priverstas keisti kailį tik vieną kartą, o Ozolui, stojant į partiją, reikėjo apsimesti, o išstojant tik nusimesti apvalkalą, kurio iš prigimties nekenė. Vadinasi, Brazausko charakteris kur kas paprastesnis ir vientisesnis – tai veiklos žmogus. Ir tos veiklos prioritetai – Lietuvos reikalai, žinoma, neužmirštant ir savųjų. Tokios subtilybės, kaip priklausoma ar nepriklausoma Lietuva, Brazauskui didelės reikšmės neturėjo. Jam svarbiausia daryti viską, kad Lietuvoje būtų gera gyventi. Tai jis nuolat akcentavo ir diskutuodamas dėl nepriklausomybės atkūrimo būdų ir tempų, ir vėliau rašydamas atsiminimus. O Ozolui nepriklausomybė – prioritetų prioritetas. Net skursti ir badauti jis sutiktų, kad tik valstybinis gyvenimas turėtų nepriklausomas formas. Beje, kaip to tikro nepriklausomumo pasiekti priklausomybių apipintame pasaulyje, jis nelabai nutuokė, todėl

aukščiausių postų kaip į manydamas vengė. Prieš priklausomybę Europos Sąjungai šiaušėsi kiek įmanydamas, o ką konkrečiai daryti, kad tos priklausomybės Lietuva išvengtų, nenurodė. Elgėsi net priešingai: agituodamas už Stasį Lozoraitį ir Valdą Adamkų, stūmė šalį tiesiai į ES glėbį, laukdamas stebuklo, kada pagaliau ta naujoji imperija subyrės. Nesulaukė.

Sunku atspėti, kaip didžiajame savo veikale jis būtų pavaizdavęs Lietuvos kolūkinį kaimą. Vartydami „Išsivadavimą“ ir „Atgimimo ištakose“ nesunkiai pastebėsime, kad tinkama medžiaga iš jų puslapių kalnu negriūva ant rašomojo stalo – iš jos naują didį veikalą sukurti nebūtų buvę lengva. Mažai tikėtina, kad stalčiuose neskelbtų faktų būtų užsilikę kiek daugiau. Kitiškai atsiliepdamas apie kaimietiškos tematikos lietuvių rašytojų kūrinius, vargu bau būtų įstengęs sukurti ką iškilesnio už Jono Avyžiaus „Kaimą kryžkelėje“, „Sodybų tuštėjimo metą“, Vytauto Bubnio „Nesėtų rugių žydėjimą“, nekalbant jau apie Romualdo Granausko „Gyvenimą po klevu“. Jau „Pradžią knygą“ liudija, kad romano rašymo technika nėra taip lengvai ir paprastai įvaldoma. Naujas, originalus romanas, žinoma, atsirado, bet nei iškiliausia metų knyga, nei juo labiau stebuklu ar didžiuoju kūriniu jo nepavadinsi. Gal ir teisus buvo romano redaktorius Arnas Ališauskas per knygos sutiktuves Signatarų

namuose prasitaręs, jog Romualdas Ozolas kaip politikas apvogė save kaip rašytoją.

Ir vis dėlto apmaudauti dėl „didžiojo kūrinio“ nesėkmių neskubėkim, nes jis yra. Nors ir ne romano, ne poemos ar dramos, o dienoraščio pavidalo – 126 rankraštiniai tomai. Atidžiai perskaite Hermano Hesės sakinį, kurį pats autorius panaudojo savųjų „Retrospekcijų“ pradžioje, įsitikinsime, kad garsiojo rašytojo pageidavimas įvykdytas – atsitiko. Romualdas Ozolas tokį žygdarbį padarė. Jo rankraštiniai „Dienoraščio“ tekstai visiškai atitinka citatoje keliamus reikalavimus: žmogaus gyvenimas dokumentaliai tiksliai su visais „išsišaknijimais“ užrašytas nuo pradžios iki galo. Nuo kūdikystės iki senatvės. Lygiai šeši dešimtmečiai: nuo 1955 iki 2015 m. Dargi daugiau – „Retrospekcijose“, kuriose autorius aprašo savąją kūdikystę ir ankstyvąją vaikystę, kliudomi tėvų ir senelių gyvenimai. Vadinasi, esama vaizdų net iš XX a. pradžios, nekalbant apie Antrojo pasaulinio karo epizodų aprašymus. Istorijai ir istorikams čia užslėptas neįkainojamas šaltinis – autentiška medžiaga iš Atgimimo laikotarpio, kuriame vis dar daug kas nutylima, iškraipoma arba sąmoningai apmeluojama.

Vartant „Dienoraščio“ puslapius aiškėja, kad visi kiti Romualdo Ozolo darbai – redagavimai, filosofavimai, politikavimai – yra įveikiami kiekvienam kitam ne visai eilinių gabumų žmogui. O šitas – giganto užmojo vertas. Ir ne tik sumanytas, bet ir įvykdytas. Nesu girdėjęs, kad Europoje būtų kada nors gyvenęs kitas asmuo, kuris diena diena, visus šešis dešimtmečius, būtų rašęs savąjį gyvenimą. Gyvenęs tuo rašymu. Romualdas Ozolas su savuoju „Dienoraščiu“ iškyla prieš mūsų akis ne kaip talentas ar fenomenas, o kaip reiškiny, kuris nutinka tik kartą tautos istorijoje. Kaip Vytautas Didysis, kaip Kristijonas Donelaitis, kaip Jonas Basanavičius.

Mums, prisilietusiems prie šio reiškinio, tenka didi atsakomybė: išsaugoti ir padaryti prieinamą mokslui ir visuomenei šį milžinišką palikimą, jo nekeičiant, nekupiūruojant, netaisant – skelbti tokį visą, koks yra paliktas. Autorius buvo kuklus – padėjo Lituanistikos centro pamatus Bazilionuose. Bet tai, kas padaryta, tik pradžių pradžia. Publikuoti, komentuoti, sudaryti kūrinio vardyną pajėgi tik valstybinį statusą turinti organizacija. Juk tai 126 tomai rankraščių. O straipsnių, filmų ir kitų jo

kūrinių bibliografijos sudarymas ir publikavimas. Jai parengti taip pat reikia valstybinio užmojo. Ar atsiras resursų, noro, valios ir drąsos tai daryti? Jei pavyktų pritraukti privačių asmenų (verslininkų) lėšų, būtų kur kas lengviau su ta medžiaga dorotis. Bet pirmų pirmiausia užduotis, prioritetų prioritetas – susivokti ir įsisąmoninti, kas buvo, kas yra ir kas bus mums Romualdas Ozolas. Ne tik Lietuvai, bet ir Europai, nes „kaip viso pasaulio istorija, epo“ ji iki šiol taip pat nebuvo sukūrusi. Tas Romualdo Ozolo intelektualinis palikimas – lyg koks testas tautai ir valstybei ar net ES: sugebės ar ne jį sėkmingai išspręsti. Jei įstengs prie šio kalno padėti pliuso ženklą, vadinasi, ir kitas ateities minkles minti bus pajėgi.

Bibliotekos išgabenimas

Buvo laikai – ir ne tokie dar seni – kai bibliotekos apimtimi ir turiniu buvo matuojamas jos šeimininko intelektas, inteligencija, išsilavinimas ar net mokslis. Atidarius bet kurio tarpukario inteligento namų darbo kabineto duris, į akis kris ir net apakins lentynose ir spintose surikiuotų, paausuotais raidžių šriftais blizgančios masyvių tomų nugarėlės. Atidžiau pasižvalges įsitikinsi, kad tai vokiečių „Brockhausas“, prancūzų „La Roussas“ ar anglų „Britanica“. Ir visos tos enciklopedijos, žinoma, originalo kalba. Pravėręs plačiau knygų spintos dureles, aptiksi Honoré de Balzako, Flobero, Moljero, Ruso, Voltero, Dikensio, Tomo Mano, Rilės, Zveigo veikalus. Be jokios abejonės, visi jie bus taip pat originalo kalba. Jei bibliotekos savininkas medikas, čia bus vokiškų, rusiškų ar net itališkų knygų, jei juristas ar literatas, spintose dominuos knygos prancūzų kalba. Bibliotekos turinys priklausys nuo to, kurioje šalyje savininkas bus studijavęs, apsigynęs disertaciją ar skaitęs paskaitas.

Romualdas Ozolas nebuvo studijavęs nei Berlyne, nei Grenoblyje, nei Londone ar Romoje. Per visą jo brandos laikotarpį lengviau prieinami buvo tik Maskvos, Leningrado ar Kijevo universitetai. Net į Varšuvą nusigauti nebuvo taip paprasta, bet tai nereiškia, kad jo sukaupta biblioteka būtų menkesnė ar kuo nors nusileistų toms tarpukario inteligentų išminties saugykloms. Drįsčiau tvirtinti, kad ji gerokai anas lenkė ir turinio, ir formos, ir apimties mastais.

Romualdas Ozolas Vasario 16-osios minėjime Kaune 1989 m. Nuotrauka iš Romualdo Ozolo archyvo

Nieku gyvu nenoriu sumenkinti Jono Basanavičiaus, Gabrielės Petkevičaitės-Bitės, Antano Vienuolio ar Antano Venclovos bibliotekų, tapusių memorialiniais muziejais, bet drįsčiau manyti, kad apimtimi ir turinio įvairove jas lenkia, nes yra įvairiapusiškesnė, mat ir jos autorius buvo apdovanotas net keletu talentų. Jis ne tik rašė, bet ir tapė, fotografavo, filmavo, rinko inkunabulus. Ir ne tik – kai kuriuos buities daiktus išsaugojo, kad turėtų buvusio gyvenimo materialius liudytojus. Nieko neišmėtė, neišbarstė ne tik iš savosios, bet ir iš tėvų bei kitų šeimos narių namų aplinkos, o kaupė ir saugojo, nes turėjo dar kolekcininko bei muziejininko gyslelę. Ir ne šiaip sau rinko atsitiktinius spaudinius ar po ranka pakliuvusias senienas – jis žinojo, ką daro. Ir mokėjo tai daryti.

„Nuo ankstyvosios vaikystės iki dabar ir – manau – iki paskutinio atodūσιο per mano gyvenimą ėjo, bus praėjusios knygos. Dabar mano svajonė sutvarkyti savo mansardos (paskutinės – noriu tikėti – gyvenimo ir darbo vietos) biblioteką taip, kad joje būtų tik mano mylimos knygos, visa kita nutremsiu rūšin. Ten tegul dūla (jeigu neprireiks) visa, kas sukaupta per gyvenimą ilgą laiką – vienintelis mano turtas“ („Retrospekcijos“, p. 138, 139). Ir šiuo atveju Romualdas Ozolas kuklus: tas „vienintelis turtas“ – unikalūs kūriny, peržengiantis asmeninės bibliotekos ar personalinio muziejaus

ribas ir tampantis visuomeniniu moksliniu centru bei valstybine įstaiga, prieinama plačiai visuomenei. Stebėdamiesi tokio reiškinio atsiradimu ir jo plėtote, privalome gerokai susirūpinti, nes tai išpėjimas – asmeninės bibliotekos pasiekė savąjį apogėjų, tolesnė jų raida neturi prasmės. Tai lūžio metas ir matas – jauniausiajai ir būsimosioms kartoms tokios spaudinių sankaupos vargu bau bus įdomios ir prasmingos – skaitmeninės technologijos, kurios Ozolo brandos metais net nebuvo žinomos, įvykdė revoliuciją ir jau diktuoja savąsias madas. Jos ir toliau plėtosis, tobulės, nesitenkindamos dabartine interneto būkle bei išmaniųjų telefonų galimybėmis. Tad neatidėliotinas uždavinys šią biblioteką, įskaitant ir „Dienoraštį“, suskaitmeninti, kad ji netaptų tik sendaikčių rinkiniu. Bet grįžkime prie šio reiškinio ištakų.

Moksleivis Romualdas Ozolas, savojo tėvų namo salone susikalęs lentynas knygoms, susidėjęs į jas sąsiuvinis, vadovėlius ir keliolika vaikiškų knygelių, savo pirmąją biblioteką labai džiaugėsi ir didžiavosi – rodė ją ne tik šeimos nariams, draugams, bet ir besilankantiems tėvo kontoroje jo pacientams. Taip atsirado pirmasis materialus kūrinys, visiems matomas, o jam pačiam labai reikalingas – turėjo ką skaityti. Ir vėliau, jau išvykęs iš namų, stengėsi kuo dažniau čia apsilankyti labiausiai dėl to, kad čia tebesipuikavo jo įkurta biblioteka su laukiančiomis

jo knygomis. Studentavimo ir pirmaisiais klajonių bei bedarbystės metais radosi ne viena, o kelios bibliotekos – kai kurios knygos keliavo kartu su savininku iš pradžių į Tauro bendrabučio ir Medžiotojų gatvės 45 namo palėpę, paskui – į Biržus bei Onuškę paskui Ireną Ozolienę, kuri, nepanorusi trintis sostinės rusiškose ar lenkiškose mokyklose, lituanistikos žinias skleidė Vilniaus krašto lietuviškose mokyklose.

Norint savąjį kūrinį nuolat turėti greta, tekdavo griebtis visokių gudrybių – knygas „įkalinti“ siuntinių dėžutėse, kurios likdavo tuščios sunaudojus iš tėvų sodybos gautas gėrybes. Jas patogų buvo ne tik vežiotis iš vienos vietos į kitą, bet ir sudėjus vieną ant kitos pasieniais imituoti lentynas. Kai Irena Ozolienė įsikūrė Valkininkuose, jos bute atsirado juoda talpi sekcija. Joje tada dar tilpo visos Ozolų šeimos knygos, ne tik tos, kurios buvo reikalingos mokytojos darbui. Ši biblioteka gavo garbingą Trečiosios pavadinimą.

Ketvirtąją biblioteka yra vadinamas Mokslininkų namų laikotarpio knygų rinkinys. Tada Ministrų Tarybos knygynėlyje buvo įmanoma įsigyti ir tokių leidinių, kurių niekur kitur negausi. Kaip tik tuo laikotarpiu knygos pradėjo okupuoti visus šeimos kambarius: tėvo kambaryje kaupiama juodoji sekcija, motinos ir vaikų kambarių sienos užgultos siuntinių dėžučių, bet ir ten joms vietos maža, jos „įsidarbina“ prieškambariame, užima laisvesnius plotelius ant grindų. Dėliok jas nedėliojęs, rūšiuok nerūšiuotą, o joms vietos vis vien stinga, braunasi net į virtuvę. Tai jau tikras knygų karas ir invazija, bet šeimos narių tai nepiktina ir protestų niekas nerengia.

Kačalovo, paskui pavadintos Teatro, gatvės laikotarpio biblioteka penkta iš eilės – ji užima visus keturis kambarius. Siuntinių dėžučių praktika pakiša idėją pasigaminti specialius narvelius darbo kabineto knygoms. Jos greitai „užmūrija“ visas sienas, grindis ir lubas – čia pat įsikuria rankraščių archyvas. Per sieną virš stalo sukonstruojama speciali sekcija su skyreliais įvairiems rašiniams, kad, sėdus prie vieno ar kito stalo, būtų galima juos nesunkiai pasiekti ranka. Gražu ir patogų – visi patenkinti. Žinoma, tokį kūrinį pagaminti vien savo jėgomis nepavyksta – prireikia meistro. Jis iš pradžių įsikuria kaimynystėje, o vėliau atsikrausto ir į šeiminių būstą. Kai šis pagaliau pareikalauja

didesnio negu sutarta atlyginimo, kyla konfliktas, todėl skyrybos su juo nėra lengvos ir malonios. Karas yra karas, nors kraujo ir nėra pralieta, bet knygų invazija jame užima ne paskutinę vietą. Techniškai lentynos nėra apdorotos itin profesionaliai, bet naudoti tinka. Salone puikuoja tada populiarios ir gana patogios sekcijos, čia įsikuria lietuvių, rusų, Vakarų rašytojų raštų rinkiniai, filosofijos, palikimo knygos ir šeimnininko publikuota kūryba.

Šeštoji – Savičiaus gatvės – biblioteka užima du didžiulius per šimtą kvadratinį metrų rūšio kambarius ir visą mansardą, šeimnininko darbo kabinetą bei miegamąjį, o garso archyvas – ir sandėliuką. Ši biblioteka galutinio pavidalo vis dar neturi, nes dalis knygų yra likę Bazilionuose, kita – Semeliškėse, kur išsirutuliojo „bibliotekos drama“. Mat Seimo laikotarpis Romualdai Ozolai buvo toks intensyvus, kad dėmesio pristigo net bibliotekai – nevėdinamame garaže sukrautos knygos apipelijo, o kai kurias drėgmė net supūdė. Naikinti šią bibliotekos dalį padėjo ir kaimynai, kai kuriuos leidinius nusavindami. *C'est la vie*.

Vedant ilgas šnekas apie seimo nario ir signataro bibliotekas ir nieko nepasakyti apie archyvus, būtų nedovanotinas aplaidumas. Yra išlikę ne tik mokyklos ir studijų metų bei darbo užrašai – įvykdytų ir nebaigtų darbų projektai. Nepriklausomybės laikais politikui jau nebeužteko užrašų knygų bei kalendorių – darbams planuoti ir jų vykdymo eigai fiksuoti atsirado specialūs aplankai. Jų susidarė geras pusšimtis. Ten talpintos sąskaitos, bilietai, kai kuri iliustracinė leidžiamų knygų medžiaga. Yra sukauptas ir gausus laiškų archyvas – susirašinėjimas su rinkėjais. Kai kurie iš jų labai įdomūs, tikri ne tik istorijos, bet ir literatūros šedevrai. Sukauptas ne tik politiko, bet ir jo palikuonių – vaikų ir vaikų vaikų – piešinių archyvas. Fotoarchyvą sudaro keliasdešimt tūkstančių kadrų. Jų atsiradimo laikotarpis – šeštasis praeito šimtmečio ir pirmasis šio amžiaus dešimtmetis. Garso įrašai, daryti nuo 1987 m., sutalpinti daugiau nei dešimtyje lagaminėlių. Niekas neišmesta, viskas pagarbiai saugota. Bibliotekos (greičiau muziejaus) statusą turi ir kai kurie signataro naudoti daiktai – stalo įnagiai, stalai, kėdės, kai kurios senienos, paveikslai.

Iki 2010 m. visa tai buvo kaupiama vis papildant, praturtinant, užlopančią properšas ir plyšius, rimtai

nesusimąstant, kam ir dėl ko visa tai daroma – šeiminko gyvenimo būdas to reikalavo, jis nemokėjo kitaip būti šiame pasaulyje. Bet atšventus septyniasdešimtmetį, vis labiau ir labiau ėmė aiškėti, kad būtina kaupimą riboti, daugiau dėmesio skirti sisteminimo ir savojo kūrinio išbaigimo darbams – palikimas privalo atrodyti tobulai. Ir signataras užsidaro rūsyje su savosiomis knygomis, tik retkarčiais pakildamas į mansardą įkvėpti gaivesnio oro. Tai nereiškia, kad lyg koks senasis Gėtės Faustas ar viduramžių magas visiškai atsiriboja nuo šeimos ir visuomenės. Retkarčiais vis dar pasirodo kokiam renginyje ar paskelbia kokią publikaciją, bet daugiausia laiko skiria bibliotekai užbaigti.

Dienoraščio tekstai taip pat prašosi autoriaus rankų prisilietimo. Ir jiems neteko nusivilti – pamažu aplankas po aplanko, tomas po tomo susikomplektuoja 126 knygos. Neteko girdėti apie kitą panašų atvejį. Mačiau Laimono Noreikos dienoraščių sąsiuvinį, jų esama taip pat ne vieno šimto, bet ten dominuoja teatro reikalai – spektaklių, koncertų, poezijos vakarų aprašymai. Beje, ten tik sąsiuviniai, ne aplankai ir ne tomai, nors kai kurie viena kita knyga yra virtę. Vis dėlto jų dominancė – kultūra, praturtinta raiškių buitės ir aplinkos scenų. Nesakau, kad tai menkas turtas, bet tokių apimčių, tokio užmojo, kokį pasiekė Romualdas Ozolas, greitai niekam pasivyti ar pralenkti nepavyks. Ir ne tik Lietuvoje.

Ir dar viena aktuali šio laikotarpio problema: o kas po manęs? Kam ir kur palikti, kokį testamentą parašyti? Atiduoti į valstybinius archyvus ar bibliotekas, vadinasi, pasmerkti užmarščiai. Taip yra atsitikę su daugelio rašytojų ir apskritai kultūrininkų palikimais. Antai Juozo Baltušio bibliotekos senosios rusiškos knygos tapo tikra našta rajoninėms bibliotekoms, mielai jomis atsikratytų (Vilniaus Mickevičiaus biblioteka taip ir padarė, įsiūliusi jas Visaginiui), bet įstatymas neleidžia. Būtina sugalvoti ką nors kita. Ir sugalvojo. Bazilionai. Lituanistikos centras. Ten jau leidžiamos „Padubysio kronikos“. Yra atsidavusių kultūrai žmonių, vienas iš jų – mokyklos direktorius Rimantas Gorys. Čia pat Šiauliai, kur gyvena ir dirba Atgimimo laikų bendražygiai – Vytenis Rimkus, Juozas Grubliauskas.

Sumanyta – padaryta. Ir Romualdas Ozolas pradėjo rengtis išgabenti biblioteką. Darbą paspartino užklumpanti klastingoji tironė. Ji nebuvo visai

netikėta – nugaros skausmeliai vargino jau kelerius metus, bet juos buvo įmanoma „nurašyti“ rūsio sąskaita. Ilgi ilgi sėdėjimai, kėlinėjimai knygų blokų, kūprinėjimai pagal lentynas, skaičiavimai ir perskaičiavimai, rašymai ir perrašymai. Nors ir planingi, nors ir apgalvoti, bet reikalaujantys vis menkstančių jėgų. O liga lyg tyčia ėmė vis sparčiau ir sparčiau progresuoti – artėjo atsisveikinimo, bibliotekos išgabavimo metas. Ir diena išaušo, brigada atvyko.

Bibliotekos šeiminkas Romualdas Ozolas nelaužė rankų, neraudojo, nesišaukė Dangaus keršto – jis žinojo, kad niekas padėti jam nebegali. Biblioteka išvažiuoja į Bazilionus, jis – į ligoninę. Abu iš ten nebegriš. Jokie paguodos žodžiai, jokie raminiai ir apgailestavimai nei palengvins, nei apsunkins. Kas gali, lai padeda pernešti glėbį knygų į konteinerį, lai palinki gero kelio išvažiuojantiems, nes jo Biblioteka ten pradės naują gyvenimą. Viską yra apgalvojęs – Bazilionų lituanistikos centrui yra užrašęs savąjį atgautą palikimą – penkiolikos ha miško plotą, kurį kažkada Tautgailiuose yra nusi-pirkęs jo tėvas. Signataras yra realistas, jis puikiai nutuokia, kad jo atkurta valstybė kol kas yra tokia nepajėgi, kad naujojo Centro viena išplėtoti nesugebės. Gal ne valstybė, gal valdantieji yra tokie subingalviai, kad sugebėjo jo kūrinį taip suniokoti, kad... Bala jų nematė – verčiau apie tai nemąstys. Kas norės, visą tiesą ras jo raštų tomuose, ten viskas surašyta ir suskaičiuota. Yra ir datos, ir pavardės. Su vardais ir charakteristikomis. Dar vienas darbas yra neužbaigtas – viena knyga, paskutinė. Didžiojo veikalo „Laikai“ reprezentantė.

Jos pasirodymo autorius greičiausiai nesulauks, bet rankraštis spaustuvei privalo būti parengtas. Rašyti jis beveik nebegali, bet skaityti dar pajėgia, tad suskubs peržiūrėti korektūrą. Iš viso turėtų būti šeši tomai. Paskutinių tik apmatai. Jei kas ryšis ir įstengs, gal užbaigs, jei ne, bus – ne. Savyje jis jaučia, kad tas Didysis nėra pats didžiausias ir reikšmingiausias. Gal tik jaunystės užmačia – tapti rašytoju. Tad ir taps, nors ir po mirties, bent vieną romaną paskelbęs paliks. O jo didybė bus kita ir kitur – Dienoraštis, Biblioteka, Lituanistikos centras. Hermanas Hesė yra teisus – aprašytas vieno žmogaus gyvenimas yra tolygus pasaulio, kosmoso aprašymui. Bet jis padarė šiek tiek daugiau – buvo apsėstas ne vien rašymo ir nepriklausomo valstybingumo, buvo apsėstas gyvenimo. O

sau? Ką padarė jis dėl savęs? Savo laisvėje nebuvo laisvas, savo valstybėje – našta, savo bibliotekoje – paliegėlis... Ne, ne, ne... Jis darė ir tebedaro. Jei nepajėgs užrašyti sakinio, rašys žodžius, jei ir jiems išvedžioti nepakaks jėgų, rašys raides, o ir toms nepaklusus gargaliuos a a a – tauta – aaa – tata – aaa... Juk tai ne tik jo antroji mirtis, bet ir antrasis gimimas. Argi svarbu, kad jis bus skirtas ne jam, o visuomenei ir tautai.

Gerovės valstybė

„Globalizmas – tai mutavęs komunizmas, nes abiejų tikslai vienodi – naujas betautis žmogus ir pasaulinė gerovės valstybė. Skirtingi tik jų įgyvendinimo metodai: komunizmas nesutinkančiuosius žudė, globalizmas leidžia nusižudyti patiems. Vienas naudojo nuosavybės suvalstybinimą ir tremtis, kitas – laisvąją rinką ir migraciją. Vieno kriterijus buvo ištikimybė abstrakčiai idėjai, kito – konkrečiam pinigui. Idėja žlugo, pinigai veikia“ („Kodėl griūva mūsų pilys“, p. 142).

Apie pinigo, apskritai kapitalo veikimą bei greičiausią pelną Romualdas Ozolas yra prikalbėjęs ir prirašęs apščiui, kvalifikuotai ir suinteresuotai, vildamasis, kad kada nors visa tai išsibalansuos, susikratys – didieji kapitalistai ir didžiosios valstybės susiprotės, nustos grobti ir naikinti mažuosius ir mažąsias, todėl pastarosioms susidarys palankios sąlygos plėtoti ne tik nacionalinę ūkį, o svarbiausias jų tikslas ir prasmė – „nacionalinės kultūros kūryba – turėtų būti iškelta valstybės tikslu, nes tik per ją būtų galima atkurti ir bendro gyvenimo ideologiją bei sukurti politiką, ir rasti optimalius visai bendruomenei šiandieninės kultūros raiškos formas. Šitaip tėra įmanoma atkurti dvasinio saugumo jausmą, kuris vienintelis tautos tęstinumą gali paversti ne eiline „programa“, o gyvenimo pilnatvės džiaugsmu. Tam nacija turėtų skirti visas įmanomas savo finansines pajėgas, o ne likučius nuo ūkio reikalų, kaip dabar yra“ (ten pat, p. 37). Tas „gyvenimo pilnatvės džiaugsmas“, manyčiau, yra „gerovės valstybės“ sinonimas, nes „įmanomos finansinės pajėgos“ neatsiranda savaime, jas taip pat reikia sukurti ir turėti, o tai padaryti nėra labai paprasta. Vakarų europiečiai savąją gerovės valstybę kūrė šimtmečių šimtmečius. Amerikiečiai tebesikamuoja iki šiol – visi matome ir žinome, kiek aršūs mūsų vyksta JAV Kongrese dėl visuotino

sveikatos draudimo įteisinimo, kurį prezidentas Barakas Obama laiko savosios kadencijos prasme ir tikslu. Administracinis persitvarkymas, ministerijų skaičiaus sumažinimas, kaip siūlo ponas Ozolas cituotame straipsnyje, vargu bau ką gali pakeisti. Pirmiausia būtina pertvarkyti ir pakeisti sąmonę. Ir ne vien Lietuvoje ir lietuvių, ir ne vien Europoje ir europiečių. JAV oligarchai turi pakankamai finansų, kuriuos galėtų be didelio galvos skausmo atiduoti skurstančių tautiečių sveikatos priežiūrai apmokėti, bet nenori to daryti, nes jiems patogi dabartinė ten veikianti sistema – jie kaip velnias kryžiaus bijo „socializmo“, kuris, anot jų, jau karaliauja Europoje, ypač Prancūzijoje, ir Skandinavijos šalyse. Mums, žinoma, toli dar iki Prancūzijos ar Švedijos žmonių gerovės, bet pasižiūrėkime, ką siūlo šios srities mokslas ir mokslininkai, nes politikų samprotavimai ir idėjos dažnai būna „be pamato“.

Gerovės valstybės idėją „išrado“ ne globalistai – „minimalus gyvenimo lygis suteikiamas visiems šalies piliečiams kaip socialinė teisė, bet ne kaip labdara – pagrindinė sąlyga, kuri leidžia teigti, kad šalis gali vadintis gerovės valstybe. Vyrtaisybė turi užtikrinti minimalias pajamas, tinkamą mitybą, sveikatos apsaugą, atitinkamą švietimą, būstą kiekvienam šalies piliečiui. <...> Ir nesvarbu, kokia tai valstybė – pliuralistinė ar totalistinė, tačiau gerovės valstybė bet kurioje visuomenėje – svarbus socialinio konsensuso ir socialinės tvarkos garantas“ (Arvydas Guogis ir kt. „Gerovės valstybės kūrimas Lietuvoje: mitas ar realybė?“, p. 18–19).

Gerovės valstybę sudaro valstybės institucijų visuma, kitaip tariant, valstybės socialinė politika, apie kurią Romualdas Ozolas vengia kalbėti, tarsi tai būtų savaime aiškūs dalykai. Vienur kitur savo rašiniuose užsimena, kad lietuviai „gerai kariavo ir statė, bet prastai valdė“, dar kitur prasitaria, kad „lietuviai visada sugebėjo savo žemėje prasimaitinti“. Tose frazėse „telpa“ beveik visa Atgimimo teoretiko socialinės politikos programa. Ar ši „programa“ gali garantuoti šalies gyventojams pasiekti tokias būsenas kaip sveikata, saugumas ir išsilavinimas, turėti tinkamą būstą, vietą mokykloje ir teisę į pensijas? Vargu bau. Per visą veiklos Sąjūdį laikotarpį „nepriklausomybės apsisėtieji“ akcentuote akcentavo tris dalykus: nepriklausomybę, laisvę, demokratiją. Tai buvo (iš dalies ir vėliau liko) tos stebuklingosios mantros, kurias ištarus, privalo

atsiverti durys į gerovę. Deja, taip neatsitiko, nes pakišo koją kiti dalykai: kova dėl valdžios ir Atgimimo vadovų neprofesionalumas. Perspėjimai apie tai, kad tos stebuklingosios mantros nesuveiks, nebuvo išgirsti – lai viskas lūžta ir griūva, svarbu, kad komunizmo neliktų. Ir neliko. Ir ne tik komunizmo, bet ir turto: buvo ne tik laužoma, bet ir grobiama, net žudoma. Vadinasi, dar vienas Romualdo Ozolo prasitarimas – „džiaugiuosi, kad tuo metu nebuvau valdžioje, todėl nesu atsakingas už sužlugdytą valstybę“, – nėra teisingas, nes derėjo būti valdžioje. Kita vertus, juk ir būta net iki dutūkstantųjų metų.

„Pats didžiausias nusikaltimas tautai, padarytas ir mūsų, ir tarptautinių valdžių, yra tas, kad niekas žmonėms nepadėjo suprasti, kas pasikeitė atkūrus nepriklausomybę ir kaip gyventi laisvosios rinkos negailestingiausios konkurencijos sąlygomis. Niekas. <...>. Žmonės ir gelbėjosi. Desperatiškai, žiauriai, mirtinai. Tebesigelbsti iki šiolei. Štai iš kur mūsų susiskaldymas, susvetimėjimas, bešėitiškumas, neviltis. Visas tas vietoj mūsų sugriauto bendrumo likęs žiaurumas“ („Paskui greičiausia pelną“, p. 144–145). Ir dar: „Aš atsakau sau aiškiai: visos valdžios po 2004 gegužės 1 dienos yra nebe mano valdžios, jos man neatstovauja iš principo ir konkrečiai. Aš išeinu į pogrindį“ (ten pat, p. 24). Niekur jis neišėjo, liko, kur buvęs, tik politiškai izoliuotas, pats save įstūmęs į „laisvojo šaulio poziciją“, o, tiksliau, pasmerkęs žiūrovo ir komentatoriaus profesijai.

Kartais atrodo, kad dienoraštis rašomas ne vieno, dviejų, trijų ar dar daugiau asmenų. Vienas iš jų griežtas, sumanus vadovas ir strategas, reikalaujantis aukšto moralumo, žinantis savo tikslą ir nenumaldomai jo siekiantis. Kitas – dar vis strateguojantis, balansuojantis, bet jau atsargesnis, praradęs buvusį ryžtą, užleidžiantis vadovaujančias pozicijas kitam, sumanesniam, drąsesniam, labiau tinkančiam vadovauti bendraminčiui. Trečias – stovintis nuošalėje ir stebintis įvykius, tarsi jie vyktų be jo valios ir norų, šiek tiek apmaudaujantis, kad jie klostosi ne taip, kaip turėtų, kaip buvo numatyta. Yra dar ir ketvirtas – griežtas kritikas, kandus komentatorius ir net teisėjas, aiškiai matantis ir žinantis, kad tauta vedama ne tuo keliu, o vadai ne tik klysta, bet ir daro sąmoningus nusikaltimus, todėl juos smerkia ir atsiriboja, tarsi jis pats būtų niekuo dėtas. Lyg kažkas kitas, o ne jis, kviesdamas

rinkėjus balsuoti už Sąjūdžio kandidatus ir save patį, turėjo pasakyti žmonėms, kas ir kaip bus tada, kai naujieji valdantieji viską sulaužys ir sugriaus.

Vakarų Europoje dar XIX a. atsirado, o XX a. galutinai susiformavo du socialinės apsaugos modeliai: Bismarko (Oto von Bismarck, 1815–1898) ir Beveridžo (William Henri Beveridge, 1879–1963). Pagal Bismarko modelį socialinis draudimas skiriamas tik dirbantiems. Ši sistema apima išmokas, kurių dydis, o dažnai ir mokėjimo trukmė, priklauso nuo darbo stažo ir pajamų dydžio, gauto iki socialinės rizikos atsiradimo. Socialinio draudimo schemas yra finansuojamos iš darbuotojų ir darbdavių įmokų, Tokio modelio siekis – palaikyti statusą ir pajamas. Jis paplito visoje Europoje ir iki šiol egzistuoja daugelyje šalių. Vokietija tapo pirmąja šalimi, įsteigusia senatvės draudimo schemas dar 1889 m.

Beveridžo socialinio draudimo schemų tikslas – apimti visus gyventojus, ne tik dirbančiuosius ir mokančiuosius socialinio draudimo įmokas. Pašalpos yra nustatyto dydžio, visiems vienodos ir finansuojamos per mokesčių sistemą. Šio modelio autorius manė, kad išmokos turi būti pakankamos tik minimaliems gyvenimo poreikiams patenkinti. Jis atsirado 1942 m. ir paplito liberalios pakraipos gerovės valstybės šalyse – JAV, Jungtinėje Karalystėje, Airijoje. Beveridžo modelis sukuria poreikį atsirasti privačioms draudimo programoms. Turtinogesni, daugiau uždirbantys visuomenės sluoksniai apsidraudžia privačiuose pensijų ar socialiniuose draudimo fonduose, taip užsitikrindami didesnes pajamas senatvėje. Šiuo metu nė vienas iš šių modelių neegzistuoja grynu pavidalu. Belgija, Vokietija ir Prancūzija priskiriamos Bismarko tipui, Danija ir Britanija – Beveridžo. Nyderlandai ir Italija turi abiejų tipų požymių, todėl yra skiriamos mišriajam tipui. „Šiuolaikiniame pasaulyje kiekviena šalis turi tam tikras socialinės politikos struktūras, tai yra daugiau ar mažiau išplėtotą sveikatos apsaugą, pensijų draudimą, švietimo sistemas ir pan. Tačiau gerovės valstybė, apimanti socialinę politiką, yra platesnė sąvoka, kuri asocijuojasi su šalies ekonominiu klestėjimu, kartų ir klasių solidarumu, valstybės atsakomybe už savo piliečių gerovę“ (Arvydas Guogis ir kt. „Gerovės valstybės kūrimas Lietuvoje: mitas ar realybė“, p. 25–26). Galutinai gerovės valstybės teorija susiklostė tik XX a. pabaigoje,

Viktorija Balčiūnaitė. Bazilionų bažnyčios šventoriuje, 2014 m. Popierius, akvarelė

tada atsirado ir socialinė pilietybės sąvoka – teisė į ekonominę gerovę ir socialinį saugumą. Nereiktų pamiršti, kad „prieš tai egzistavusios socialinės politicos struktūros lemia šiandien egzistuojančias struktūras, formuoja gyventojų lūkesčius ir elito nuostatas socialinės politicos atžvilgiu“ (ten pat, p. 47). Net jei tos ankstesnės sugriaunamos, sulaužomos ir paneigiamos, iš žmonių atminties jų pėdsakai nėra ištrinami. Ir dar svarbu žinoti, kad „nacionalinė gerovės valstybė buvo sukurta dėl klasių kovos“ (ten pat, p. 56). Vakarų Europoje šios nuostatos yra gyvos – piliečių parama siekiant išlaikyti gerovės valstybę yra stabili. Ypač tai ryšku Skandinavijos šalyse.

Lietuvoje 1918 m. atkūrus nepriklausomybę, socialiniai klausimai reikalavo išskirtinio dėmesio ir buvo paskelbti prioritetiniais, nes valstybė buvo itin nuskurdusi. Aktyvi valstybės veikla apsiribojo daugiausia socialinio draudimo sritimi, socialinės globos sistemoje dominavo privačios labdaringos organizacijos, svarbų vaidmenį vis dar atliko šeima. „Privati globos iniciatyva tarpukario laikotarpiu rėmėsi pilietiškumo ir artimo atjautos idėjomis, suvoktu būtinumu pasirūpinti skurstančiais, nelaukiant paskatinimo“ (ten pat, p. 155). Senatvės pensijomis buvo aprūpinti tik kariškiai ir valstybės tarnautojai bei nusipelnę asmenys. Sovietmečio „socialinę apsaugą Lietuvoje reiktų apibrėžti kaip

valstybės nustatytų socialinių ekonominio alimentinio pobūdžio priemonių sistemą, teikiančią pragyvenimui reikalingas lėšas ir paslaugas piliečiams, dėl įstatymų numatytų priežasčių negalintiems pragyventi iš darbo ar gauti kitų pajamų. <...> socialinio aprūpinimo sistema buvo savarankiškesnė negu socialinis draudimas, o Lietuvos valdžia tuo sumaniai naudojosi, statydama senelių namus ir gerindama jų priežiūrą, remdama mažai aprūpintų šeimų vaikus ir pan.“ (ten pat, p. 194).

1990 m. Lietuvai atkūrus nepriklausomybę, jaunai valstybei reikėjo pertvarkyti visas gyvenimo sritis pagal demokratijos ir rinkos sąlygas, atmesti sovietinį ekonominį socialinį modelį, kurį prieš tai mėgino įgyvendinti beveik penkis dešimtmečius. Akivaizdu, kad naujasis modelis privalėjo būti nuoseklus ir logiškas. Tačiau iš pat pradžių Lietuvoje naujasis modelis buvo suprantamas kaip kapitalizmo kūrimo modelis su jame slypinčiais prieštaravimais. „Pačioje nepriklausomybės aušroje ekonominiams-socialiniams ir politiniams kultūriniais prieštaravimams Lietuvoje nebuvo skiriama pakankamai dėmesio, tikėtasi, kad greito ir efektyvaus ekonominio augimo sąlygomis socialiniai politiniai prieštaravimai bus nesvarbūs, neskaldys ir nepolitizuos visuomenės“ (ten pat, p. 241). Atsitiko kitaip. „Dainuojančioji revoliucija“ pasmukdė pati save – dėl valdančiųjų konserva-

torių nekompetencijos šalis nugrimzdo į chaosą, todėl 1992 m. į valdžią atėjusi Demokratinė darbo partija (buvusioji komunistinė nomenklatūra) privalėjo įgyvendinti kapitalistinės restauracijos uždavinius – įvykdyti privatizaciją ir žemės ūkio dekolektyvizaciją. Dėl trečiosios vyriausybės premjero Gedimino Vagnoriaus sumanytos čekinės privatizacijos didžioji dalis valstybinio turto atsidūrė mažos grupės asmenų rankose. Gamyba smuko dvigubai, o skurde atsidūrusių asmenų skaičius padidėjo keleriopai. „Bismarkinis korporatyvinis modelis Lietuvoje nesukūrė socialiai teisingesnės visuomenės, tačiau dar labiau paradoksaliaus faktas, kad atskleidus didžiulius prieštaravimus, nelygybę Lietuvos visuomenė nepanoro siekti socialiai teisingesnio socialdemokratinio modelio, o atvirkščiai, pasisakė už dar didesnę liberalizaciją, privatizaciją ir marginalizaciją. 2004 Lietuvai tapus ES nare, jos socialiniai rodikliai buvo vieni prasčiausių tiek tarp visų Bendrijos narių, tiek ir naujųjų narių“ (ten pat, p. 242–243). Visuomenė aiškiai buvo sutrikusi, išmušta iš vėžių. Ir kas gali paneigti, kad tai nebuvo padaryta specialiai ir kažkam laiminant – anuometinis Kapeliušino „teikimas“ nebuvo beprasmiškas, nešė vaisius. Čia galima tik priminti, kad per tuos, anot Ozolo, Antrosios Respublikos metus Lietuvoje nebuvo pastatytas nė vienas nacionalinės reikšmės objektas, o reformos socialinės apsaugos, švietimo ir sveikatos apsaugos srityse priminė karikatūras. „Lietuvos socialinis ekonominis modelis tiesiog pulsuoja eklektika, negalima išskirti aiškių vystymosi krypčių, labai sunku, o kartais ir neįmanoma apibrėžti atskirų elementų ir apibūdinti atskirų reiškinių“ (ten pat, p. 250). Mažos senatvės ir neįgalumo pensijos, nors ir mokamos pagal bismarkinio modelio principus, savo dydžiais atitinka neišsivysčiusių šalių (Centrinės ir Pietų Amerikos) liberalųjų marginalinį modelį, todėl kalbėti apie orią senatvę darosi neįmanoma ir beprasmiška. Vis dėlto atsiranda drąsuolių, kurie mėgina savo orumą apginti teismuose, bet ir laimėjimo atveju tai nepagerins bendros situacijos, nes šalyje nėra nei intelektualinės, nei finansinės potencialios radikaliai keisti padėtį. „Problema ta, kad Lietuvos politinės jėgos, dominuojančios sprendimų priėmimo lauke, dėl žinių

ir kompetencijos stokos propaguoja prosocialias idėjas, prieš tai neužsitikrinusios ekonominių ir moralinių saugiklių. Dėl šios priežasties supriešinami įvairių grupių interesai, visuomenėje kyla vertybių konfliktas ir skirtingai interpretuojama gerovės sąvoka“ (ten pat, p. 325–326).

„Baisiausia, kas atsitiko Lietuvoje, – tai, kad buvo sunaikintas žmonių bendrumo jausmas. Ne tik Pirmojoje Respublikoje, nepaisant joje buvusios socialinės nelygybės ir ponų puikybės, bet ir okupuotoje Lietuvoje, nepaisant visokeriopos priespaudos, kerojo savitas – priešus ignoruojantis, nuo jų atsiribojantis – bendrumo jausmas, tipišku pavidalu, kaip pražydęs gėlynas, išsiskleidęs Baltijos keliu. Aš net nesuvokiu, kas darosi, kai dar pačioje Sąjūdžio pradžioje prasidėjo atsiskyrimai, atsiribojimai, slapstymaisi ir klastūnavimai, nors siekėme, rodos, to paties tikslo. Tik vėliau suvokiau: ir bendro tikslo siekiant vyksta negailestinga kova už save, už savo poziciją, už savo naudą. Kai visa tai jau galėjo reikšti turto išvalstybinimo procese, Lietuva galutinai subyrėjo. Galėjo nesubyrėti, jeigu turtas būtų perimtas pagal griežtą teisingumą ir teisėtumą“ („Paskui greičiausią pelną“, p. 166).

Galėjo, bet nebuvo. Atgimimo lyderis privalėjo susivokti laiku, bet nesusivokė. Romualdas Ozolas galėjo tapti Aukščiausiosios Tarybos pirmininku, bet netapo. Kažko pristigo – drąsos, profesionalumo, įgimto politinio talento? Galėjo dar ilgai būti visų priekyje ir vadovauti kuriant nacionalinę gerovės valstybę, bet atsidūrė politinėje šalikelėje. Daug metų, nuo pat jaunumės įtikinėjęs save ir kitus, jog yra apsigimęs politikas, matyt, suklydo – lemiamu momentu prigimtis ir protas atsisakė paklusti valiai. Gal ir gerai, kad atsisakė, nes vienas vienužis, neturintis profesionalios vienminčių komandos, šalies vairą pasukti gerovės kryptimi vargu būtų įstengęs, o metraštininko misija būtų buvusi sužlugdyta. Dabar turime tai, ką lėmė prigimtis, – Tautos dienoraštį. Tik nuo mūsų geros valios ir norų priklausys, ar jis bus tinkamai saugomas ir galės varyti autoriaus numatytą vagą – liudyti gyvenimą. Gerovės valstybės kūrimas taip pat priklausys tik nuo mūsų ir nuo tų, kurie bus po mūsų. Mes jai galime palinkėti gero vėjo.

Šešiaklasė Bazilionų mokykla

Karo metais Bazilionų pradinė mokykla buvo šešiaklasė. Apylinkės kaimuose tada vyravo keturių klasių pradinės mokyklos (Skurvių, Bagdoniškių, Gordų ir kt.), dvi aukštesnės klasės buvo steigiamos miesteliuose, todėl dalis mokinių, baigę keturias šių apylinkių klases, būrėsi Bazilionuose. Man taip pat teko baigti tas dvi – penktą ir šeštą – klases. Tolesnių kaimų moksleiviams tekdavo įveikti ilgą kelią, nuo 4 iki 6–8 km, kurio didesnę dalį buvo takai, kai kas pasinaudodavo tėvų dviračiais, pasidarydavo slidžių. Šaltomis žiemos dienomis, pavasarį patvinus Dubysai, net savaitėmis likdavome namuose. Tų senų laikų bendraklasiai plačiai išsisklaidė, retai ką besutiksi, o ir sutikęs, nelengvai atpažinsi.

Viena iš tokių „bazilioniškių“ – Jadvyga Kari-nauskytė-Kauneckienė. Su ja šeštoje klasėje (mokykla tada glaudėsi viename vasarnamyje Pageluvyje, už dviejų kilometrų nuo Bazilionų) buvome 1942–1943 m. Tai buvo smulki mergiotė, klasėje vadinta Jadze, Jadzike. Ji buvo gimusi Gailaičių kaime, mokėsi Darbučių mokykloje, o po Bazilionų – Kelmės gimnazijoje. 1948 m. įstojo į Šiaulių mokytojų institutą, jį baigusi dirbo mokytoja Trakų rajone, Kužiuose ir Kairiuose. 1953 m. buvo paskirta Bridų mokyklos direktore, dėstė lietuvių kalbą, literatūrą, piešimą, joje dirbo iki 1986 m. Darbas mokykloje buvo itin vaisingas. Ji tapo Lietuvos

švietimo žymūne, Respublikinio skaitovų konkursų laureate. Organizavo Bridų vaikų ir suaugusiųjų mėgėjų teatrą, buvo jo vadovė, režisavo ir sukūrė net 37 spektaklių scenografiją. Vėliau dirbo Šiaulių dramos teatre (1986–1991 m.).

Atkūrus Lietuvos Nepriklausomybę J. Kauneckienė, padedama bendraminčių, įkūrė ir vadovauja Lietuvos kultūros fondo knygų leidyklai „Saulės delta“. Pradėjusi darbą 1991 m. ji subūrė didelį bendradarbių – rašytojų, redaktorių, sudarytojų, dailininkų ir kitų specialistų – būrį. Leidykla produktyviai dirba iki šių dienų, ji tapo ne tik Šiaulių miesto, bet ir visos Respublikos žymiu kultūros kūrėju ir skleidėju. Per 25 metus išleista 490 pavadinimų leidinių – metraščių, monografijų, albumų, istoriografinio ir pažintinio pobūdžio knygų, romanų ir poezijos. Daugybė leidyklos knygų buvo apdovanota premijomis, prizais. 1992 m. L. Ivinskio premija paskirta už „Šiaulių krašto kalendorių“, Lietuvos rašytojų sąjungos konkurse – II vieta už poezijos leidybą. Leidykla aktyviai dalyvauja šalies ir tarptautinėse knygų parodose bei mugėse Šiauliuose, Vilniuje, Frankfurte ir kt., įgyvendina tarptautinius projektus su Šveicarija, Škotija, Latvija ir kt. šalimis. Būtent ši leidykla išleido pirmuosius jaunųjų literatų kūrinius, atvėrė jiems kelią į plačias kultūros erdves, prisidėjo prie almanacho „Padubysio kronikos“ leidybos. Itin svarbi veiklos

1948-ųjų metų Kelmės gimnazijos laida ant dvaro rūmų laiptų. Jadvyga Karinauskytė – pirmoje eilėje, antra iš dešinės.
Nuotrauka iš Jadvygos Kauneckienės archyvo

sritis – Lietuvos kultūros fondo įsteigtos „Lietuvos Karalienės Mortos“ premijos talentingiausiems Lietuvos vaikams mecenavimas ir organizavimas. Nemažai šios premijos laureatų tapo įžymiais muzikais, dailininkais, aktoriais, įsitvirtinusiems ne tik Lietuvos kultūroje, bei ir tarptautinėse erdvėse.

Dirbdama mokyklose, teatre, vadovaudama leidyklai „Saulės delta“, ir pati J. Kauneckienė rašė kultūros klausimais, paruošė aštuonis leidinius: „Šiaulių krašto kalendorius“ (1994), „Eilės ir žiedai“ (1996), „Žmogus, akmuo ir laisvė“ (2004), „Lietuvos karalienė Morta“ (2008) ir kt. Publikavo nemažai straipsnių leidiniuose „Jungtys“, „Gimtinė po klevais“, „Šiaulių krašto kalendorius“ ir kt.

Sulaukus tokio garbingo amžiaus (gimė 1928 m.), jau kiekviena gimimo diena yra jubiliejinė ir šventinė. Taip ir šių metų spalio 5 d. ji buvo paminėta jos darbovietėje, jubiliatei sėdint savo darbo kėdėje, apsikrovusiai krūvomis rankraščių, tarnybinių popierių. Į sveikinimus ji atsakinėjo nuostabiai puikiai deklamuodama Justino Marcinkevičiaus ir kitų Lietuvos poetų eiles, savaip jas interpretuodama. Prie jubiliejinių sveikinimų ir linkėjimų savajai bazilioniškei nuoširdžiai prisideda ir „Padubysio kronikos“.

Zinaida ŽILINSKAITĖ-PINTULIENĖ

Visvaldas ŽILINSKAS

Žilinskių vienkiemio istorijos vartelius pravėrus

Nuotraukos iš Žilinskių šeimos archyvo

Ne vienas senųjų Bazilionų žemės vienkiemis mena ir slepia įdomių ir reikšmingų istorinės praeities faktų. Gerai būtų, jog, pravėrus vartelius į šias sodybas, dar rastum tuos, kurie juos varstė. Deja...

Mes, likę Kazimiero Žilinsko (1875–1958) ir Uršulės Kavaliauskaitės-Žilinskienės (1907–1986) vaikaičiai, tuos vartelius dar praveriame ir, ką mena atmintis, norime pasidalyti tų gyvenimų istorijomis, o galbūt paakinti ir kitus. Net paskubinti, nes vis mažiau lieka tų, kurių galėtum paklausti. O tada nepaklausei, nes neatrodė taip svarbu.

Žilinskių svetainėje ant sienos kabo nuotrauka su reikšmingu įvardijimu: „Antroji Šiaulių Apskrities Taryba 1921–1924.“ Antroje eilėje, septintasis, – mūsų senelis Kazimieras Žilinskas. Į Šiaulių apskrities tarybą buvo išrinktas 1921 m. nuo Kurtuvėnų valsčiaus (Bazilionai tuo metu priklausė Kurtuvėnų valsčiui). Tai buvo Antroji taryba po Lietuvos nepriklausomybės atkūrimo. Ji buvo renkama kas treji metai. Po 1926 m. Valstybės perversmo apskrities viršininko įgaliojimai buvo padidinti ir apskrities tarybos nebebuvo renkamos.

Apie K. Žilinsko kaip Tarybos nario veiklą Šiaulių apskrities taryboje bei jo kaip kandidato rinkimų pagrindą duomenų neturime, tačiau manytume, kad viena iš priežasčių buvo ta, kad jis aktyviai dalyvavo politiniame gyvenime, buvo pasiturintis ir gerai žinomas Kurtuvėnų, Bazi-

lionų apylinkėse. 1921 m. Volungių kaime (buvęs Padeglių kaimas) išsinuomojo, o vėliau nusipirko žemės sklypą. Pasistatė gyvenamąjį namą, ūkinius pastatus ir, palikęs Pabijočių kaimą, čia įsikūrė visam gyvenimui. Mokslų buvo nebaigęs, bet domėjosi naujovėmis, pasaulio įvykiais. Iš prigimties turėjo polinkį ir išmanė staliaus, statybininko darbus. Tuo laiku besikuriančioje jaunoje valstybėje daugiausia dėmesio buvo skiriama jaunosios kartos švietimui, įgyvendinama švietimo reforma, kuriamos mokyklos. Galima manyti, kad jo kaip Tarybos nario veiklos nuopelnas – patalpų mokyklai skyrimas. Ši mokykla senelio namuose įsikūrė apie 1925 m., papilinę mokyklą perorganizavus į pradinę.

Iš pradžių mokykla buvo gyvenamojo namo didžiajame kambaryje. Nors ir Žilinskių šeima buvo didelė, bet vietos užteko visiems. Net ir mokytojai tilpo prie valgomojo stalo, nes jie čia gyveno „ant stalavonės“ (nuomojo kambarį ir gavo valgį). Vėliau, apie 1930 m., mokykla buvo perkelta į naujai pastatytą namą. Be gyvenamojo namo, ant šeimnininkui priklaususio kalnelio buvo pastatyti dar penki namai. Viena, šalia mokyklos, gyveno mokytojų šeimos. Kiti namai buvo skirti vasarotojams. Kai kurios mokytojų pavardės, minėtos mūsų tėvų, atminty dar išlikusios: Makuška, Monkevičiai, Bekerytė, Jankutė, Blažienė, Marozas ir kiti.

Žilinskų namuose įsikūrusios mokyklos mokiniai ir mokytojai 1933 m.

Noriu priminti savo mamos Onutės Sabaliauskaitės-Žilinskiienės pasakojimą iš tų dienų, kai mokykla buvo šeimos gyvenamajame name. Mokytojas Monkevičius paliko ją po pamokų. Geraširdei šeimininkei U. Žilinskienei taip pagailo alkanos mergaitės, kad ji neiškentusi įnešė barščių lėkštelę. Nei viena jų nežinojo, kad po daugelio metų jas sies marčios ir anytos giminystė.

Mokykla Volungių kaime veikė 15 metų, iki 1940 m. Iš pradžių buvo keturių skyrių, vėliau, 1936 m., – šešių skyrių mokykla. Tik prieš pat karą, mokyklą reorganizavus į progimnaziją, ji buvo perkelta į Bazilionų miestelį. Teko girdėti, kad senelis padėdavęs mokytojams spręsti ūkinius klausimus, organizuoti išvykas, rengti jaunųjų ūkininkų parodėles. Buvo tapusi tradicija kiekvienam mokyklos skyriui pasodinti po ažuolą, prie jo šaknų paliekant stiklinį butelį su mokinių sąrašu. Kiek iš viso buvo pasodinta ažuoliukų, sunku pasakyti. Šiuo metu yra išlikęs tik vienas ažuolas, kiti buvo sunaikinti karo metu naudojant žievę medicinos tikslais, nes šalia buvusiam mokyklos pastate buvo įrengta karo lauko ligoninė.

Senelis aktyviai dalyvavo valsčiaus bendruomenės veikloje. Nors ir beraštis, bet įgimtas loginis mąstymas netrukdyd jam bendrauti su tuo metu Šiaulių krašte žinomais žmonėmis – mokytojais, politikais, valdžios atstovais. Žilinskų namuose

dažnai buvo organizuojami jaunimo suėjimai, vadinami „vakaruškomis“, švenčiamos šventės. Net kalėdojantis kunigas kasmet iškilmingai ir vaišingai būdavo priimamas jų namuose.

Šalia esančios smėlėtos žemės nebuvo tinkamos verstis žemdirbyste, bet ošiantys pušynai ir gražūs ežerai traukte traukė miesto žmones. Vedamas praktiško proto ir verslininko minties, senelis ėmėsi „vasarnamių“ verslo. Kartu 1932–1933 m. prasidėjusios vaikų poilsio namų statybos, kurias inicijavo ligonių kasos, vadovaujamos Jackaus Sondeckio, paskatino ir daugiau šalia gyvenančių ūkininkų (J. Joniškį Jasiulį ir kitus) imtis šio verslo. Be to, šios statybos vietiniam jaunimui suteikė darbą ir galimybę įsigyti statybininko ar staliaus profesiją. Vienas iš jų buvo K. Žilinsko sūnus Antanas. Kaip darbštus ir gabus jaunuolis net buvo paskirtas vadovauti statyboms.

Vasarnamiai buvo ūkininkų verslo ir pelno šaltinis. Kaip prisimena Martynas Joniškis, jo tėvai – Juozas Joniškis ir Zofija Joniškienė – per keletą metų pajuto ekonominę gerovę: vasarotojams buvo teikiama maisto produktų, išaugo pajamos.

Šie faktai byloja apie lietuvių žemdirbio gebėjimą kelti savo ūkio gerovę: sąžiningas darbas, tvarkin-gumas, sumanumas darė stebuklus ir kūrė tvirtus gražius ūkius, kurių vaikai galėjo siekti mokslo, kelti Lietuvos kultūrą.

*Antroji Šiaulių apskrities Taryba 1921–1924 m.
Kazimieras Žilinskas stovi antroje eilėje, septintas iš kairės*

Žilinskų šeima 1930 m.

1940 m. okupacija, o po to prasidėjęs karas sujaukė visus esamus ir planuotus darbus.

Karo pradžioje Pageluvio vaikų poilsio namuose vokiečiai buvo įrengę rusų karių belaisvių stovyklą. Belaisvius kaip darbo jėgą naudojo ryšių kabeliui šalia plento tiesti. Daugelis jų buvo išsekę, sužeisti, ligoti. Apylinkės žmonės, kaip ir senelio šeima, gailėjo jų: į prakastą griovį kabeliui tiesti pridėdavo maisto – virtų bulvių, duonos, kad ryte belaisviai, atvesti dirbti, rastų nors kąsni badui numalšinti. Nemaža dalis belaisvių mirė nuo išsekimo ir ligų. Šalia vaikų poilsio namų išdygo kapinaitės. Apie jų buvimo vietą dar primena medinė skulptūra.

Kita skaudi karo laikotarpio tema – žydų tautybės žmonių likimas. Kadangi senelio įrengtuose vasarnamiuose, o ir kaimynystėje, paplėtėje, gyveno žydų šeimos, senelio šeima neliko abejinga jų skaudžiam likimui. Vienu metu pirties palėpėje slapstėsi žydų šeima – apie tai nebuvo pasakojama net vaikams. Koks tolimesnis šios šeimos likimas, nėra žinoma. Prisidengdamas malkų vežimu į getą, senelis teikdavo ten maistą, rūbus. Vieno tokio

vežimo metu buvo suimtas ir tik atsitiktinumo bei įtakingų pražįstamų dėka liko gyvas. Artėjant frontui iš rytų bei prasidėjus Šiaulių miesto bombardavimui, dažnas miestietis arba čia poilsiaavusios šeimos ieškojo prieglobsčio Bazilionų žemėje, taip pat ir Žilinskų sodyboje. Priartėjus frontui prie Bazilionų, fronto linija įsitvirtino šalia plento. Apkasai juosė sodybos laukus, dar ir dabar išlikusios jų žymės. Tuo metu senelio šeimai buvo įsakyta pasitraukti į kitą Dubysos pusę, už Pašiaušės. Frontui atsitraukus namai rasti nusiaubti, pirtis apdegusi. Dar kurį laiką, kol karo frontas nutolo į Rytprūsius, buvusiam mokyklos pastate prie senelių sodybos veikė karo lauko ligoninė.

Pasibaigus karui gyvenimas į savo vėžes jau nebegrižo. Senelio šeima buvo įtraukta į tremiamų asmenų sąrašą. Gerų žmonių išpėti slapstėsi ir taip išvengė tremties. Buvę pastatai (vasarnamiai) buvo nacionalizuoti ir nugriauti. Apie jų buvimo vietą byloja tik išlikę pamatai. Sodyba tebestovi ir mena ilgą sudėtingą tautos praeitį.

Pokalbių su dienoraščiu fragmentai

Mokytojas. Kas jis? Koks tai žmogus? Ar jis toks, kokį mato mokiniai? O kokios godos jaunystėje? Kokia jų išraiška? Klausimai, į kuriuos apie visus mūsų mokytojus, atsakyti neįmanoma. Bet kažkas užsilieka, kažkas palieka žinių, kurių jau galima ir paskleisti naujam pasauliui. Ar supras? Ar įdomu? Tai ir vėl klausimai, į kuriuos atsakymo ieškome individualiai. Ieškome, išdrįsdami paliesti dienoraščiuose užrašytas mintis, apneštas laiko dulkėmis, ne užmaršties...

Skaityti artimų žmonių dienoraštį nėra lengvas darbas – tai ne tik netikėti atradimai, praregėjimas, jausmų lavina, bet ir akistata su pačiu savimi, sąlyčio taškai, netikėti atsakymai į seniai pasąmonėje krebždėjusius klausimus.

Bazilionų vidurinės mokyklos rusų kalbos ir literatūros mokytojos Matildos Vaičiulienės dienoraščius pavarčius, pažįstamas portretas tapomas naujomis spalvomis.

1946 m. vasario 1 d. (penktadienis)

Atlydys... Sušlapusi žemė bunda naujam rytui. Sniegas sudrėkęs neteko savo baltumo. Dangus šiandien su pilku nuometu šluostosi ašaras. Lynoja...

1946 m. vasario 3 d. (sekmadienis)

Purvo vonia. Sniegas baltutėlis, kaip be nuodėmės mergaitė, krinta į baisų, purviną žemės veidą.

1946 m. vasario 6 d. (ketvirtadienis)

Ak, jau artinas diena – diena prie durų į Sibirą. Balsavimai. Nieko gero jie nelemia Kryžių Lietuvai. Broliai ir seserys yra priversti balsuoti už nepatinamus asmenis. Jie eis balsų rinkti ir pas tuos, kurie negalėjo ateiti, – ligonius ir kt.

Kiti vėl paragins, kad visi atiduotų balsą už „geriausius Lietuvos sūnus ir dukras“. Kaip išniekinančiai suskamba mūsų vardas, o dar labiau – išdavikiškai. Kaip skaudu yra žiūrėti į kraugerių purvinų kojų mindomą trispalvę, plazdėjusią tiek mažai laiko...

Bet kažkur dar plaka lietuviško Vytauto širdis. Žalgiris, kaip perkūnas, grūmoja. Pilni skundo ir neapykantos debesys kyla. Kyla ir jau gal tuoj trūks ir ims lyti skriaudų, neapykantos ir keršto lietūs.

1946 m. gegužės 1 d. (trečiadienis)

Aštuoniolika pavasarių praskriejo pro mano akis, aštuoniolika baltų gegužių, aštuoniolika kartų snigo obelų žiedais... Rodos, meteoritas sušvinta ir užgęsta jau amžiams. Bet aš šiandien nepaprastai jaučiuos. Taip norėtus sušukti kiekvienam: „Juk mano gimimo diena, žmonės, draugai, artimieji, pasveikinkite, t. y. stumkite arčiau Amžinybės vartų. Vieneri metai – juk žingsnis arčiau mirties. Kartu džiugu ir liūdna.

1946 m. gegužės 4 d. (šeštadienis)

Mėnulio pjautuvus suposi sietyne, kai keletas siluetų pas mus kieme šokdami tango trynė pusbačius.

1946 m. gegužės 9 d. (ketvirtadienis)

Šiandien „karo pergalės“ šventė. Demonstruoti mums, artistams, nereikėjo. Dvyliktą valandą teatre „turėjome duoti pasirodymą“. Čia pasižymėjo V klasės (a ir b). Parodėme kelis šokius su berniukais. Aš šokau dar ir su devyniomis mergaitėmis rusų tautinį šokį. Pasisekimas puikiausias. Galvojau, kad tautinis ukrainiečių šokis, kurį šoka tik berniukai, konkuruos su mumis. Neva pavydo šešėlis praslinko. Ne, tai ne pavydas! Tai noras parodyti, kad mes, mergaitės, galime šokti ne blogiau už berniukus! Bet pergalės vėliava buvo vis vien įteikta mums. Žodžiu, V b klasė „žymi“ visais atvejais.

1946 m. gegužės 13 d. (pirmadienis)

Pamenu, tai buvo žiema, sausio vakaras. Iš mūsų rengėsi išvažiuoti kariai. Viskas vyko kuo puikiau. Tik, kai sustojo ties durimis paskutinė amerikoniška mašina, širdis man ėmė smarkiai plakti. Pasi-darė liūdna... Gerklėje kažkas sustojo ir širdį varstė ilgesio jausmas. Pagaliau, kai pasijudino, suurzgė ir, raudonomis akimis rydama baltutį sniegą, išnyko iš mano akių mašina, pasirodė sidabrinės karštos ašaros. Tik vienas mėnulis buvo tų ašarų liudininkas. Tada man buvo 15 metų (1943 m.). Tai buvo vienas kareivis, kuris važiavo toje mašinoj. Gyveno apie mėnesį ir nieko aš net negalvodavau, o susiklostė taip, kad jam išvažiuojant pasidarė liūdna.

1946 m. gegužės 19 d. (sekmadienis)

Smarki perkūnija jau iš vakaro žadėjo audringą lietų, todėl į bažnyčią nėjau. Visą dieną prasėdėjau namuose. Ir dabar, kai saulutė pakrypo vakaruosna, ėmiausi plunksnos. Kambaryje, kuriame įkyriai rėkia ruporas, paklydo keletas švelnių, šiltų spindulėlių. Gera būtų, kad jie dabar užklystų ir į sielą, ir į širdį. <...> Stiprumo randu maldoje ir tada atrodo lengviau.

1946 m. gegužės 20 d. (pirmadienis)

Nepaprastai gera nuotaika: iš senolės gavau tris červoncus. Išleisti dar nespėjau, nors taip viliojančiai veikė turgaus atmosfera.

1946 m. gegužės 27 d. (antradienis)

Pagiedoję pasilikom truputėlį pakalbėt. Viena mergaitė, vardu Marikė (ją taip vadino), štai ką papasakojo.

„Žalių girių slėnyje tūno, pažiūrėt, ramus miestelis Akmenė. Iš tikrųjų čia dega amžina kraujo ir keršto žarija. Dažnai gaisrų vaivorykštė papuošia dangų, tartum grasydama lietuviui išdavikui. Ten su trispalve rankoje atsilanko „žalios pilies“ karalius su pavaldiniais. Ateina jie ieškodami mergelės – Laisvės. Jie žino, kad žvejo mergelė (anot Miškinio) surakinta raudonais pančiais. Gintarų karoliai sutraukti ir išvežti į „tolimą plačią tėvynę“ Raudonojo velnio šaly. Ir dabar tie šviesiai mėlynų akių jaunuoliai – partizanai lietuviai – nori pakelti mūsų Tėvynę iš juodai raudonojo purvo. Nori iškelti trispalvę virš Gedimino pilies. Jie tikisi, kad tas greit bus ir laisva žuvėdra krykštaus pergalės dainą. O sesulės, supynusios vainikus, padės ant užgesusios jaunuolio krūtinės.

Kad tai greičiau praslinktų, būkim brolis broliui, sesuo seseriai ištikimi. Nenuklyskim nuo plataus vieškelio, o nuklydusiam ištieskim ranką, atveskim prie Marijos kojų, tegu jie supras savo klaidas. Vakare, mėnuliui bailiai prabilus į žemę, prie uosio, kuriame įtaisytas nukryžiuotasis, melskimės, lietuvaitės, už tuos lietuvius ir padėkime jiems.“

1946 m. gegužės 22 d. (trečiadienis)

Šiandien kilo mintis. Senatvė – tai slenkstis į kapinyną. Užtat turime savo jaunystę rožėmis kloti. Geri darbai, pasiaukojimas ir yra tos purpuro rožės, kuriomis turėtų būti kiekvieno jaunuolio jaunystės takelis išpuoštas. Saulutė jau pasiramstydamą žingsniuoja į vakarus...

1946 m. rugpjūčio 3 d. (šeštadienis)

Dar kiek pasimokiusi, einu tvarkytis. Juk šian-dien subatvakaris ir reikia jį sutikti be dulkių. Oras nekoks. Lyja ir vėl giedra! Bet kiemas pas mus sausokas. Šokti, atrodo, galima. Vakarop atlingavo Nina. Mes su ja parašėm Petrui gromatėlę, kad ateitų su armonika. Taip ir buvo. Susirinko mūsų daugoka, pasišokom smagiai.

1946 m. rugpjūčio 25 d. (sekmadienis)

Kad išlaikyčiau egzaminus, buvau bažnyčioje. Priėmiau Švč. Sakramentą ir nuoširdžiai pasimeldus parėjau namo mokytis.

1946 m. rugsėjo 7 d. (šeštadienis)

Tiesiog lįste lenda įkyrios mintys apie jį. Vakar tik paskandinau mintis, o šiandien laišką nuo jo gavau. Gal toks buvo nujautimas ir dėl to atsilankė tokios dūmos. Be to, išskaičiavus pirmadienį, jam baigės atostogos. Tegul sau atostogauja laimingai ir negrįžta niekad „Prabočių šalin“ mindyti žalių rūtų.

1946 m. rugsėjo 9 d. (pirmadienis)

Šiandien su Aldute filosofavom... Ir priėjom išvadą, kad nė vieno jaunuolio nėra doro. Kad mergaitė yra tik jų žaislas <...>.

O mergaitės, kaip jos gali taip žemai pulti. Neja jos negali atsispirti melo vaidybai. Neja jos negali būti neprieinamos ir tuo priversti save gerbti ir kartu sutramdyti jų velniškus, demoniškus tikslus. Nuplėšti reikia jiems kaukę, kai jie „saldžiai ima čiulbėti“. Čia mintys ne knygų, kurias perskaičiau, romanas lieka romanas, jokio herojaus nenoriu imituoti <...>.

1946 m. rugsėjo 13 d. (penktadienis)

Šiandien tikrino balsus. Daug mergaičių pateko choran, tačiau aš, kaip ir seniau, grįžau neįrašyta. Iš karto jaučiaus lyg nuskriausta, o taip noriu, svajoju dainuoti chore – tai mano svajonė. Balso neturint sudūžta svajos į aštrią marmurinę tikrovę. Visą dieną vaikščiojau it musę kandus.

1946 m. rugsėjo 14 d. (šeštadienis)

Gal ir geriau, kad manęs nepriėmė choran, reikia daug mokytis matematikos... Daug man reikia dirbti, o ne dainuoti. Kokia „mizerni“ tampa, kai pradedu galvoti apie neįvykdomą svajonę, kai tuo tarpu reikia nuoširdžiai pasikankinti prie formulių.

1946 m. rugsėjo 28 d. (šeštadienis)

Žmogus – traukinys, o bėgiai – tai darbas ir malda. Kad traukinys važiuotų tiesiai, reikia darbą suartinti su malda. Darbą reikia pašvęsti Kristui. Marija visuomet palengvins ir labai sunkią valandą, tik reikia prašyti Dievo palaimos. Taip skambėjo kunigo Lileikos žodžiai tikybės paskaitos metu.

*Matilda Urbietytė, 1945 m., Šiauliai.
Nuotrauka iš Irenos Vaičiulienės archyvo*

Taip lengva, gera klausyti jo žodžių, tuomet jauti, kad tikrai Dievulis palaimina tavo darbus ir jautiesi žymiai geriau.

1946 m. spalio 14 d. (ketvirtadienis)

Gražios dienos slenka ir skubiais žingsniais artinasi žiema. Kasnakt vis ilgėja naktys. Prakeiktieji ateiviai smaugte smaugia lietuvį ūkininką. Ak tos normos, tai ūkininkų prakaitas, bet į tai neatsižvelgiant ragina ir vis ragina duoti. Ar ilgai taip tęsis?

1946 m. spalio 21 d. (antradienis)

Matematika, matematika. Niekas nėra kenksmingesnio mano proto lavinimui, kaip šis šaltas ir sunkus dalykas, matematika.

1946 m. lapkričio 3 d. (sekmadienis)

Iš bažnyčios nuėjome į kapines. Ten taip tylu, ramu... <...> Vaikščiojom prie pažįstamų kapų, pasimeldę einame toliau. Vieni kapai papuošti, kitų ir žymės nebėra. Šiurpus vaizdas. <...> Ant kalnelio – medinė koplytėlė. Jau sena, aplūžusi, bet tyliai laimina ir sveikina vis naujus gyventojus, atkeliaujančius į mirusiųjų miestą, į tylią karalystę.

1946 m. gruodžio 4 d. (trečiadienis)

Šiandien tebuvo tik trys pamokos, o toliau „Stalino konstitucijos“ minėjimas. Mes „ta proga“ nuė-

Po talkos Šiaulių parke, 1947 m. Matilda Urbietytė – pirmoje eilėje, pirmą iš dešinės. Nuotrauka iš Irenos Vaičiulienės archyvo

jome į teatrą „Taip ir bus“. Atliko Žemaičių dramos teatro aktoriai. Visai neblogai suvaidino.

1946 m. gruodžio 10 d. (antradienis)

Šiandien pamokų nebuvo, nes ėjome į teatrą „Sniego karalienė“. Nieko įdomaus...

1946 m. gruodžio 24 d. (antradienis)

Jau šiandien darbo darbelio. Mes pradėjome tvarkytis Kūčioms. Atsikėlėme šeštą valandą – juk šiandien dar kultūrai reikės. 6.30 val. atėjo pirmas mąšinistas (Matilionis). Jis pasėdėjo, kol išaušo, tada susirinko kiti darbininkai, tada užkūrė mašiną ir pradėjo kultūrai. <...>

<...>

1948 m. kovo 8 d. (šeštadienis)

Maskvoje raudonasis bokštas išmušė šešias. Tuos garsus vos išgirdau ir vėl užsnūdau, lyg pasityčiodama iš pūgos, kuri dabar palangėmis slankioja ir beldžiasi įleidžiama. Atsikeliu lygiai 8 val. ir skubiai apsirengus perbėgau akimis keletą istorijos puslapių, paskui pavalgiau ir jau rengiausi eiti į tikybos pamoką.

1948 m. gegužės 11 d. (pirmadienis)

Šiandien kažkas atsinešė įvairių minčių rinkinį, kuriame buvo daug garsių pasaulio žmonių prasmingų posakių. Viena mintis patraukė dėmesį: „Besiruošdamas rašyti, atmink, kad tu žmonėms savo elgsenos liudijimą parašysi“ (Seneka).

1948 m. gegužės 22 d. (šeštadienis)

Šiandien pradėjo masiškai vežti žmones. Daug jau išvežė namų. Visų nuotaika prislėgta, visi neramūs ir nuliūde. Bet kažko nebaisu. Aš net norėčiau, kad mane išvežtų, nes tai sutrikdytų egzaminus. Taip... išvežtų, o paskui kad galėčiau laimingai grįžti pas savuosius.

Kas tie amžini budeliai ir veidmainiai? Jie žmogaus gyvybės visai nebrangina. Oi, daug žmonių kenčia tuose užkaltauose vagonuose, atskirti nuo savų. Ką jie galvoja taip kamuodami žmones? Nejaugi jaučia galą savo viešpatavimo mūsų krašte? Kad tik jie iš čia išeitų ir paliktų mūsų tėvynę nors truputį gyvą, kad dar rusentų joje patriotizmo ugnelė, kuri įsiliepsnojus sprogs ir sunaikins priešus, nušluos ir nuvalys jų pėdsakus. Taip ilgai tęstis negali... Turi įvykti kas nors naujo, turi būti stiprus politinis perversmas.

*Šiaulių mergaičių gimnazijos išleistuvės 1949 m. liepos 1 d. Autorė – trečioje eilėje, trečia iš dešinės.
Nuotrauka iš Irenos Vaičiulienės archyvo*

1948 m. gegužės 30 d. (sekmadienis)

<...> šokom, kalbėjomės apie įvairius mokymklinius dalykus. Pasibaigus šokiui, vėl nuėjau ir atsisėdau gonkose. Čia ir vėl išgirdau repliką, kad čia sėdi nepaprasti žmonės. Vėliau atėjo Juozas. Pradėjus griežti, išvedė šokti. Puikiai pasišokau, nes jis gerai šoka valsą, tačiau nuotaika taip ir liko prislėgta.

1948 m. birželio 3 d. (ketvirtadienis)

Išėjau aštuntą valandą, užsukau į koplytėlę pasimelsti, o paskui į gimnaziją. Meilė jau buvo suolą užėmus. Tik prašiau, kad kas atsiųstų „špėrę“, o Dievo, kad pavyktų ją pasinaudoti. Visos drebėjom, nes atstovu buvo mokytojas Zarienauskas – pareigingiausias žmogus.

Uždaviniai buvo nesunkūs, ypač antrieji. Pradėjo plaukti „špėrės“. Nusirašyti puikesnio momento ir būti negalėjo, nes mokytojai patys sprendė uždavinius ir visai nenorėjo matyti.

Namo einu patenkinta.

1948 m. birželio 21 d. (pirmadienis)

Stadione buvo pasakyta keletas kalbų ir prasi-dėjo spartakiada. Priešpiet stūmėme rutulį, kur laimėjau trečią vietą. Bet po pietų daugiausiai teko pasiplėšyti. Pirmiausia bėgau 400 m ir teko pirma vieta, toliau – 200 m, kur irgi pirma vieta. Estafe-

tė 4 × 100 – čia laimėjau antrą vietą. Treniruočių nelankiau, o kad taip sekėsi, pati nežinau.

1948 m. rugpjūčio 31 d. (antradienis)

Neseniai perskaičiau knygą „Tarp dviejų sielų“. Labai puiki knyga, tiesiog ideali. Daug gražių ir vertingų minčių, posakių, pvz.: „Žmogiškosios rožės tik išbąla, bet jos nesuvysta.“

1948 m. rugsėjo 13 d. (pirmadienis)

Gavome treningus ir tokiais laimingais veidais dėstėme namo. Vakare eisiu į rungtynes, o dabar pas Aldą ir iš ten į spartakiadą, o tada jau sudie, Šiauliai!

Atsisveikinu su savo draugu dienoraščiu, kuriam aš patikiu savo mintis, kuris niekam nieko nepasakys, jo niekas, o niekas neprakalbins savo smalsiomis, be sąžinės akimis. <...> svarbius dalykus pasižymėsiu kelionės užrašuose.

1948 m. spalio 12 d. (antradienis)

Ruduo žingsniuoją auksinių lapų nuklotu taku, o vėjas negailestingai drasko likusius lapus ir neša kažkur tolyn, tolyn... nors saulė ir šviečia, bet šiurpulys lenda už nugaros ir kalba apie šaltą žiemą, klaikias pūgas. Kaip neramu, nes ryt trigonometrijos rašomasis...

1948 m. spalio 22 d. (penktadienis)

Gavome bilietus į kiną „Jaunoji gvardija“. Kino salėje užsesys... O kokia žiauri kova ten vaizduojama... kaip didvyriškai kovoja Jaunoji gvardija su vokiečių grobikais, kaip keršijo už tuos, kurie buvo gyvi palaidoti – užkasti žemėje – kanale.

1948 m. gruodžio 2 d. (ketvirtadienis)

Kažko šiandien kilo noras skaityti... Pasiėmiau ir perskaičiau A. Vienuolio „Paskenduolę“. Klausėsi mama, kuri girdėjo, kaip aš mokiausi to autoriaus gyvenimo kroniką, jo kūrybą. Paskui perėjau prie kitų. Ji tuo labai stebėjosi, kad tokių dalykų moko mus. Jos galvoje kyla mintis, kad mes nieko neišmoksime, netgi netapsime dorais žmonėmis.

Kai pagalvoji, galėjo paklęsti ir dvasiškių luomas. Svarbu tos klaidos nebedaryti.

1948 m. gruodžio 7 d. (antradienis)

Nuotaika irzli, todėl, kad ko neprišnekėčiau, skaičiau L. Tolstojaus „Karo ir taikos“ penktą tomą. Veikalas puikus, daug gilių minčių: „Pasakytas žodis sidabrinis, nepasakytas – auksinis“; „Nieko negali žmogus įvykdyti, kol jis bijo mirties. O kas jos nebijo, tam priklauso viskas“.

1948 m. gruodžio 8 d. (trečiadienis)

Nepaprastai puiki naktis: dangus giedras, nė debesėlio. Vakaruose didelė vakarinė, toliau apvirtę Grigo Ratai ir daug kitų žvaigždžių, kurių tarpe apvalutėlis didelis mėnulis. Aplink tylu ir toli matyti beslankioją miegančių namų šešėliai. Tokią naktį norisi eiti toli toli: kažkas taip masina, traukia, kai taip ilgu, ilgu...

<...>

1949 m. gegužės 20 d. (penktadienis)

<...> aš galiu pakalbėti su paprastu ir su išsilavinusiu žmogum. Man kalbos nepritrūks. O jeigu ir taip pasitaiko, tai jau tylėjimo priežastis yra apgalvota.

1949 m. birželio 30 d. (pirmadienis)

Kai pavartau šio dienoraščio lapus ir pamatau savo kvailas mintis, tai pikta darosi ir norisi sudeginti anksčiau parašytus lapus. Bet pagalvojus šaltu protu tos mintys pašalinamos, nes vėliau, kad ir pikta, bus įdomu paskaityti...

<...>

Matilda Urbietytė (vėliau Vaičiulienė) gimė ir augo Šiauliuose. Mokėsi Šiaulių II mergaičių gimnazijoje, kur tuo metu mokytojavo B. Mejerytė, vėliau tapusi vertėja, rašytoja. M. Urbietytė, baigusi Šiaulių mokytojų seminariją, 1949 m. atvyko į Bazilionus, kuriems ištikima išliko visą savo gyvenimą. Pradėjo dirbti Bazilionų progimnazijoje rusų kalbos, lietuvių kalbos ir kūno kultūros mokytoja, turėjo auklėjamąją klasę.

M. Vaičiulienė buvo pirmoji Bazilionų vidurinės mokyklos direktorė, į gyvenimo kelią 1953 m. išleidusi I abiturientų laidą.

Profesionali, kūrybinga, energinga, reikli sau ir kitiems – tokią rusų kalbos mokytoją M. Vaičiulienę mena buvę mokiniai, mokytojai, Bazilionų miestelio ir aplinkinių kaimų gyventojai.

47 metus atidavusi mokyklai, M. Vaičiulienė ir toliau buvo aktyvi visų mokyklos ir miestelio renginių dalyvė, Pagyvenusių žmonių klubo bei Bazilionų bendruomenės narė.

Dievo apdovanota linksmu būdu, iškalbingumu, skambiu balsu, mokėjimu nuoširdžiai bendrauti su visais žmonėmis buvo visur kviečiama ir laukiama.

2016 m. lapkričio 8 d. sukako 10 metų, kai Matilda Vaičiulienė iškeliaavo Amžinybėn.

Prisiminimais pasidalijo dukra Irena.

Paminklo autoriai

62 p. skulptoriai Birutė ir Kazys Kasperavičiai. Jono Tamulio nuotrauka

2009 m. Bazilionuose, prie mokyklos fasado, buvo pastatytas ažuolinis monumentas čia veikusiam unitų vienuolynui ir mokyklai atminti bei pagerbti. Paminklo projektą sukūrė ir drauge su vyru Kaziu įgyvendino šiaulietė skulptorė Birutė Janonytė-Kasperavičienė. 2016 m. vasario 20 d. autorė mirė, o paminklas saugo ir ilgiems metams saugos jos vardą.

Birutė Janonytė-Kasperavičienė gimė 1941 m. gegužės 10 d. Nevierių kaime, Rokiškio rajone. 1954–1960 m. mokėsi Kauno vidurinėje dailės mokykloje, 1960–1966 m. studijavo Lietuvos valstybiniame dailės institute, Skulptūros fakultete (dabar – Dailės akademija). IštekJusi už šiauliečio, skulptūros bendramokslis Kazio Kasperavičiaus, atvyko į Šiaulius, pradėjo dirbti mokytoja 6-ojoje pradinėje mokykloje, asistente Šiaulių pedagoginiame institute (dabar – universitetas). Nuo 1991 m. dirbo Šiaulių dailės mokykloje skulptūros mokytoja eksperte.

B. Kasperavičienė aktyviai įsitraukė į Šiaulių dailės gyvenimą, daugybė jos kūrinių puošia miestą. Tai „Trys nykštukai“, kviečiantys šiauliečius pasivaikščioti Kaštonų alėja, „Senis su anūkais“ Prisikėlimo aikštėje, simbolinės figūros ant medicinos įstaigų fasadų. Ir šie, ir daug kitų darbų buvo kuriama su vyru Kaziu. Jų kūryba įžymi tuo, kad kūrybinės mintys ir darbo eiga tarytum susiliedavo,

ir nors kiekvienas iš kūrinių įvardijamas kaip individualaus autoriaus, tačiau tą individualumą nelen-gva, o dažnai ir neįmanoma išskirti. Abu dirbdami vienoje dirbtuvėje, kiekvienas kūrė savąjį vaizdų pasaulį, turėjo suradę savas temas, bet daugumoje kūrinių esama bendro darbo ženklų. Jie artimi ne tik stilistika, bet ir pasaulėjauta. Kasperavičių šeimai nesvetima buvo ir smulkioji plastika. Kazys drožė medines skulptūreles, o Birutė iš įvairiausių medžiagų, ypač odos, kūrė netikėtas gyvulėlių, paukščių, roplių, skruzdėlių ir kt. kompozicijas. Šie darbai teigė, tartum deklaravo visur esančią darną ir grožį, dailininko skirti jas atrasti ir atskleisti.

Dar daug būta kūrybinių sumanymų drauge su vyru, deja, mirusiu porą mėnesių anksčiau (2015 m. gruodžio 9 d.) prieš Birutės mirtį. Ši netektis skaudžiai palietė Birutės širdį ir būseną, paspartino jos iškeliavimą Anapilin. Bet jų gyvenimas ir kūryba liko neatsiejami vienas nuo kito.

Kazys Kasperavičius gimė Šiauliuose 1941 m. balandžio 3 d., mokėsi darbo jaunimo vidurinėje mokykloje. Dvejus metus dirbo tuometiniame „Elnio“ odos ir avalynės kombinate ir jau tada pradėjo drožinėti medines skulptūreles. 1961–1967 m. mokėsi Vilniaus dailės institute (dabar – Dailės akademija), Skulptūros fakultete. Čia jam teko mokytis pas prof. J. Mikėną, o daugiausia žinių suteikė ir diplominiam darbui vadovavo prof.

*Birutė Kasperavičienė šalia skulptūros „Aš noriu gyventi“
prie Šiaulių moters ir vaiko klinikos.
Giedriaus Baranausko nuotrauka*

B. Vyšniauskas. Grįžęs į Šiaulius K. Kasperavičius pakaitomis mokytojavo vaikų dailės mokykloje, dėstė Pedagoginiame institute (dabar – Šiaulių universitetas).

Skulptorius labai greitai įsitraukė į meninį miesto gyvenimą, dalyvavo daugelyje miesto, sostinės ir užsienio šalių parodų. Jo skulptūrų yra įsigiję Lietuvos muziejai, „Vaikėzas su paspirtuku“ yra Tretjakovo galerijoje. Sukurta nemažai dekoratyvinių skulptūrų, antkapinių paminklų. Vienas iš didesnių darbų – dekoratyvinė skulptūra „Trys paukščiai“ – yra prie „Šiaulių“ viešbučio.

Skulptorius buvo įvaldęs įvairią techniką: drožė medį, kalė akmenį, liejo gipsą ir cementą, suvirinėjo geležį, varį, bronzą. Yra sukūręs antkapinių paminklų, portretų, figūrinių kompozicijų. Jo kūryboje ypač gražiai susipina intymumas ir monumentalumas. Pagrindinis jo kūrinių herojus – kaimynas, šiaulietis, ypač vaikiškas, paauglys, neretai pavaizduotas su geraširdiška šypsena (skulptūrinė grupė „Jaunosios darbininkės“ Vilniaus gatvėje). Tokios tematikos kūriniuose jautriai, su meile ir žinojimu atskleidžiamas paauglio paveikslas, tas ypatingas gatvės ar paplūdimio gyvenimo tarpsnis, pilnas ir kasdienybės rūpesčių, ir savo romantikos.

Šiauliečiai, ypač jaunuoliai, vaikai, pamėgo „Chimeras“ – dvi marmurines skulptūras prie „Swedbank“ banko vestibulio Pėsčiųjų alėjoje. Kai kas iš

*„Pelikanai“ Šiaulių centre.
Giedriaus Baranausko nuotrauka*

pernelyg rimtų ir turtingų žmonių į šias chimeras, saugančias įėjimą į pinigų šventovę, žiūrėjo įtariai, o vaikai jas tiesiog pamilo, miesto svečiai prie jų fotografuojasi. Vadinasi, skulptūros yra gyvos, jos gyvena kartu su miestu ir jo žmonėmis. Pastaruoju metu jis sukūrė didelę daugiafigūrę kompoziciją Kristaus gimimo tema, kuri sumontuota Olandijoje.

Nemažai kūrinių, kaip minėta, K. Kasperavičius kūrė su žmona skulptore Birute, padėdavo jos kūrinius įgyvendinti (naudojo akmenį, metalą). Tai ir „Trys nykštukai“ Kaštonų alėjoje, ir „Senelis su vaikaičiais“ Prisikėlimo aikštėje, ir daug kitų kūrinių, kurių autorystė yra neatsiejamai persipynusi. Skulptoriams yra tekę restauracinių darbų, net atstatyti buvusius nugriautus paminklus (Rozalime). Didžiausias iš tų darbų – Karolio Reisono paminklo 1963-ųjų sukilimo aukoms atminti restauracija. Šią užduotį drauge su K. Kasperavičiumi įvykdė architektai K. Jurėnas, V. Rudokas, tautodailininkai J. Bukauskis, A. Ganusauskas. Sukilėlių kalnelis ir paminklas tęsia naują savo gyvenimo etapą. Čia vyksta įvairūs minėjimai, šventės, nuo čia prasižada eisenos per miestą. Tai ne tik Šiaulių miesto, bet ir visos Lietuvos dižiausias ir ryškiausias monumentas 1863-ųjų sukilimui, kovai už Tėvynės laisvę atminti.

Kai kuriems kūriniams yra tekę pergyventi įvairių nutikimų. Štai 1977 m. Kazys sukūrė „Skaitančių

„Senelis ir anūkai“ Šiaulių centro skvere. Giedriaus Baranausko nuotrauka

mergaite“, kuri buvo pastatyta prie vaikų dailės mokyklos. Kai vandalai pradėjo kėsintis į metalinius paminklus ir iškilo grėsmė paminklui, jis buvo nukeltas ir paslėptas ir tik po 25 metų Birutės ir Kazio Kasperavičių sūnūs Jonas ir Dominykas dalyvavo pakartotinio jo atidengimo ceremonijoje.

K. Kasperavičiaus tėvas dar pirmosios tarybinės okupacijos metais buvo areštuotas ir dingo be žinios. Nuo sunkios vaikystės gimtojo krašto meilė ir laisvės siekis buvo nuolatinis jaunojo menininko palydovas, kuriam jis nenukrypdamas savo gyvenimu ir kūryba tarnavo. Kasperavičių sodyba Rėžių gatvelėje buvo tapusi savotiška dailininkų sueities vieta. Čia laisvalaikiu, vakarais buvo sueinama pakalbėti, padiskutuoti. Sodybos šeimininkai skyrė daržo lysves daržovėms užsiauginti. Dažniausiai susirinkdavo šeimomis: Trušiai, Anikiniai, Mazu-

roniai, Rimkai ir kiti... Tuose suėjimuose buvo kalbama apie dailės ir Lietuvos problemas, ateitį, apie būtinas ir galimas, slaptas ir viešas pasipriešinimo formas. Čia viešpatavo Lietuvos vizija, kaip tik dėl jos Vitolis Trušys dar iki Atgimimo vienoje kavinėje viešai pareiškė, kad už visų mūsų kalbų slypi Nepriklausomoji Lietuva. Lemtingąją sausio 13-ąją dieną ir naktį Kazys su abiem sūnumis buvo televizijos bokšto gynėjų gretose, nuo gretimai buvusio tanko šūvių patyrė ženklų klausos sutrikimą. Ir viso šio vyksmo gerąją sodybos dvasia buvo Birutė, nepailstanti mama, šeimininkė ir organizatorė.

Šiauliai ir Lietuva neteko ištikimų piliečių ir kūrėjų, kurių atmintį liudys jų gyvenimas ir kūryba. Paminklas Bazilionuose įgyja ir deklaruoja vis glaudesnius ryšius su Ukraina ir jos žmonėmis.

Rita ŽADEIKYTĖ

Nebaigtas Šilo Padubysio aristokratų romanas

Nuotraukos iš Irenos Ramanauskienės archyvo
71 p. Irena Ramanauskienė

Šilo Padubysys mūsų dienas pasiekė vos keliais rašytiniais paminėjimais. Ir žmonių atmintyje beveik išnykęs – paklausk kokio bazilioniško ar gretimo kaimo gyventojų, tai nelabai beatsiras žinančių, kur tai ir kas tai. Senieji gyventojai žino nebent išpūdingą dvaro rūšį dešiniajame Dubysos slėnio šlaite.

Net ir lakiausia vaizduotė kažin ar galėtų nuspėti, kad Šilo Padubysys, iš kurio dabar belikęs rūšys Dubysos slėnyje, buvo Austrijos–Vengrijos imperijos, Abiejų Tautų Respublikos didikų, karalių dvariškių palikuonių namai.

Ilgametei Bazilionų ambulatorijos felčerei Irenai Ramanauskienei (Janulevičiūtei) Šilo Padubysys buvo gimtinė ir vaikystės namai. Ji Šilo Padubysyje „iškrito“ į šį pasaulį kaip devintosios kartos Vilhelmo Vatmano, Karaliaus Jono III (Sobieskio) dvariškio, palikuonė.

Šaknys, siekiančios amžių gelmes

Sovietinių laikų statybos bute, Šiauliuose, su Irena Ramanauskiene per kelias valandas skaičiavome jos protėvių vardus, šiek tiek paliesdamos charakterius ir likimus. Šios giminės istorijos pasakojimas – tarsi nebaigtas romanas: geneologiniam medžiui dar nupieštos ne visos šakos ir į praeitį, ir į ateitį.

Didybė, turtai, valdžia. Tačiau suirutės, karai, santvarkos daugelį šios giminės žmonių pavertė

kankiniais. Nemažai smūgių kliuvo ir Irenai Ramanauskienei, tik apie juos šviesa moters veide, aristokratiška laikysena ir mąstysena neleidžia net nuspėti, kol nesužinai tikrosios jos ir jos protėvių gyvenimo istorijos. Giminės istorija – labai ilga ir įvairi, joje persipina svarbūs valstybiniai postai, religijos, daugybės tautų kraujas. Ir aristokrato laikysena visada – kas gyvenime benutiktų!..

Vatmanų šaka – nuo Austrijos imperijos iki Lietuvos

Ponia Irena turi jau keturis istorikų sudarytus geneologinius jos giminės medžius, jau atrastos gijos į XVI a. Didžiausias ir seniausias jų – austriškasis, o šio geneologinio medžio viršūnę karūnuoja Vatmanų herbas Samsonas (*Watta*).

Centrinė figūra visos daugiašakės giminės istorijoje Irenai Ramanauskienei yra močiutė Vera Ivanovna Lopato fon Vatman, išauginusi Ireną, išauklėjusi ir buvusi jos angelu, talismanu, Motina Terese. Būtent per močiutės Veros Ivanovnos asmenybę šioje istorijoje ir skaičiuosime giminės kartas, šakas ir atšakas.

Žinios apie močiutės Veros Ivanovnos protėvius pagal motinos liniją (kiek pavyko kol kas surasti geneologinio medžio sudarytojams) siekia XVII a. Pačioje geneologinio medžio viršūnėje – Vilhelmas Vatmanas, Veros Ivanovnos prosenelio senelis,

*Javdokija Podolskaja-Solomonovska su sūnumis
Fiodoru, Petru ir Leonu, 1884 m.*

Senelė Vera Ivanovna Lopato Podolskaja, 1896 m.

Lenkijos Karaliaus Jono III Sobieskio dvariškis. Iš Austrijos Vilhelmas Vatnamas 1688 m. atvyko į Lenkiją padėti šaliai keliauti su Osmanų imperija. Karalius Jonas III Sobieskis padovanojo Vilhelmui Vatmanui Darsūniškio dvarą, kuriame jis ir įsikūrė.

Vilhelmo Vatmano sūnus Aleksandras – Trakų vaivadijos medžioklis, o sūnus Otonas – Karališkojo husarų pulko rotmistras. Aleksandras buvo bevaikis, o Otono sūnus Adomas Karolis – Bresto vaivadijos stalininkas (vienas iš vidurinių Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės ir Abiejų Tautų Respublikos dvaro ir žemietijų valdžios pareigūnų, kurio pareiga buvo prižiūrėti dvaro savininko, Didžiojo kunigaikščio ar karaliaus stalo paruošimą ir kasdienių pusryčių ar pietų metu, ir per pobūvius).

Adomo Karolio sūnus Liudvikas Gustavas iš Trakų vaivadijos, Darsūniškio dvaro, kurį paveldėjo iš prosenelio Vilhelmo Vatmano, persikėlė į Žemaitiją, į Šiaulių pavietą. O Liudviko Gustavo sūnus, Adomo Karolio vaikaitis Otonas Dionisijus (g. 1803), liuteronas, 1834–1841 m. atvyko į Joniškio pavietą, tarnavo Joniškio apygardos viršininku.

Otonas Dionisijus iš pirmosios santuokos susilaukė šešių vaikų, jauniausioji – Karolina Henrieta, gimusi 1840 m. kovo 4 d. Joniškyje, krikštyta Šiaulių evangelikų liuteronų bažnyčioje, – ir buvo Irenos Ramanauskienės promočiutė, močiutės Veros Ivanovnos mama.

Karolina Henrieta mokėsi Sankt Peterburgo konservatorijoje, ten susipažino su Ivanu Vikentjevičiumi Lopato, laivo kapitonu, ir už jo ištekJė. Karolina Henrieta su vyru susilaukė šešių vaikų. Vyriausioji duktė Marija Ivanovna Lopato buvo ištekJusi už Kauno gubernatoriaus generalmajoro Valerijono Melnikovo Melnickio.

Kai Ivanas Vikentjevičius Lopato nustojo tarnauti laivo kapitonu, tapo pasienio viršininku Tauragės krašte. Vienos operacijos metu, 1878 m., jį konrabandininkas sužeidė, teko pusei metų išvykti gydytis į Vokietiją palikus besilaukiančią žmoną Karoliną Henrietą. Ji tada, belaukdama sergančio vyro, ir pagimdė Verą Ivanovną – būsimąją Irenos Ramanauskienės močiutę. Vos gimusią mergytę Verą Karolina Henrieta atidavė žindyvei. 1879 m. Ivanas Vikentjevičius mirė, buvo palaidotas vienuolyno kriptoje, netoli Sankt Peterburgo.

Likusi viena Karolina Henrieta Lopato vaikus leido į mokslus. Viena jos dukterų, Irenos Ramanauskienės močiutė Vera Ivanovna Lopato, Kaune baigė kilmingų mergaičių pensiją, vadinamąją Bajorų institutą. Tuo metu Kauno gimnaziją baigė ir gražuolis, bohemos siela Fiodoras Podolskis. Jiedu Kaune ir susitiko.

Fiodoras Podolskis su sūnumi Borisu

*Prosneliai Jevdokija Ivanovna Podolskaja
ir Jokūbas Solomonovskis*

Podolskių šaka: per Vakarų Ukrainą – į Lietuvą

Fiodoro Podolskio sūnaus Gabrieliaus giminės linija kilusi iš buvusios Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės dalies – Podolės kunigaikštystės žemių, Kameneco Podolsko (dabartinė Vakarų Ukraina). Po Trečiojo Abiejų Tautų Respublikos padalijimo, 1795 m., tas kraštas buvo atitekęs Lenkijai.

Fiodoro vardas turėjęs būti Tadas, nes šaknys jo lietuviškos, tačiau išsikėlęs į Podolės kunigaikštystę nutautėjo.

1879 m. mirė Fiodoro tėvas Gabrielius Podolskis. O Gabrieliaus žmona Jevdokija Ivanovna, likusi su trimis vaikais (11 m. Fiodoru ir dviem mažesniais, 9 ir 6 m.), atvyko į Lietuvą, pirmiausia į Kairėnų dvarą, pas savo vyro Gabrieliaus seserį.

Slaptos vedybos sujungė gimines ir atvedė į Šilo Padubysį.

Kai Karolina Henrieta Lopato sužinojo, kad Fiodoras žvalgosi į Verą Ivanovną, dukrai pasakė, jeigu už Fiodoro ištekęsianti – ji jai nebe dukra!

Vera Ivanovna su Fiodoru Podolskiu susituokė paslapčia Kaune 1897 m. spalio 13 d. Karolina Henrieta Lopato taip išsikeičė dėl tokio dukros poelgio, kad visą savo turtą užrašė Tauragėje veikusiai basųjų karmeličių vienuolijai ir pati išėjo į vienuolę. Po mirties Karolina Henrieta palaidota liuteronų kapinėse Tauragėje. Ji gimė 1840 m., buvo pakrikš-

tyta Šiaulių liuteronų bažnyčioje, kurią nugriovus sovietiniais laikais buvo pastatytas Šiaulių „universitetas“. Čia buvo krikštyta ir jos sesuo Vanda Marija Laura.

1884 m. Fiodoro Podolskio motina Jevdokija Ivanovna jau buvo įsigijusi Šilo Padubysio dvarą (palivarką) iš bajoro Antano Stanevičiaus. Dvarui priklausė apie 50 hektarų žemės. Čia Jevdokija Ivanovna ir apsigyveno.

Šilo Padubysio dvaras galėjo būti statytas apie 1864–1866 m. Namas buvo dviejų galų, geltonai dažytas, langai – balti, priekyje, iš pietų pusės, – didelė stiklinė veranda, stogas – raudonų čerpių.

Namas buvo apšildomas trimis dekoratyvinių koklių su figūromis židiniais. Baldai, paveikslai buvo parsigauti iš Vokietijos ir Italijos. Name buvo koplytėlė, dalis ikonų (tik jau gerokai vėliau, apie 1938-uosius metus) buvo atiduota naujai statomai Šiaulių Šv. Petro ir Povilo cerkvei.

Dvare buvo daugybė žydinčių „gazonų ir klombų“. Pasak I. Ramanauskienės, mažai apie kokią sodybą taip gausiai žydėjo, gal tik Lopetiškėse, pas gydytoją Domą Jasaitį, ir Tročiškėje, pas dvarininkus Laucevičius, būdavo tiek daug gėlių.

Šilo Padubysio dvaro sodybą dar sudarė skliautuotas tvartas, daržinė, pirtelė. Nacionalizavus dvarą, pirtelė buvo išvežta į gretimą kaimą – Padeglius, toje pirtelėje gyvenusi Petrauskienė.

Vera Podolskaja su dukra Liudvika Šilo Padubysyje, 1920 m.

Mama Nadežda Podolskaja-Janulevičienė, 1930 m.

1894 m. Jevdokija Ivanovna susituokė su savo antruoju vyru Jokūbu Simonu Solomonovskiu. Solomonovskių giminėje buvo žymių teisininkų, protėviai buvo tarnavę Radvilų dvaruose: tvarkė didikų archyvus, teisinius reikalus.

Jevdokija Ivanovna su J. S. Solomonovskiu susipažino Kaune. Jiems atvykus gyventi į Šilo Padubysį, J. S. Solomonovskis dirbo penktajame Šiaulių prokuratūros skyriuje tituliariniu patarėju. Jis mirė 1901 m., palaidotas Šiaulių stačiatikių kapinėse.

Į Šilo Padubysį 1897 m. Fiodoras Podolskis ir parsivedė savo jaunąją žmoną Verą Ivanovną. Gali būti, kad Vera Ivanovna sužavėjo Fiodorą ir savo galimu kraičiu iš motinos Henrietos Karolinos šeimos turtų, bet „kraitis“ atiteko ne dukrai, o, kaip jau minėjome, – vienuolynui. Ir Vera Ivanovna į Šilo Pavėžupį atsinešė ne materialiuosius turtus, o savo aristokratišką prigimtį ir gerą išsilavinimą, ji kalbėjo prancūzų, vokiečių, lenkų, rusų ir lietuvių kalbomis. Jos vyras Fiodoras lietuviškai mokėjo gana prastai.

Vežimai, išdardėję kančių keliais

Irena Ramanauskienė sako, kad jos močiutei Vėrai Ivanovnai Lopato, kai ji pagal vyrą tapo Podolska, Šilo Padubysyje prasidėjo kančių keliai, nusitęsę iki pat jos mirties.

Veros Ivanovnos anyta Jevdokija Ivanovna buvusi gana despotiško charakterio. Vienam iš sūnų sumanius vesti mylimą merginą, Jevdokija Ivanovna taip užprotestavo, kad sūnus nusišovė.

Ir pačios Jevdokijos Ivanovnos lemtis buvo tragiška. Kai Šilo Padubysyje su ja gyvenusi sūnaus Fiodoro šeima pasitraukė nuo Pirmojo pasaulinio karo baisumų, Jevdokija Ivanovna liko šeimos dvare. Vienas didelio dvaro pastato namo galas nuo pat to laiko, kai Jevdokija Ivanovna įsigijo Šilo Padubysį, buvo išnuomotas nuomininkams, kurie nuomojosi iš dvarininkės ir žemes, jas dirbo, o už žemių ir namo dalies nuomą jai mokėdavo.

Dabar jau mirę, o tuo metu Juškaičiuose, Leškiuose gyvenę žmonės Jevdokijos sūnui Fiodoriui vėliau pasakojo, kad žmonės, palikti globoti Jevdokiją Ivanovną, nieko iš kaimynų prie jos neprileido, gali būti, kad marino badu, o vieną ankstyvą rytą kaimynai matė arklių traukiamą vežimą, kuriame buvo didelė baltų lentų dėžė. Arkliais traukiami ratai nubildėjo Beinoriškės link. Kažkas matė tą vežimą įsukant ir į Beinoriškės mišką, kur ant kalno iki šiol išliko pravoslavų kapinės.

Nuo to laiko Jevdokijos Ivanovnos niekas nebeamatė. Niekas nežino ir jos kapo. Tris kartus žandariai po Pirmojo pasaulinio karo sūnaus Fiodoro prašymu kasinėjo Beinoriškės pravoslavų kapines, kad būtų įrodytas nusikaltimas, jog Jevdokija Ivanovna

galėjo būti nužudyta ir užkasta nežinomame kape, bet per tris kasinėjimus jos palaikų taip ir nerado, todėl paieškas nutraukė, nes pabijota drumsti kitų ten palaidotų mirusiųjų ramybę.

Beje, Beinoriškės kapinėse palaidota ir kita labai garsi moteris – grafienė Aleksandra Zubova, kurios vardu pavadinta Aleksandrija šalia Šiaulių, jos rūpesčiu ir lėšomis pastatyta Šiaulių mergaičių gimnazija (dabar – Šiaulių Didždvario gimnazija) ir kita.

Dar iki tragiškos Jevdokijos Ivanovnos lemties, prasidėjus Pirmajam pasauliniam karui, 1915 m. rudenį, vyriausias Veros Ivanovnos ir Fiodoro Podolskių sūnus Borisas buvo paimtas į kariuomenę, o su keturiais mažesniais vaikais Vera ir Fiodoras nuo karo pasitraukė į Rusijos gilumą: iš pradžių į Voronežą, vėliau keliavo Tambovo link.

Tačiau vieną dieną toje kelionėje Fiodoro Podolskio šeima nebepamatė. Jis suprato, kad jam ši kelionė per sunki, į savo turėtą dvarą Vysokaja Polianą, buvusį Jelinskio gubernijoje, jis taip pat negalėjo sugrįžti, nes ten „baltagvardiečiai jau mušasi su Raudonąja armija“. Tad, kelionėje ir nežinioje palikęs savo žmoną su keturiais vaikais Nadežda (Irenos Ramanauskienės mama), Liudvika, Mykolu ir Leonu, sėdo į prekinį traukinį ir grįžo į Lietuvą. Rusijos platybėse likimo valiai tėvo paliktai Nadeždai buvo dveji metukai, Mykolui – treji, Liudvikai – apie keturiolika, o Leonui – apie vienuolika.

Grįžęs į Šilo Padubysį, kaip jau minėta, Fiodoras neberado motinos Jevdokijos Ivanovnos, namai buvo išgrobstyti. Po gero pusšimčio metų Irena, kai jau dirbo Bazilionuose, pasakojo matydavusi pas žmones kaimo gryčioms nebūdingų baldų ir daiktų...

Šventoji su keturiais kūdikiais

Pirmojo pasaulinio karo metu Rusijoje siautė epidemijos, būdingos suirutėms. Visi keturi Veros Ivanovnos vaikai sirgo – kas vidurių šiltine, kas dėmėtąja šiltine, kas dezinterija. Badas. Vera Ivanovna, radusi išmestų bulvių lupenų, parsinešusi namo, jas nuplaudavo, dėdavo ant „buržuikos“, pakepdavo ir taip maitindavo savo vaikus, kol pati iš bado ir išsekimo susirgo.

Matydamas merdinčią motiną mažasis Mykolas apsimuturiavo rankeles ir kojas skudurais, pasiėmė

varinį virduliuką ir išėjo. Po 1917 m. revoliucijos Rusijoje jau buvo atsiradę daug našlaičių vaikų, kuriuos pradėta rinkti ir vežti į našlaičių namus. Prie stovinčio gatvėje Mykolo pasilenkė vyras, apsirengęs karine uniforma: „Ką čia veikia toks mažas vaikas.“ „Parduodu“, – vos girdimu balseliu pasakė Mykolas. Vyras pradėjo klausinėti, kam vaikui reikia pinigų. Mykolas atsakęs, kad jam reikia vaistų, nes miršta jo mamytė. Vyro būta karininko, baltagvardiečio. Jis su savo pavaldiniais paprašęs vaiko palydėti iki mamytės. Pamatęs ant šiaudų merdinčią moterį karininkas paliepė tuoj atvežti vaistų, patalynės, kuro.

Vera Ivanovna pradėjo kilti iš ligos. Išlikusios jos nuotraukos liudija, kokia ji buvo graži, tada vos trisdešimties. Karininkas pasakė, kad traukiasi į Japoniją ir pakvietė Verą Ivanovną su vaikais būti jo šeima.

Vera Ivanovna padėkojo ir atsakė, kad yra davusi priesaiką vienam vyrui ir jos nelaužys. Ji paprašė tik surasti jai darbo. Karininkui pavyko išrūpinti talonus, pagal kuriuos Vera Ivanovna gaudavo keturiems vaikams pusę litro pieno. Po šlakelį visiems. Pati išskalaudavo butelį ir išgerdavo tą vandenį. Vėliau ji gavo darbo – skalbti kareivių baltinius. Vera Ivanovna turėjo tikslą – grįžti į Lietuvą. Tam jai ir reikėjo darbo. Ji skalbė purvinus marškinius, nors pati nebuvo gyvenime išėjusi į gatvę net basnirčia, jau nekalbant, kad basomis. Niekada nebuvo dėvėjusi jokios skaros, tik – šalius. Niekada tam nenusižengė iki pat 1959 m. liepos 1 d., kai Irena paskutinį kartą savo Angelu virtusiai senelei apgobė galvą šaliu jau karste.

1920-ųjų m. rudenį, skalbdama purvinus marškinius, ji sutaupė pinigų ir grįžo į Lietuvą, į Šilo Padubysį. Tačiau nei jos, nei vaikų jos sutuoktinis Fiodoras nelaukė.

Šilo Padubysio svečiai

Dar iki nelaimių, iki lemtingųjų savo gyvenimo valandų Šilo Padubysio trauka apylinkėse buvusi didelė. Čia lankydavosi ir su dvirikiškais Podolskiais artimai bičiuliavosi grafienė Aleksandra Zubova, Tatjana Zubova fon Moll.

Šilo Padubysio dvaras buvo susitikimų, atlaidų, metų švenčių vieta, čia buvo rengiami iškilmingi pietūs, į kuriuos rinkdavosi gretimų dvarų savininkai. Dažnas svečias Šilo Padubysyje buvo Padeglių

dvaro savininkas Bronislovas Radavičius, atvykdavo Radavičiai iš Jankaičių kaimo, dvarininkė Fabrickaitė, kuri buvusi „tokia dikta, kad aviną galėdavo suvalgyti“, jai anksti mirus, dvaras buvo parduotas Eitučiams. Šilo Padubysio savininkai gražiai sugyveno su Jonu, Antanu ir Stasiu Marcinkevičiais. Puikiai sutarė su bajorų kilmės ponia Baltrušaitiene.

Prie alėjos, vedančios į Šilo Padubysio dvarą, buvo svirnas, kuriame jau paaugęs sūnus Mykolas rengdavo vakarėlius, į kuriuos iš Pabijotės atvažiuodavo broliai Barzinskai, stambūs ūkininkai. Mykolas dainuodavo solo ir mušdavo „barabaną“.

Kai Mykolas Podolskis Zubovų įsteigtoje mokykloje Bubiuose baigė šešias klases, atėjo komisija pas Mykolo tėvą Fiodorą Podolskį ir paaiškino, kad jo vaikas – tiesiog Saliamonas ir dvarininkas privalo išleisti savo sūnų toliau mokytis. Fiodoras pasakęs „ne“ – dykaduonių namuose nelaikysias ir už mokslus nemokėsias. Nes visą gyvenimą Fiodorui Podolskiui labiau už viską rūpėjo jo auksinė pensnė, lazda, išdrožta iš dramblio kaulo, ir savo paties stotas bei įvaizdis.

Vera Ivanovna taikstėsi su tokiu vyro gyvenimu, nes, davusi jam priesaiką prie altoriaus, žinojo, kad niekada negalės jos, duotos prieš Dievą, sulaužyti, tad susitaikė su viskuo.

„Iškrito“ į pasaulį – Šilo Padubysyje

1935 m. birželio mėn. Šilo Padubysio dvare Vaclovui Janulevičiui, Adomo sūnui, ir Nadeždai Janulevičienei, Fiodoro Podolskio ir Veros Ivanovnos dukrai, gimė duktė Irena. Ją „pagavo“ (taip savo gimimą vadina I. Ramanauskienė) žinoma Bazilionų apylinkių pribuvėja Barbora Stankevičienė, bajorė, kalbėjusi lenkiškai.

Tėvas Vaclovas, kuriam tuomet buvo 22, tuo metu tarnavo kariuomenėje – į karinę tarnybą tada imdavo nuo 21 metų.

Gimdyvė kankinosi beveik dvi paras, nes kūdikis neskubėjo gimti. Atvažiavo jos aplankyti brolis Mykolas iš Šiaulių. Mato – bėda, delsti negalima, nes gimdyvė gali mirti, o tėvas Fiodoras neduoda arklio. Tada Mykolas greit nulėkė pas kaimynus Benevičius, pasiėmė briką, dviem arkliais pakinkytą, ir stačias brikoje nulėkė į Bazilionus. Pri-

buvėja Barbora Stankevičienė tuo metu jau buvo aštuoniasdešimt ketverių metų, ne kažin kaip beprigirdėjo, blogai matė, net ir važiuoti nelabai norėjo pas gimdyvę, bet Mykolas buvo atkaklus. Reikėjo bent patarimo.

Senoji Barbora lenkiškai mokino, ką gimdyvei daryti. Gimė mergytė, bet... negyva. Pribuvėja suvyniojo naujagimę į vystyklą, nunešė į priemenę ir padėjo ant suoliuko, kur buvo laikomas vanduo. Gera, kad įbėgo dvare gyvenusi moteris paklausti, kas gimė, bet išgirdusi, kad naujagimė negyva, griebė kūdikį ir pradėjo purtyti. „Plunksną atneškit! Paukščio plunksną!“ – šaukė. Uždegtą plunksną prikišo prie naujagimio nosytės ir vaikas nuo aštraus kvapo pradėjo gaudyti orą. Taip gimė ir išgyveno Irena Ramanauskienė.

Netrukus iš Marijampolės grįžo Irenos tėtis Vaclovas Janulevičius, išnuomojo butą Šiauliuose ir išsivežė savo žmoną Nastutę (Nadeždą) bei dukrelę Ireną į Šiaulius. Taip Irena Ramanauskienė visiems laikams paliko Šilo Padubysį – savo gimtinę.

1936–1937 m. Irenos senelis Fiodoras Podolskis Šiauliuose, Vingių gatvėje, iš Antano Traškaus nusipirko dideliame sklype pradėtą statyti namą, o A. Traškui pardavė savo Šilo Padubysį. Drauge su dvaro pastatais A. Traškui pardavė ir 30 hektarų Šilo Padubysios žemės. O dešimt hektarų išnuomojo Dengtilčio malūno savininkui Noikui.

38 tremtiniai šeimoje

„38 mūsų šeimos žmonės išvežti į Sibirą, kiti net Sibiro nepasiekė, nužudyti Šiauliuose ir jų net kapo nėra“, – šeimos romaną tęsia Irena Ramanauskienė.

Pirmasis Antrojo pasaulinio karo kankinys buvo Irenos tėtis.

1941 m. gegužės 22 d. iš Šiaulių kino teatro „Kapitolijus“ buvo išvestas Irenos tėvelis Vaclovas Janulevičius, Adomo ir Zofijos (Sofijos) Janulevičių sūnus, kuris kino teatre dirbo kino mechaniku. Jis priklausė slaptajam Lietuvos saugumui. V. Janulevičius su bendražygiais ruošėsi birželio 24-osios dienos sukilimui Kaune. Sukilime turėjo dalyvauti ir jo pusbrolis Vytautas Janulevičius. Pastarasis ir atbėgo į „Kapitolijų“: „Vaceli, bėgam. Mus išdavė.“ Tačiau jie niekur nespėjo pabėgti, prasidėjo masiniai suėmimai. Tuo pačiu metu, kaip ir V. Janulevičius, I. Ramanauskienės žiniomis, buvo suimti ir Linkaičių ginklų fabriko inžinierius ir brigadi-

ninkas, taip pat buvo suimtas ir buvęs žemės ūkio ministras Stasys Putvinskis, dailininkas Antanas Krištopaitis. Visi jie drauge buvo vežami į tremtį.

Vaclovas Janulevičius atsidūrė baisiausiame Gorkio lageryje – Unžlage. Tačiau apie tai Irena sužinojo tik 1990 m. Grįžusi iš pirmųjų demokratiinių rinkimų į Aukščiausiąją Tarybą, Irena Ramanauskienė savo buto pašto dėžutėje rado Lietuvos genocido ir rezistencijos tyrimų centro laišką, kuriame buvo rašoma, kad rasti dokumentai, jog jos tėvas Vaclovas Janulevičius 1943 m. gruodžio 27 d. mirė Gorkio lageryje, Unžlage, „nuo hipervitaminozės“. Irena, būdama medikė, apstulbo, kad tėvas kalėjime galėjo mirti nuo „hipervitaminozės“, o ne nuo „hipovitaminozės“.

Perskaičiusi laišką laiptinėje Irena net neužėjo namo. Nupirko žvakių, gėlių ir nuėjo į kapines prie tėvo tėvų – senelių Janulevičių – kapo. Jie mirė neištvėrę sūnaus suėmimo ir dingimo.

Netrukus Irena gavo leidimą susipažinti su tėvo byla, nuotraukomis iš lagerio. Vienas skaudžiausių atradimų – byloje išliko pavardės žmonių, kurie saugojo vagonus su pasmerktaisiais lageriui. Tarp ginkluotų apsaugininkų pavardžių Irena rado ir giminaičio pavardę...

Nuo cerkvės statytojo iki kulkos

Ponia Irena varto nuotraukas, kuriose ant statomos Šiaulių Šv. Petro ir Povilo cerkvės laiptų nufotografuotas jos senelis Fiodoras Podolskis, vadovavęs šios, naujosios, cerkvės statybai prie senųjų miesto kapinių, Talkšos ežero pakrantėje. Po to, kai 1937 m. Šiaulių miesto centre stovėjusi stačiatikių cerkvė buvo nugriauta, stačiatikiams teko statyti naujus maldos namus.

Nugriovus cerkvę stačiatikiai surengė kryžiaus kelią („kresnyj chod“) per miestą iki naujosios cerkvės statybos vietos. Senelis Fiodoras Podolskis stovėjo pirmosiose procesijos gretose. Jis ne tik vadovavo naujosios cerkvės statybai, bet ir rinko jai aukas.

Fiodoras Podolskis iki karo yra dirbęs valsčių sekretoriumi Gruzdžiuose, vėliau – kažkur netoli Tauragės

Šeimai besislapstant po to, kai buvo suimtas Vaclovas Janulevičius, Fiodoras Podolskis liko saugoti savo naujųjų namų Vingių gatvėje. Jis net miegodavo ne name, o po tiltuku per griovį, šalia namų, – ten jam buvo padėti patalai.

„Senelis tiesiog nevaldė liežuvio. Dėl jo ir nukentėjo“, – mena senelį Fiodorą Podolskį I. Ramanauskienė.

Fiodoras Podolskis dirbo Šiaulių pasų stale, nes labai gražiai kaligrafiškai rašė. I. Ramanauskienės pasakojimu, jis yra organizavęs baltarusių mergaičių gelbėjimą, kad jų neišvežtų į viešnamį. Kai žydų tautybės žmonės buvo varomi iš geto kasti durpynų, senelis vesdavosi Ireną, nešinę maišeliu virtų griežčių, morkų, kad ji mestų varomiems į darbus alkaniems žmonėms bent pavalgyti. Senelis ne kartą yra gavęs iš „nagaikos“ nuo vokiečių sargybinių už tokią „labdarą“ žydams. Ne kartą Irena yra mačiusi senelio name tamsoje ant aukšto sėdinčius žmones, kuriuos senelis priglaidavo, iki kol jie pasiekdavo partizanus.

Irenai teko matyti, kaip į Šiaulių pravoslavų kapines vežimais veždavo leisgyvius belaisvius žmones, išversdavo į duobę kapinių gale šalia akmens ir šaudydavo į juos kontrolinius šūvius.

Vieną 1945 m. sausio naktį prie Fiodoro Podolskio namų Vingių gatvėje sustojo kalėjimo automobilis. Fiodorą Podolskį pakėlė iš miego, užmetė jam palatą su prabangia kiaunių kailiuko apykakle, uždėjo kailinę kepurę, paėmė kampe stovinčią lazda iš dramblio kaulo ir basą išsivedė į mašiną.

Šeima nežino net jo kapo. Irena spėja, kad jo palaikai gali būti arba Šiaulių „Baltojo“ kalėjimo kieme po žeme arba kur nors Salduvės pelkėse.

Irena jau Lietuvai atgavus nepriklausomybę ieškojo nors menkiausio pėdsako archyvuose apie savo senelį Fiodorą Podolskį, bet nerado jokio dokumento, kad jis iš viso būtų buvęs suimtas.

Uniforma iš trispalvės

Irena mena, kad po tėvelio suėmimo jos su seserimi, mama ir senele slapstėsi pas Šakūnus K. Kalinausko gatvėje. Vėliau Irenos mama Nadežda pasitraukė iš Šiaulių į Kauną, o Irena su sesute ir senele Vera Ivanovna grįžo į namus Vingių gatvėje.

„Gyvenome tol, kol namie liko plikos sienos. Nuo bufetėlio iki paskutinio šaukštelio viskas buvo iškeista į maistą“, – mena sunkų laiką Irena.

Anūkėlėms Vera Ivanovna nukirpo plikai galvas, pasiuvo maišelius naftalinui įdėti ir pakabino mergaitėms ant kaklo. Maišeliuose buvo ir rašteliai, kas tokios esančios.

Karo baisumai atslūgo, bet skurdas jų šeimos neapleido. 1948 m. močiutė Vera Ivanovna leido Ireną į pirmąją Šiaulių gimnazijos klasę (dabar – Didždvario gimnazija). Reikėjo uniformos.

Vera Ivanovna iš savo skrynelės ištraukė lietuvišką trispalvę. Dažė rudai. Bet į žaliąją trispalvės juostą niekaip nekibo rudi dažai, kiek bedažė, vis išeidavo tik murzina spalva. Iš nudažytos vėliavos Vera Ivanovna pasiuvo Irenai uniformą, o kad ta žalioji – murzinoji – juosta taip nekristų į akis, iš kitos senelės – Sofijos Janulevičienės – skarelės pasiuvo „žiurstuką“ su petnešėlėmis, pridengė murzinąją juostą. Irena iš seno rankšluostuko, pavirinus jį pelenų šarme, pati pasisiuvo uniformai baltą apykaklaitę ir rankogalius.

Pirmoji Irenos auklėtoja gimnazijoje buvusi šviesaus atminimo muziejininko Vincento Vaitekūno žmona Elena Vaitekūnienė.

1949 m. pavasarį gimnazistė Irena Janulevičiūtė jau dalyvavo pirmojoje parodoje su savo braižybos darbeliais, piešiniu, kuriame pavaizduota Gedimino pilis, ir pirmomis savarankiškai numegztomis pirštinėmis.

Šaknys tapo neįveikiamu barjeru

Baigusi vidurinę Irena įstojo į Šiaulių medicinos mokyklą mokytis felčerės specialybės. 1956 m. gruodžio 30 d., baigusi pirmąjį Šiaulių medicinos mokyklos kursą, Irena ištėkėjo už Alberto Ramanausko.

Irena Ramanauskienė buvo antrosios Šiaulių medicinos mokyklos laidos absolventė. Ji mokėsi puikiai ir vienintelė iš savo laidos gavo nukreipimą į Vilniaus universitetą studijuoti medicinos.

Nepriėmė.

Šeima nutarė kurtis Irenos vyro Alberto gimtinėje – Akmenėje. Tuometinis Akmenės centrinės ligoninės vyriausiasis gydytojas Povilas Maneikis pasiuntė Ireną kurti Agluonų medicinos punkto. Ten jaunoji Ramanauskų šeima ir apsigyveno. Artimiausia parduotuvė buvusi Latvijoje, Rengėje, pasiekama tik pėsčiomis.

Treji metai atokiame medicinos punkte, bet Irenai vis tiek nepraėjo noras studijuoti medicinos. Bandė vėl. Nesėkmingai. Buvęs sveikatos apsaugos ministro pavaduotojas Zaikauskas Irenai tiesiai pasakė, kad ji nieko neieškotų – yra paruošta dirbti kaime, ten ir turi dirbti – kokios dar studijos?..

Apie 1960-uosius m. Šiaulių pedagoginiame institute buvo įsteigtas Defektologijos fakultetas. Irena stojamuosius egzaminus išlaikė puikiai, mandatinėje komisijoje dirbę dėstytojai nustebo, kodėl ji nestoja į medicinos institutą, – ji ne čia pakliuvusi. Teko prisipažinti, kad jos ten nepriėmė.

Defektologijos ir logopedijos studijas baigė sėkmingai, parašė puikų diplominį darbą. Medžiagą jam rinko Vilniuje, Žirmūnuose, aplankė daugybę negalią turinčių tuometinių mikrorajono gyventojų. Vėliau rinko medžiagą apie Dziduose gyvenusią sunkią negalią turinčią mergaitę, stebėjo ir aprašė jos vystymąsi. Gavusi leidimą naudotis prieškariniu Kelmės ligoninės archyvu, rinko medžiagą apie tai, kaip rajone vyko akušerinis darbas. Surinko puikią medžiagą rimtam moksliniam darbui, bet jį, deja, parašė ne pati.

1960 m. Irenai buvo pavesta steigti iš naujo kažkada gyvavusį, bet vėliau uždarytą medicinos punktą Bubiuose (dabar tame buvusio Zubovų dvaro pastate įsikūręs restoranas). Tada pirmajame aukšte buvo medicinos punktas, o antrajame apsigyveno Ramanauskai su pirmagime dukrele Leta, po kelių mėnesių gimė Jolantas, vėliau, dar gyvenant Bubiuose, gimė dukra Solveiga. O ketvirtasis Ramanauskų vaikas – sūnus Indiras – gimė jau šeimai gyvenant Šiauliuose.

Pagrindinėje ir svarbiausioje savo darbovietėje – Bazilionų medicinos punkte – Irena pradėjo dirbti 1970 m. sausio 17 d. Kartą ją, einančią miestelio gatve, sustabdė jai nepažįstamas vyras, įdėmiai pasižiūrėjo į Ireną ir sako: „Žiūriu, ar Podolskaitė tokia pat graži, kaip Nastutė (mama Nadežda Janulevičienė).“ Irena nusišypsojusi ir pasakiusi, kad ne, ji ne tokia graži. Sesuo į mamą Nastutę panaši. Jis kažkodėl prisiminė ir tai, kad Irenos močiutė buvusi šventoji Motina Teresė. Vėliau Irena sužinojo, kad to žmogaus pavardė buvo Jocas.

Daugybė dienų ir naktų Irena praleido prie ligoinių, gimdyvių, daugybės žmonių, kuriems reikėjo padėti bėdoje.

Bazilionų medicinos punkto duris paskutinį kartą Irena Ramanauskienė uždarė 1997 m. rugsėjo 3 d.

„Mano širdis ir dabar Bazilionuose“, – sako Irena Ramanauskienė, Šilo Padubysio aristokratė.

Kraštiečiui, profesoriui dr. Vaclovui Bagdonavičiui – 75

Šiaulių apskrities Povilo Višinskio viešojoje bibliotekoje spalio 4 dieną vyko filosofo Vydūno knygų – „Tauresnio žmoniškumo užtekėjimas“ ir „Vydūnas apie meilę“ – pristatymas-konferencija. Svarbiausiu konferencijos žmogumi tapo profesorius, filosofas, daugelio knygų apie Vydūną autorius dr. Vaclovas Bagdonavičius. Profesoriaus skaitomas pranešimas „Tiesiog Vydūnas“ sužavėjo pilnutėlę bibliotekos salę. Nors filosofo Vydūno raštai ir kalba įveikiami gana nelengvai, tačiau pranešimas apie iškilųjį Lietuvį buvo įdomus, žaismingas, suprantamas kiekvienam klausytojui. Ir visa tai todėl, kad apie Vydūną pasakojo žmogus, gyvenimą paskyręs filosofo asmenybės ir kūrybos tyrinėjimams, parašęs daug straipsnių, knygų, rengiantis išsamią monografiją apie šį iškilų Mažosios Lietuvos sūnų. Stebėtinai metodiškumas ir ištikimybė savo herojui.

Filosofas, Mažosios Lietuvos kultūros tyrėjas dr. Vaclovas Bagdonavičius gimė 1941 m. rugsėjo 2 d. Šiaulių rajone, Kurtuvėnų valsčiaus Gervėnų kaime. Visai netoli – Bazilionai. Vidurinę mokyklą baigė šiame miestelyje. Jos mokiniu buvo 1956–1960 m. Tuo metu Bazilionų mokykloje mokėsi ir būsimasis Nepriklausomybės Akto atkūrimo signataras, Lietuvos valstybės kūrėjas Romualdas Ozolas. Taigi šiuos du iškilus žmones suvedė Bazilionų mokykla, o vėliau – visuomeninė, valsty-

binė, kultūrinė veikla Vilniuje. Ir čia taip pritinka Bazilionų mokyklos lietuvių kalbos mokytojos Estrelijos Jurkuvienės himno, sukurto mokyklai, žodžiai: „Po Lietuvą iš Bazilionų krašto jaunimas sklinda doras ir puikus...“ Ne tik doras ir puikus, bet ir iš visos širdies atsidavęs savo kraštui, vedamas tų pačių, kaip ir Vydūnas, idėjų ir supratimų. Daug vėliau dr. Vaclovas Bagdonavičius straipsnyje „Romualdas Ozolas ir visuomeniniai-kultūriniai judėjimai“ taip rašys apie filosofą: „Romualdo Ozolo dar jaunystėje atrastoji Vydūno išmintis daug reiškė besiformuojančiam tautiniam jo nusiteikimui bei filosofiniam tautos sampratos pagrindimui, kad tautos kultūra – tai būtiškoji duotybė, kurią privalu puoselėti.“ Tai liudija neatsitiktinę dviejų iškilų asmenybių – dr. Vaclovo Bagdonavičiaus ir filosofo Romualdo Ozolo – vienijimosi grandį per tauriausią ir ryškiausią Lietuvos kultūros figūrą – Vydūną, kurio idėjų šviesa nušvietė tolimesnius judviejų kelius.

Profesoriaus Vaclovo Bagdonavičiaus nuveiktų darbų sąrašas įspūdingas. 1967 m. įsteigta Indijos bičiulių draugija. 1987 m. išėjo monografija „Filosofiniai Vydūno humanizmo pagrindai“. 1988 m. įkurta Vydūno draugija. Profesoriaus rūpesčiu ir iniciatyva 1991 m. spalio 19 d. iš Vokietijos, Detmoldo, Vydūno palaikai parvežti į Lietuvą ir perlaidoti Šilutės rajone, Bitėnų kapinaitėse. 1994 m. dr. Va-

*Dr. Vaclovą Bagdonavičių sveikina kraštiečiai – Bazilionų mokyklos mokytojai Daiva Valančienė ir Alvydas Lukošius.
Nuotrauka iš Vydūno draugijos archyvo*

clovas Bagdonavičius įkūrė Vydūno kultūros centrą. Taip pat profesorius yra Lietuvos kultūros fondo valdybos, Tautos namų tarybos, Mažosios Lietuvos reikalų tarybos narys. Įvairiuose Lietuvos ir užsienio leidiniuose paskelbęs apie 200 straipsnių. Už iškilius darbus 1992 m. apdovanotas Čikagos Vydūno fondo premija. 2014 m. profesorius dr. Vaclovas Bagdonavičius tapo Jono Basanavičiaus premijos laureatu.

Bazilionų mokykloje 2015 m. gruodžio 18 d. buvo pristatomas filosofo Romualdo Ozolo romanas „Pradžių knyga“. Romaną profesorius apibūdino kaip ryškiausią jaunystės ir mokyklinių metų liudininką, nes keliai ir takeliai, kuriais vaikščiojo kartu su romano herojumi ir autoriumi, priminė tuos laikus, kai abu mokėsi Bazilionų mokykloje. Ir vėl abu – vedini vydūniškojo troškimo – nuveikti ką nors nepaprasto tėvynės labui. Vienas iš jų – Ro-

mualdas Ozolas – visas jėgas paskyrė Lietuvos valstybei. Kitas – Vaclovas Bagdonavičius – mąstytojo Vydūno asmenybės ir raštų tyrinėjimui, siekdamas „įnešti kuo daugiau ir kuo tauresnio žmoniškumo į tą pasaulį ir tą laiką, kuriuo gyventi mums skyrė Aukščiausiasis“.

Konferencijos metu profesorius Vaclovas Bagdonavičius pasveikintas garbingos sukakties proga. Daug jį gerbiančių žmonių išsakė pačius geriausius ir šilčiausius linkėjimus, iš kurių mieliausi širdžiai, anot profesoriaus, Bazilionų krašto žmonių. Įsimintini gerbiamo vydūnistikos tyrinėtojo žodžiai: „Linkiu, kad kiekvienas pagal savo išgales prisidėtų prie to, kad mūsų Lietuva ištis taptų tokia, kokios norėjo Vydūnas, kad kuo greičiau ateitų ta diena, kai bet kuris tautos vaikas galės pajauti dėkingumą, kad likimas parinko jį gyventi Lietuvai.“

Tytuvėnų atspindžiai dailininkės Sofijos Romerienės kūryboje

2016 m. spalio 4 d. Tytuvėnų centrinėje aikštėje atidengtas paminklas dailininkei Sofijai Romerieni. Skulptūros autorius – Gintautas Lukošaitis. Pastatyti paminklą nutarta jubiliejaus proga: 2015 m. vasario 16 d. Sofijai Romerieni sukako 130 metų. Šis jubiliejus – tai pirmas atsigręžimas į šią iškilią XX a. pradžios dailininkę, pačius produktyviausius savo gyvenimo metus pragyvenusią Tytuvėnuose.

Iš Tytuvėnų dvaro Romerių šeima – Sofija ir Eugenijus – sovietų buvo ištremti 1941 m. birželio 16 d. ir niekada daugiau į Tytuvėnus negrįžo. Bet Tytuvėnai visam laikui liko gražiuoju Sofijos gyvenimo tarpsniu tiek atmintyje, tiek tapyboje, tiek dienoraščiuose.

Paradoksas – pačiuose Tytuvėnuose nėra Sofijos Romerienės tapybos darbų. Keli yra Kelmės krašto muziejuje, didesnis rinkinys – Šiaulių „Aušros“ muziejuje, o vietoje, kur dailininkė gyveno ir kūrė, nieko nėra. Tytuvėnuose net krašto muziejaus nėra. Tarsi ta kultūrinė aplinka, kurią abu Romeriai kūrė kelis dešimtmečius savo dvare, išnaikinta kartu su pokariu nugyventais ir iki pamatų sovietmečiu nuardytais dvaro rūmais.

Tačiau Sofijos Romerienės kūryba pilna Tytuvėnų – jų gamtos, peizažų, žmonių portretų, šiltų prisiminimų dienoraščiuose, kuriuos visą gyvenimą rašė Eugenijus Romeris, vėliau, jau tremtyje, palaidojusi vyrą, rašė pati Sofija.

Kultūros tyrinėtoja Jolanta Širkaitė 2005 m. išleido monografiją „Dailininkė Sofija Romerienė“, kurioje labai išsamiai pateikė visą Sofijos Romerienės gyvenimo ir kūrybos kelią, plačiai iliustruodama ištraukomis iš dienoraščių, gyvais vaikų prisiminimais, laiškų ištraukomis. Tik po Sofijos Romerienės mirties praėjus dvidešimčiai metų, dailininkė sūnaus Andriaus dėka priminė Lietuvai apie save savo kūrinių paroda Nacionaliniame M. K. Čiurlionio muziejuje Kaune, vėliau – Vilniuje ir Varšuvoje. Knygos pratarmėje J. Širkaitė rašė: „Ilgas buvo Sophie de Romer – taip emigracijoje pasirašinėjo Romerienė – kelias į Lietuvą. Joje nebuvo likę nieko, išskyrus kuklų tėvų kapą Rasose, fizikultūros dispanseriui atiduotą gimtąjį tėvų namą, nuniokotas Tytuvėnų žemes. <...> Ilgą laiką dailininkės, kaip „politiškai nepatikimos“ emigrantės, vardas Lietuvoje išvis nebuvo minimas.“

Dailininkės 130-osioms gimimo metinėms paminėti Tytuvėnuose buvo parašytas ir suvaidintas monospektaklis „Sofijos portretai. Tytuvėnai“ (pjesės autorė Nijolė Saimininkienė, dailininkė Roma Jakubauskienė, Sofijos vaidmenį atliko Šiaulių dramos teatro aktorė Nomeda Bėčiūtė). Šiuo kukliu veikalu prasidėjo Sofijos Romerienės grįžimas į Tytuvėnus, taip numylėtą kraštą, kurio pilnas visas jos gyvenimas ir kūryba.

Paminklas Sofijai Romerienei Tytuvėnuose. Bronislavos Buchienės nuotrauka

Sofija gimė 1885 m. vasario 16 d. Vilniaus gydytojo Tadeuszo Dembowskio ir Matildos Grosse-Dembowskos šeimoje. Sofija buvo vienintelis Dembowskių vaikas, auklėjamas senąja dvasia pačių tėvų ir guvernantių. Dembowskių šeima buvo pasiturinti ir šviesi, aktyviai dalyvaujanti Vilniaus politiniame ir ekonominiame gyvenime, nors tuo metu, kai gimė Sofija, kultūrinio gyvenimo Vilniuje nebuvo daug. Visur buvo kalbama rusiškai, inteligentijos salonuose – lenkiškai, retsykiausiai galėjai išgirsti vieną kitą žodį lietuviškai.

XIX a. pabaigoje Vilniuje, J. Širkaitės žodžiais, „pirmuosius sąmoningo gyvenimo žingsnius tarp kirilica rašytų parduotuvių iškabų ir knygų lenkiškais, prancūziškais bei vokiškais pavadinimais privačių bibliotekų lentynose žengė Sofija Dembowska“.

Sofijos vaikystės gatvė – Vokiečių gatvė Vilniuje, „Šiškarnia“ – namas, pavadintas pagal buvusio savininko pavardę, kuriame brandžiausius jaunystės metus leido kompozitorius Stanisławas Moniuszko.

„Čia rinkdavosi meninė to meto grietinėlė, buvo muzikuojama, koncertuojama <...>. Neretai apsilankydavo ir artimas kompozitoriaus bičiulis Aleksandras Slendzinskis bei jo sūnus, būsimasis Maskvos tapybos ir skulptūros mokyklos studentas Vincentas, mainais už muzikos pamokas mokęs piešti Moniuškų vaikus“, – remdamasi istoriniais šaltiniais, knygoje pasakoja J. Širkaitė.

Sofijos vaikystės ir paauglystės keliai Vilniuje, dažniausiai vaikstant su mama, o vėliau ir vienai, neretai nuvedavo pas Zahorskius. Savo dienoraštyje Sofija Romerienė rašė: „Prisimenu, sėdėjau sykį ant stalo vaikų kambary ir demonstravau savo ilgos kišenės turinį <...>, o Zahorskių šeima aikčiojo iš nuostabos, stebėdamasi daiktų, kuriuos talpino mano mergaitiška kišenė, skaičiumi ir įvairove. Buvo ten virvelės, trintukas, pieštukai, rašymo plunksnos, užrašų knygelė, tik nepamenu, ar buvo nosinė.“

Akivaizdu, kad pomėgis piešti Sofiją lydėjo nuo mažumės, o vėliau, mamos lydimu, Sofija nuėjo į Universiteto gatvėje esančią gimnaziją, kurioje buvo įsikūrusi piešimo mokykla. „Prisimenu, kaip mamytė nuvedė mane į tuos piešimo kursus <...>. Juose mokėsi vienos merginos – aš buvau pati jauniausia. <...> Mokytoju dirbo senas akademikas Trutnevas“, – dienoraštyje rašė Sofija Romerienė.

Augdama kultūringoje ir veikloje inteligentiškoje aplinkoje, Sofija nevaržoma galėjo įgyvendinti savo kūrybines svajones ir daug kryptingai mokytis bei dirbti.

Vasaras Sofija leisdavo Lenkijoje, Krokuvoje ir Zakopanėje, pas tetulę Marą ir kitus gimines, kurių kraštotyriniai gebėjimai ir kalniečių aplinka nejučia išmokė pajusti vietos grožį ir jį saugoti. „<...> Galiu pasakyti, kad visi, kas tik buvo iškilesni to meto lenkų literatūroje bei dailėje, perėjo per tetulės

namus. <...> buvo ir paprastų mirtingųjų, kurie ateidavo su viltimi pamatyti „patį“ Sienkiewiczų, tačiau jiems ne visad pavykdavo, nes ponas Henrikas nemėgdavo svetimų ir pas tetą Marą paprastai užsukdavo vėlai, kai visi svečiai išsivaikščiოდavo <...>“, – dienoraštyje rašė Sofija.

Kai būsimajai dailininkei sukako šešiolika, ji susižadėjo su kilmingu Vilniaus gražuoliu Stanisławu Rzewuskiu, nešiojo jo dovanotą auksinį žiedą su safyro akimi.

Tėvai šiomis sužadėtuvėmis nesidžiaugė ir, pasitarę giminėje, išsiuntė dukrą toliau nuo bėdos, kartu pasirūpindami rimtesnėmis savo dukters dailės studijomis. Taip 1902 m. ją išlydėjo į Miuncheną.

Tiesa, iki 1918 m. į Miuncheno dailės akademiją moterys nebuvo priimamos. Joms buvo skirta Dailininkių draugijos moterų akademija.

Apie Sofijos studijas Miunchene žinoma nedaug, aišku tik, kad meilė Vilniaus gražuoliui išgaravo, atsirado kitų jaunų kūrėjų, kurie žavėjo jaunutę dailininkę. Sofijos mokytojai keitėsi, 1903 m. ji išvyko į Paryžių, kur mokėsi pas žymų realistinių portretų tapytoją Jaguesą Emile Blanche ir dailininką Lučą Olivierą Mersoną.

Iš Paryžiaus Sofija grįžo į Vilnių, o 1905 m. jau mokėsi Krokuvoje privačiai, lankė Adriano Baraneckio aukštuosius kursus moterims, kur jos pedagogas buvo Jozefas Siedleckis. Krokuvoje ji susidomėjo grafika, išmoko technikos. Čia mezgėsi nauji Sofijos romanai, vieni apsiribojo lengvu flirtu, kiti paliko gilius išgyvenimus jaunose širdyse.

1906 m., būdama su mama Paryžiuje, Sofija susipažino ir susidraugavo su tapytoju Alfredo Romerio dukra Elena, kuri viename baliuje supažindino dailininkę su Eugenijumi.

„<...> ir tame baliuje buvo Eugenijus. Ir kai mazurkai panelės turėjo rinktis šokėjus, aš priėjau prie Eugenijaus. O galerijoje sėdėjo teta Elžbieta Romerienė, bajorų vadovo žmona, ir stebėjosi, kad Eugenijus šoka, nes giminėje manyta, kad merginomis Eugenijus nustojo domėtis“, – savo dienoraštyje rašė Sofija.

Tuomet trisdešimt penkerių metų Eugenijus, išgyvenęs meilę savo pusseserei Marilei Pšeciševskytei, bet dėl abiejų tėvų nepritarimo jos nevedęs, skaudžiai išgyveno mylimosios netektį – neilgai trukus po jaunuolių išskyrimo Marilė mirė.

J. Širkaitė savo knygoje teigia, kad Eugenijus Romeris buvo uždaro būdo, santūrus kompanijoje ir be galo atsidavęs darbui bei visuomeninei veiklai. O Sofija patraukė jį savo inteligencija ir apsiskaitymu.

Sofija ir Eugenijus Romeriai susituokė tik 1911 m. liepos 19 d. Vilniaus Šv. Jurgio bažnyčioje. Vestuvės galėjo įvykti tik Eugenijaus tėvui Izidoriui mirus, nes jis, nors jau laikai buvo ir pasikeitę, buvo įsitikinęs, kad bajorui dera vesti tik bajoraitę, o dailininkės profesiją laikė nederamu užsiėmimu moteriai, iš kokios garbingos šeimos ji bebūtų kilusi.

Romerių giminėje buvo ne vienas dailininkas, o Eugenijus, studijuodamas ekonomiką Vokietijoje, artimai bendravo su Miuncheno dailės akademijoje studijavusiais lenkų dailininkais ir meninė aplinka jam buvo tapusi įprastu reiškiniu.

Jau kitą dieną po vestuvių jaunieji išvyko į Tytuvėnų dvarą. Intelligentiška, išsilavinusi, meniškos prigimties ir plačių pažiūrų Sofija apsigyveno kaime, sename dvare. Šis dvaras, įsikūręs už trijų kilometrų nuo Tytuvėnų miestelio, tapo naujaisiais Sofijos namais.

Dvaras daugybę metų stovėjo tuščias. Amžiaus pabaigoje pasiligojęs Izidorius daugiausia gyveno užsienyje, o dvarus valdyti pavedė vyriausiajam sūnui Eugenijui. Tačiau valdyti dvarus ir įkurti jaunkius namus – du skirtingi dalykai. Namų Tytuvėnų dvare dar nebuvo, buvo tik dvaro pastatai.

Jaunavedžiai buvo sutikti šaltai, kadangi vestuvės įvyko prieš tėvo valią. Atliktos tik privalomosios apeigos: išrikiuoti tarnai dvaro prieigose, duona ir druska motinos rankose dvaro priebutyje ir... atsisveikinimas. Motina Celina Romerienė išvyko namo, į Pagryžuvio dvarą. Ir tik po metų, pasaulį išvydus pirmagimei, pakvietė jaunąją šeimą į savo namus puodeliui arbatos.

Tytuvėnų dvaras iš išorės nebuvo išvaizdus – kaip ir daugelis medinių Lietuvos dvarų, su priebučiu ir kolonomis. Tačiau per keletą metų, aukodama kūrybinius sumanymus, atsitraukusi nuo meninės aplinkos, Sofija dvarą išgražino taip, kaip tik galima su skoniu ir meile įrengti namus, kuriuose gyvena mylintys žmonės ir auginantys savo vaikus. Pagrindinius kambarius, jų interjerą Sofija yra nutapiusi net keliuose savo darbuose. Šiame dvare Sofija įsirengė savo dirbtuves, kur vesdavosi pozuoti savo „modelius“ – vaikus, dvaro darbininkus, svečius.

Sofija Romerienė (sėdi pirmą dešinėje) su šeima ir artimaisiais Tytuvėnų dvare. Šaltinis: www.kresy.pl

Tytuvėnuose gimė ir užaugo visi penki Romerių vaikai. Jų portretai taip pat buvo tapomi nuolat. Vienoms Kalėdoms Sofija Eugenijui padovanojo visų vaikų portretus, ir Eugenijus buvo labai laimingas.

Tytuvėnai Sofijos Romerienės paveiksluose iškyla kaip jauki ir šilta savų namų buveinė. Čia šviesu viskas: Apušio pakrantė su žaidžiančiais vaikais („Vaikai vandenyje“, 1920), žalia pieva su tolin besidriekiančiu smėlio keliu ir trimis baltapūkais, sėdinčiais ant žolės („Vaikai pievoje“, 1920), po senais medžiais šėlstantys vaikai („Vaikai parke“, 1923).

Visuose paveiksluose pulsuoja rami kaimo dvasia, dvaro gyvenimo kasdienybė: duktė su rankdarbiu („Zoselė sudedamojoje kėdėje“, 1935), sūnus, ruošiantis pamokas („Andrius prie stalo“, 1927).

Tačiau pro dailininkės akis neprasprūsta ir kiti Tytuvėnų žmonės. Po Tytuvėnų bažnyčios arkadomis stovinti senyva moteris, apsigaubusi dryžuota žemaitiška skara („Davatka“ arba „Senos moters portretas“), verpianti moteris („Verpėja“, 1927), senas vyžotas žmogus, sėdintis pievoje vidurvasarį su kailine kepure ir miline sermėga („Senis ir žąsys“, 1921).

Tytuvėnai įamžinti ir peizažuose. Įspūdingas savo pilkumu ir niūra nuotaika kelias į Tytuvėnus per Tytuvėnų šilą, kurio viduriu eina lazdele pasiremdamas senyva moteris („Kelias miške“). Įam-

žintas ir atodrėkis Gryžuvoje prie Tytuvėnų, ir sena eglė (1929), ir gluosniai prie Tytuvėnų tvenkinio, ir keistai šakota eglė prie Giliaus ežero.

Tačiau vien iš Sofijos tapybos darbų, kurie atspindi beveik idilišką gyvenimą Tytuvėnuose, išvadų daryti nederėtų. Tytuvėnų idilė buvo sugriauta du kartus: per Pirmąjį pasaulinį karą ir po antrojo. Tiesa, po pirmojo sugriovimo Romeriai dvarą atstatė, atkūrė ūkį, bandė surinkti po apylinkes ištašytus brangius daiktus, knygas, tačiau visko susigrąžinti nepavyko. Dvarą palikę ir su būtina manta, gyvuliais ir tarnais pasitraukę tolyn į rytus nuo karo apimtos Lietuvos, grįžo beveik be nieko. Suniokotas dvaro pastatas, baldai, sudegintos arklidės, išdaužyta oranžerija neteikė paguodos. Tačiau buvo jėgų dvarą atkurti iš to, kas liko, iš žmonių karo pradžioje iš dvaro išneštų ir po karo grąžinamų daiktų: vaikų lovelių, kėdžių, įvairių rakandų. Ir dirbti toliau. Dvaro atkūrimo darbai atėmė daug laiko, kurį Sofija norėjo skirti kūrybai, tačiau pareiga šeimai ėmė viršyti.

Praėjus porai dešimtmečių po Pirmojo pasaulinio karo, gyvenimas Tytuvėnuose tekėjo ramia vaga. Nepaisant buvusios ekonominės krizės, Eugenijaus sumanumu ūkis Tytuvėnų dvare klestėjo, įkurtos įmonės nešė pelną. Sofija, dalį buities rūpesčių patikėjusi ekonomei, daug tapė, keliavo į Vilnių, Kauną, į užsienį. 1938 m. vasarą Tytuvė-

nuose atšoktos net dviejų dukterų vestuvės. Birželio mėnesį ištekJėjo Zoselė, rugpjūčio – Genutė. Tai buvo šaunūs vestuvių pokyliai su labai garbingais svečiais iš Lenkijos ir giminėmis, tarp kurių buvo ir Vytauto Didžiojo universiteto rektorius Mykolas Romeris. Mykolas Romeris savo dienoraštyje aprašė Genutės vestuves, kurios vyko kaip tik per rugiapjūtę ir buvo susietos su pabaigtuvėmis. „Su dainomis ir javų vainikais ėjo liaudis, kartu atsisveikindama ir su išvykstančia panele, kuri prabilo jiems porą syk lietuviškai, užtikrindama, jog šis kraštas ir žmonės su dėkingumu amžiams pasiliks jos atminty ir širdyje, bet turinti vykti ten, kur šaukia meilė. Vestuvių svečiai, ypač tie iš Lenkijos, susidomėję klausėsi lietuviškų dainų ir lietuviškos kalbos, stebėjo inscenizuotą folkloro epizodą“, – rašė Mykolas Romeris. Tai, M. Romerio nuomone, liudijo gražius dvarininkų Romerių ir jų samdinių santykius.

Sofija dažnai lankė savo ištekJėjusias dukras Lenkijoje, bet niekuomet neapleido savo dvaro Tytuvėnuose, dažnai tapė peizažus, žmones, savo darbais puošė namų vidų ir rūpinosi, kad būtų graži aplinka.

Reikia pastebėti, kad Sofija Romerienė puikiai kūrė vaizdus ne tik dažais, teptuku ar grafikos priemonėmis. Ji – puiki žodžio meistrė. Iš jos vėliau parašyto dienoraščio galime kaip iš paveikslo atkurti buvusio Tytuvėnų dvaro aplinką: „Nuostabus vaizdas iš miegamojo: žiūrint iškart žemyn, vinguriavo siauras bijūnais pasodintas takelis, vedantis cokolyje įrengtų žemutinių kambarių link, paskui darželis, senas uosis su varnėno nameliu. Toliau avietynas, net iki horizonto nusidriekusi pievos, kurių tolumoje skendėjo Tolučių trobų kontūrai. Ir buvo matyti kelias, ėjęs per Tolučius Radviliškio, į kurį būdavo vykstama, norint sėsti traukinin, link. Kelias į pasaulį... Prie lango visada kabodavo medžiokliniai žiūronai, nuo jų neatsitraukdavai, kai laukei ko nors atvykstant ar sugrįžtant. Kai Eugenijus grįždavo iš miesto, tuo keliu eidavau jo pasitikti, kartais labai toli, net iki kito kaimelio, Aukštiškių“, – rašė Sofija Romerienė.

Pats kūrybingiausias Sofijos Romerienės laikotarpis taip pat siejamas su Tytuvėnais. Po Pirmojo pasaulinio karo atstačius ir sutvarkius dvarą, paauginus vaikus, Sofija išvyko pasitobulinti į Paryžių, ir grįžus kūryba jau tampa neatsiejama jos

būties dalis. Duktė Zoselė pasakoja: „Mama visad būdavo suplanavus, ką tapys, priklausomai nuo oro ir apšvietimo. Apsiniaukusiomis ir lietingomis dienomis jos nuotaika sugesdavo, nes numatyto darbo turėdavo atsisakyti.

Mamos dirbtuvė buvo palėpėje. <...> Nusiziūrėtą modelį porą dienų ji atidžiai stebėdavo. Rinkdavosi pozą, suknelės spalvą ir kviesdavo į viršų, į dirbtuvę. Į pirmąjį seansą nekvisdavo „žiopsotojų“. Jis netrukdamo daugiau nei valandą ar dvi. Pozuodama daugeliui portretų, dažniausiai sėdėdavo ant kėdės ar nedideliame fotelyje, stovėjusiame ant pakylės, ir pro langą matydavau platų į pietus, į miestelio pusę atsiveriantį vaizdą: porą kilometrų dirbamo lauko, kurį vienoje vietoje kirto beržais ir šermukšniais apsodintas kelias, vedantis į už miško pasislėpusį miestelį. Kairėje plytėjo Apušio ir Giliaus ežerai.“

Tytuvėnuose Sofija dažniausiai tapė savo vaikus, ir šie vaikų portretai – tarp geriausių jos darbų.

Bene vienu geriausiu poeto Maironio portretu taip pat laikomas Sofijos Romerienės tapytas portretas, kai poetas eilinį kartą viešėjo Tytuvėnuose. Poetas tam portretui net eilėrašį parašė:

„Išliksiu aš gyvas paveiksle tame
Net tuomet, kai kūnas, užbertas žeme,
Ilsėsis, klajones užbaigęs visas!..
Išliksiu ne vienas: išliksi vardu,
Kurį sumaningai pirštelių raštu
Nemiršamas atvaizdui dėjai varsas.
Nors mūsų pasauliai kita mintimi
Nuausta, vardai sau neliks svetimi,
Net žemės klajones užbaigus visas.

(P. Zofijai Romerienei, mano atvaizdą nupiešusiai)

Tačiau istorija padarė savo korektūras. Į Lietuvą atėjo sovietai. Kai kurie sovietų valdžios daromi dalykai Sofijai netgi patiko. Pavyzdžiui, tai, kad mokslui ir menui iš pradžių buvo skirta ypatinga globa. Ji neliko nuošalyje nuo oficialaus dailės gyvenimo. Dalyvavo Meno reikalų valdybos paskelbtame konkurse „Geriausiams meno kūriniams darbo žmonių gyvenimo tematika“. Nutapė paveikslą „Į rinkimus“, kuriame pavaizdavo dvaro ūkvedį Tada, nešantį raudoną vėliavą. Ši idėjinė kompozicija patiko komisijai, jai buvo skirta antroji vieta ir 3 000 rublių premija.

Tačiau toks pripažinimas nepadėjo išvengti nei nacionalizacijos, nei vėliau – baisios tremties. Ro-

meriai, nors ir matė, kaip vienas po kito išvežami aplinkinių dvarų buvę savininkai, iki paskutinės minutės netikėjo, kad ši lemtis ištiks ir juos. Jie gyveno ir dirbo Lietuvai, ir būtų tą darę visą likusį gyvenimą, bet tuometinė valdžia galvojo kitaip.

Vėliau savo dienoraštyje Sofija taip aprašė paskutinę dieną Tytuvėnuose: „Buvau visiškai rami – šypsojau, nė už ką pasaulyje nenorėjau, jog kas nors matytų baimę ar neviltį mano veide. Ir Eugenijų norėjau nuraminti. Man buvo liepta krautis daiktus – dariau tai nenoromis – buvau įsitikinusi: neilgam. <...>

Susodino mus į sunkvežimį – mus ir tuos porą lagaminų – ir patys įsigrūdo. Pucas (šuo – aut. past.) priebutyje įsikibo man į sijonus ir nepaleido... Tarnai verkė...

<...> Nuvežė mus kažin kur toli nuo stoties, prekinį platformų link ir sargyba nulydėjo į traukinį...

Uždari prekiniai vagonai. Užlipti reikėjo nuožulniai permesta lenta. Vagonas prigrūstas žmonių ir daiktų, sunku buvo rasti vietą atsistoti. Žmonės padarė mums vietos ant viršutinio gulto, ne prie lango, viskas jau buvo užimta. Siaubinga... Ir ta pirmoji naktis! Taip vis dar negalėjau susigyventi su mūsų padėtimi, kad nenorėjau nei miegoti, nei valgyti – vis galvojau, vis vien kas nors mus iš čia išvaduos. <...>

Ir taip praėjo naktis... ir rytas, ir kita diena. Kol galiausiai septynioliktosios vakare traukinys pajudėjo.

Užrašiau ant atviruko porą žodžių vaikams ir, kai priartėjome prie dvaro (pro dvarą eina geležinkelis – aut. past.), išmečiau – kažkoks vaikigalis pakėlė ir nubėgo dvaro link. Pravažiuojame dvarą – Eugenijus sukūkčiojo... Dieve, kaip buvo sunku! Vaikų kambario, miegamojo langai – visi tamsūs. Kada, kada mes ten grįšime!“

Jie niekada nebegrižo. Nuo smegenų auglio tremtyje mirė Eugenijus. Kuibyševėje liko tik numeriu pažymėtas vyro kapas. Sofija, praėjusi Sibiro pragarus, pažįstamų dėka kartu su karo pabėgėliais atsidūrusi Teherane, vėliau – Kaire, dar vėliau – Londone. Galinės stotelės – Monrealis ir Vašingtonas, kur ir pasitiko gyvenimo saulėlydį.

Nuolatinis anų namų ilgesys, begalinė vienatvė, nors po karo susirado visus savo išsiblaškičius vaikus, buvo jos paskutinių dienų palydovai. Prastėjant sveikatai ir silpstant regėjimui, Sofija apsigyveno senelių namuose. Nebeįžvelgdama supančio pasaulio, ji keliavo mintimis numylėtais Tytuvėnų laukais ir skubėjo dienoraštyje užrašyti, ką prisiminė: „<...> Gražus saulėtas sekmadienio rytas. Liudvikas privažiuoja vežimaičiu prie verandos – alėjoje dar justis nakties šaltis. Greitais sunkiais žingsniais iš savo rytinio apėjimo grįžta Tadas. Paskui jį seka šunys, niekada nepraleisdavę rytinio melžimo. Lyra ir Pikas. Ir virtuvės merga su pilnu pieno kibiru... Dešinėje prie kelio, ant seno milžiniško topolio kelmo, stovi koplytstulpis, kurį pati pastačiau ir ištapia. Pagal senojo Šedbarų koplytstulpio pavyzdį jį padirbino senasis Šimanauskas. <...>

O tie mūsų topoliai! Ir ta mylima Eugenijaus žemė, nuo kurios nenorėjo trauktis, su ašaromis akyse atsisveikindamas su ja, kuomet ji lenkėsi mums linguodama jaunais rugių želmenimis...“ Taip Sofija mintyse regėjo savo Tytuvėnus, taip apie juos ir parašė.

Apie paskutines dailininkės Sofijos Romerienės dienas J. Širkaitė rašė: „Besibaigiant tretiesiems gyvenimo prieglaudoje metams, Sofija susirgo plaučių uždegimu ir buvo išgabenta į pranciškonų išlaikomą ligoninę Monrealyje. Čia 1972 m. rugpjūčio 23 dieną ji visam amžiui užmerkė jau tik Tytuvėnų vaizdus regėjusias akis.“

Romualdas OZOLAS

Ištakos

1955–1957 METŲ DIENORAŠTIS

Nuotraukų autorius – Romualdas Ozolas

„Tai mano mokyklinių metų dienoraštis, rašytas 1955–1957 m., kai mokiausi Bazilionų vidurinės mokyklos devintoje–vienuoliktoje klasėse. Devintoje tik pradėta, didžiuma užrašų – iš dešimtos ir vienuoliktos klasių, kai ėjo septynioliktieji.“¹

1957 m. vasario 1 d. Su pirma aštuonioliktųjų metų diena nepasisiekimas. Tuo iš ryto padaviau kupletus Lastauskiui, tas parodė mokytojams. Atnešęs liepė skaityti. Daviau kitiems. Įspūdis nemažas, mergiotėms mokytoja davė ir davė pas-tabas. Bet kai daviau Rimui ir Reginai, tie supyko. Regina sako: „Negalvojau, kad tu toks“, o Rimas tiesiog: „Juk tai išdavimas.“ Stiopka irgi nenori. Sako, tavo valia, bet man pašoko pyktis, atėjau į klasę ir sudraskiau. <...> Po pamokų repeticija. Griežėm, mergiotės nemalonėjo ateiti, paskui Urbelis išėjo. Jis sako, kad jo vaikai jau mokysis apie mane. Malonus šposas. Repetuojam ilgai, bet be ūpo. Pikti. Namie visai vakare perrašau eilėraščių į sąsiuvinį ir tada imu matematiką. <...> Duodu perskaityti kupletus visiems. Sako, jeigu neskaitysiu, būsiu durnas. <...> Neskaitysiu. Išdavikas išdaviku manęs nevadins.

1957 m. vasario 2 d. Pamokose nebuvom. <...> Piešėm dekoracijas, kalėm, lipdėm sceną. <...> Susirinko studentai, gan nemažai jų. <...> Programa nelabai vyko, bet visi sužavėti, sako, taip nėra buvę. <...>

1957 m. vasario 3 d. Miegojau iki 11 valandos. Po to norėjau mokytis, bet tik truputį pažiūrėjau ir po pietų išėjau. Susitikau sėbrus prie Deglės. Nuėjė tvarkėmės. Rūko papirosus, saldinius valgo, smagūs visi. Žmonės nesirinko ilgai, bet paskui priėjo daug. Janė irgi buvo. Pašokau daugiau. Stovėjau ir prie durų. Programa pavyko geriau. Po to atėjau, žiūriu – geria. Ir Lastauskis kartu. Dambrauskis visai šlecht, dainuoja. Pasigėrusių ir salėjų pilna, saugomės mokytojų. Jau po stikliuko šokiai buvo geresni, bet Janė išėjo su Irena, supyko kažko. <...>

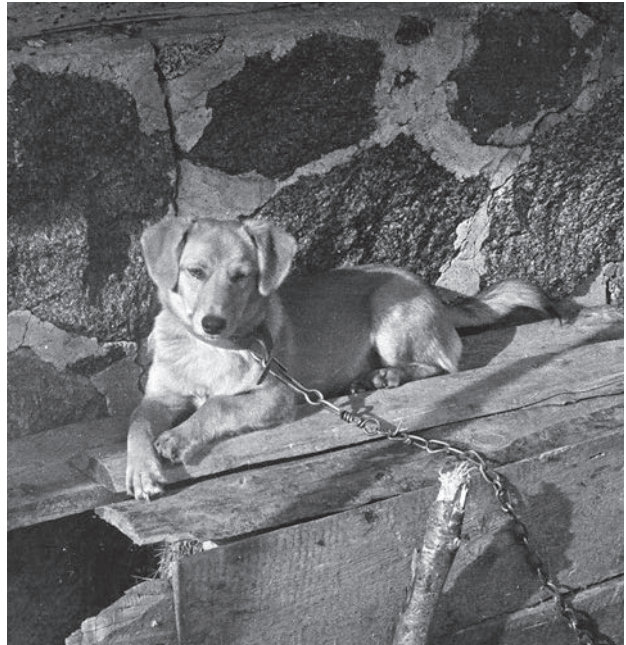
1957 m. vasario 4 d. <...> Visi išslabę, per pamokas tik nemiega. Pasakojam Preidžiui, kad Zigmui pakvietime nebuvo logikos, nepatiko vakaras. Per rusų skaito „Senė Izergilė“, visi miega, o per dvi algebros pamokas Ažubalis parašo Pruncei ir Urbeliui po 2 ir labai patenkintas, šaiposi. Kiaulė, o gal keršija, kad sužinojo, jog mes jo nekenčiam. <...> Po pamokų patvarkėm sceną ir aš išėjau vienas Padegliais. <...>

¹ Ozolas R., Ištakos. 1955–1957 metų dienoraštis, *Padubysio kronikos*, 2014, Nr. 2 (3), p. 93. Tęsiame „Padubysio kroniką“ 2014 m. 2 (3) numeryje pradėtą gerb. Romualdo Ozolo mokyklinių metų dienoraščio publikavimą.

1957 m. vasario 5 d. <...> Rašiau eilėraščių apie įkvėpimą, todėl pamokos nelabai.

1957 m. vasario 6 d. O šiandien lyg tyčia paklausė iš rusų. Gavau 4. Taip man, šunsnukiui, ir reikia. Živilė jau išvažiavo, atsisveikinom iš ryto. Išsivežė kupletus. Pas ją vis vilkosi Vaičiulis, tai koks kitas bernas. Oi, sunkus bus jos vyrui gyvenimas. Tik šokiuose ji nieko, bet natūra... brrr... Gal dėl jos pliotkę ir Ažubalis paliko toks keistas, priklus. Su rusiste kalbėjau. Kai ji paklausė, ar aišku dėl Danko, aš sumurmėjau. Ji klausia: „Neaišku?“ Aš nieko. „Tyli? Sakai, geriau nekalbėti, nes tu tą patį išmoktą kali“, – nusijuokė ji. Per karinį tarėmės dėl važiavimo į Pakražantę. Neišeina, nes vasario 16, paskui rinkimai ir t. t. Gėda kalbėti apie pinigus, kuriuos pragėrėm. Po pamokų atidaviau Preidžiui objektyvus – nervacijos objektą. <...> Bazilioniuose – purvas iki kelių. Oras – migla, visai nebebuvo sniego. Tiesiog kartais pavasario dvelktelejimas. Buvo gražus saulėlydis pro debesis. Vakare tuoj baigiau rašyti eilėraščių ir tik tada sėdau prie trigės. Neišeina. Blogai. Nieko iš manęs nebeliko. Nebemoku prisiversti mokytis. O nieko nemoku, absoliučiai. Gal kada nors gailėsiuos, bet dabar...

1957 m. vasario 7 d. Skubu, vienas. Matau beveik kasrūt Elvyrą. Ji pastebimai susijaudina. <...> Santykiai su Ažubaliu nepakitę. Taip pat vaiposi, šaiposi, patraukia per dantį, kai nemoku. Iš ryto buvo marmaliacija. Nieko gero. Pakalbėjom apie sesiją, stiliagas. Per istoriją Urbelis krunkia, „išranda“ jam Mičiurinas augalus. Visi šaipomės, bet ta senmergė tik ant manęs šaukia: „Kai būsi mokytojas, galėsi taisyti.“ Ką ji pataisys, pati tik slebizdavoja. <...> Sako, kad įstojant tiki, kad aš parašysiu penkiem. Pertraukia ją, klausiu „Veronikos“ turinio, nepyksta, papasakoja. <...> Kalbu su Olga dėl poezijos, jai Baironas prieš Širvį niekis! <...> Kinas gana įdomus: „Pavasaris Užupio gatvėje“. <...> O pareinant kyla pasiutiškas noras rašyti, ypač baigti apsakymą „Tiesai“. Bet tvarkom kiaulę, nes pabėgus vėl buvo, mama lakstė kaimynų kviesti. Vakare tetis pasakoja apie Radviliškio stiklo fabriko milijonines machinacijas, penkių vedėjų areštą, daugelio kitų suėmimą. Paskui apie vargonininko ir apylinkės sekretorės incidentus. Žodžiu – moralė! <...>

Sodybos sargybinis

1957 m. vasario 8 d. Mokykloje „gaudau“ uždavinius, todėl kai ateina Ažubalis, viskas tvarkoj. Dambrauskis, kaip ir kiti, nebuvo vieno padirbės, todėl aš jam daviau, o jis sakė prieš tai, kad padirbo. O kiek jis man kartų jau yra pakišęs koją! Išsprendžiau namie vieną taip, jog Ažubalis iš karto nesusigaudė, nuraudo. <...> Nuotaika ir oras lyg pavasarį. Saulė. Namie mama viską plauna. <...> Išeinu pasivaikioti po laukus. Galvoju imti rašyti kokią poemėlę iš kolūkio gyvenimo. Tiesiog šlykštu, kaip stalinuoja Valsiūnienė „Veronikoje“. Kaip kugelio gabalas – prarijai ir nežinai, valgei ar ne. Viskas taip vėdnei numuilinta. Nesąmonė. Na, geriau jau nebūti poetu, negu rašyti tokias nesąmones.

1957 m. vasario 9 d. <...> O meškuitiečiai tokie kilkibizdos, bet žaidžia gerai. Kai išeinam mes, visi ima staugti, gruzdiškiai keikiasi, Mickevičiūtė vieną nori pašalinti iš aikštės. Teisėjai kelis kartus prašo tvarkos. Tai dėl to, kad mes nežemi. Apglumom, o kol susigraibėm, prakišom, bet nedaug, trim metimais. Prieš Meškuičius irgi. Bet žaidėm nepalyginti geriau. Antrą kėlinį net laimėjom, o likus trim minutėm trūko 3 metimų. Net gruzdietės plojo. Vis tiek prakišom. Mickė stebisi, kad dar gerai, žada treniruoti. O mergiotės laimėjo prieš gruzdietes, pralaimėjo prieš meškuitietes, o pastarosios pra-

Vaizdas į Kalino sodybą

kišo gruzdietėms. Tinklą mes tik pramazijom. Vis į lubas ir į lubas. <...>

1957 m. vasario 10 d. <...> Vaidinimas pavyko blogiau. Girdėjau Bukauskienės kalbą. Stengsis „pakelti“ kolūkiečių darbadienį, išleisti mus visus iš mokyklos, Sturys apie darbininkų užmokesčio kėlimą kalbėjo, Novickis triukšmavo, todėl jį Nesovas gerokai prirėmė. Demokratija! <...>

1957 m. vasario 11 d. <...> Iškabino skelbimų lentos [kam sumažino elgesį], tai visi grūdasi, skaito. Sturys girdi, o aš sakau: „Tegul iškabina prie krautuvės.“ Po pamokų sutvarkom dar sceną, grįžtu vėlokai, mokausi, o vakare su Paulium einu į mišką. Reikėtų parašyti ciklą eilėraščių apie vaikystę. Paulius turi daugiau pergyvenimų negu aš. Gal jis ir kurs geriau. O man sunku. Sunku surasti išraišką, nors, palyginus su pirmaisiais, daug lengviau. <...>

1957 m. vasario 12 d. <...> O per literatūrą klausė, kas tai per romantizmas, aiškinau, bet nelabai vykusiai. Bet kadangi aš vienas tesu skaitęs dar šiek tiek Gorkio kūrinį, tai ji su manim ir tekalba. O jei ko naujo klausia, visada mane. <...> Skaitau Puodžiūnkiemį. Nutariau neberašinėti. Reikia atsigriebti su knygom, temom, mokyti, nes velniai žino kas bus. Jau 12 valanda.

1957 m. vasario 13 d. Pakalbėjom su Kaziu. 16 neleidžia, atvažiuoti kviečia sekmadienį. Ten, sako, labai prasta. Bet jie dar laisvi su mokytojais. Porai elgesį mažina už štukas. Pasijuokė iš mūsų. Rusų rašomasis buvo sunkus. Rimas paprašė lauk. Ta klausia: „Tai tau pūslė nesveika?“ „Ne, viduriai liuosi“, – atsakė Rimas. <...> Šiaip Rimas moka padaryti tokį balselį, kad net šlykštu. <...> Po pamokų rinkom sanpostą. Dėl „aukso“ buvo juokų. <...>

1957 m. vasario 14 d. Rašėm rašomuosius, abu nekaip. <...> Sergu. Miegojau pavakare, tai geometrija užtruko. Nieko įdomaus niekur.

1957 m. kovo 10 d. Jau ilgai nerašiau² – žadėjau iš viso neberašyti, bet negaliu. Tokia puiki ši diena! Tikras pavasaris. Atsikėliau ankstokai, gėriuosi saule, rūkais, vieversiais. Kimbu į pamokas, bet neilgam: išeinu į mišką. <...> Vakare rašau eilėraščius. Žodžiu, šiandien jų parašiau penkis. Iš jų tik vieną su įkvėpimu. Beskaitant Nėrį kilo mintis apie saulę – brūkštelėjau „Saulė“. Išėjęs į mišką norėjau parašyti ką apie grožį, išėjo „Ką dainuoti turiu“. Ėjau per alksnyną, nulaužiau apipjautą aplink diržu alksniuką, dar žalią, pasmerktą mirti. Nejučiom sugretinau save ir gavosi „Uosis ir aš“. Bet jį rašau

² Neaprašytas tardymas dėl pistoleto.

ilgai, su patraukimu. Vakare vėl valkiojau ir iš to sugalvojau „Katinukus“, bet jau be didelio jausmo. O paskutinis – „Vėjas“ – tai tik savęs prievartavimas, jokio estetinio pasitenkinimo nebeturėjau, rašiau tik kad būtų rašyta. Ši diena, nors nieko mokslo klausimu nenuveikiau, pasiliks ilgam atmintyje. To saulėto vaizdo pušynėlio atšlaitėje niekada nepamiršiu.

1957 m. kovo 11 d. Algebrą nusidedu. Gėda, bet vis dėlto... Eilėraščius pamato Dambrauskis, pačiumpa, priverstas parodyti. Jis sako, kad geriau patikę, negu skaitomi per radiją „Literatūriniame žurnale“. Už nuotrauką po ilgų pykimųsi daviau Onai ir Olgai. Tos net nusirašė. Smagu vis dėlto. Ona sako: „Aš tau pavydžiu.“ <...> O mes ją erzinau, kad iš akies lenda „arkusai“. Preidis po Pakražantės užkimęs, su rusiste kalbu drąsiai, už sufleravimą man nori nusukti ausį. „Gera pradžia – pusė darbo“, – sakau į jos dejavimą, kad mes tik pradžią išmokstam. <...> Grįžęs padirbu pamokas, o vakare sėdu rašyti ir penkias valandas prasadžiu, prirašau 2 lapus, kol atrenku 4 stulpelius ir tai dar nepasakau, ko noriu. ApmAUDU – vietoje to galėjau mokytis fiziką, algebrą, o dabar teplojuosi. Ir, be to, nejaučiu jokio malonumo, kaip buvo pirma.

1957 m. kovo 12 d. Šerys aiškino visą pamoką, neklausinėjo. Vis tiek keista, kai pagalvoji apie visatą. Mes apie tai ir kalbėjom. <...> O per rusų tai tik apie Pakražantę. <...> Ji pasakoja, kaip gerdavę, kalbam apie išleistuves. Ji vis išsireiškia norinti išvažiuoti. <...> Buvo atvažiavusi Kazė lyg tai manęs pažiūrėti. Kalbėjom apie suėmimus, sakė, gerai, kad greitai išsiaiškinom, nes ir man galėjo būti nekas. <...>

1957 m. kovo 13 d. Per rusų rašomąjį teko pasireikšti žiniomis iš zoologijos. Rašėm atpasakojimą, tai ji sužinojo, ar tas pats garnys ir gandrai. Paaiškinau. <...> Iš istorijos netikėtai paklausė. Pirmas atsakinėjau Lietuvos istoriją. <...> Sprendžiu trigę. Kelis kartus, bet perdirbu. Gerai. Ir fiziką išmokstu. Tada tai smagu. Ir keltis neberūpi. Mamos nėra. O keliuosi aš anksčiausiai, kai nusiprausiu, tik tada keliiasi mama, kiti. Gulu visada paskutinis. Miegu apie 7 valandas. Užtenka pilnai. Beveik pavasaris. Per naktį nebepašalę. Sniego nebėra. Džiūsta.

Tėvai obuoliauja

1957 m. kovo 14 d. <...> O namo parsinešu senovišką „Lietuvos istoriją“, mama parveža J. Janonio raštus, tai aš skaitau. Pakilo ūpas – užsirašinėju tautosakines smulkmenas. O algebros rašomajam darbui taip ir nesiruošiu. Nežinau – man gauti knygą – pražūtis. Seniau dar nieko, bet dabar nė atsitraukti nesinori, velniškai sunku. O tai negerai...

1957 m. kovo 15 d. <...> Vietoj istorijos buvo fizinis. Žaidėm su mergiotėm. Rimas arba Mickė visada dengia vienas kitą, o jau bedengiant... Po to buvo istorija. Rašėmės. Kiek pakalbėjom. Ji vėl pasakoja savo nusirašymo būdus, apie chemiką, apie „mano batai o, o, o, jie praleidžia H_2O “. <...> Kinas neblogas. Žurnalas apie Kreiserio vizitą į Jugoslaviją ir Albaniją. <...> Tėtis parvažiavo įgėręs, kelia triukšmą su Paulium dėl arbatos, pradeda šaukt ir keiktis, kad mes prieš jį nusistatę ir aprimę nueina gult. Kodėl gi geri visi, kai negirtas. O dabar visi blogi. Juk sau sveikatą gadina, mus smukdo. Viršininką girdė. Prakeikta padėtis.

1957 m. kovo 16 d. Važiuoja kiti į Meškuičius. <...> Vakare skaitau Janonį, baigiu. Mūsiškiai prakišo. <...>

1957 m. kovo 17 d. Atsikeliu pusę devynių ir tuoj sėdu prie trigės. Dirbu iki 1 valandos. Nuo pirmos

Tėvai rugiuose

iki 1 nakties dirbu fiziką – kartoju bilietus. Niekur nebuvau nei išėjęs, nei dirbęs. Trigė iš karto neišėjo, o vakare išėjo. Smagu. Fizikos irgi pakartoti visi 20 bilietų, nors silpnai.

1957 m. kovo 18 d. Šalta, vėjas, sniegas. Mokykloje mes keli. Mergaičių visai nėra. <...> Per rusų buvo lietuvių. Svarstėm ketvirtį. Man norėjo dar duoti rašyti, bet pasakiau, kad neberašysiu, kiek išeina, tiek gerai. Išvedė 5, anot jos, pirmą penketą mokykloj. <...> Namie imu Maironį. Skaitau iki vakaro, paskui vakare visą I tomą. Mėginu pats rašyti – mintis nepribrendusi, negaunu vaizdo, metu. Šiek tiek paskaitau pamokas. Einu guliop. O šalta. <...>

1957 m. kovo 19 d. Mokykloj nieko įdomaus, bet vakare visai netikėtai su mama atėjo Ažubalis. Girtas visiškai. Mugulinėja, daužo stikliukus, keikias, žodžiu, nemokytogiškas. Lenda prie Laimos, nusnūsta. Mama paskui su tėčiu jį lydėjo, nes jis visiškai nebepaėjo. Pasigėrė po algos ir pas Margenį. Aš gulėjau, nesirodžiau.

1957 m. kovo 20 d. Pamokose subruzdimas. Klausė iš rusų. Žinau, nevertėjo rašyti 5, bet parašė, „kad neminėčiau blogu žodžiu“. Karinį išvedė irgi. Ažubalis klausė Laimos, ar nepridirbo kokių velnių. Tėtės irgi atsiprašė.

1957 m. kovo 21 d. Buvo politkė. Pasakoju iš vieno fakto plačiai. O Regina – tik įvyko tas, tas ir išsisemia. O man gerai išeina, kad malū. <...> Įėjau į kambariuką kėdės, tai Ažubalis man linktelėjo. O kiti rašė trigės rašomąjį. Man reikėjo atsakinėti, bet aš paprasčiau rašyti pasirinktinai. Buvau sprendęs, tai padariau. <...> Su Regina kalbėjau apie rašymą. Keista, bet daugelis lyg su pasityčiojimu sako: „Poetai!“, „Taip daro poetai.“ Tariamės dėl Mažeikių. Nenorim Rimo, nors jis ir siūlėsi, bet kalbinam Urbelį. Kaip atitrūko jis nuo mūsų! Per kiną sėdi vienas. O iš rusų jam ir Stiopkai grėsė du. Mes pradėjom zauntyti rusistės. O ji sako, kad mes tik ir pratę ne mokytis, o kaulyti. O mes dar labiau. „Na, eikit sau, išvesiu tris“, o mes kad sušukom, griebėm Stiopką ir šaukdami išmovėm. Ji juokiasi, o Parakinis paliko. Jis labai laužosi, atrodo, kad tai padeda. <...>

1957 m. balandžio 1 d. <...>

Penktadienį, tik parlėkęs namo, paskubom, paskubom susiruošiau ir išmoviau į Šiaulius. Pernakvojau pas Kazę, jie jau naujajame name, žinia, džiaugiasi. Tikrai smagu. Kalbėjomės, skaičiau, su Nilka buvom išėję į miestą. O rytą anksti nuėjau į rajkomą. <...> Atvažiavo Meškuičiai. Jų mokytojas neblogas. Skaitėm bibliotekoj laikraščius. Pagaliau išvažiavom. Iki Kuršėnų nieko, bet toliau vieškelis, tai mala užpakalį, šalta, mašina dengta brezentu.

Sustirom gerokai, bet mudu su mokytoju nubėgom kokį kilometrą, tai sušilom truputį. Atvažiavom į Mažeikius apie 2 valandą. Nuvedė į mokyklą, mergaites – į internatą. Ten rado gyvio, bet pas mus nebuvo. Truputį apšilę, pavalgę, išėjom į mokyklą. Ji puiki, penkiaaukštė. <...> Prasidėjo susirinkimas. Pasisakymai. Visi zirzė apie kolūkį, ypač po kažkieno iš vyresniųjų pastabos, kad apie kolūkį mažai kalbama. Išstojo kiti ir gerai, nieko sau pakalbėjo apie specialybę, mokslą. Tą reiks aprašyti straipsnyje. Pasibaigus įvyko vakaras. Pasirodė puikiai, nieko nepasakysi. Apie 1,5 valandos. Dalykėliai jų smulkūs. Geros buvo Girdenio intermedijos, neblogo ir eilėraščiai. Jis geriausias Žemaitijos literatas. Patiko man jų programa. Po to buvo šokiai. <...> Išvaikščiojau visus Mažeikius, apžiūrėjau istorines vietas. Grįžus į mokyklą, žiūrėjom šachmatininkų, tenisininkų susitikimus. Po to buvo kinas „Tiltas“. Nieko filmas, nieko, palyginus su kalviu Ignotu. Po to ėmėm ruoštis į namus. <...> Dainuodami išvažiavom. Šalta nebuvo, tik labai trankė, o ant plento paliko ir šalta. Apie 11 valandą buvom Šiauliuose. Pas Kazę jau miegojo, Augustas įleido. <...> Namie buvau apie 1 valandą. <...>

Rytojaus dieną parašiau į „Leniniečio kelią“ apie tą suvažiavimą. Radau „Tiesoje“ išspausdintą savo straipsnelį apie reikalingumą išleisti Lietuvos gamtovaizdžių albumą. <...> Buvau pas Bendžių, davė smuiką, liepė mokytis, bet aš nelabai limpu. Kiauras dienas prabūnu prie eilėraščių. Mane suėdė Majakovskis. Jo niekšiška forma, o man tokios ir reikia kalbai su niekšais. Išeinu ar į mišką, ar į lauką, vaikštau, galvoju. Nebloga taip. Parašiau keletą eilėraščių, bet kalasi sunkiai. Vieną dieną užėmė schemos braižymas, vakar ir šiandien rytą rašiau temą apie Vienuolį literatų būrelį susirinkimui.

1957 m. balandžio 2 d. Iš ryto rašiau straipsnelį apie V. Grybo kūrybą. Taip niekšiški tie jo eilėraščiai, kad koktu. Kad nematytum gyvenimo, o dabar...

Apie 1 valandą išėjau pas Bendžių. Jis man buvo davęs etiudų mokytis, bet negi apspėsi viską. O ten tai nesimokai, bet klausais. <...> Namie ima bulves, gerai, kad ant manęs labai nešaukė, tik erzinosi: poetas, smuikininkas, Filipas, gal išmokai jau groti dviem stygom. Dirbdamas skaičiau Donelaitį. Vakar irgi Pošką, Strazdą. Bet miego, miego!

1957 m. balandžio 3 d. <...> Važiuoju į Šiaulius, bet pikta. Laukė daug žmonių, atėjo ir Bukauskienė. Pakalbėjom dar apie Mažeikius. Užleidau vietą tokiam vyrui, įkėliau krepšius senikei, žodžiu, pasirodžiau. O prie Bubių kad privirto! <...> Atvažiavo mašina, o žmonių daugybė. Stojau į eilę, bet taip ir nebeįlindau. Daug dar paliko. Stoviniuoju. Atidaro duris, pakviečia. Nieko ta konduktorė. Paskui įsileido dar kelis žmones. Bilieto neėmiau. Nieko ji ir išvaizdos. Simpatiška, taip sakant. <...>

1957 m. balandžio 4 d. Į mokyklą! <...> Mendelytė man užmena apie konduktorę. Jau pripliotkijo ta jos motina. <...> Daviau eilėraščius Dambraskiui, Stiopkai. Dambraskis nusirašė „Uosis ir aš“. Tai jau trečias mano nurašytas eilėraštis. Nežinau, kiek nusirašė Olga ir Ona. Olgai daviau įvertinti „pasikalbėjimą“. Ona ir Regina supyko. <...>

1957 m. balandžio 8 d. Štai ir vėl pertrauka. Vis to laiko trūkumas. Reikėjo parašyti lietuvių temą, šeštadienį ir sekmadienį rašiau tokius dalykėlius, tai laikas taip susitraukė, kad tik tik.

Sekmadienį pamokas pradėjau iš pat ryto ir tai visa laimė, nes nuo 2 valandos išėjau pas Pruncę eiti į kolūkio susirinkimą, nes žadėjo atvažiuoti institutas. <...> Kinas „Dingęs be žinos“ neblogas. Ypač susisprogdinimas. Rodė antrą, bet nepasilikau. Namie dar paskaičiau Puškiną, pažiūrėjau algebrą, nors buvo ant antros.

<...> Mokykloje beveik niekas nenusirašinėja, bet dirba. Tik Urbelis dar neatpranta. <...> Pruncei – 20 klaidų, Urbeliui – 5, Dambraskiui – irgi apie 5. Per rusų paklausė. Maustausi, kaip paprastai, galūnėse. Bet kaip ten bebūtų, net nesimokęs aš galėčiau atsakyti ketvertui, kažkaip jauti, kad knygos baisiai daug padeda. Rusistė dabar jau nieko, nebepyksta, galiu klausinėti. Pasakiau, kad Majakovskį vertinu geriausiai, tai ji klausė, kas patiko. Pasakiau, kokie eilėraščiai, o ypač, sakau, palyginimai. Ji juokiasi. Na, bet per algebrą man sunku. Nors nesi visiškas profanas, bet mano galva ne matematikai. Dambraskis gali daugiau galvoti. Todėl Ažubalis beveik vien jam ir aiškina. Tikrai, koks tikslas aiškinti tiems, kur neįdomu, kai tuo tarpu iš Dambraskio gali padaryti matematiką. <...> Per vokiečių plepėjom apie studijas. Sakė, kad Maskvoj kai kurie indai studijuoja lietuvių. <...>

Bulviasodis

1957 m. balandžio 9 d. Šalta baisiai, vėjas, sniegas, klasė šalta. Duodamės su mergaitėmis, net baisu. <...> Namie apibarė, kad lakstau „plikas“. Barasi su mergiotėmis dėl indų, Paulius žviegia, Vyda nenusileidžia. Rašiau siužeto apmatų pasakai. Bet vis labiau noriu išvystyti poemą. O kad būtų laiko! Pjaunam malkas ir kalbamės apie įstojimą. Liepia neužsiiminėti niekuo, bet dirbti. Pareinu, o bilietų nėra. Štai ir dirbk!

1957 m. balandžio 10 d. Prisnigo sniego. O agras-tai su lapeliais. Kas ir bus – tikra žiema. Gera, kad vėjo nėra, tai klasė nešalta. O tai būtų reikėję sustirti, nes išmušė dar vieną langą. Per rusų rašomąjį davė kažkokią temą apie Maskvos abiturientus. Koktu tokią rašyti. Klausiau, kodėl ji skaito „Kaip grūdinosi plienas“. Sako: „Ar tu, dirbdamas fabrike, neskaitytum fizikos?“ Paskui sako: „Kad galėčiau įvertinti Pavlą Korčaginą.“ Klausė, kaip man kiti pažymiai, išeina penketai? Sakau: „Taip.“ Klausiau, kaip išmokti. „Per vėlu“, – sako. O vietoj karinio šaudėm. Sniegas, vėjas, styram lauke. Sušoviau 38 ir 50. Ir tai geriausiai. Dambrauskis 12. Parakinis nupirko man šovinį ir davė 0,5 rub. Sako: „Dabar mes su tavim atsiskaitė.“ Norėjau sakyti: „Palauk, kol mes atsiskaitysim.“ O taip spaudžia ranką su pergale, juokauja, pasakoja apie lydekų medžioklę. Urbelis liko, norėjo sušauti geriau. Nepavyko.

<...>

Skaičiau apie Balzaką. Stebuklai. Štai kur titano darbas. Juokas iš mūsų rašytojų. Kad ir aš niekšelis. Mėginau vakar kurti, tik puslapį teišgalvojau. Sunku, daug laiko užima, apie 1 valandą. Atsigulęs dar perskaičiau Puškino „Čigonus“.

1957 m. balandžio 11 d. Balzakas įkvepia dirbti. Dar visi miega, aš jau keliuos. Miegu vidutiniškai 6 valandas. Užtenka, nors akys ir silpnėja. <...> Per vokiečių dariau Heinės vertimus. Sunku, niekas neišeina. Klausiau Stumbrytės žodžių, bet ir ta nežino gerai. <...>

Namoėjom kartu keturiose: Jonis, Pruncė, Kazys ir aš. Taip ir šurliavojom per miestelį. Pašte tai visi žino, kad mes ateinam: kyla triukšmas. Krautuvėj tas pats. Namie – laikraščiai, laiškai, iš dalies pamokos. Paskui skaitau „Poltavą“, „Varinį raitelį“, „Grafą Nuliną“. <...> Ką darysi – neturiu matematinės galvosenos, o tuo labiau kai rūpi rašymas. Oi, kyla noras smulkiai išnagrinėti, komentuoti ir paruošti pilną lietuvių XVIII a. pab. – XIX a. rašytojų kūrinių leidimą kokį. Svajonė. Pavyzdžiui, Donelaitį, Pošką, Strazdą, Stanevičių, Ivinskį, Valančių, Baranauską. Gretimai jų kūrybą, bet visą visą, ir gretimai kritiką, įvertinimą. Studių metu būtų puikus dalykas tai paruošti per kokius 2 metus. Bet kas gi išspausdins? Nereali svajonė!

Tėvas varto šieną

1957 m. balandžio 12 d. Daug nerašysiu – neturiu laiko. <...> Nuėjau pas dantistę. Teko dar laukti. Pradėjom kalbėti apie valgi. Pasakiau, kad išbuva tris dienas, tai ji stebisi, patenkinta. Sako: „Tvirta valia.“ Sakau: „Ne.“ O ji: „Nekalbėkit, girdisi jau. Mažai tokios jaunuomenės yra. Daug laukiam.“ Kodėl ji taip kalba? Namie vėl skaitau Puškiną, o pamokos – nauha. Algebra nepadirbta.

1957 m. balandžio 13 d. Ažubalis apšaukė, kad aš daviau nusirašyti geometriją, patarė aiškinti. <...> Per rusų mes su rusiste kalbėjom apie naują religiją, dėdė N., aš neigiau asmenybės laisvę. Ji su manim kalba rimtai ir laisvai, su šokia tokia pagarba, nes aš, kad ir ko nežinau, tvirtai kalbu. Po pamokų truputį pačirpinau. Paleido greit. Tuoj atėjo ir Bendžius, grojom, o paskui su Regina, Tese, Ona, Kaziu kalbėjom apie ateitį, miegą, mokslą, charakterį. Regina sako, kad aš tik vaizduoju rūstų, o taip tai silpnas. Mano būdas nepastovus. Sako, frazių prisirinkęs. <...> O, tiesa, dar prieš tai buvo oficiali dalis ir aš skaičiau pranešimą apie Vienuolio kūrybą, Songailaitė – apie gyvenimą. <...>

1957 m. balandžio 14 d. <...> Buvom su tėvu krautuvėj, iškaulijau knygą „Įvadą literatūros mokslo“. Po pietų, kai buvau baigęs beveik visas pamokas, atėjo Pruncė ir bachuras iš Pakražantės.

Kalbam, bet koktu. Apie rūkymą, gėrimą. Nuėjom iki bibliotekos. Grįžtant aš nėjau pas Pruncę, jis jį lydėjo. <...> O skaitykloj, viešpatie! Mušasi, keikiasi. Nuėjau į bažnyčią. Daugelis keikūnų irgi. Bet komedija tai. Po to – į šokius. <...> Sturys žvairavo, mergiščių puikių buvo. Nėjau – iš principo.

1957 m. balandžio 15 d. Jau naktį pajutau, kad sergu. Iš tikro blogai buvo. Bet davė vaistų, pavalgiau ir išėjau. <...>

<...> Naujokai jau bėgo. Viešpatie, kokių lumšių pilna. O mūsų sukčiavojo su mašina, užtai pirmi atbėgo. Visi diplomai mūsųškiams teko. Kažkoks snukis liepė per patikrinimą sakyti „ja“, o ne „aš“. Toks žydas vėl kad šaukė ant tų, kurie nebegalėjo bėgti, o žmonės juokiasi. Niekšai! Po visko buvo kinas. <...> „Artiomkos nuotyčiai“ gan nesubrendę. Vakare skaičiau Šekspyra. Laima plepėjo su Boliuku Pobiedoj. Gavו patroniukų. Jeigu kas, gi gali prisiknist – sakys: „Ot, iš kur gavai?“

1957 m. balandžio 16 d. Visą dieną sirgau. Be to, dar leido vaistus, tai buvo visai blogai. Juokiamės, kad paleis vidurius. Bet iš tikro sergu. Pas dantistę tik nemiegu. Kalbu apie tyrinėjimus, sakau, kad ilgai gyventi negerai. „Ką jūs kalbat! Jūs turit gyventi. Jūs būsit reikalingas tėvynei... Lietuvai... Taip.“ Kodėl ji taip kalba, nežinau. Valgyti baisiai

norisi. Silpna. Pamokų nesimokau, rašau laiškus. Parašiau 5. Guliu sirgdamas.

1957 m. balandžio 17 d. <...> O Mickė tiesiog nemandagiai koneveikia Pruncę, kad tas paklausė, ar planai bus duodami per egzaminus. Rusistė pasakojo, kodėl ji neįstojo į komjaunimą. <...>

1957 m. balandžio 18 d. <...> Einu mokyklon jau nebesirgdamas. <...> Nepatiko daug kam, kai aš pasakiau, kad mes dar nedaaugę, reikia mus kietai laikyti. Skaičiau „Pergalę“.

Po pamokų apžiūra. Lakstymas, Bendžiaus skubėjimas, salės tvarkymas. O dainuodami susimovėm, ir groti Bendžius ėmė nebe tą. Preidžiui labai plojo. Šiaip sau. Pykstu už mano dienų monotoniškumą. Viskas tas pats. Tikrai. Bet ar nekils vėl koks nesusipratimas: Nesovo nesveikinu, tegul sukčius žino, kad tokių kaip jis nekenčiu. Gerai žinau, kiek jis turėjo prisisėjęs brigadose, kad pieną ima, tiesiog vagia iš pieninės, kad dabar vėl reikalauja žemės kiek negalima. O karvę užpernai paėmė iš kolūkio dykai. Tegul pamėgina kibti, aš jam, niekšui, irgi parodyčiau. Pečiauskiukas primušė kažkokį vaiką. Na, su juo dar pakalbėsim.

Perskaičiau Vaičaitį.

1957 m. balandžio 19 d. Mirė Lastauskio tėvas. Nebuvo jo pamokose. Kažkaip keista. O per lietuvių skaitau eilėraščius, kalbuosi. Diktavo sakinių apie senelio sudraskytą ožkytę. Aš sakau: „Senelis išdraskė ožkytę.“ Kad ėmė visi juoktis. Mokytoja sako: „Jūs tik pakalbėt gudrūs, o nieko nemokat.“ Iš tikro. Pruncė, net Ona, nežino sujungimo būdų. Su rusiste vėl plepėjom. Viena klausia apie vyrą. „Jis didelis, – sako, – geras.“ „Bet jūs, – pasakoją, – išginėt.“ Kazys sako, kad gaučiau tokią žmoną kaip ji, būtų gerai. Ji juokiasi. Jos prašom pasakyt, kaip gyventi su mergiotėm. Urbelį pjaunam dėl tos Skrodenytės – „Sprogenytės“. Oną – dėl arkusų. „O, kokia didelė“, – sakom. Per lietuvių drąsiai sakau, kad reikia mokytis geometriją, nes ji dar bus, o lietuvių nebešauks. Ji nepyko. Rusistė pasakojo, kad jai špygą atsiuntė, kad ji greitai nurausta. <...> Einant namo visada porą žodžių sumetu su Reniėjum. Paulius per dieną duodasi, bjaurus, sušlapęs. Dėl pasninko ginčijuos ir valgau. Sakau, atpasninkausiu kitą kartą. Mama pyksta, sako, neturiu

nusistatymo. Pavakare pjaunam malkas, tai kalbam apie įstojimą, kombinavimą, laisvą studijavimą, aprangą. <...> Oras puikus: migla, lietus, bet šilta, viskas girdisi, Joniškis akėja pievą. Pamokos irgi išeina gerai ir greit. O, kad taip ryt per rašomąjį.

1957 m. balandžio 20 d. Parašėm algebros rašomąjį. Pavyko, nors, tiesą sakant, bijojau. <...> Per rusų visą pamoką kalbėjom apie vedybas, mergiotes, Skrodenytę, jos vyrą, jos brolių, vis su mumis kalba. Mane pavadino filosofu. Atsimena, ką aš pareiškiu apie tikrą ir netikrą meilę, apie nusivylimą gyvenimu. Pabaigoj padėkojom, sakom, kad geru žodžiu paminėsime. Sako, kažin. Aš atsakau: „Tikrai, jūs nežinot, kas mes.“ Ji pažiūrėjo.

Namie daug darbo, dar visur netvarka. Po vonios išėjau į laukus, prie tvenkinių stebėjau antis. Žavu! Vakare – Šekspyras.

1957 m. balandžio 21 d. Miegojau ilgai ir be reikalo nėjau bažnyčion – ten buvo Janė Zologaitė. Pikta. Išėinu miškan, minties galvoj irgi nėra. Išvažiavo tėvai į Šiaulius, nėjo pas Sirūnus. Tada rašau. Atvažiavo Taučas, Jokubauskis ir su Laima išmovė į Kurtuvėnus. Leidau. Aš išėjau pas Pruncę. Su Šventickiu griežėm. O kompanija! Viešpatie saugok, ir nelinkiu niekam. O gal kitam malonu? Gal tik mano toks būdas. Negaliu žiūrėt į sentimentalius snukius <...>.

Vakare rašau. <...>

1957 m. balandžio 22 d. Nesinori rašyti to dienoraščio, nes viskas sena, įprasta. <...> Stumbrytė rašė aiškinamąjį diktantą, kalbėjom apie Velykas. Sako: „Jūs nesakykit, kad Velykos, sakykit, kad Lenino gimimo diena.“ Visi ėmė bambėti ant jo. Aš nėjau atsakinėti – sakau, reikia išsiugdyti šiokius tokius principus. <...>

1957 m. balandžio 23 d. Visą pirmą pamoką išgainiojo mus Lastauskis. Jis dar gerokai įgėręs. Žmonės žiūri. O jis liepia komanduoti kiekvienam atskirai, skaito moralus dėl mandagumo. Paskui ėmėm kalbėti apie karo mokyklą. Visi susitarėm važiuoti. Nejučiom. Ir noriu, ir nenoriu. Mergiotės erzinas. <...> Kazys vėl vakar gėrė „iki negyvumo“. Visi apie tą tik ir kalba. Na, dar šiek tiek Dambrauskis artimesnis, o kiti... Vienas žiūri kaip psichas,

Klasiokai prie Geluvos ežero

kitas geria, trečias niekšas ir išdavikas. Na, ir aš pats geras durnius, tai labai sunku. Per lietuvių klausė, o aš nebuvo skaitęs. Apie Žemaitę laisvai pakalbėjom. Ji sako, kad klerikalizmo nereikia maišyti su religija, aš patvirtinu ir t. t., ir t. t. ir – 5. <...> Pasirodėm nekaip. O niekšiška keičia eilėraščių, ryšium su Stalinu. Net keista. O namie niūru. Nerandu ramybės. Kamuoja karinė mokykla. Ką daryti? <...>

1957 m. balandžio 24 d. Atsikeliu anksti. Važiuoju. Kažkodėl pikta ir snukis susiraukęs, net žmonės žiūri. Nuteškiu geresnę miną, žiūrėk, ir vėl lyg kempinė. Nuvažiavęs vaikštau be tikslo. Sprendimas kyla gatvėj. Susitikau po geros valandos laukimo Kazį, pasakiau, kad buvęs, susitvarkęs, ten perteklius, Kijeve. Susitinkam Liepą, jis irgi pasakoja apie baisumą prie tankų, bjaurumą, kareivių gyvenimą. Nueinu į knygyną, nusiperku Montvilą, Mozūriūną. <...>

1957 m. balandžio 25 d. Mergaitės įdomaujasi mūsų stojimo rezultatais. Ir mes apie tai ir kalbam. Kazas erzina iš Urbelio, kad jis būsiąs obozninku, tas atsikerta, kad su ricina aerodromus grįsiąs. Lastauskis per politikę kažkodėl manęs tuoj paklausė. Paaiškinau. Numykė. <...> Su Regina kalbėjau apie Mozūriūną. Sakau, uždovanosiu. „Ne, – sako, –

man tavo reikia.“ „Lietuvių poezija be gilaus jausmo“, – sakau. Dėl Lietuvos istorijos kalbu, sakau: „Nacionalizmas iš rusų pusės.“ Taip! <...> Galva skauda, tryniausi, bet pavakare susispaudžiau ir viską padirbau. Gera. Fizika tik ryt, o dabar gulti, nes veršį teko padėti imti naktį. Kažkaip keista...

1957 m. balandžio 26 d. Nesisėkė. Štai ką reiškia mokytis neatidžiai. Iš istorijos gavau 4. Velnias griebtų, labai nemalonu. Ir per geometriją Dambrauskis išsprendė pirmas, gavo 5. Kaip kažin kas, malonu ir man būtų gauti 5, bet, matyt, jau tokia mano makaulė. Betgi namų darbus tądien padirbau vienas aš.

1957 m. balandžio 27 d. <...> Iki 12 valandos perskaičiau Montvilos I tomą. Ir daugiau nieko gero. <...>

1957 m. balandžio 28 d. <...> Buvom su tėvu prie mūsų kūdros, apžiūrėjom tvenkinius, paskui nešiau Stasiukui gumą, kad dviratį baigtų remontuoti. Žiūrėjau į tuos vaikus. Baisu! Siunta, mušasi, keikiasi, maudosi, žodžiu, lyg laukinukai. O Pauliui to ir tereikia. Pavakare užėjo lietūs, tai mokiaus. <...>

1957 m. balandžio 29 d. <...> Rytas puikus. Deglėje radau bombą. Noriu parašyti ką nors gero.

Autoportretas

Klasėj tuoj kalbamės apie tą mergiotę. Urbelis sako susitikęs, perdavęs geras dienas. Nuvažiuojam pažiūrėti, bet aš sugrįžtu, o jie, sako, buvo susitikę. Per rusų nieko, tik aš vis kalbu, kad negerai pas mus rašoma. „Na, – sako ji, – ateis Ozolas genijus ir parašys tada.“ „O, taip, – sakau, – mažiausiai penkias „Žmogiškąsias komedijas“.“ <...> Mano parkeris kiek streikavo, tai Stumbrytė davė savo. <...> Kinas „Didysis koncertas“ tik tiek patiko, kad rodė „Kunigaikštį Igorį“. Žavinga! Tikrai, tik nerėki, gumulėlis gerklėj stovi, ypač ta ginklavimosi scena. Štai ką reiškia kūrėjo vaizduotė! <...>

1957 m. balandžio 30 d. Sužinojau, kad Ona ir Olga dalyvavo kokiose tai orgijose „Baltijoj“, Gubernijos bernų draugijoj. Pasakė Lastauskis kasant aikštę. <...> Per pamoką parašiau dainušką, tos labai supyko, ir su Lastauskiu susikirto. <...> Po pamokų buvom Pašiaušėj. Griuvėsius apžiūrėjom, žvyrdubės, su tokiu bachuru pakalbėjom. Parvažiuojant lietus užklupo, bet buvo smagu, nes ten puikios vietos. Pylė gerokai, bet į vakarą susirinko daug žmonių, Bendžius susimušo su Baranauskiu, o kaltas tai Jokubauskis, kam daužė langą. Paskui Bendžius skaitė moralus, nes jis įgėręs. <...> Grojom su Butviliuku ir Parakiniu. Teko pasikalbėt su tardytoju. Klausinėjo, kaip sekasi. Kazys visai

nusigėręs. E, tikra nesąmonė ir tie šokiai iki 4 valandos, ir visa kita. Velniop! Oras bjaurus, šaltas.

1957 m. gegužės 1 d. Oras bjaurus, tai beveik visą laiką miegojau. Parašiau du eilėraščius ir daugiau nieko.

1957 m. gegužės 2 d. Atsikėliau anksti, oras puikus, darbo nuotaika. Pavaikštinėjau po mišką, kibau į istoriją. Bet čia prisistatė Nojikas. Visą dieną išbuvo. Na ką, pakalbėjom, papasakojo apie įstojimus, apie revoliucines nuotaikas, paklausė dėl to manęs, pasakojo apie „literatus“. <...>

1957 m. gegužės 3 d. <...> Prie pamokų ne-
puoliau, nes gavau laišką iš Martyno ir iš „Len. keliu“. <...> Bet užsispyriau: vakarykštį uždavinį sprendžiau 5 kartus, kol išėjo. Padirbau visus: tris geometrijos ir tris algebros. Ugdymasis. Nebloga. Į lauką netenka išeiti, miegu nedaug, žodžiu, sunkoka, bet kai įsitrauki, nebepastebi. Dirba viską mama ir tetis. Nežinau, kaip aš jiems galiu būti dėkingas, o dabar... Gal kada nors tikrai pajusiu, koks tai buvo puikus laikas. Nors dabar iš tiesų mes sugyvenam neblogai. Tik kiek nesutariam dėl dievo. Sakau, kad nenuklysciau į kraštutinumus garbinant arba Dievą, arba Staliną, aš geriau tikėsiu savimi ir niekuo kitu, nes pats sau esi geriausias dievas.

1957 m. gegužės 4 d. Gavau iš rusų keturis. Tai jau rodo kai ką. Po pamokų buvo susirinkimas su mokytojais. Reikėjo viską pasisakyti, kaip kas mokosi. Man irgi reikėjo. Kalbėjau gerai, nesusimoviau. O ką ten aiškinsis, kodėl nesimoko. Faktas lieka faktas. Rusistė tik nerėkia, kad Kazys ramiai jautėsi, Zėringytė verkia, Sturys nervuojasi, Lastauskis šaukia. E, dabar tik tesugalvojo.

O po pamokų kinas „Karnavalo naktis“. <...>

1957 m. gegužės 5 d. Visą dieną pamokos, tik pavakare skaičiau Baironą. Atėjo mintis, sėdau rašyti. Išėjo „Mano daina“.

1957 m. gegužės 6 d. <...> O namie tik truputį padirbėjau pamokų ir vėl sėdau rašyti. Pamažu vystosi į poemėlę ir jėgų atsispirti nėra. O mama ir tėvas pyksta. Ir teisingai. O aš nervuojuos.

1957 m. gegužės 7 d. Daug nėra mokykloj: išvažiuo į dviračių rungtynes, į Panevėžį. Todėl per fizinį žiūrėjom, kaip žaidė mergaitės. Be treningų. Iš viso, mes su jom labai pjaunamės, kimbam prie žodžių. <...> Na, bet per rusų gerai. Linksma buvo, tai kritiškai įvertinom savo žinias, sakau, kad man proto nėra. „O, – sako ji, – taip apie save tik nedaugelis pasako.“ Kodėl? Ji papasakojo vėl apie įstojimą, išeina, kad aš galėčiau būti vidutinis, pasakojo, kad ją kviečia į institutą. <...> Per lietuvių buvo ramu, nesikalbėjom, kalbėjom moksliskai, dėl „trejų“ rašybos, Vaižganto, Montvilos poemų. <...> Po pamokų buvo septintokų tėvų susirinkimas. Ar ne per vėlu? <...>

1957 m. gegužės 8 d. Per rusų rašomąjį mokytoja buvo gera: pasakinėjo man ir kitiems. „Man“, – prašė Urbelis. Ji sako: „Tau nepasakysiu“, bet tai juokais. Klausė, ar aš turėjau šiemet penketą iš rusų. Sakau: „Saugok viešpatie!“ <...>

1957 m. gegužės 9 d. <...>

1957 m. gegužės 10 d. <...> Tiesa, Onos nėra, vakar Gubernija ją išsivežė, buvo mokykloj. <...> Mickė buvo smagi, pakalbėjo apie mokslą, su Kaziu pasiginčijo dėl verkimo, dėl geometrijos. Sako, kad nesupras atstovai. Aš dadėjau, kad, gerbdami savo kvailumą, jie tylės. Ji juokiasi. Na, bet kalba, kalbelė! O per fizinį uždavė iškasti stulpus. <...> Lastauskis pyko. O tie krepšinio stulpai su lentom sunkūs, tai mes lyg arkliai traukėm iš kolūkio aikštės. Žiūri visi, šaiposi. <...> Stumbrytė su Valančium vaiką vežioja.

<...> O Ažubalis davė rašomąjį iš neišspręstų uždavinių. Mes ėmėm burnoti. Dreba rankos iš po tampymo, nugara šlapia, koks gi sprendimas, o jis: „Be revoliucijų!“ Gerai dar, kad paaiškino man. Dambrauskis neišsprendė, tai stragiai paklausė, Ažubalis užpyko. Ir mes pykstam, visi sako, kad įsivaizdina. Tas tikrai. <...>

1957 m. gegužės 11 d. <...>

1957 m. gegužės 12 d. <...>

1957 m. gegužės 13 d. Pamokos, pamokos, atsi-bodo apie jas rašyti, kalbėti, o juo labiau galvoti. O turi! Sukuosi kaip išmanydamas, bet nespėju. Fiziką nukreipiau, paklausęs Preidžio apie Huko dėsnį, algebrą pramazijom, nedavė rašomojo. Per chemiją darėm bandymus, bet man nieko neišėjo gaunant silicio rūgštį, nes nebuvo gero smėlio. Vokiečių rašomasis buvo, bet Stumbrytė mus išsodino taip, kad nieko nematytų Pruncė ar silpnėsnieji. Su Prunce vakar rašėm iš Suvorovo, padarė 23 klaidas <...>. Po pamokų įvyko mūsų susirinkimas. Betgi tėvų buvo nedaug, tik trys, tai neįdomu. Viskas tas pats, kaip ir aną sykį, tik Kabaila pareiškė, kad per vėlai. Tada Bukauskienė sako, kad mes bijojom, kad tėvai nesupyktų, o dabar matom jų sąmoningumą. <...>

1957 m. gegužės 14 d. Per fizinį statėm krepšį, per astronomiją rašėm rašomąjį. <...> O per rusų vėl kalbam apie tarybinę santvarką. Rusistė sako: „Ar jūs vėl?“ Bet nepiktai. Matyt, ne iškamša. Žiūrėsime toliau. <...> Šiandien parvažiuo iš Vilniaus Ona su pirma vieta. <...>

1957 m. gegužės 15 d. Dabar keliuosi visada anksti – 6 valandą. Taip ir šiandien. Mokiaus fiziką. Žadėjau ir mokykloj, bet ne. Žaidėm tinklą – mokiaus servuoti.

Per rusų pamokas pavėluoju, bet gerai išeina – prasikalbam. Ji sako gavusi poemą, kai aš vėl ėmiau kibti, kodėl dabar nebeparašoma gerų knygų. Žiūriu jai į akis ir ji žiūri, paskui šypsosi, graso. Sakau anekdotą apie Staliną. Per fiziką užsi-rašom ir daugiau klausinėjam apie atominę bombą, o jam patinka, pasakoja visą pamoką. Sekančias dvi pamokas – istoriją ir fizinį – dirbom, krovėm į mašiną šieną. Sunku velniškai. Sušilęs atsėdau po eglaitėm. Bukė sako, kad negerai. „Nieko, – sakau, – egzaminų nereikės laikyti.“ Juokiasi. <...> Mama vis dejuoja, kad aš turiu cukraus ligą, mirsiu. Puiku būtų. Tada – visų jėgų nebetausočiau. Sako: „Reikia tau bėgti iš Lietuvos.“ Anaipol. Tik čia, čia, čia, niekur kitur, net ir į dangų. Čia, kiek aš galėsiu nuveikti, veiksiu čia.

Vidmantas LOPETA

Vilkai mūsų miškuose

Už suteiktą informaciją ir nuotraukas straipsnio autorius dėkoja gamtininkui, medžiotojui Petrui Adeikiui ir gamtosaugininkui Alvydui Gintarui, už nuotraukas – gamtininkui ir rašytojui, gamtos fotografui Selemonui Paltanavičiui.

Vilkai – tai didžiausi ir rečiausi dabar gyvenantys Lietuvos plėšrūnai. Jie slepiasi miškų gilumoje, vengia žmogaus, todėl retai matomi. Apie šių žvėrių biologijos ypatybes, medžioklę ir apsaugos problemas, paplitimą mūsų miškuose rašoma šiame straipsnyje.

Vaikystės pasakų žvėris

Vilkas yra mūsų vaikystės pasakų herojus. Visi žinome pasakas „Raudonkepuraitė“, „Vilkas ir septyni ožiukai“, „Trys paršiukai“. Pasakose vilkas dažnai būna „blogietis“, tačiau ir jį patį kartais apgauna lapė, prikalbėdama žvejoti įmerkus uodegą į eketę, įviliodama į avidę ar vestuves. Apie vilką išlikę daug pasakojimų, posakių, iš kurių žinomiausi: „Bijai vilko, neik į mišką“, „Vilką mini, vilkas – čia“. Buvo kalbama, kad už blogus darbus žmogui vilkas gali keršyti: „Jei žmogus vilkui nugalabys vilkiukus, vilkas jį paseks, pamatys, kur gyvena, ir nepamirš jo penkiolika metų, pjaus gyvulius, paukščius, gąsdins jį miške.“¹

Tai koks tas vilkas iš tikrųjų, ar jis toks baisus?

Paprastai sakoma, kad vilkas pilkos spalvos, tačiau tai ne visai tiesa. Žiemą vilko sprandas, nugarą ir šonų viršus būna pilkšvai ar gelsvai juosvos, kojos, krūtinės apačia ir papilvė – gelsvai rusvos, uodegos galas – beveik juodos spalvos. Labai retai pasitaiko beveik juodų, ypač retai – baltų (albinosų) vilkų. Seni patinai turi ilgesnių plaukų karčiukus. Stambūs patinai sveria iki 65 kg, vilkės – iki 51 kg.

Vilkų daugiau miškinguose ir pelkėtuose rajonuose, kur gali pasislėpti ir išauginti jaunikius. Vaikus veda nuošaliuose, žmonių retai lankomose vietose. Guolį įsirengia negiliamo urve, po išvirtusio ar nusvirusio medžio šaknimis, kelmu. Netoli šios vietos turi būti vandens telkinys, į kurį žvėrys eina atsigerti.

Nuo balandžio pabaigos iki gegužės pradžios vilkė atsiveda įprastai 3–7 jaunikius. Motina juos žindo pusantro mėnesio ir jų vieni nepalieka. Tada vilkė maitina patinas, kuris grobį atneša prie guolio. Po trijų savaičių tėvai į medžioklę eina kartu. Paaugę vilkiukai pradeda ėsti mėsą, iš pradžių atrytą (apviršintą). Būdami trijų–keturių mėnesių vilkiukai jau gali sudoroti atneštą pusiau gyvą grobį. Vasaros pabaigoje paaugusius ir sustiprėjusius jaunikius tėvai vedasi į medžioklę. Tada vilkai pradeda klajoti didesnėje teritorijoje. Mokydami vaikus medžioklės gudrybių, rudenį jant dažniau

¹ Giniūnas K., *Vilkas*, Vilnius, 1988.

Vilkų apskaitos dalyviai Juodlės miške, 2011 m. kovo 4 d. Nuotrauka iš Kurtuvėnų regioninio parko archyvo

užpuola lauke besiganančius naminius gyvulius; miškų sodybose kartais sudrasko šunis. Tačiau labiausiai vilkai mėgsta avis, kurios vilkams yra tarsi delikatesas. Todėl, Lietuvoje plintant avininkystei, kai kur pilkiai ūkininkams padaro nemažai žalos.

Prie vilkų šeimų su šiųmečiais jaunikliais neretai prisijungia ir dar nesubrendę pernykščiai; taip susidaro šeimyninės grupės, vadinamos gaujomis. Medžioklė gaujomis yra sėkmingesnė, nes vieni vilkai apsupa grobį, jį pavaro, kiti užpuola².

Vilkai – puikūs medžiotojai. Veiklūs visus metus. Medžiodami per naktį nubėga 10–40 kilometrų, o žiemą, kai grobį sunkiau aptikti, arba rujos metu, ieškodami partnerės, stiprūs, sveiki vilkai per naktį gali nukeliauti iki šimto ar daugiau kilometrų³. Ne veltui sakoma: „Vilką kojos peni.“

Ilgamečio (nuo 1952 m.) medžiotojo ir buvusio (nuo 1962 iki 2002 m.) Vainagių ir Lygumų medžiotojų būrelio pirmininko Albino Valentinavičiaus teigimu, rujos metu vilkų padaugėja, nes jie ateina iš kitų miškų. Šaltupio miške būna nulakstytos kvartalinės linijos – žvėrys susirenka ir iš Šiaulių rajono Paežerių miško. Jei vilkai nekeliautų, juos lengva būtų susekti ir išmedžioti. Viena iš Vainagių miško vilkų judėjimo krypčių yra į Tyrulių pelkes, kur jie pabūna dieną kitą ir vėl grįžta atgal. Kita

kryptis eina į priešingą pusę – pro Šaukėnus, Lykšilį į Užpelkių ir Medragių, Paežerių miškus. Kartais pro Gelučius vilkai patraukia į Vaitaičių mišką, Kelmės link⁴.

Tačiau ir kitu laiku vilkai daug keliauja, apžiūri savo medžioklės plotus, miklina kojas. Vykstant intensyviems miško kirtimams, medžioklėms su varovais, mėgstantys ramybę žvėrys laikinai pasitraukia į kitus miškus.

Medžioja daugiausia temstant, jei nesėkmingai – visą naktį, o būdami alkani – ir dieną.

Persekiodami grobį, trumpą laiką gali bėgti net iki 80 kilometrų per valandą greičiu. Alkani stirnas persekioja keletą kilometrų. Dažniausiai gauda kanopinius žvėris: stirnas, šerniukus, rečiau – elnius, briedžius ir kiškius; tik bado prispierti puola iltimis ginkluotus šernus.

Tačiau ne visos medžioklės būna sėkmingos. Nustatyta, kad medžiodant briedžius vilkų porai pavyksta tik kas šešta medžioklė. Jos sėkmė priklauso nuo vilkų skaičiaus, žvėrių tankumo, sniego dangos storio. Stora sniego danga išlaiko vilkus, o elniai ir stirnos joje klimpsta (Giniūnas).

² Lietuvos fauna. Žinduoliai, Vilnius, 1988.

³ Giniūnas K., Vilkas, Vilnius, 1988.

⁴ Valentinavičius Albinas, g. 1938 m. Šiauliuose.

Pokario metų medžiotojai po vilkų medžioklės. Nuotrauka iš Albino Valentinavičiaus asmeninio archyvo

Kai kuriose vietose žymią vilkų vasaros raciono dalį sudaro bebrai; vilkai reguliuoja ir usūrinių šunų skaičių⁵.

Žiemą vilkai dažnai badauja (neėdę išbūna savaitę ir ilgiau). Bado prispirti ėda dvėselieną. Pasitaikius progai stengiasi pasisotinti kelioms dienoms. Nustatyta, kad gali suryti iki 5 kg mėsos, o jei praryja daugiau, nei leidžia organizmo fiziologinės galimybės, netrukus dalį maisto turi atvėsti⁶.

Ar vilkai puola žmones?

„Enciklopedijoje, išleistoje Peterburge 1892 metais, rašoma, kad europinėje Rusijos dalyje vilkai kasmet suėda po 50–100 žmonių, o per 1870–1887 metus keturiasdešimt devyniose gubernijose jie suėdė 1 445 žmones. Senesniais laikais, kai žmonės buvo mažai ginkluoti, o vilkų daug, tokie atvejai nebuvo labai reti.“⁷ Tarpukario Lietuvos miškininkų spaudoje⁸ aprašytas atsitikimas, kai keturi alkani vilkai vienišio gyventoją įvijo į medį, o kitą kartą iš Kazlų Rūdos einančiam žmogui, matyt, pasiutęs vilkas apkandžiojo rankas ir kojas. Per visą pokario laikotarpį buvo tik keli vilkų pasiutligės atvejai.

Tada vilkai kaimuose papjovė šunis, apdraskė naminius gyvulius, sukandžiojo kelis žmones.

Neteko girdėti, kad sveikas vilkas būtų užpuolęs ar sudraskęs žmogų. Priešingai, vilkai bijo žmogaus, vengia jį sutikti. Naminius gyvulius ir paukščius vilkai sugeba užpulti žmogui matant, ypač, jei mato, kad tas žmogus nepavojingas. Labiausiai bijo vyrų, mažiau – moterų, o mažiausiai – vaikų, todėl dažniau vilkus pamato moterys ir vaikai⁹.

Vilkai ir šunys

Sistemiškai vilkai ir šunys priklauso tai pačiai šuninių (lot. *Canidae*) šeimai, kuri susiformavo daugiau kaip prieš 40 mln. metų; tai pati seniausia plėšrūnų grupė. Prieš 15 mln. metų suklestėjo pošeimis *Caninae*, iš kurio kilo visi dabartiniai šuninių šeimai priklausančios atstovai. Prieš 7 mln. metų iš Azijos į Ameriką ir atvirkščiai jie galėjo pereiti Beringijos sausumos tiltu, todėl pilkasis vilkas sutinkamas Šiaurės Amerikoje ir Eurazijoje.

Lotyniškai pilkasis vilkas vadinamas *Canis lupus*, išvertus į lietuvių kalbą – šuo vilkas. Vilkas priklauso šuns genčiai, kurioje yra ir kitos giminės rūšys: kojotas, šakalas (net kelios rūšys), rudasis vilkas, sulaukėjęs Australijos šuo dingas. Naminis

⁵ Englander W., Nenugalimasis vilkas, *Žalioji Lietuva*, 2002, Nr. 12

⁶ Lietuvos fauna. Žinduoliai, Vilnius, 1988.

⁷ Giniūnas K., *Vilkas*, Vilnius, 1988.

⁸ Vilkai puola žmones, *Mūsų girios*, 1937.

⁹ Giniūnas K., *Vilkas*, Vilnius, 1988.

*Stasys Putvinskis (kairėje) ir Stanislovas Pliateris-Zyberkas po vilkų medžioklės, apie 1939 m.
Nuotrauka iš Kurtuvėnų regioninio parko archyvo*

šuo (arba tiesiog šuo) yra pilkojo vilko porūšis¹⁰. Kito šaltinio¹¹ duomenimis, „atlikti genetiniai paskaičiavimai parodė, kad šuo ir vilkas galutinai atsiskyrė maždaug prieš 125 tūkstančius metų, nors šuo žmogaus palydovu tapo gerokai vėliau“.

Manoma, kad iš vilkų kilę šunys – seniausiai žmogaus prijauginti gyvūnai. Amerikiečių mokslininkų, kildinančių šunis iš vilkų, teigimu, veikiausiai žvėrių gaujas prie žmonių traukė maisto atliekos. Žmogui labai pravertė vilko savybės: uoslė, klausa, budrumas, jėga ir plėšrumas, todėl vis dažniau užsiaugindavo prijauginto vilko jauniklių.

Vilko ir šuns bendrumą rodo labai panaši jų anatominė sandara, fiziologija ir elgsena. Vilkai ir šunys turi tiek pat dantų¹² ir panašią kaukolę. Genetiniais tyrimais nustatyta, kad abu gyvūnai turi tokį patį chromosomų skaičių¹³. Vilkai ir šunys serga tomis pačiomis ligomis, turi tų pačių parazitų. Kalės, kaip ir vilkės, neštumas trunka 61–65 paras. Šunys, kaip ir vilkai, gyvena 12–16 metų. Abu išsiganę pabruka uodegas, užpykę išsišiepia ir urzgia. Nors šunys vilkų vengia, kartais net paniškai bijo, pasitaiko, kad eskimų šuo nuseka paskui vilkų arba

vilkas suvilioja kalę. Ši iš vilkų rudos sugrįžta, o patiną vilkai papjauna¹⁴.

Naujausių tyrimų, publikuotų 2015 m. mokslo žurnale „Current Biology“ duomenimis, šuo buvo prijaugintas prieš 27 000–40 000 metų, nors anksčiau buvo manyta, kad prieš 14 000–15 000 metų¹⁵.

Konkretūs žmogaus poreikiai lėmė kruopščią šuns protėvių atranką, o vėliau – jų kryžminimą. Įvairiose vietose ir skirtingais laikotarpiais formavosi veislės. Išnykus stambiems ir negreitiems žvėrimis – mamutams, taurams, gauruotiesiems raganosiams, šunys labai pravertė medžiojant eiklias antilopes, elnius ir laukinius arklius.

Lietuvoje taip pat pasitaiko (nors retai) vilko ir šuns hibridų, kurie gali užpulti ne tik naminius gyvulius, bet ir žmogų. Ypač pavojingi žmogaus sukryžminti hibridai, paleisti ar pabėgę į laisvę. Hibridizacija su šunimis kelia grėsmę ir vilkų populiacijai.

Atliekant vilkų apskaitas gamtoje ne visada lengva atskirti stambaus šuns ir vilko pėdsakus, ypač jeigu jie neryškūs. Šuns pėdsakai apvalesni, pirštų ir pado trynės (pliki minkšti jungiamojo audinio iškilimai, padengti stora oda, – V. L.) pėdoje suartėjusios, o vilko priešingai – atitulusios. Skiriasi ir šių gyvūnų judėjimo būdas. Vilkų gauja eina tikslingai,

¹⁰ Jazdauskaitė I., Šeimos *Canidae* (Šuniniai) sistematika ir paplitimas: referatas, Vilnius, 2003.

¹¹ Šunų kilmė. Šunų auginimas, Kaunas: „Terra Publika“, 2009.

¹² Ten pat.

¹³ Ten pat.

¹⁴ Ten pat.

¹⁵ Ten pat.

*Stasys Putvinskis (kairėje) ir Feliksas Čyža iš Šonos kaimo po sėkmingos medžioklės Vainagiuose, 1932 m.
Nuotrauka iš Pūtvių šeimos archyvo*

pėdsakas į pėdsaką. Tik staigiuose posūkiuose ar prie žvėris sudominusių objektų vora suyra, tada galima suskaičiuoti, kiek vilkų buvo gaujoje. O šunys visą laiką blaškosi į šonus, apžiūrinėdami jų kelyje pasitaikančius objektus.

Vilkų medžioklė

Vilkai medžiojami jau kelis tūkstančius metų, nuo tų laikų, kai žmogus prisijaukino ir pradėjo auginti naminius gyvulius, o vilkai ėmė juos pjauti. Vilkus medžiojo įvairiais būdais. Vienas iš seniausių medžioklės būdų buvo vilkduobės. Jos buvo kasamos jau neolite (vėlyvajame akmens amžiuje). XV a. į duobes įkritusius vilkus pribaidavo kirviais. XVIII a. duobes uždengdavo plonomis kartelėmis ar šiaudiniais dangčiais. Toje vietoje, kur tykodavo vilkų, pasistatydavo palapines jiems sekti¹⁶. Lietuvoje toks medžiojimo būdas naudotas iki XIX a. pabaigos. Ypač daug vilkduobių būdavo tuo metu, kada drausti ginklai. Senų pavėžupiškių¹⁷ teigimu, Pavėžupio miškų pakrastyje dar XX a. pradžioje žiojėjo tada jau nebenaudojamos senos vilkduobės, kuriose vilkai buvo gaudomi XIX a. Tokių vilkduobių buvo ir apie Vėžežerį, apie ką yra pasakojęs ilgametis Gelučių miško eigulys Kvietkus.

Vilkduobės būdavo įrengiamos tradiciškai: iškastą duobę uždengdavo šakomis, ant jų uždėdavo gyvulio mėsos gabalą, kritusį paršelį ar veršelį.

XV a. vilkus gaudė pustrečio metro aukščio tinklais. Šių plėšrūnų medžioklėse dalyvaudavo bretanų veislės šunys. Jau XVII a. vilkiukus naikino guoliuose¹⁸. Toks medžioklės (tiksliau sakant, naikinimo) būdas išliko iki tarybinių laikų. Štai 1981 m. vilkų „gūžtose“ sunaikinti 25, o 1985 m. – 7 jaunikliai¹⁹. Vilkų buvo tykojama ir prie dvėselienos. Bet „tokia medžioklė reikalauja daug ištvermės ir kantrybės, nes medžiotojas ilgą žiemos naktį turi su šautuvu laukti vilkų pasalose“²⁰.

Senas medžioklės būdas yra vilkų staugimo (kaukimo) pamėgdžiojimas. Vasarą, kai vilkai turėdavo vaikų, su suglausta kepure ar susukta žieve senovės medžiotojai pamėgdžiodavo vilko staugimą. Į tokius garsus atsiliepdavo vilkiukai, netrukus užkaukdavo ir suaugę vilkai. Išgirdę vilkus, žmonės mišką apsupdavo, varovai su barškalais varydavo plėšrūnus, o medžiotojai juos šaudydavo.

Kadaise visoje Lietuvoje buvo paplitusi vilkų medžioklė žiemą, važiuojant rogėmis. XVIII a. arklius (kad vilkai nesusžeistų) aprišdavo šiaudais. Prie rogių ar rogėse būdavo pritvirtintas avinas ar

¹⁶ Isokas G., *Lietuvos girių ir medžioklės istorija*, Vilnius, 2006.

¹⁷ Stunguryš Aleksas, g. 1906 m. Šilo Padubysio k., Šaukėnų vlsč., Kelmės r.

¹⁸ Isokas G., *Lietuvos girių ir medžioklės istorija*, Vilnius, 2006.

¹⁹ *Šunų kilmė. Šunų auginimas*, Kaunas: „Terra Publika“, 2009.

²⁰ Ivanauskas T., *Pasaulio žvėrys*, Vilnius, 1973.

paršiukas. Paršiuką žnaibant, jis žviegdavo, išgirde žviegimą roges vydavosi vilkai²¹. Kartais paskui roges dar būdavo velkamas šieno ar šiaudų prikištas maišas, palaikytas kiaulių tvarte, kad prisigertų gyvulių kvapo. Prie rogių priartėję vilkai puldavo maišą, o medžiotojai šaudavo į vilkus²².

Vilko kailį naudojo kaip uždangalą važiuojant rogėmis. LDK laikais, XVII a., vilkų kailius klojosi ant grindų. 1665 m. Gelgaudiškio dvaro inventoriuje minimi paltai, pamušti vilkų kailiais²³. Padubysio ir Šaukėnų apylinkėse vilkų kailius, vadinamus vilkenomis, naudojo labiau pasiturintys, stambūs žemvaldžiai, vadinami „bajorais“. „Iš vilkenų buvo siuvami „dekai“ apkloti kojas žiemos metu važiuojant. Tokia vilkinė priedanga buvo prabanginė, kuria didžiudavosi kur važiuodami bajorai. Vienai priedangai suvartodavo du vilkų ar šunų kailius.“²⁴

Tarpukario Lietuvoje vilkus medžiodavo ištisus metus. Už vieno žvėries nukovimą buvo mokama 25 Lt premija²⁵. Vertingų duomenų apie vilkus ir lūšis savo prisiminimuose pateikė ilgai Kurtuvėnų dvaro miškuose dirbęs (g. 1896 m. Kurtuvėnų dvare) Leonardas Mejeris²⁶. Jo tėvas Kurtuvėnų dvare tarnavo girininku. L. Mejeris rašė: „Prieš 50 metų (apie 1910 m., nes atsiminimai rašyti 1960 m. – V. L.) vilkai buvo labai reti svečiai Bubių–Šaukėnų miškuose. Kurtuvėnų girininkijoje buvo jau iš seno apie 4 km vėliavėlių. Nuo 1901 metų iki Pirmojo pasaulinio karo man yra žinomas tik vienas atsitikimas, kai vilkas buvo apsuptas vėliavėlėmis tarp Vainagių ir Pašvinės kv. 11. Tačiau šio vilko sumedžioti nepavyko, nes anksti rytą prieš medžioklę kažkas važiojo per apsuptą plotą, nutraukė vėliavėles, ir vilkas toje vietoje iš apsupimo paspruko. Po Pirmojo pasaulinio karo vilkai ne tuoju pasirodė.“ Bubių–Šaukėnų masyve kasmet jie pradėjo lankytis po 1922 m. Anot L. Mejerio, „kiek vėliau jie jau vedė vaikus Žydpelkėje ir tik po kelerių metų nuolatinės kovos su vilkais jie praretėjo ir jau retai besilankė. Iš viso jų čia tarp Pirmojo ir Antrojo pasaulinių

Vilkas Žvėrinčiujė.
Kazimiero Baranausko nuotrauka

karų buvo nušauta apie 20. Dabar vilkai tebesilanko girioje, bet jau rečiau“.

Tarpukario metais (apie 1929–1934 m.) vilkų medžiokles Vainagių girininkijoje organizuodavo Šilo Pavėžupio dvaro savininkas, gamtininkas ir medžiotojas Stasys Putvinskis. Apie tai jis yra rašęs žurnale „Medžiotojas“. Pacituosiu šiame žurnale jo pateikiamus duomenis: „Nežiūrint į šio tokias pastangas iš medžiotojų pusės, vilkų skaičius mūsų apylinkėje vis didėja. Kurtuvėnų miške buvo rastas vilkų lizdas. Per bendrą medžioklę buvo nušauti trys jaunikliai. Likusieji laikas nuo laiko pasirodo, papjaudami avinų ir šunų.“²⁷

Kitame žurnalo „Medžiotojas“ numeryje²⁸ apie vilkų medžioklę Stasys Putvinskis rašė:

„Po nesėkmingų žiemos medžioklių Kurtuvėnų miškuose liko gerokai vilkų. Mano apskaičiavimu – septynios štukos. Kaip ir buvo galima tikėtis, viena kalė atsivedė vaikus Vainagių girininkijoje ir juos sėkmingai išaugino. Apylinkė, žinoma, dėl to labai nukentėjo. Vainagių draustinė liko beveik visai tuščia, o apylinkės gyventojai neteko keliolikos avių, kelių šunų ir kumeliukų; paskutiniu laiku buvo apdraskyti net keli seni arkliai.

Šaukėnų urėdo p. Kaškauskio ir Vainagių girininko p. Bartkevičiaus iniciatyva š. m. rugsėjo 13 d.

²¹ Isokas G., *Lietuvos girių ir medžioklės istorija*, Vilnius, 2006.

²² Giniūnas K., *Vilkas*, Vilnius, 1988.

²³ Isokas G., *Lietuvos girių ir medžioklės istorija*, Vilnius, 2006.

²⁴ Vitauskas A., Žvėrelių kailių sunaudojimas, *Gimtasai kraštas*, 1940, Nr. 26–27, p. 256.

²⁵ Isokas G., *Lietuvos girių ir medžioklės istorija*, Vilnius, 2006.

²⁶ Mejeris L., Bubių–Šaukėnų miškų masyvas, *Kurtuvėnų regioninio parko metraštis*, 1997, Nr. 3, p. 36.

²⁷ S. P., Iš Šiaulių apylinkės, *Medžiotojas*, 1929, Nr. 7, p. 24

²⁸ S. P., Iš Šiaulių apylinkės, *Medžiotojas*, 1930, Nr. 9, p. 19–20.

*Straipsnio autorius ir Vokietijos savanorė Henrike Lunau atlieka vilkų apskaitą 2015 m.
Hennes Paulin nuotrauka*

buvo suruošta bendra vilkų medžioklė, dalyvaujant Taisykl. Medž. ir Žūkl. Draugijai. Medžiotojų susirinko trisdešimt keturi šautuvai, varovų gi, iš dviejų vilkų skriaudžiamų valsčių, vos trisdešimt žmonių. Situaciją išgelbėjo eiguliai, kurių buvo sukviesta daugiau kaip dvidešimt. Buvo padaryti trys dideli varymai, apimant apie dviejų šimtų ha plotą kiekvienam. Antrame varyme kaip tik ir buvo apsupta vilkų gūžta, iš kurios trys jau visai dideli jaunikliai išvaryti ir vietoje nušauti. Tik vienas ketvirtas sugebėjo išsprukti per retoką varovų grandinę.

<...> Medžioklę reikia laikyti visai sėkminga ir gerai suorganizuota. Stebina tik, kad vietos gyventojai, kurie daugiausia dėl vilkų kenčia ir nuolatos prašo padaryti bendrą medžioklę, ją įvykdžius taip negausingai dalyvauja. Antras nuostabus dalykas yra tas, kad nors ir jauni, bet vilkai buvo nušauti varomi prieš vėją medžiotojų link; gal dėl to niekas senių nematė.“

Apie vilkų medžiokles rašoma ir „Šiaulių metraštyje“²⁹: „1929 m. nukauta 3 vilkai, 1930 – 4 vilkai, jų medžioklei įsigyta apie 4 klm. ilgio virvė su vėliavėlėmis.“

Stasio Pūtvio-Putvinskio duktė Julija Pūtvytė-Daniliauskienė³⁰ savo prisiminimuose taip

pat rašė, kad jos tėvas vilkams medžioti naudojo vėliavėles: „Vilkus yra Tėvas medžiojęs Pavėžupio apylinkėse, tik nežinau, kuriose vietose. Tai buvo mano ankstyvoj vaikystėj. Yra nuotrauka su jo nušautu vilku, datuota 1932 m. (žr. pavyzdį – V. L.). Vilkų medžioklei naudojo virves, apraišiotas margais, daugiausia raudonais skudurais. Tos virvės būdavo apsukamos apie didžiules špūles ar, tiksliau, kryžiuokus, maždaug metro aukščio. Kai aptikdavo vietą, kur vilkas „apsistojęs“, apsupdavo ją virve su tais margais skudurais, ir vilkas bijodavęs pro juos pralįsti. Taip apsuptą vilką jau nesunku sumedžioti. Vilkus medžiodavo žiemą. Turėjo tėvas medžioklės draugą, jo pavardė buvo Feliksas Čyža. Jis gyveno kažkur apie Šoną, į Šaukėnų pusę.“

Buvęs Kurtuvėnų dvaro darbininkas Stasys Jocas³¹ pasakojo, kad vilkų medžioklėse prieš Antrąjį pasaulinį karą būdavo ir Kurtuvėnų dvaro darbininkai:

„Būdamas vaikinui, tarnavau Pliaterio (grafo Pliaterio-Zyberko – V. L.) dvare Kurtuvėnuose. Stanislovas Pliateris organizuodavo medžiokles, į kurias atvažiuodavo ir dvarininkas Stasys Putvinskis. Kartą Pliateriui paskambino eigulys iš Vainagių miško ir pranešė radęs vilko pėdas: įeita į raistą ir neišeita. Pliateris apie tai tuoj pranešė Putvinskiui,

²⁹ Šiaulių metraštis. Informacinė knyga 1931 metams.

³⁰ Daniliauskienė-Pūtvytė Julija, g. 1926 m. Šilo Pavėžupio dvare, Šaukėnų sen., Šiaulių apskr.

³¹ Jocas Stasys, g. 1920 m. Kurtuvėnų dvare, Šiaulių apskr.

šis greitai pribuvo. Tą miško plotą apsupo vėliavėlėmis. Tai buvo prieš Antrąjį pasaulinį karą, per pačius Naujus metus. Vilkas išbėgo tiesiai prieš Putvinskį, kuris šį ir nušovęs. Iš Kurtuvėnų atvykę dvi *furmankos* (vežimai – V. L.) – virš 10 vyrų – varovų. Medžioklėje dalyvavo gal 4 eigučiai.

Nušautas vilkas buvo iš didžiųjų – su karčiais. Tokius vilkus vadindavę „arkliniais“ – būk tai jie pjaudavę arklius. Už vilko nušovimą varovus eigučius Putvinskis apdovanojęs – davęs pinigų.“

2000 m. Kurtuvėnuose viešėjo Varšuvoje gyvenusi Stanislovo Pliaterio-Zyberko duktė Janina Smolicz (Pliaterytė); ji padovanojo apie 1939 m. darytą nuotrauką, kurioje jos tėvas ir Stasys Putvinskis pasiguldę du sumedžiotus vilkus. Gali būti, kad jie nušauti toje pačioje medžioklėje, apie kurią rašoma anksčiau.

Karo ir pokario metais vilkų niekas nemedžiojo, todėl jų daug prisiveisė. Žvėrys „skriaudė“ kaimo gyventojus, pjaudami gyvulus, todėl pradėti intensyviai medžioti, mokant 500 Rb premijas³². Apie vilkų medžiokles po Antrojo pasaulinio karo daug medžiagos suteikė Šiauliuose gyvenęs medžiotojas Albinas Valentinavičius. Toliau remsiuosi jo pasakojimais ir duomenimis.

Prieš 1961 m. vilkų apsupėjams ir medžiotojams buvo mokamos piniginės premijos. Apsupėjai pagal pėdsakus surasdavo, kuriame kvartale vilkai laikosi, ir tą kvartalą apsupdavo vėliavėlėmis, po to pranešdavo medžiotojams ir kitą dieną medžiavo. Po sėkmingos medžioklės apsupėjai gaudavo 500, o medžiotojas, nušovęs vilką, – 80 Rb (senais pinigais) piniginę premiją. Buvo susidomėjimas. Apsupėjais būdavo broliai Steponavičiai, Alūzų šeima (vyras ir žmona), Baublys. Alūzai, gyvenę Galvydiškės kaime, su rogėmis po miškus lakstydavo. Vilkų medžioklė su vėliavėlėmis įdomi. Vilkai paniškai bijo vėliavėlių, jas pamatę šliaužia atgal, metasi į priešingą pusę, vėl prieina vėliavėles, kiek nuo jų atsitraukia, pradeda ieškoti spragų ir taip užaina ant medžiotojų. Labai retai pasitaiko, kad vilkas pralįstų pro vėliavėlių apačią. Tačiau dabar medžiotojų būreliai vėliavėlių jau neturi, nenaudoja. Taip yra todėl, kad nerūpestingi medžiotojai jas numetė kur nors į kampą, kur drėgmėje sunyko,

Vokietės savanorės skaičiuoja vilkus Vainagių girininkijoje, 2010 m. Autoriaus nuotrauka

išbluko spalvos ir po kelerių metų jos jau tapo netinkamos.

Maždaug per 20–25 metus (nuo 1975 iki 2000 m.) daugiausia vilkų buvo nušauta Ilgaežeryje – per trisdešimt. Kiek mažiau – pora dešimčių vilkų – „atseikėjo“ Žydpelkė – Vainagių girininkijos 49 kvartalas. Trečioje vietoje pagal nušautų vilkų skaičių yra Vainagių girininkijos 61 kvartalas, šalia Grybitiškės pelkės. Čia per tokį pat laiką sumedžiota apie dešimt pilkių. Pasitaikė vilkų nušauti tarp Vėžežerio ir Targauskių, 75 kvartale, ir 80 kvartale, ties „Meškarūre“. Rujos metu vilkų pasitaiko visur – sumedžioti prie Vainagių ežero, 41, 47 Vainagių miško kvartaluose.

Dabartinės vilkų medžioklės vyksta apsupant kelis miško kvartalus, kur paprastai gyvena vilkai. Laikomasi griežtos drausmės ir tvarkos: jokio triukšmo, įsijungiamos racijos ir nurodoma varovams, iki kurių vietų priartėti. Jokio žiopsojimo – varovai ir medžiotojai greitai užima savo pozicijas, kitaip vilkai pro kurį nors kampą gali išbėgti. Tai ne seniau, kai apsupus vėliavėlėmis juos buvo galima po dvi paras apsuptus išlaikyti³³.

Dideliuose Kurtuvėnų regioninio parko miškuose dauguma vilkų buvo sumedžiota iki 2002 m., kai jų būdavo gausiau. Antai dabartinio Vainagių

³² Gintaras Alvydas, g. 1988 m. Šiauliuose.

³³ Valentinavičius Albinas, g. 1938 m. Šiauliuose.

ir Lygumų medžiotojų būrelio pirmininko N. Bieliano³⁴ teigimu, apie 2000 m. (per vieną sezoną) būrelis sumedžiojo net 8 vilkus. Tarp seniau sumedžiotų vilkų yra pasitaikę stambesnių individų, kurių trofėjai buvo įvertinti medaliais. Įdomu, kad sėkmė sumedžioti vilką nusišypsojo ir vienai moteriai – 1993 m. balandžio 17 d. Raudsparnės miške plėšrūną nušovė Aleksandra Dijokienė³⁵.

Pasakojimai apie vilkus

Kurtuvėnų regioninio parko vakarinėje dalyje vilkai gyvena nuo seno. Tai liudija vietovardžiai. Dabartinis Laisvučių kaimas seniau buvo vadinamas Vilkiškių kaimu. Du Pavėžupio žuvininkystės ūkio (dabar UAB „Šilo Pavėžupis“) tvenkiniai vadinami Vilkduobėmis (Vilkduobė I ir Vilkduobė II). Šiaulių rajono pietinėje dalyje, Bubių seniūnijoje, yra Vilkurių kaimas. Per Gruzdžių ir Draskų miškus prateka upelis Vilkvedis. Pokario metais Bubių ir Kurtuvėnų apylinkėse veikė A. Navicko-Vilko būrio partizanai.

XIX a. pabaigoje vilkų staugimas būdavo girdimas iš Šilo Pavėžupio dvaro, jo klausydavosi tuomet dar vaikas būsimasis dvaro savininkas Vladas Putvinskis: „<...> ne kartą Vladukas, vakare išėjęs ant dvaro gonkų su savo motina ar aukle, su baime klausėsi iš miškų gelmės gūdžiai atplaukiančio vilkų staugimo.“³⁶

Apie vilkus daug pasakojo dabartinio Kurtuvėnų regioninio parko ir gretimų teritorijų miško kaimuose gyvenę senieji žmonės.

Pokario metais ėjo gandas, kad prie Akmenės mokytoją sudraskė vilkas. Albino Valentinavičiaus tėvas tuomet dirbo valstybinėje medžioklės inspekcijoje. Kai jis patikrino, pasirodė, kad apie tokį atvejį Akmenėje niekas negirdėjo. Kad pokariu žmonės dingdavo, pasitaikydavo neretai, tačiau tai buvo susiję ne su vilkų, bet su partizanų, tiksliau, stribokų, veikla.

Daugeliui žmonių teko nukentėti nuo vilkų – pilkiai papjaudavo naminius gyvulius. Einant nuo Gordų Dubysos link, kažkur buvo sodybvietė, kur žmonės klojime laikė avis. Vasaros metu keturi

vilkai (vėliau nustatė pagal pėdsakus) prasikasė klojimo apačią ir pro apleisto pastato skylę išsivare paskerdė net 19 avių. Paskui Albinas su medžiotojais sėdėjo, laukė prie tų avių, bet kur tau – vilkai prieš vėją neis³⁷.

Apie 1962 m. Naisių kaime, kieme, vilkas iš narvo bandė iškrapštyti triušį³⁸.

Pasak Teresės Eitutytės-Pikturnienės³⁹, po Antrojo pasaulinio karo daug vilkų buvę jos gimtojo Šukiškių kaimo apylinkėse, kur jie laikėsi šlapuose alksnyuose, buvusiuose tarp dabartinio Šaukėnų tvenkinio (šaukėniškių vadinamo „jūra“) ir Šiaulių–Užvenčio plento. Vaikai per tuos alksnynus bijodavo namo iš mokyklos pareiti, tėvai turėdavo lydėti. Tėvas vakare pašviesdavo ir pamatydavo šviečiančias akis, vilkų eilę prie alksnyno susėdus. Vilkai slankiodavo apie namus, juos buvo galima pamatyti pro žemus to meto trobų langus. Daug avių ir veršių Šukiškių kaime papjovė. Ypač mėgo avis. Apie 1951 m. Teresė kartu su kitais vaikais ganė Šaukėnų, Šukiškių, Pavainiškės kaimų gyventojų avis. Gauja vilkų užpuolė avių kaimenę ir iš maždaug 50 gyvulių būrio išpjovė didesnę pusę – liko gal tik dvidešimt sveikų... Eitutienė viename dvigalio namo gale laikė avis. Vienu metu buvo išėmusi stiklą, kad būtų vėsiau. Naktį iš kito galo išgirdo, kad antrame gale kažkas bilda. Ana pagalvojo, kad vaikai, šaukė:

– Kas čia, kas čia?!

Atėjusi išbaidė vilką, kuris buvo betempiąs avį pro langą, tačiau išsigandęs paliko ją, pusiau persisvėrusią per palangę, perkąstu kaklu.

Zdonys iš Šukiškių kaimo buvo sugavęs vilką kilpa, tačiau šis ištrūko, nusitraukęs koją. Kume-liukus gaudydavo dideli, veršio dydžio vilkai su „arklio“ karčiukais.

Apie 1983 m. moteriškei ravint miško želdinius Spaudžių kaime ir per pietus prigulus, pasitaikė, kad pro ją snaudžiančią praėjo vilkė su šešiais vilkiukais. Iš to galima spėti, kad vilkai vedė vaikus aplinkiniuose miškuose. Apie 2000 m. pilkiai užklysdavo į Pašonių, Pavainiškės kaimus, kur papjaudavo veršius⁴⁰.

³⁴ Bielinas Nedas, g. 1957 m. Šiauliuose.

³⁵ Dijokienė-Dantaitė Aleksandra, g. 1926 m. Maželių k., Joniškio r.

³⁶ Putvinskis-Pūtvis V., *Gyvenimas ir parinktieji raštai*, Čikaga, 1973, p. 55.

³⁷ Valentinavičius Albinas, g. 1938 m. Šiauliuose.

³⁸ Augys Kazimieras, g. 1957 m. Jautmalkės k.

³⁹ Pikturnienė-Eitutytė Teresė, g. 1939 m. Šukiškių k., Šaukėnų vlsč.

⁴⁰ Ta pati.

Galvydiškės kaime gyvenęs Pranas Kalpokas⁴¹ pasakojo, kad kaimynas buvo parsinešęs ir augino du vilkiukus, kol šie paaugę pradėjo pjauti vištas, tada juos nudaigojo.

Visą gyvenimą Aukštuliukų kaime praleidęs Vincas Karpas⁴² pasakojo, kad į Aukštuliukų kaimą vilkai ateidavo iš Vainagių miškų. Kolūkyje jie papjovė 20 avių, telyčią, ožką, kitąkart sudraskė dvi avis, nuo vieškelio nunešė šunį – jį negyvą rado melioracijos griovyje; kai šunį užkasė duobėje, devintą dieną vilkas vėl atėjo, pagal kvapą šunį atsikasė ir suėdė – liko tik nugarkauliukas.

Nemažai apie vilkus pasakojo ir Genovaitė Balnienė⁴³. Jos teigimu, vilkų Gelučiuokų kaimo apylinkėse daugiau būdavo apie 1956–1957 m. Tose vietose nemedžiodavo. Kaimuose vilkai šunis būdose papjaudavo. Tvartuose pamatus iškasdavo. Žiemos naktimis papjaudavo avis. Kartą gruodžio ar sausio mėnesį Targauskių kaimo atkalnėje ji pati stebėjo, kaip penki vilkai kaukė. Buvo netoliese dauboje prūdas, apsuptas kalvų. Ta vieta nuo seno buvo vadinama Meškarūre. Toliau buvo Kompečio, Tyruliukų pelkėtos vietos. Ten vilkai vestuves keldavo. Meškarūrės pakalnių slėniuose ganydavo gyvulius. Kartą beganant karves, jos, pajutusios vilką, pradėjo šnypšti. Iš alksnyso išlindo rudas vilkas ir pasuko tiesiai į avių, besiganiusių šalia karvių, būrį. Genovaitė greitai išsilaužė trimetrinę lazdyno kartį ir plasnodama nulėkė prie gyvulių. Su lazda sušėrė tiesiai vilkui per uodegos stimburį, tik po to savo drąsos išsigando. Vilkas sutriko, atsisitraukė atatupstas ir pametė nutvertą avį. Tačiau tą pačią dieną papjovė kaimynų Stanevičių avį. Dar kartą didelę vilkė („pėda kaip sauja“) matė už tilto, Pavėžupio link. Ten ganė karves. Šios vėl pradėjo šnypšti, galvas iškėlusios, akis įtempusios. Vilkė buvo „arklinė kalė“ su ilgais plaukais, vedėsi du vilkiukus. „Arkliniai“ vilkai gerokai didesni, kaip atsivestas veršis. Jie sudrasko kumeliukus.

Kolūkių laikais daug vilkų būdavo ir Panūdžių (Kryžbarko) miške. Į mišką jie atvilkdavo kritusių arklių gal iš Gaugarių kaimo, kur ūkyje jie buvo laikomi. Susirinkę vilkai žarnas išstampdavo.

Apie 1998 m. Varnapelkėje, už plento, vilkai papjovė tris Blunskio avis. Buvo vasara, gal birželio mėnuo⁴⁴.

Prieš 2000 m. 80-ajame miško kvartale, ties Gelučiais, buvo rastas vilkų sugrauztas arklys. Iš kažkur atbėgęs vargšas gyvulys grandine apsvyniojo aplink medelį ir negalėjo pabėgti. Vilkai iš visos apylinkės ėjo tą arklį „tratint“, kol iš jo teliko tik griaučiai⁴⁵.

Vilkų paplitimas ir apsauga

Pilkasis vilkas – rūšis, paplitusi Šiaurės pusrutulyje, daugelyje gamtinių sričių, nuo tundros iki dykumų ir stepių. Gausiausia vilkų yra žmonių menkai tepaliestuose plotuose Kanadoje, Aliaskoje, Rusijoje. Seniau vilkai buvo paplitę visose Europos šalyse, tačiau vėliau išnaikinti Anglijoje, Airijoje, Danijoje, Olandijoje, Belgijoje⁴⁶. Dabar didžiausia vilkų populiacija yra Rytų Europos šalyse ir Balkanų pusiasalyje. Centrinėje ir Vakarų Europoje vilkai daugiausia paplitę kalnuotose vietovėse, kur žmonių tankumas mažesnis ir ne tokia intensyvi jų vykdoma ūkinė veikla.

Lietuvoje gyvenantys vilkai sudaro bendrą Baltijos populiaciją su Latvijos, Estijos, šiaurės rytų Lenkijos, Baltarusijos ir vakarinių Rusijos regionų vilkais⁴⁷.

Lietuvoje, kaip ir Europos šalyse, vilkus ištisus šimtmečius naikino medžiotojai ir ūkininkai, saugantys gyvulius. Vilkų medžioklė nebuvo ribojama. Tiesa, tarpukario metais medžioklės taisyklėmis buvo draudžiama plėšrūnus gaudyti naudojant duobes, kilpas, spąstus, nuodyti⁴⁸.

Istoriškai vilkų skaičius labai svyravo: daugiausia plėšrūnų būdavo karų, sukilimų, suiručių metu, kai žmonės „medžiojo“ ne žvėris, o vieni kitus... Žinoma, kad labai daug vilkų buvo XIX a., jie užklysdavo ne tik į kaimus, bet ir į Kauno, Vilniaus priemiesčius. 1847–1851 m. Kauno gubernijoje suskaičiuota apie 2 tūkstančiai vilkų. Daug plėšrūnų priviso ir po Antrojo pasaulinio karo. 1948 m. apskaitos metu Lietuvoje suskaičiuoti net 1 725 vilkai⁴⁹.

⁴⁴ Ta pati.

⁴⁵ Valentinavičius Albinas, g. 1938 m. Šiauliuose.

⁴⁶ Lietuvos fauna. Žinduoliai, Vilnius, 1988.

⁴⁷ Vilko (*Canis lupus*) apsaugos planas, patvirtintas LR aplinkos ministro 2014-08-28 įsakymu Nr. D 1-699.

⁴⁸ Isokas G., Lietuvos girių ir medžioklės istorija, Vilnius, 2006.

⁴⁹ Ten pat.

⁴¹ Kalpokas Pranas, g. 1911 m. Gelučiuokų k., Šaukėnų vlsč.

⁴² Karpas Vincas, g. 1915 m. Aukštuliukų k.

⁴³ Balnienė-Augustytė Genovaitė, g. 1942 m. Gelučiuokų k.

*Podhalės aviganiai gyvulių bandą apsaugo nuo vilkų.
Vaido Balio nuotrauka*

Intensyviai medžiojant, 1965–1970 m. šalyje liko tik 34–56 vilkai (Lietuvos fauna). Pasak Albino Valentinavičiaus⁵⁰, „apie 1965 metus Lietuvoje tebuvo likę gal tik 55 vilkai, bet Vainagių miškuose jie gyveno. Pačių lizdavičių Vainagių girininkijoje medžiotojams rasti nepavyko, tačiau rugpjūčio pabaigoje ar rugsėjo pradžioje, kai jau motina pradeda vilkiukus vedžioti, yra Galvydiškėje sėdėdami „ant palaukimo“ girdėję jų „koncertavimą“: didieji staugė garsesniais baritonais, o mažiukai – plonesniais balseliais. Vadinas, kažkur netoliese miške buvo jaunikliai išvesti“. A. Valentinavičiaus teigimu, vilkų lizdai vienas nuo kito yra ne arčiau kaip 10–15 km, nes kitaip jie pradėtų vieni kitus persekioti, kovodami dėl medžioklės plotų.

Nuo 1992 iki 2002 m. šalyje kasmet buvo suskaičiuojama apie 400–600 vilkų ir sumedžiojama nuo 47 iki 147. Vėliau vilkų sumažėjo⁵¹. 2004–2013 m. atliktų vilko populiacijos apskaitų pagal pėdsakus duomenimis, Lietuvoje gyveno ne mažiau kaip 200–300 vilkų. Manoma, kad šiuo metu Lietuvoje yra apie 60–70 vilkų šeimų.

Lietuvai prisijungus prie Jungtinių Tautų biologinės įvairovės ir Europos laukinės gamtos ir gamtinės aplinkos apsaugos (Berno) konvencijų, vilkas priskirtas saugomoms rūšims. 2001 m. ra-

tifikavus Nykstančių laukinės faunos ir floros rūšių tarptautinės prekybos konvenciją, vilkas yra įtrauktas į rūšių, kurioms gali grėsti išnykimas, sąrašą, todėl būtina griežtai reguliuoti jiems priklausančių egzempliorių prekybą ir riboti naudojimą, nesusiderinamą su jų išlikimu. Tiesa, Lietuvos, Latvijos ir Estijos vilkų populiacijos įtrauktos į Buveinių direktyvos V priedą, kas leidžia vilkų populiacijos gausą valdyti medžioklės būdu. Visose Baltijos šalyse įvesta vilkų medžioklės limitų sistema; Lietuvoje ji taikoma nuo 2005 m. Pagal medžioklės taisykles dabar vilkus galima medžioti ne visus metus kaip anksčiau, o nuo spalio 15 d. iki balandžio 1 d. Išnaudojus nustatytą vilkų sumedžiojimo limitą, jų medžiojimo sezonas nutraukiamas anksčiau.

Vilkų sumedžiojimo limitą tvirtina Aplinkos ministerija, atsižvelgusi į mokslininkų pateiktas rekomendacijas. Šios rekomendacijos surašomos pagal kasmetinių apskaitų rezultatus. Žiemą, esant sniego dangai, valstybiniuose miškuose ir rezervatuose miškininkai ir gamtininkai atlieka apskaitas pagal pėdsakus sniege (besniegėmis žiemomis apskaitų nebūna, nors dabar A. Stulginskio universiteto mokslininkai bando sukurti vilkų populiacijos apskaitos metodiką, kurią taikant būtų galima suskaičiuoti vilkus ir nesant sniego dangos, – Aplinkos ministerijos inf.). Kadangi žinoma, kad per vieną parą vilkai gali nueiti daug kilometrų, siekiant išvengti tų pačių žvėrių skaičiavimo, apskaita vienu metu vykdoma visoje šalyje. Apskaita kartojama kas tris, keturias dienas. Ne rečiau kaip kas 5 metai ji turi būti atliekama ir privačiuose miškuose.

Jei visoje šalyje vilkų suskaičiuojama 100 ar mažiau, tais metais jie nemedžiojami. Jei vilkų aptinkama daugiau kaip 100, priklausomai nuo jų aptikimo vietos ir daromos žalos dydžio, tam tikrą skaičių (iki penktadalio) leidžiama sumedžioti pagal nustatytą limitą. Reguluojant plėšrūnų populiacijos dydį, siekiama, kad jis išliktų 250–500 individų⁵². Nustatant 2016–2017 m. medžioklės sezono limitą, remtasi pernykštės vilkų apskaitos rezultatais, nes dėl nepalankių oro sąlygų šiemet tokia apskaita nebuvo atlikta. 2015 m. apskaita parodė, kad šalyje gyvena ne mažiau kaip 292 vilkai. Ja remiantis per 2015–2016 m. medžioklės sezoną

⁵⁰ Valentinavičius Albinas, g. 1938 m. Šiauliuose

⁵¹ Isokas G., *Lietuvos girių ir medžioklės istorija*, Vilnius, 2006.

⁵² Vilko (*Canis lupus*) apsaugos planas, patvirtintas LR aplinkos ministro 2014-08-28 įsakymu Nr. D 1-699.

buvo leista sumedžioti 60 vilkų. Toks pat limitas nustatytas ir 2016–2017 m. sezonui.

Kurtuvėnų regioniniame parke beveik kasmet vilkų apskaitos atliekamos nuo 1999 m. Tais metais vakarinėje parko dalyje, 17 km maršrute, aptikti 5 vilkai⁵³. 2000 m. žiemą rasti 5–6 vilkų pėdsakai. Nuo 2001 m. pastebėta, kad vilkų sumažėjo – 20–25 km ilgio siekiančiame maršrute būdavo suskaičiuojami tik 1–3 žvėrys, o kai kuriais metais jų visai neaptikta (medžiotojų teigimu, dėl vykstančių medžioklių vilkai laikinai pasitraukia – V. L.). Pastaraisiais metais Vainagių girininkijoje gyvena viena vilkų šeima⁵⁴. Atliekant vilkų apskaitas parko teritorijoje dalyvauja Vainagių ir Kurtuvėnų girininkijų miškininkai, jiems talkina Europos ir Lietuvos savanoriai, miškininkai.

Lietuvos miškuose vilkams maisto pakanka, nes gausu kanopinių žvėrių. Vilkės vidutiniškai atsiveda po 5 jauniklius, todėl atrodo, kad šių plėšrūnų turėtų būti gausu, bet taip nėra. Kokių pavojų kyla vilkams, kodėl jie gyvena tik retame miške? Svarbiausios grėsmės išvardytos Vilko apsaugos plane⁵⁵: nepagrįstai didelių limitų nustatymas, brakonieriaavimas, trikdymas veisimosi vietose, neigiamas visuomenės požiūris. Nepagrįstai dideli limitai gali būti nustatyti dėl blogai atliktų vilkų apskaitų. Nors vilkų medžioklė ribojama, vilkų kailiai ir kaukolės – daugelio medžiotojų geidžiami trofėjai, todėl vis pasitaiko atvejų, kai vilkai sumedžiojami nelegaliai. Be to, žvėrys žūsta ar sužalojami kitiems žvėrimis paspėstuose spąstuose ar kilpose. Pasitaiko, kad vilkai pakliūva po ratais keliuose. Kurtuvėnų regioniniame parke 2015 m. vienas žuvęs žvėris rastas automagistralėje, netoli kelio į „Gitanos“ sodybą (Jadvygavos kaime). Pastaruoju metu vienas iš svarbiausių neigiamų veiksnių, turinčių įtakos vilko populiacijai gausumui, yra trikdymas. Dėl gausėjančių miško kelių ir jais važiuojančių automobilių, nuo pat pavasario į miškus važiuojančių žmonių (bobausių rinkėjų), kiaurus metus vykstančių įvairių rūšių kirtimų, miškų gilumoje įrengtų medžiotojų bokštelių, kur šaudomi žvėrys, vilkams vis sunkiau rasti ramią

vietą vesti jauniklius. Todėl kai kurios vietos, kur vilkai gyveno ištisus dešimtmečius, jiems tapo netinkamos. Dabar jie ramybę suranda rezervatuose, kai kuriuose draustiniuose, kertinėse miško buveinėse, pelkėse, t. y. ten, kur retai lankosi žmogus. N. Bieliano teigimu⁵⁶, „Vainagių girininkijoje vilkų sumažėjo pradėjus daryti gerus kelius, nes iki tol be visureigio jie buvo praktiškai nepravažiuojami; dabar miškuose pilna poilsiautojų ir žvėrimis nebėra ramybės“.

Kaip ir senovėje, taip ir dabar, dvi žmonių grupės – gyvulių augintojai ir medžiotojai – nesuinteresuotos, kad vilkų gausėtų. Tiesa, Lietuvos kaimuose, ypač gražesnėse vietose, saugomose teritorijose, jau mažai kas beaugina gyvulius, senose sodybose žmonės daugiausia poilsiauja. Ten vilkai gyventojams žalos praktiškai nepadarą. Tokia teritorija yra ir Kurtuvėnų regioninis parkas. Tik už parko ribos, prie Laikšių, 2015 m. buvo papjautos avys⁵⁷. Šalies agrarinėse teritorijose, ten, kur plėtojama avininkystė, auginamos ožkos, įsisukę į bandą, pilkieji plėšrūnai kai kur pridaro nemažų nuostolių, todėl suprantamas ūkininkų nepasitenkinimas. Nuo 2016 m. sausio 1 d. iki rugsėjo 1 d., savivaldybių administracijų duomenimis, užregistruoti 245 tokios žalos atvejai, kai vilkai papjovė ar sužalojo 689 ūkinius gyvūnus⁵⁸. Pastaruoju metu ūkininkams, patyrusiems vilkų padarytą žalą, yra numatyta lėšų nuostoliams kompensuoti. Gamtos apsaugos asociacija „Baltijos vilkas“, besirūpinanti vilkų apsauga, savo svetainės skyriuje ūkininkams siūlo įvairius būdus ir priemones apsisaugoti nuo vilkų.

⁵³ Bluzma P., *Trumpa informacija apie Vilko ir lūšių monitoringo 1999 m. rezultatus. Tyrimų ataskaita.*

⁵⁴ Bielianas Nėdas, g. 1957 m. Šiauliuose.

⁵⁵ Vilko (*Canis lupus*) apsaugos planas, patvirtintas LR aplinkos ministro 2014-08-28 įsakymu Nr. D 1-699.

⁵⁶ Bielianas Nėdas, g. 1957 m. Šiauliuose

⁵⁷ Tas pats.

⁵⁸ *Per būsimą medžioklės sezoną leista sumedžioti 60 vilkų.* Aplinkos ministerijos informacija 2016-10-12.

Žvėrelių gaudymas Šaukėnų miškuose¹

(iš Šiaulių kraštotyros draugijos 1939 m. ekspedicijos darbų)

Ne tik tai senovėje, bet ir dabar Šaukėnų vlsč. ir apylinkėje yra didoki miškų plotai. Senovėje gi būta žymiai daugiau miškų – perdėm buvę vien miškai, o retai išsimėčiusios viena nuo kitos kaimų vietovės buvusios lyg ir salelės didžiuliuose miškų plotuose, kurie tęsėsi su mažais pertraukimais po keliolika ir keliasdešimt kilometrų. Kaimų vietovės siautę aplink tamsūs miškai, kuriuose veisėsi daug įvairių žvėrių ir smulkių žvėrelių: vilkų, šernų, stirnų, barsukų, lapių, kiškių, šeškų ir kt. Gyventojai labai mėgę gaudyti įvairiomis priemonėmis plėšriuosius vilkus ir kitus žvėrelius, vienus dėl kailio, kitus naikindami kaip kenksminguosius grobuonis, o kitus gaudydavo dėl kailio ir mėsos. Taip pat gaudydavo ir paukščius. Kiti žvėreliai būdavę medžiojami, pvz., vilkai, lapės, kiškiai ir kt. Vilkus stengdavosi ypatingu atsidėjimu naikinti, nes dėl jų gausumo ir miškų artumo tekę gyventojams daug kentėti: vilkai pjaudavę jų bandas, grobdami avis, pjaudami arklius, ir tiek įsidrąsindavę, kad žiemos metu aplankydavę ir kaimą, gaudydami šunis ir neretai įsisukdami į tvartus gyvulius pjauti. Ypatingai mėgę pjauti avis ir paršus. Pasakojama, kad vilkai tiek buvę drąsūs, kad dienos metu dažnai aplankydavę kaimą². Taip pat ir lapės buvusios labai drąsios.

Dažnai ir jos įsisukdavusios į žąsis. Mat senovėje daugiau laikyta žąsų ir lapėms buvę daug progų jų pasigauti. Pasakojama, kad blogiausia buvę tai, kad lapės, sykį jau įsisukusios į žąsų pulką, pjaudavo jas nuo krašto visas, jei suspėdavo, nors iš karto tik vieną žąsį tegalėdamos nusinešti miškan. Pvz., Petrausko Jurgoniškių km., Šaukėnų vlsč., išpjovusi vienu kartu net 23 žąsis ir iš viso jų pulko, 30 žąsų, belikusios 7 žąsys. Vilkai, lapės ir kiti žvėreliai ar plėšrieji paukščiai dažnai gyventojams pridarydavę daug nuostolių, todėl ypatingu atsidėjimu būdavo jie naikinami įvairiais būdais. Pvz., vilkus šaudydavo ir kasdavo jiems vilkaduobes; lapes dažniausiai nuodydavo činčibiru, nes jos buvusios tokios gudrios, kad jokiais spąstais negalėdavo jų pagauti. Kiti žvėreliai buvę gaudomi spąstais, kilpomis ir kitokiomis priemonėmis.

Vilkų gaudymas. Vilkai buvo naikinami šiais būdais: 1) šaudydavo, 2) kasdavo vilkaduobes ir 3) gaudė juos kilpomis. Čia aprašoma antrašai ir tretysai jų naikinimo būdai.

Vilkaduobės buvusios kasamos ant vilktakių, miškuose, kur daugiausia vilkai mėgdavę vaikščioti ir išmindavę takus. Žiemos laiku surasti vilktakį

nuotykį. Kaime netikėtai atsiradę du vilkai, kurie čiupę paršą ir už ausų įsikandę jį „vesti“ iš akimo į lauką, bijodami čia pat susidoroti. Pamatę vyrai subėgę su šakėmis ir kuolais vilkus nuviję, atimdami dar nepapjautą paršą.

¹ Kalba netaisyta. Žr. *Gimtasai kraštas*, 1940, Nr. 1 (24).

² Kaip būdingą pavyzdį, Ignacas Pleskūnas (Jurgoniškių k., Šaukėnų vlsč.) papasakojo prieš keliasdešimt metų įvykusį

buvę labai lengva, nes, viena, buvę labai daug vilkų, taigi ir vilktakių, o antra, lengva stebėti vilkų judėjimą miškuose iš jų išpaustų į sniegą pėdų. Vilkai išmindavę takus. Ant tokio tako būdavo kasamos vilkaduobės. Jos būdavusios gilios, mažiausiai 2 metrai gilumo, o dažnai būdavusios iki 3 metrų, kad įkritęs vilkas negalėtų iššokti. Duobės buvusios apvalios ir viršuje apie $1\frac{1}{2}$ – 2 metrai diametro, o apačioje bei į dugną tiek daug susiaurėdavusios, kad jokio dugno nelikdavę, bet kraštai sueidavę vienon vieton. Duobės buvo tokios kasamos todėl, kad vilkas neturėtų kur įsibėgėti, iššokti iš duobės. Šonai vilkadubių buvę dailūs, taip kad vilkas negalėdavęs įsikabinti į duobės kraštą. Duobėn būdavę įsmeigiama kartelė, kurios galas išlenda iš duobės paviršium bent per pusę metro. Įsmeigiama stipriai. Duobė gi uždengiama bei paslepiama šiuo būdu. Skersai duobę dedamos plonos $1\frac{1}{2}$ cm storumo lazdyno lazdelės, maždaug apie 30 cm atstumu viena nuo kitos, iki apdedama nuo vieno duobės krašto iki kito. Tada ant tų lazdelių klojama ploni eglėšakiai taip tankiai, kad laikytųsi ant jų užbertas sniegas. Taigi, uždengus duobę, ji dar padengiama ir tuo pačiu paslepiama sniegu, kuris eglėšakių taip nulyginamas, kad visiškai negalima būdavo pažinti, kad čia iškasta vilkaduobė. Žemes, kurias išmesdavo iš duobės, ją kasant, taip jau užberdavo sniegu, kad paslėpus ir jomis nesukėlus vilkams jokio įtarimo dėl vilkaduobės. Prie kyšančios iš duobės kartelės galo būdavo pririšama gyva žąsis, antis arba paršiukas. Kartais būdavo ir pakepta žąsis pririšama. Pirmuoju atveju ji viliodavo vilkus savo balsu, o antruoju – apkeptos mėsos kvapu, kurį užuosdavo vilkai bent per pusę kilometro. Taip įrengus vilkaduobę, buvo rūpestingai apžiūrima aplink ją ir skarotu eglėšakiu nubraukiant sniegą buvo panaikinama visi žmogaus buvimo pėdsakai. Pėdos, nueinant nuo vilkaduobės, buvusios taip jau užbraukiamos eglėšakiu, kuris buvo velkamas užpakaly, nueinant nuo duobės. Taip įrengus vilkaduobę, vilkas būtinai įkrisdavęs. Ir gana greit: įrengus vakare vilkaduobę, rytą jau eidavo ilgais kuolais apsiginklavę keli vyrai ir neapsirikdavę, nes beveik visada rasdavę įkritusį vilką, kurį kartais pirmiau užmušdavę duobėje, o paskui iškeldavę iš jos.

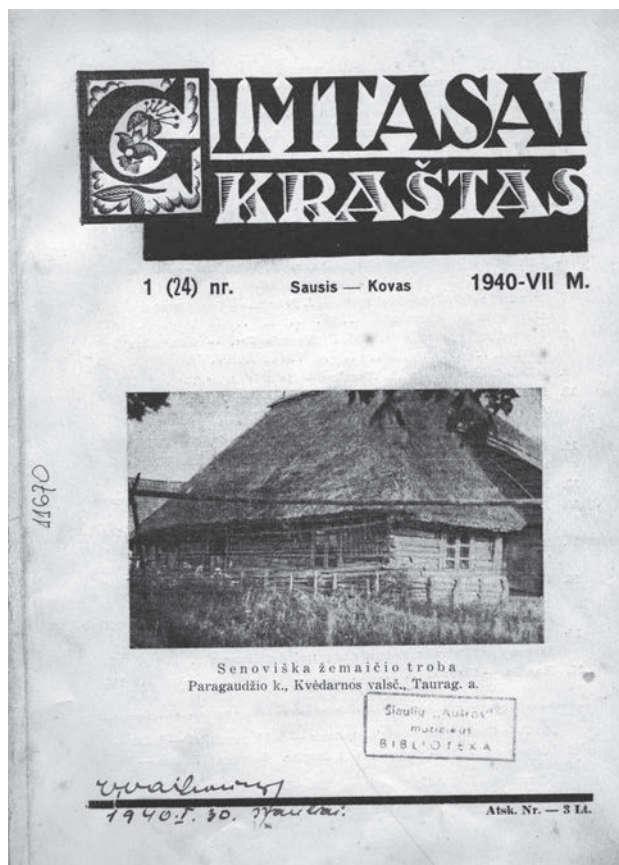
Pasakojama, kad vyrai mielu noru eidavę užmušti vilką. Radę jį duobėje, imdavę jį niūkti: „Ulia,

ulias.“ Vilkas išsigąsdavęs vyrų būrio, bet greit apsiprasdavęs ir imdavęs piktai šaipytis, rodydamas dantis ir lyg norėdamas pulti. Tada vyrai imdavę ilgais kuolais tvoti vilką, iki jį užmušdavę.

Vilkaduobėmis vilkai buvę gaudomi visą žiemą.

Antrasai vilkų gaudymo būdas yra gaudymas kilpomis, kurios buvusios šniūrinės. Tam tikslui nuvydavo labai stiprią kanapinę virvelę, apie 1 cm storumo. Virvelė turėjus būti stipri todėl, kad išlaikytų vilko svorį, nes vilkas būdavo pakiriamas. Vienas virvelės galas būdavo taip nuvejamas, kad padaroma nedidelė kilpelė, kaip botago drūtgalio kilpa. Virvelė būdavo suvejama iš trijų šakų, kurių kiekviena buvo vejama iš dviejų šakų, tuo būdu virvelėn suvejamoms šešios šakos. Nuvijus virvelę, ji užkabinama ant gembės ir gerai išvaškuojama – taip, kad visas virvelės paviršius pasidengdavo slidžiu žibančiu vaško sluoksniu. Mat, vaškuodavo „dėl slidumo“, kad kilpa labai lengvai užsiveržtų, vos ji užkliudoma ir, be to, taip slidžiai nuvaškuota virvelė buvusi žymiai stipresnė nekaip nevaškuota.

Svirtis, prie kurios pritaishoma kilpa, įtaisoma jai tinkamoje vietoje. Tokia vieta turėjo būti patogi visais atžvilgiais. Pirmiausia, svirtis įrengiama ant vilkų tako. Kad vilkas nepraeitų pro šalį, bet tikrai lįstų pro kilpą, paieškoma tokia vieta, kur takas eina per arti vienas kito stovinčių medžių tarpą. Prie vieno medžio storos šakos, maždaug 3–4 metrų aukštumoje, pririšama stipriu kanapiu pančiu svirtis – stora kartis, kurios vienas galas yra žymiai drūtesnis; tam tikslui nukertama palaukėje auganti eglaitė, kuri kamiene stora ir į viršūnę nušmiaukšta, t. y. smailėjanti. Tokia kartis nugenėjama ir parišama po šakos apačia, pririšant kartį ties jos viduriu, taip, kad drūtgalys nusišvarina žemyn tokiu svoriu, kad antrasai karties galas iškildamas viršun lengvai pakeltų vilką. Gerai išvaškuota kilpa pririšama prie karties plongalio, virvelės galą prieš tai perveria per virvelės kilpelę, kuri, kaip minėta, padaroma antrame virvelės gale. Virvelė tokio ilgumo, kad, nusvarinus karties plongalį, netoli žemės, padaroma iš virvelės tokio didumo, – virš metras diametro, – kad lengvai vilkas įlįstų. Kilpa bei virvelės kraštas atsiremia į medį, kad kilpa nepavirstų, bet būtų stačia. Kad karties drūtgalys nesisvertų be laiko žemyn ir neiškeltų savo plongaliu kilpos, drūtgalys iš

Žurnalo „Gimtasai kraštas“ faksimilė. ŠAM

apačios paremiamas stačiai pastatoma nestora kartimi, prie kurios apatinio galo pririšama ilga, apie keliasdešimt metrų ilgumo, plona virvelė ir ji nutiesiama į šalį nuo vilkų tako, kur nors nepermatomon tankmėn. Tos virvelės galą laiko žmogus, kuris pasislepia nuošaliai nuo vilkų tako, įlįsdamas tankmėn, ir saugoja, kada lįs pro kilpą einas taku vilkas. Kad vilkas neužuostų žmogaus, pataikoma tokiu laiku paspėsti įrengtą kilpą, kada vėjas dvelkia nuo vilkų tako į šoną arba, jei vilkai daugiausia savo išmintu taku eina į vieną galą ir vilkai eina pavėjui, tai pasislepiama tokioje vietoje, kad vilkas dar nepriėjęs žmogaus jau lįstų per kilpą – žodžiu, vengiama pasipainioti vilkui tokioje vietoje, iš kur vėjas gali nupūsti vilkui žmogaus kvapą dar nepriėjęs vilkui kilpos. Mat, tada vilkas galįs pasukti į šalį arba grįžti atgal, ir visas laukimas, kada pakarti vilką, galįs nueiti veltui. Todėl visada, tarp kitko, pasirenkama svirčiai įrengti tokia vieta, kur lengvai aplink svirtį visur slėptis, prisiderinant prie vėjo krypties. Be to, iš kiekvienos tankmės būtinai turi būti matyti toji vieta, kur įrengta kilpa. Jei

vilkai pastebimi daugiau vis einant į vieną galą, ką susekti lengvai būdavo galima iš pėdų, žiūrint, ant kur nukreipta daugumas vilktakio pėdų, – kad greičiau atvilioti vilką, prie kilpos, tikrai antroje jos pusėje, pririšama gerokas šviežiai apkeptos mėsos gabalas, ypač ta daroma, jei vėjas tam palankus: pučia tokia kryptimi, kad vilkas ir pats be užuodžiamo kvapo jau eina ton pusėn, bet mėsos kvapas atvilioja vilką tokiu atveju, kada jis kitaip nebūtų ketinęs eiti ton pusėn.

Pastebėjus, kad ateinąs vilkas, priėjęs kilpą, lenda pro ją, žinoma, nei nepastebėdamas spąstų, virvele staiga truktelėjama ir stačioji kartis, kuri remia iškeltą svirties drūtgalį, staiga paverčiama ir svirties drūtgalys pasineria žemyn, iškeldamas plongalį aukštyn su visa kilpa, kuri bematant užsiveržia, apjuosdama ir vilką, ir jį iškeldama oran. Tada čiumpama čia pat turimas kuolas, pribėgama prie vilko ir juo tvojama vilkui per galvą ir keliais smūgiais vilkas užmušamas. Tada iš kilpos paliuosuojama tuo būdu, kad karties galu pakeliama svirties drūtgalys, jis paremiamas iš apačios, po ko esti svirties plongalys nusviręs su visa kilpa ir vilku žemyn ir tada atleidžiama kilpa.

Lapių nuodijimas. Lapes nuodydavo dėlei sekančių priežasčių: 1) lapės buvo naikinamos kaip kenksmingas žvėrelis, gaudas naminius paukščius; 2) lapės kailėlis būdavo brangus ir todėl naikinimas lapių dvigubai apsimokėdavo: sumažinus jas išvengiama nuostolių, o už kailėlį gaunama keli rubliai; 3) nuodijama, o ne kitom priemonėm naikinama todėl, kad lapės esančios labai gudrios ir išvengiančios bent kokių spąstų. Tikrai jei pasitaikydavo netikėta proga, koks medžiotojas nušaudavo lapę. Lengviausiai būdavo galima apgauti lapę ją nuodijant, todėl šioji priemonė ir būdavo panaudojama gaudant lapses.

Kaip pasakojama, aplinkiniuose Jurgoniškių kaimo miškuose buvę labai daug lapių; jos dažnai šnarinėdavo bei šmeiždavo aplink kaimo sodybas, tykodamos prisėlinti prie kokio naminio paukščio. Dažnai tai pastebėdami gyventojai visada nepagalėdavo pabarstyti aplink sodybas nuodų. Tuo būdu pasisekdavo nunuodyti daug lapių.

Nuodijama būdavo činčibiru. Tai buvę labai stiprūs nuodai, senovėje perkami krautuvėse. Jų pavidalas – baltos spalvos smulkūs milteliai. Nuodai buvę tokie stiprūs, kad pakakdavo kelių dulkių,

kad nunuodijus lapę. Su šiais nuodais reikėję nepaprastai atsargiai elgtis, nes mažiausio neatsargumo būtų pakakę, kad nusinuodijus, betaisant lapėms nuodus. Todėl, kada nuodus parengdavo, būdavo griebiamasi tokių atsargumo priemonių: sušlapinama skuduras ir juo aprišama burna ir nosis, o kvėpuojama per šlapią skudurą; beriant nuodus, dirbama prieš besikūrenantį pečių, kad jis sutrauktų visas nuodų dulkeles. Taip atsargiai elgtis įsakydavę nuodų pardavėjai. Nuodai būdavo parengiami šiais būdais: 1) sutaisomi su vašku, 2) užtaisoma žąsies kaulas su nuodais ir 3) nuodus sutaisydavo riešuto kevale.

Sutaisant su vašku, suminkoma iš vaško nedidelės gamulkos (kamuoliukai), maždaug mažo miškinio obuolio didumo. Pirmiausia bent kiek pašildoma prieš ugnį vaško gabalėlis, kad jis apšiltų ir suminkštėtų. Paskui suminkomas tarp pirštų, padaroma plokščias apvalus kepalėlis, sulenkiamas jo kraštai į viršų, vidury padarant įdubimą, panašų kokiam indeliui, įberiamas į tą įdubimą nuodų, pabaigiama užlenkti kepalėlio kraštai ir jie sulipdomi, padarant apvalią gamulką, kuri dar tarp delnų pakočiojama ir padaroma apvalus rutulėlis. Tokių gamulkų pabarstoma tokiose vietose, kurias dažniausiai mėgstancios lapės lankyti, bet neužaina naminiai gyvuliai. Lapė vašką mėgstanti, todėl radusi gamulką tuoj perkandanti ją ir to jau pakakdavę: lapė, nespėjusi kiek toliau pasišalinti, krisdavusi negyva. Bet jei pasišalindavo toliau, žiemos metu būdavo galima susekti, kur ji nuėjusi krito, iš jos pėdų, įspaustų į sniegą.

Su kaulu nuodai būdavo taip paruošiami. Žąsies sparno arba kojos kaulas pragręžiama koku smailiu daiktu ir įberiamas išgręžton skylutėn činčibiro. Paskui skylutė užpilama vašku, kad neišbirtų nuodai. Užtaisoma keli ar keliolika tokių minkštų žąsies kaulelių ir išmėtoma lapių lankomose vietose. Radus žąsies kaulą, lapę jį perkandanti ir tuoj nusinuodijanti.

Į riešutą nuodai paprastai sutaisomi. Smailia yla išduriama riešuto kevale skylutė ir per ją įberiamas kevalo vidun činčibiro. Mat, ilgiau pastovėjęs riešutams, jų kanduolys sudžiūvęs ir kevale lieka tuščios vietos. Ton tuščion vieton aplink branduolį priberiamas činčibiro ir pragręžtoji kevale skylutė užlipinama vašku. Riešutai išmėtomi taip pat, kaip gamulkos ir žąsies kauleliai. Lapė mėgstanti krimsti

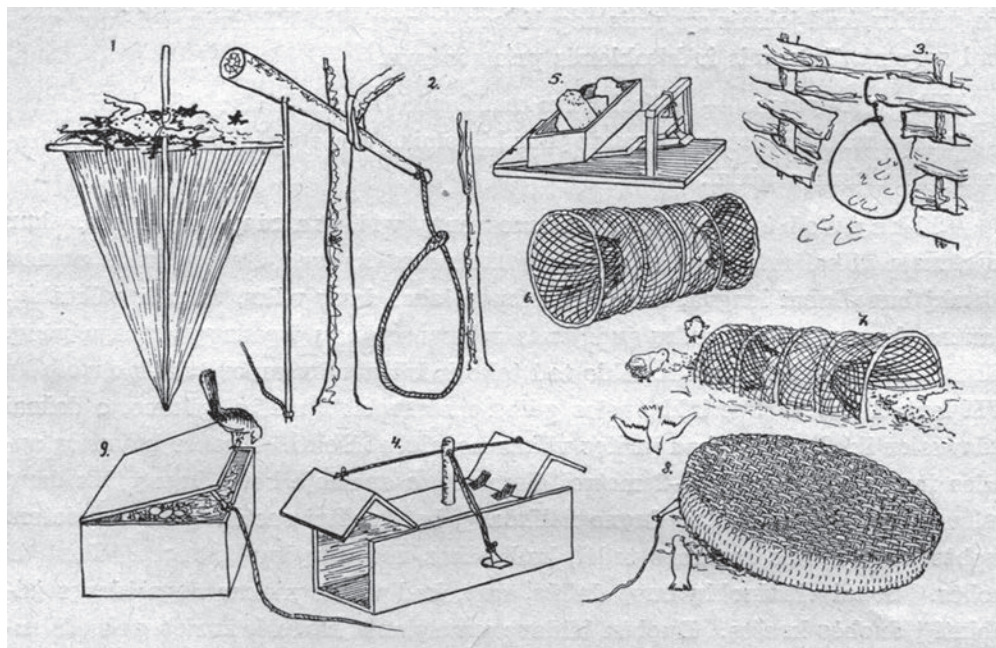
riešutus ir vos perkanda jų vieną, greit krintanti negyva, net nespėjusi pasiekti miško.

Šiais būdais lapės dažniausiai nuodijamos žiemą. Vasaros metu jos rečiau telankydavusios sodžių.

Zuikių gaudymas kilpomis. Zuikiai būdavo gaudomi dėl skanios mėsos ir dėl kailėlių, iš kurių būdavę siuvama vyrams zuikinės kepurės ir kitur zuikio gražius kailėlius sunaudodavę. Kas turėdavo šautuvą, dažnai medžiodavo zuikius, bet kilpomis galėdavęs kiekvienas pasigauti. Kilpos būdavo padaromos iš kilpinio drato (vielos), kurio galėdavę pirkti krautuvėse. Tokia kilpinė viela buvus labai minkšta ir lanksti, tarytum speciali kilpoms daryti. Imama plona viela, jos galas užlenkiamas, apsukama aplink tą pačią vielą keli kartai, padarant kilpą, kitas vielos galas išveriamas per tą kilpelę ir visa kilpa paspendžiama kur nors tvoroje, suradus zuikio taką ir landą, kuria jis nuolat pralenda per tvorą. Mat, zuikiai taip pat, kaip ir vilkai, mėgstą eiti maždaug tom pačiom vietom, o jei kur įsitaiso lįsti pro kokią landą tvoroje, tai būtinai lendą pro ją kiekvieną kartą, neieškodami naujos landos. Kilpos galas pririšamas prie tvoros, ta pati kilpa užstatoma prie landos. Zuikis, belįsdamas per landą (taigi ir per kilpą), užveržias kilpą ir negalįs iš jos pasiliuosuoti. Paspendę kilpą vakare, rytą nueinama būdavo pažiūrėti ir dažnai būdavo randama įkliuvęs ir pasismaugęs zuikis.

Dažnai pastebint, kad zuikiai mėgsta nakties metu, ypač vakarais, lankyti sodybas, šniukštindami (ieškodami maisto) aplink daržines ir kūtes, kur būdavo prisibarsto šieno lapelių, šeriant gyvulius, nemaža dalis Jurgoniškių kaimo ir aplinkinių kaimų gyventojai juos šaudydavo iš trobos. Kad dar geriau atvilioni zuikius, patogioje ir gerai užmatomoje vietoje pabarstydamo ant sniego arba įsmeigdamo nekultų avižų pluoštelį, gero šieno arba dobilų ir per langą iškišus šautuvą ir nutaikius reikalingon vieton būdavo laukiama pasirodant zuikio. Šautuvas iškišamas per kokį šibo (ruto, stiklo) išdužusį kampelį, kuris kitu metu esti užkemšamas skuduru. Pamačius prisiartinus prie avižų ar dobilų zuikį, šaunama.

Kaip teigiama, zuikiai einą maisto ieškoti tuoj, kai patekęs mėnulis, saulei nusileidus arba ir vėliau, jei mėnuo vėliau teka. Kažkodėl zuikiai mėgstą neršti (slankioti) aplink sodybas „ant jauno“, t. y.

1. Užmaskuota vilkaiduobė. 2. Gaudymas su kilpa, pritaikoma prie svarsties. 3. Zuikių gaudymas dratinėmis kilpomis. 4 ir 5. Šeškų gaudymas sląsčiais (gyvus pagaunant), (užmušant). 6 ir 7. Kurapkų gaudymas su bučiais, su 2 narvomis. 8. Balandžių ir žvirblių gaudymas kratilu. 9. Šarkų gaudymas skrynėmis

esant jaunam mėnuliui. Tuo laiku būdavo dažniausiai šiuo būdu ir medžiojami zuikiai.

Šeškų gaudymas. Šeškus gaudydavo išimtinai dėlei jų kailėlio, už kurį būdavo brangokai mokama. Gaudoma sląsčiais (sląstais), kurių darydavo dvejopų: tokių, kuriais pagaudavo gyvus šeškus, ir – negyvus, užmuštus. Pirmieji sląstai būvę panašūs į pailgą skrynelę, sukaltą iš lenktų. Skrynelės viršuje būdavo įtaisyta stulpelis, ant kurio pririšta dvi virvutės, laikančios pakeltus skrynelės galus, per kur įlenda šeškas. Viduje įtaisyta lentelė ant siūlo ir pagalėlio; čia įdedama šeškų mėgiamas maistas – kiaušinis, kurį pajudinus skrynelės iškelti galai staiga užkrinta ir šeškas pagaunamas, nes išbėgti nespėja – užkritę skrynelės galai jį aklina uždaro. Antrojo tipo spąstai kitoki. Jais gaudant, šeškas užmušamas. Šių sląstų konstrukcija tokia. Apie 50–60 cm ilgumo ir apie 20 cm pločio lentgalio gale, apie 10 cm atstumu nuo galo iškalamos dvi keturkampės skylės lygiagrečiai viena su kita. Į jas įkalama apie 30 cm aukštumo ir apie 3 cm storumo kertuoti stulpeliai, ant kurių viršaus užkalama iškaltom skylėm tokio pat storumo skersinis. Stulpelių atstumas vienas nuo kito – apie 12–15 cm. Prie skersinio pririšama plona virvutė liežuviuks (liežuvėlis) – plonai išdrožtas šakalėlis. Prie apatinios lentos antrojo galo šikšniniais zovieskais prikalama viršutinioji lenta tokio ilgumo, kad te-

siekia tik stulpelius. Ant pirmosios lentelės uždėta ilga plona lentelė, apie 4 cm pločio, ir jos galas pririštas plona virvele čia pat prie zovieskų. Kiaušinis dedamas ant šios lentelės. Jos galas prie stulpelių bent kiek pakeliamas ir liežuvėlio galas įremiamas (plokščias galas, plonas) į lentelę, kurioje skersai peiliu užpjauinama staigi užkarta, kurios dėka liežuvėlio galas užkliūva ir laiko netikėtai tą lentelę pakeltą, bet ir viršutinę sląstų lentą. Pakanka tik pajudinti apačioje siaurąją lentelę, kurioje išskobta duobutė kiaušiniui įdėti, kai staiga ji atsikliudo nuo liežuvėlio ir krinta žemyn, o sykiu krinta ir sląstų viršutinioji lenta, kuri prislegia šešką ne mažu svoriu, nes ant lentos viršaus prikalama lentinė skrynelė ir į ją įdedama kelis kilogramus sverias akmuo „dėl vogos“ (svorio), kad prispaustų šešką. Dedama sląstai tokiose vietose, kur pastebima daugiau juos laikantis.

Žebenškčių senovėje negaudydavę visai, nes apie jas buvusi labai gera nuomonė, kad jos nieko blogo nedaranti, esanti lyg ir naminis žvėrelis, kurį naikinti, esą, gaila ir nevalu, t. y. nežmoniška, naikinti „niekum nekalną gyvoliuką“.

Kurapkų gaudymas. Kurapkos būdavo gaudomos „dėl skanios pečenkos“, t. y. kepsnio, nes kurapkų mėsą „šmožydavo“.

Jos gaudomos drikiniais bučiais ir dvejopom kilpom. Bučiai būdavo naudojami žuviniai, t. y. tie

patys drikiniai (iš siūlų numegzti) bučiai, kuriais gaudoma žuvis. Toki bučiai buvę apvalūs, pailgi, ant apvalių lankelių aptempti megztom drikom ir su dviem narvomis. Šiais bučiais gaudoma žiemos metu. Bučius nunešama į lauką ir iki pusės įkasama į sniegą. Per bučio viršų priberama vidun ant sniego kanapių ir jų pelų, kurie ryškiai išsiskiria iš balto sniego ir gerai net iš tolo matosi. Radusios kurapkos kanapių pelų, lakstančios aplink bučių, ieškomos vietos, per kur būtų galima prieiti iki pelų ir, žinoma, greit atrandančios narvų plačias vidun siaurėjančias landas bučiaus galuose ir per jas sulendančios į bučių tiek, kiek jų yra, arba kiek telpa bučiui. Kurapkos, sakoma, labai mėgstančios kanapių peluose „kapstyti“ ir pamačiusios tokius pelus būtinai veržiasi prie jų.

Balandžių ir žvirblių gaudymas. Balandžiai būdavę gaudomi naminiai, norint juos prisijaukinti savo sodyboje. Juos gaudydavo kratilu. Užtaisydavo šiuo būdu. Kratilą paremdavo vienu pagalėliu, prie kurio būdavo pririšama ilgas stiprus lininis siūlas, kurio galas būdavo išvedamas trobon. Po kratilu priberama grūdų arba dar geriau žirnių. Siūlo galas laikomas rankoje; jis išvertas pro langą kokį plyšį ir per langą stebima, kada susirinks po kratilu balandžiai žirnių leisti. Tai pastebėjus, siūlas patraukiamas, paverčiant pagalėlį, ir kratilas užsi-vožia bei užvožia balandžius. Tada juos jau lengva būdave iš po kratilo išimti, pakeliant jo kraštelį tiek, kad įkišama ranka, bet negali išlįsti pro tą plyšį balandžiai. Kratilas užtaisomas dažniausiai kur kieme, prie gyvenamojo namo ir netoli jo.

Tuo pačiu būdu gaudomi ir žvirbliai. Bet senovėje jų gaudyta ir kitokiu būdu, būtent, nakties metu su liktarna apšviečiant negyvenamus trobesius, pvz., jaujas, kūtes, daržines ir kt., kur žvirbliai mėgdavę „ant nakties susimesti“. Mat, žvirbliai sulįsdavę per paliepių plyšius nakčiai pastogėn, kur būdavusi užuovėja ir šilčiau. Sutemus, kai žvirbliai jau neberanda plyšių išbėgioti iš trobesio oran, uždegama liktarna ir einama gaudyti dviese: vienas nešasi

liktarną ir užsikabina terbą žvirbliams sukišti ir antrašai nešasi kokią kartelę, apie 2–3 metrai ilgu-mo. Įėjus klojiman, vienas atsistoja klojimo vidury, jį apšviesdamas, o antrašai kartele maišo paliepius, išbaidydamas bei iškrapštydamas žvirblius, kurie skrendą „ant šviesos“ – tiesiog į liktarną. Tada belikdavę tik čiupti žvirblius rankomis ir kišti juos terbon. Žvirbliai senovėje būvę gaudomi dėl „pečen-kos“, t. y. kepsnio. Nors ir maža tebuvę iš žvirblio mėsos, bet pagavus jų didesnę skaičių būdave ga-lima „pasismožyti“ nemaža geros pečenkos, kurią, ypač vaikai, mėgdavę.

Šarkos būdavo gaudomos skryniomis. Skrynios būdavusios iš lentų sukaltos ir naudojamos viš-toms dedinti. Pvz., iš lentų sukaldavo skrynį, apie 1 m ilgu-mo, 60–80 cm aukščio ir tiek pat pločio. Prie skrynios prikaldavę paprastą iš lentų sukaltą dangtį, kurį prie skrynios prikaldavo šikšniniais zovieskais. Skryniose būdavo susuktos iš šiaudų ar šieno gūžtos vištoms dėti. Šarkos mėgdavusios kiaušinius ir visada tykodavusios progos įlįsti skrynion. Norint šarką pagauti, skrynios dangtis paremiamas pagalėliu, prie kurio pririšta ilgas ir stiprus siūlas arba plona virvelė, kurios galas nuvedama trobon, iš kur per langą stebima, kada įskris skrynion šarka. Tai pastebėjus, virvelės ga-las patraukiamas, pagalėlis, kuriuo paremta skry-nios dangtis, griūva ir dangtis nukrinta žemyn. Tada jis pakeliamas tiek, kad įkišama ranka, kuria užgriebiama ir išimama šarka. Jos naikinamos dėl to, kad „kiaušinėjančios“, t. y. geriančios vištų kiaušinius.

Dabar daugumas čia aprašytų žvėrelių gaudymo būdų yra išnykę.

Žinių suteikė Ignacas Pleskūnas, Jurgoniškių kaimo ūkininkas, apie arti 50 metų amžiaus. Papa-sakojo, ką pats žinojo ir ką buvo girdėjęs savo tėvą ir kitus senus žmones pasakojant. Ignacas Pleskūnas visą laiką gyvena Jurgoniškių km, Šaukėnų vlsč., Šiaulių apskr.

Tarpukario spaudos puslapius beverčiant. Kriminalinė kronika¹

Parengė Giedrius Gaidamavičius, Žydrūnas Gulbinas, Augustė Labenskytė,
Ieva Mačinskaitė, Dovydas Malinauskas, Kęstas Norvilis, Artūras Šinkevičius

Buitiniai nusikaltimai

„Įvyko Pakartuvėse, geg. 20-tą, 12 val. d. Jonas Labunskis „susidraugavo“ su pil. Pukliene, kurios vyras iš karo negrižęs. Motina – Karolina (56 metų amžiaus), matydama sūnų nepadoriai elgiantis (ir kas papuola „mylimajai“ iš namų nešant), žinoma – kaipo motina – jam išmetiredavo, o sūneliui tas netiko ir jis ieškojo progos motinos, kuri jam kliudė, atsikratyti. Ir štai, geg. 20 d. „sūnūs“ norėjęs ką tai iš namų paėmęs duoti „savajai“, o motina nenorėjusi jam duoti: tuomet įpykęs „sūnus“ sugriebęs kirvį puolė nukirsti motiną, bet jai bėgant per duris sūnus tepataikė į kairiąją koją, kurią nukirto per blauzdi-kaulį, žemiaulį, žemiau kelio. Motina be sąmonės nugabenta miesto ligoninėn, kur padarius operaciją koja nupjauta. Labunskis buvo ieškomas policijos, jis turi 26–27 metus amžiaus. Pasikėsimo priežasties iš motinos dėl jos didelio silpnumo nebuvo galima išklausti. Pasipiktinęs. Pasikėsintojas suimtas geg. 21 d. Piktmiškiuose, ir randasi kalėjime.“²

„Šiauliuose (Ežero g-vėje) naktį iš 24 į 25 d. rasta lavonas Onos Stanaitienės 38 žingsniai atstumo nuo jos gyvenamo buto (Ežero g-vė, Nr. 52), kuri matomai nužudyta virve, diržu ar tolygiu daiktu. Stanaitienė gyveno bloguose santykiuose su savo

vyrų Česlovu ir buvo daleidžiama, kad bus nužudyta juomi arba jo broliais Jonu ar Stasiu Stanaičiais, kurie š. m. geg. 6 d. susirinkę pas nužudytosios vyrą tarėsi ją mušti. Įtariamieji asmenys sulaikyti ir nusikaltimas einant 252 str. baudž. proceso policijos tiriamas.“³

„21. IX., atvežus Br. Bekerio vaiką krikštyti „kūmas“ Gembutas apipultas jaunuolių smarkiai primuštas. Kalbama, kad ir „kumaitę“ su vaiku apstumdę. Ilgutis. 14 rgs. klebonas, per pamokslą savo šv. prilyginimais gindamas dūšes, neužmiršo ir jaunimo paminėti (nes „reikalas to nepaleidžia“), prašydamas jį susilaikyti nuo rūkymo ir ėjimo į „vakaruškas“ (Tai geras prašymas – red.), o tą dalį pinigų atiduoti naudai bažnyčios (kuri remontuojama), nes jau 1 pypkorius taip padaręs. Jaunime! Geriaus užsisakyk „Šiaulių Naujienas“, nes laikraštis daugiau naudos jums suteiks! Bazilionai.“⁴

„Masiliūnaitė Justė, 45 m. amžiaus, prisiviliojusi Eduardą Nojų, 25 m. amžiaus, kuriam buvo patarta daryti vedybas. J. Masiliūnaitė savo jaunikį, Nojų Eduardą, gražiai aprenė ir saugojo kaip akį kaktoje.

Vestuvių dienoje, lapkričio mėn. 4 dn., Lauko g-vėje Nr. 31, kur jaunieji gyveno, turėjo įvykti vestuvės.

¹ Kalba netaisyta.

² Sūnaus pasikėsinimas atimti motinai gyvybę, *Šiaulių naujienos*, 1924-05-30, p. 1.

³ Vyras žmoną nužudė, *Šiaulių naujienos*, 1924-05-30, p. 1.

⁴ Ažuolaitis Juozas, Tikros krikštynos!, *Šiaulių naujienos*, 1924-10-03, p. 3.

Jaunikis, matydamas per daug seną žmoną apsirinkęs, apsirengė, pasiėmė įvairių daiktų ir 700 litus pinigų ir pabėgo. Tik kriminalinei policijai pavyko sugauti jaunikį, kurį už vagystę patalpino kalėjiman.⁵

„Š. m. lapkričio m. 14 d. Šiaulių Apyg. Teismas nagrinėjo Kuršėnų m. gyv. Juozo Palkaus, 29 m. amž., kaltinamo tuo, kad 1927 m. rugpjūčio mėn., lydėdamas iš gegužinės Fridą Bartošaitę, pastarąją ėmė mušti kumštimi per veidą, pavertė ant žemės ir sudraskęs sijoną ir apatines kelnės prievartos keliu turėjęs su Bartošaitę lytinius santykius. Teisiamąjį gynė pris. adv. p. Linkevičius. Teisiamasis Palkus neprisipažino kaltu ir paaiškino, kad, susiginčijęs su Bartošaitę, pastaroji ižeidus jo žmonos garbę, už ką jis ją apmušęs, ir Bartošaitę iš keršto užvedusi šią bylą, pristačiusi tyčia sudraskytą sijoną ir kelnės, kuri padarė pati jau grįžusi iš gegužinės. Liudininkais nustatyta, jog nukentėjusioji sakė: „Reik mokinti, kad vyrai mokėtų moteris gerbti“, be to, viena iš liudininkų pasakė, jog Bartošaitę visi kuršėniškai gerai žino ir t. t., ir kad pristatyta sudraskytas sijonas ir kelnės ne tos, kuriomis buvo gegužinėje.

Teismas Juozą Palkų išteisino. Vyro kerštas tai mažmožis, bet moters kerštas yra painesnis ir žiauresnis. Teismas ėjo prie uždary durų.⁶

„Gruodžio mėn. 6 dieną per kūlimą pas Jurgį Pumputį, gyv. Vijolių km. Šiaulių valsč., susikivirčio A. Pumputis su savo seserimi, kuri brolių apskundė tėvui. J. Pumputis įpykęs su grėbliu perbraukė sūnui Antanui per veidą, iškabindamas sūnui akį. Antanas Pumputis guli Šiaulių ligoninėje.⁷

„Gruodžio 23 d. 14 val. savo bute rasta staiga mirusi Marijona Balcevičienė, 65 m. amžiaus, gyv. Tiesioji g-vė 13 Nr. Vedant kvotą, patirta, kad M. Balcevičienė buvo dažnai savo sūnaus Roberto mušama. Apžiūrint lavoną rasta velionei įlaužta krūtinės ląsta. Spėjama, kad M. Balcevičienė esanti sūnaus Roberto primušta, nuo ko ir mirusi.⁸

„Lapkričio mėn. 30 dieną pil. Juozas Snitkas, gerokai įsigėręs prie turgavietės esamoj Stankaus arbatinėj, užsinorėjo paūžti su panelėmis. Žinoma, jų greit susirado ir ėmė užti. Po kiek laiko J. S. pa-

stebėjo, kad jo visi likusieji pinigai dingo. Pranešus kriminalinei policijai, ji greit surado kaltininką. Vagystę papildė prostitutė Vasiliauskaitė Teklė, kuri sulaikyta. Ot, kaip pasitaiko!⁹

„Pastaromis dienomis Šiaulių apygardos teismas nagrinėjo įdomią Šiaulių miesto gyventojų Šmuelio bylą, kuris kaltinamas tuo, kad paėmęs iš savo sužadėtinės Kuršėnų miesto gyventojos Alštaitės dalį pasogos sumoje 19 200 litų.

Šis įvykis įvyko štai kaip. Prieš metus Šmuelis susipažino poniai Kartunienei tarpininkaujant su Kuršėnų miesto pasiturinčia panele Alštaite. Po kiek laiko Šmuelis sakosi sužadėtinei noris vykti į Karaliaučiaus muge, kur galėtų matytiems pavyzdžiams pritaikinti savo fabriko mašinų dirbinius, bet tam reikalui reikalingi pinigai, kurių jis ir prašo iš savo sužadėtinės. Sužadėtinė nieko blogo nesitikėdama Šmueliui davė geroką sumą Anglijos svarų, kuriuos Šmuelis išleidžia. Šmuelis ėmė atidėlioti savo vestuves dėl įvairių priežasčių – dėl motinos grįžimo, sesers vyro Afrikon išvažiavimo ir dėl kitų priežasčių. Tuo tarpu iš savo sužadėtinės vis viliojo pinigus neva įvairiems būtiniams reikalams. Toki padėtis tęsėsi ilgą laiką, nes Šmuelis norėjo sudaryti sąlygas, kad ja atsikračius. Bet Alštaitė, supratusi dalyko stovį, padavė Šmuelį teisman.

Teismo salė buvo prikimšta publikos, ypatingai žydų. Sąryšy su šia byla iššaukta 30 liudininkų, kurių tarpe Niurokas, Banko kontoros savininkas ir žinomas prekybininkas ir pramonininkas Kartunas ir kiti. Vieni įrodinėjo, kad Šmuelis yra kaltas, o kiti įrodinėjo, kad Alštaitė yra kalta, kam ji nedavusi Šmueliui pinigų svarbiems biznio reikalams. Šmuelis ketino vykti Afrikon ir norėjęs rimtai susitarti dėl jo ir Alštaitės vedybų, bet ši ji iškoliojusi girtuokliu ir klubų lankytoju. Tuo neva jie ir persiskyrę. Šmuelis teisme pasakęs, kad jis Alštaitę sutinka vesti, jei ši jam duos 2 000 dolerių ir įrengs mebliuotą butą.

Teismas, išklausęs liudininkų ir ginčijamų pusių kalbų, išnešė rezoliuciją, kad Šmuelis yra nekaltas.

Charakteringa, kad šios įdomios bylos dalyviai – Šmuelis ir Alštaitė – jau yra pagyvenę žmonės, kurie sulošė tokį įdomų ir sensacingą dalyką.¹⁰

„Rugpjūčio 4 d. į Šiaulius iš Kauno atvyko pasisvečiuoti pil. Dovydas Lipšicas. Didelis Ievos dukterų

⁵ Pabėgo jaunikis, *Momentas*, 1928-11-11, p. 2.

⁶ Laurušis A., Biaurus moters kerštas, *Momentas*, 1928-11-18, p. 5.

⁷ Šeimyninė tragedija, *Momentas*, 1928-12-15, p. 4.

⁸ Sūnus kaltinamas motinos užmušimu, *Momentas*, 1928-12-31, p. 2.

⁹ Naujas būdas, *Momentas*, 1928-12-31, p. 3.

¹⁰ Jaunikių piršlybos nuotykis, *Momentas*, 1929-02-09, p. 2.

mylėtojas nusprendė pirmučiausiai pažiūrėti, kam vertos Šiaulių panos. Neilgai trukęs, kaip vyras su nemenkais donžuaniškais gabumais gatvėje susipažino su dviem „panelėm“, iš kurių vieną išsirikęs, paskyrė jai pasimatymą dienos metu 12 val. kažkuriame miesto užkampyje. „Pasimatęs“, ponas Dovydas susimokėjo „paneliai“ pusantro lito ir atsi-sveikino. Bet pagailo vyrui sumokėtų pinigų. Grįžo atgal, atėmė iš nespėjusios pasišalinti „panelės“ pusantro lito, o kad ji nerėktų, nesiskųstų, įgrasino ją apvaginsias, pasakysias, kad ji per „pasimatymą“ pavogusi jam laikrodį. Bet panos būta ne iš tokių, kurias lengva įbauginti, ir panelė pakėlė skandalą. Skandalo pasekmės tokios, kad abu – ponas Dovydas ir „pana“ – pakliuvo policijon, kuri dabar veda kvotą ir aiškina, kas katrą iš tikrųjų nuskriaudė.¹¹

„Šiaulių pil. Cincelietienė, gyv. Tilžės 248 Nr., laikė savo namuose keletą „panų“. Tūla siuvėja Arlauskaitė vieną tą „panų“ pasivijo pas save ir iš Cincelietienės paveržė. Cincelietienė jai už tai žadėjo atkeršyti. Vieną naktį į Arlauskaitės buto duris kažkas ėmė belstis. Paklausus, kas toks vėlyvas svetys (mat buvo 3 val. ryto), gavo atsakymą, kad tai „kriminalinės policijos valdininkas“. Bet Arlauskienė pažino „valdininką“ iš balso, tai buvo Cincelietienės žentas Butnoris. Kadangi siuvėja „valdininko“ pas save neįsileido, tai Batnoris, pasikvietęs dar 4 sėbrus, pradėjo plėsti duris, bet jų neįveikė, kibo į langus. Atidarę langines, išdaužė stiklus ir į vidų sumetė akmenu. Taip atlikę savo žygį, nakties „herojai“ pasitraukė. Policija visiems penkiems surašė protokolą.¹²

„Šiomis dienomis Šiluvos v., Rybakų km., pas S. Paprecką susirinko kaimynai (Jerošius, Andriulis, Adomaitis) išgerti naminio alaus. Kada visi buvo įsigėrę, Jerošius pradėjo tyčiotis iš Andriulio mylimosios. To nepakęsdamas Andriulis smogė Jerošiui lazda galvon. Paskui visi išbėgo priebutin, į kurį atėjo Adomaičio ir Jerošiaus žmonos. Tamsoj Andriulis, taikydamas Jerošiui galvon, sunkiai sužeidė jo žmonai galvą. Andriulis sulaikytas.“¹³

„II. 26 d. naktį į Šiaulių miesto policiją atbėgo uždusęs pilietis ir pranešė, kad jo gyvenamam bute

įvykusi žmogžudystė. Policija nuvyko į įvykio vietą, bet į buto vidų įeiti negalėjo: durys iš vidaus užrakintos. Pradeda belstis – niekas neatidaro. Išlaužiamos durys. Kambarį didžiausia netvarka: išmėtytos kėdės, pagalvės. Prijauktos visos grindys. Ant stalo dega lempa, o šalia jos trys tušti degtinės pusbonkiai. Lovoje guli pusiau nuoga moteriškė ir nekruta. Kraujo žymių nematyti. Tačiau iš viso kambario vaizdo matyti kažkas nepaprasto. Pranešėjas, čia pat stovėjęs prie policijos, nusigąsta, išvydęs tokį vaizdą, ir atbulas traukiasi durų link. Policija jį sulaiko, kad nepabėgtų. Koks buvo visų nustebimas, kai „lavoną“ policininkui pajudinus, pastarasis sukrutėjo, kažką murmeldamas. Vėliau paaiškėjo šitoki istorija. Pranešėjas, jos vyras tos dienos vakarą būtinai užsigeidė išeiti į miestą ir savo sielvartus nuskandinti kokiam nors restorane, bet žmona tam priešinosi, tačiau jis į tai nereagavo ir išėjo savo keliais. Tada žmona taip pat nutarė savo sielvartą paskandinti degtinėje, jei neklaūžada vyras nepaklausė jos prašymo niekur neiti. Ji parsinešė tris pusbonkius degtinės ir visus išgėrė. Kai susisuko jos galva, ji buvo tiek „narsi“, kad visus kambario daiktus išmėtė, o pati virto į lovą ir užmigo girtu miegu. Tuo ir pasibaigė „tragedija“, „lavonas“ prisikėlė ir šiandien juokiasi, pamokinęs savo neklaūžadą.“¹⁴

„Ginkūnų gt. 11 Nr. gyveno tūlas Montvydas. Už kambarį savininkui nuomą jis nepamena, kada yra mokėjęs. Kai savininkas rimtai pradėjo jį krapštyti iš kambario, jis sugalvojo žiauriai jam atkeršyti, ir šio mėn. iš 19 į 20 d., naktį, jis susidėjo savo mantą į maišą ir pro langą išsikraustė į netoli esamus klebono rūgus, pasislėpė, o tuo tarpu kambarys jau degė iš vidaus ir rėkė gaisro sirena. Gaisrą ugniagesiai tuojau užgesino, o policija rūgiuose pasislėpusį Montvydą suėmė ir atidavė teismo tardytojo žinion. Mat, Montvydas iš keršto padegė kambarį, kam savininkas prašo nuomos, o jos nesumokėjęs, meta iš kambario lauk. Tai retas nuomininkas, kurs vietoj pinigų kiša į šeimininko namus raudoną gaidį... (Šiauliai).“¹⁵

Plėšimai

„Minimas Linauskas nuo 1920 m. Šiaulių apylinkėje su kitais savo sėbrais apiplėšdavo žmones. Vė-

¹¹ Kauno donžuanas ir Šiaulių ponas, *Naujienos*, Nr. 13, 1931-08-09, p. 1.

¹² Mantrimas. Kerštas už paviliotą „paną“, *Naujienos*, Nr. 22, 1931-10-11, p. 2.

¹³ „Riteriški“ vyrukai“, *Įdomus mūsų momentas*, 1933-01-15, Nr. 1-3, p. 3.

¹⁴ Jei vyras eina karčiamon – žmona lavonas, *Šiaulių žinios*, 1934-03-04, p. 6.

¹⁵ Baisus nuomininko kerštas, *Šiaulių žinios*, 1934-06-24, p. 1.

liau jo sėbrai tapo sugauti, bet jam pačiam pasisekė pabėgti į Vokietiją. Dabar gi gruodžio mėn. 12 dieną jis sugrįžo Lietuvon ir tuojaus Šiaulių Milicijos tapo sugautas ir patalpintas Šiaulių kalėjiman.¹⁶

„Miesto ir apskr. milicijos vadas p. Paškevičius gruodžio mėn. pradžioje išleido tokį skelbimą: „Kas suims ir perduos milicijai arba nors suteiks pastarajai žinių, kuriomis vadovaujantis bus galima išaiškinti, susekti ir suimti bent vieną piktadarių, dalyvavusių nors viename iš nužudymų arba plėšimų, padarytų Šiaulių mieste ir apskrityje, būtent, dalyvavusių nužudyje arba apiplėšime: 1) Milicininko Vengrio (nužudytas ant vieškelio tarp Radviliškio ir Šilėnų 29 IX 1925 m. žmogžudžiais Markuziu ir Stasiu Gaudinskiu), 2) Heikingo (nužudytas ant vieškelio Šiauliai–Lygumai 29 X 1925 m.), 3) Buivido (nužudytas ant Kelmės vieškelio 2 XI 1923 m.), 4) Bakučio (nužudytas ant vieškelio tarp Radviliškio ir Šilėnų 21 XI 1923 m.) ir 5) Koriu kitų akmenų įvairiose vietose ir įvairiais laikais, gautų tūkstantį (1000) litų dovanų. Pastaba: Pranešėjams pareiškus norą, jų asmuo bus laikomas visiškai paslapyje. Šis skelbimas davė vaisių. Greitai pasisekė sugauti keletą žymių plėšikų, (žiūrėk paveikslą), bet iki šiol dar nesugauti milicininko Vengrio nužudytojai ir keletą kitų plėšikų. Čia dar yra gera proga patarnauti visuomenei ir garbingu būdu užsidirbti didelės pinigų sumos. Atminti tik reikia, kad už kiekvieną pridurtą milicijai plėšikų duodama po 1000 litų dovanų.“¹⁷

„Žinomas šiauliečiams plėšikas Rakauskas, kuris buvo praeito lapkričio mėnesį sugautas ir nuteistas 8 metams sunkiųjų darbų kalėjimo, paskiau buvo iš po sargybos pabėgęs ir pradėjęs Kaune plėšti žmones. Bet kriminalinei milicijai greitai pasisekė jį ir dar kelis jo draugus vėl sugauti ir patupdyti atatinkamon vieton.“¹⁸

„Gegužės 19 d., apie 4 val. ryto, gelžkelio Šiaul. – Maž. linijoje, apie pora kilometrų nuo stoties, nepažįstamas vyriškis užpuolė U. Brasaitę ir brauningu sudaužė galvą. Iš nukentėjusios paimta 30 latviškų latų ir pasas. Likusieji pinigai, virš šimto Lt, neliesti. Eina tardymas.“¹⁹

„Lapkričio mėn. 2 dieną, apie 18 valandą, į Verdulių kaimo gyventojų Petro Juro trobą įsiveržė su maskoti revolveriais ginkluoti vyrai, kurie iš savininko Juro reikalavo atiduoti pinigus, kuriuos gavo už parduotą ūkį. Jurams neduodant pinigų, vienas piktadarys nuėjo į kitą kambarį jų ieškoti. Senukas Juras stvėrė šį piktadarių ir trenkė į žemę. Piktadarys krisdamas iššovė ir sunkiai sužeidė Jurui galvą. Bernas, atsitraukęs nuo jo kitam piktadariui, pagrobęs vazoniką išdaužė jį langą, sukeldamas triukšmą. Užpuolikai nieko nepešę skubiai pasišalinę. Juras atgabentas ligoninėn. Ligonio gyvybei pavojaus nėra. Piktadariai ieškomi.“²⁰

„Spalio mėn. 22 dieną Jokūbas Stugis, gyv. Dauginių km. Pašiaušės valsč., nusipirkęs Šiauliuose už 10 litų įvairių maisto prekių, važiavo į namus. Pakelyje ties Aukštelkės bažnyčia, Šiaulių–Kelmės plente, užpuolė ginkluotas plėšikas, kuris iš A. S. atėmė Šiauliuose pirktas 10-ties litų vertės prekes. Kriminalinei policijai pavyko susekti piktadarių, kuris pasirodė esąs Petras Kulikauskas, gyv. Lieporių km. Kvota pravešta ir drąsuolis padėtas kalėjiman.“²¹

„Kaip jau buvo rašyta „Momento“ 22 Nr., lapkričio mėn. Šiauliuose, Stoties g-vėje 8 Nr., savo bute rastos nežinomų piktadarių žiauriai nužudytos Ieva Šeputienė ir jos tarnaitė Juzė Šalpinskaitė. Štai čia duosime savo skaitytojams smulkiai susipažinti su šiuo žiauriu įvykiu ir jo įvykdytoju – žmogžudžiu.

Lapkričio m. kriminalinė policija, sužinojusi apie minėtą žiaurų įvykį, tuoj nuvyko vieton ir darė savo prityrusiomis akimis smulkų apžiūrėjimą ir priėjo išvados, kad šis darbas atliktas seno prityrusio, šalto būdo nusikaltėlio. <...> Darbas buvo sunkus, nėra nuo ko pradėti, nes nebuvo likę jokių piktadarių pėdsakų, o nusikaltimas jau buvo įsisenėjęs ir žmonyse vyravo mintis, jog ši paslaptinė žmogžudystė liks tamsumoje. Tačiau mūsų budri kriminalinė policija, pasitikėdama savimi, šį sunkų darbą tęsė toliau ir kiekviena valanda vis davė naujų šansų išaiškinimui paslapties. Pagaliau buvo prieita, kad tuo laiku, kai galėjo būti padarytas nusikaltimas, lankėsi Šiauliuose, žinomas savo specialybe nusikaltėlis Bernardas Skstenis, kuris už įvairius nusikaltimus yra baustas 4 metams s. d. kalėjimu, bet tuo laiku iš kalėjimo paleistas patalysmui sveikatos, ir kad Skstenis jau nuo seniai yra

¹⁶ Plėšikas Linauskas sugautas, *Šiaulių naujienos*, 1923-12-21, p. 1.

¹⁷ 1000 litų dovanų, *Šiaulių naujienos*, 1923-12-21, p. 2.

¹⁸ Plėšikas Rakauskas buvo pabėgęs, *Šiaulių naujienos*, 1923-12-21, p. 2.

¹⁹ Plėšimo ar kitais tikslais?, *Šiaulių naujienos*, 1926-05-23, p. 2.

²⁰ Maskotas užpuolimas, *Momentas*, 1928-11-11, p. 2.

²¹ Dėl 10 litų plėšimas, *Momentas*, 1928-11-11, p. 4.

buvęs su velione Šeputiene pažįstamas ir žinojęs, kad ji yra pasiturinti moteris <...>.

Teiraujantis patyrė, kad B. S-nis lapkričio 21 d. grįžo Panevėžio kalėjiman tęsti savo bausmę, kur jis dar turėjo kalėti apie du metus. Tačiau kaip čia atrodo ir kaip kaltinti Skestenį, kad jis jau nuo 21 XI-š. m. kalėja, gi nusikaltimas rastas 28 XI-š. m., bet nežiūrint viso to, buvo griebtasi darbo, vedamas tardymas ir daromi tyrinėjimai. B. Skstenis iš Panevėžio pervežtas į Šiaulių s. d. kalėjimą ir š. m. gruodžio mėn. 5 d. kriminalinės policijos, dalyvaujant atitinkamam teismo organui, tardomas ir aukščiaus minėtu nusikaltimu kaltu prisipažįsta, viską šaltai papasakodamas, kas atrodo šiaip: <...> Dar jaunas būdamas išvyksta į Rygą, <...>. Karo metu, užėinant vokiečių okupacijai, pasitraukia į Rusiją <...>.

1921 m. grįžta Lietuvon ir pastoja vienon valstybinėn įstaigon, kur tarnauja iki 1923 m. pradžios, po ko, dėl kai kurių sumetimų, iš tarnybos pašalinamas ir pradeda Šiaulių turgavietėje prekiauti knygomis ir kitomis smulkmenomis. Šis darbas jam pradeda nusibosti ir jis Šiaulių m. ir apylinkėje ima daryti smulkias vagystes, bet tai jam nepatinka ir sumano „praturtėti“. Tuo reikalu jis nuvyksta į Panevėžį ir 5 III-24 metais, nakties metu, vienas pats, įsilaužia pil. Felikso Kurkulio krautuvėn, kur pavogė įvairių prekių 18 638 litų sumoje ir pergabena pas save į Šiaulius, ir po to vėl tęsia savo prekybą Šiaulių turgavietėje, dalinai pardavinėdamas vogtąsias prekes. Taip pat metais spalio m. 20 d. Šiauliuose išlaužia Arono Gurvičiaus aukso ir laikrodžių krautuvę, kur pavagia įvairių prekių 15 094 litų sumoje.

1926 m. kovo m. 5 d. Šiauliuose iš pil. Joselio Blocho galanterijos krautuvės pavogė įvairių prekių 6 090 litų sumoje, ir tais pat metais balandžio mėn. 3 d. Šiauliuose iš Ekonominės Karių B-vės pavogė ginklų ir įvairių prekių 3 000 litų sumoje. Po šio 1926 m. balandžio m. 7 d. kriminalinė policija nustato, kad visus minėtus nusikaltimus yra padaręs Bernardas Skstenis, kurį areštuoja ir, padarius pas jį bute, Tilžės g-vė 181 Nr., kratą, visi virš minėti vogti daiktai per 4 200 litų sumoje randami. <...> 1926 m. pabaigoje jis nuteisiamas 4 metams s. d. kalėjimu. Bausmę atlieka Panevėžio kalėjime.

Š. m. rugsėjo mėn. 21 d. gauna 2 mėnesiams atostogų pataisymui sveikatos ir apsigyvena Pagaišpilių km. Smilgių valsč. pas tėvus. Žinodamas,

kad jis 21 XI-š. m. turi grįžti kalėjiman, Skstenis ir vėl sumano pabandyti savo „laimę praturtėjimui“, ir tam tikslui kaipo šaltinį numato velionę Šeputienę, kurią jis žinojo kaipo turtingą moteriškę, nes 1925 m. nekurį laiką pas ją gyvenęs.

Š. m. lapkričio mėn. 18 d., 15 val., atvyksta Skstenis į Šiaulius, papietauja ir užėina pas Šeputienę, neva prašytis nakvynės, bet pastaroji nesutinka, ir tuomet Skstenis pradeda vykdyti savo sumanytąjį planą, ir Šeputienę smaigia ir permuša, vėliau revolverio šūviais nušauna. Tuo pat laiku pareina iš miesto Šeputienės tarnaitė, Juzė Šlapinskaitė, kuriai įėjus butan, Skstenis ją taipgi nužudo ir paguldo šalimais su savo šeimininke. Apsidirbęs su gyvaisiais, jis pradeda ieškoti turtų, bet savo apsišylimui randa tik 150 litų, kuriuos paėmęs, palikdamas savo aukas, ramiai išeina ir, ne kurį laiką pasivaikščiojęs Vilniaus gatvėje, vyksta namo, kur ir atvyksta 19 XI-š. m. 6 val. ryto, gi 21 XI-š. m. 20 val. nuvyksta Panevėžio kalėjiman ramiai tęsti savo bausmę. <...> 9 XII-š. m. 8 val. Skstenis papusryčiauja, gi 8.15 val. prižiūrėtojas jį randa jau prie pečiaus, iš savo autų padarytos virvės pasikorusiu <...>.²²

„VII. 13 d., apie 18 val., ant vieškelio Kurtuvėnai–Šaukėnai nežinomas asmuo pastoja su revolveriu kelią iš Šiaulių važiuojusioms ūkininkėms – Pivrikienei ir Frifonaitei ir atėmė piniginę su 2 Lt.“²³

„VIII. iš 18 į 19 d. naktį nežinomas vagilius įsiveržė pro stogą į F. Pelco, gyv. Vilniaus gt 160 Nr., sandėlį, iš kurio išėmė langą, įėjo į kontorą, išvartė stalus ir radęs 3–4 litus pasišalino. O sekančią naktį, t. y. iš 19 į 20 d., įlįsta į Masiulio–Baltrušaičio prekybos namus. Piktadarys įsibrovė pro sandėlį iš kiemo į kontorą ir kėsinosi apiplėšti piniginę spintą. Kontoroj ant stalo rasta Bikfordo šniūrelio gabalas 7 metrų ilgio ir medžioklinio parako. Matyt, piktadario norėta spintą susprogdinti. Kriminalinė policija išaiškino, kad šių įvykių kaltininkas yra VI. Žilinskas, žinomas senas recidyvistas, gyv. Vingių gt. B Nr., kuris ankščiau baustas net penktus kartus už visokius nusikaltimus. Jis policijos suimtas ir padėtas s. d. kalėjiman.“²⁴

²² Kaž-kas, Išaiškinta žiauri žmogžudystė, *Momentas*, 1928-12-08, p. 1–2.

²³ Apiplėšė ūkininkes, *Šiaulių žinios*, 1934-07-22, p. 1.

²⁴ Plėšimų specas kalėjime, *Šiaulių žinios*, 1934-08-26, p. 1.

Baidarėmis iš Ventos Dubysa¹

Praeitais metais praplaukėm baidarėmis Nerį, Nevėžį, Šventąją, Dubingių–Molėtų apylinkių ežerus. Šią vasarą mėginome plaukti Baltąją Ančią ir Nemunu pro Druskininkus į Merkinę. Didesnis maršrutas buvo numatytas iš Ventos pro Kurtuvėnų slėnį į Dubysą ir visa Dubysa iki žiočių. Sutiko prisidėti prof. K. Pakštas ir keli mano senesnieji bendrakeiviai. Nutarėm išvykti liepos mėn. 16 d.

Traukiniu išvažiavom iš Kauno į Pavenčių stotį, kupini pasiryžimo ir prisikrovę багаžo: vežėmės dvi sulankstytas baidares su visu kelionės įrengimu.

Venta

Pavenčiuose suradom vietą startui žemiau naujojo cukraus fabriko, netoli nuo geležinkelio stoties. Po valandos mūsų baidarės jau plaukė prieš Ventos srovę po geležinkelio tiltu.

Venta labai tinka plaukti baidare: srovė lėta, vandens pakanka. Kiek kliudo gausinga vandeninė augmenija – nendrės, meldai ir ajerai, kurių vietomis priaugusi visa upė. Prieš šimtą metų, kai kasė Dubysos–Ventos kanalą, Ventos vaga buvo ištaisyta; vietomis krantuose žymu pylimai, slėny pasiliko daug senų vingių, kuriuose lengva paklysti. Vienas tarpas reguliuotos vagos puikiai išsilaikė; atrodo, kaip tiesus ir gilus kanalas. Ventos slėnis čia

neplatus, jo šlaitai neaukšti. Krantai beveik visur sausi, labai tinka stovyklai.

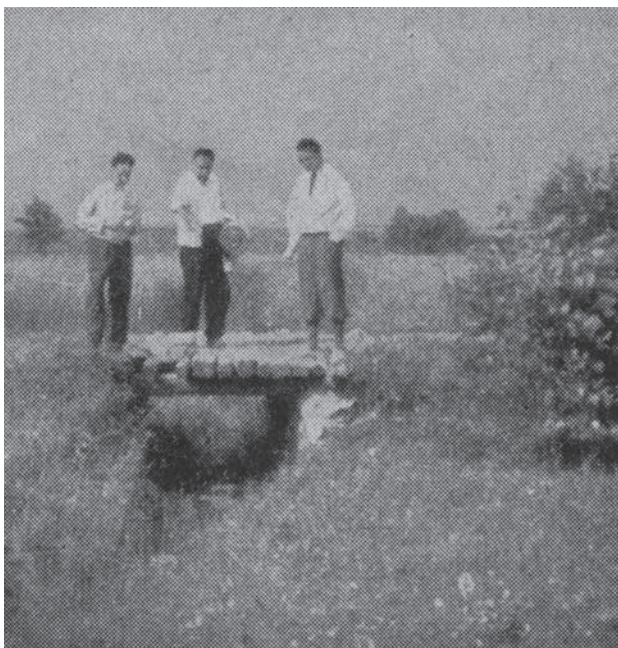
Pirmosios dienos kelionės vakare išsirinkome vietą palapinėms mažame miškelyje, aukštame ir sausame krante. Nepastebėjom, kad įsikūrėme greta vieškelio: kitą rytą ūkininkai, važiuodami į Kuršėnų turgų, mus palaikė čigonais. Čia mus pasivijo dar viena baidarė: iš Klaipėdos atvyko traukiniu du studentai.

Venta plaukėm prieš srovę apie 17 km; išlipę į krantą vis matydavom Pavenčių cukraus fabriko aukštą kaminą! Vos antrą dieną pasiekėm Tolučių k., ties kuriuo prasideda Ventos–Dubysos kanalas. Jis pasirodė toks smarkiai užaugęs, jog, pusvalandį pasikankinę su savo baidarėmis, turėjome prisipažinti nugalėti ir išsikraustėm iš vandens. Nakvojom kanalo krante, sename pylime.

Kai viriau arbatą prie savo palapinės, atėjo „čigonais“ susidomėjęs vienas ūkininkas. Išišnekėjom. Pasirodė, kad tasai žmogus dirbo prie Ventos ir Dubysos tyrinėjimų 1902–3 m., kai rusai mėgino atnaujinti kanalo statybą. Tyrinėjimų viršininkas buvo inž. Šistovskis, o technikai buvo, daugiausia lietuviai, dabar žymūs žmonės: prof. J. Šimoliūnas, inž. F. Vizbaras, pulk. Pundzevičius. Nustebo žmogelis, kai sužinojo apie senuosius savo pažįstamus...

Ištyrę kanalą kiek toliau, įsitikinom, kad vietomis jis liko visai be vandens: plaukti juo nebuvo

¹ Žr. *Gamtos draugas*. Populiarus „Kosmo“ skyrius, 1936–08. Kalba netaisyta.

Ieškomos Dubysos versmės

galima. Išardėm baidares, sukrovėm į vežimą. Jaunimas nuvyko kartu su vežimu į Kurtuvėnus, o mudu su prof. Pakštu ėjova pėsti išilgai kanalo, stebėdami jį ir fotografuodami.

Ventos–Dubysos kanalas

Trumpai priminsiu Ventos–Dubysos kanalo istoriją. Kai Lietuva ir Lenkija buvo padalytos Vokietijai ir Rusijai, vokiečiams teko didelių upių – Nemuno ir Vyslos – žiotys ir jie laikė savo rankose visą Rusijos eksportą tomis upėmis; kitos upės (Dauguva, Narova, Volchov, Svir) beveik arba visai netiko laivybai dėl slenksčių. Vokiečiai mokėjo išnaudoti patogią padėtį; jų pačių prisipažinimu Dancigas, Karaliaučius ir Klaipėda tuko iš „rusų“ duonos. Kai nebuvo geležinkelių, vandens keliais buvo plukdomas miškas ir visi žemės ūkio produktai. Vokiečių skriaudas daugiausia juto lietuviai ir lenkai; jie jau paskutiniaisiais politinės nepriklausomybės metais buvo pradėję ieškoti aplinkinio kelio, kuriuo būtų galėję pasiekti jūrą be vokiečių malonės.

XIX šimtmečio pradžioje vandens kelio į jūrą klausimas buvo labai aktualus; buvo atlikti tyrinėjimai, paruošti projektai ir 1825 m. rusų vyriausybė, apskritai labai nepaslanki ir nejautri savo vakarų reikalams, išsijudino ir paskyrė stambias lėšas vad. Ventos kanalui kasti. Darbas buvo dirbamas slapta, kaip tvirtovių statyba. Dirbo keli pulkai

kareivių. Tarp Dubysos aukštupio prie Bubių ir Ventos aukštupio ties Tolučiais, pro ledynų paliktą Kurtuvėnų slėnį, buvo iškastas kanalas; Venta buvo tiesinama ir gilinama, o Dubysos aukštupys tarp Bubių ir Kražantės žiočių buvo visas pakeistas kanalu dešiniajame slėnio šone: Dubysa čia tokia menka ir vingiuota, kad ją taisyti nebeišsimokėjo. Ir Ventoje, ir Dubysoje buvo pastatyta keliolika šliuzų laivams kelti. Kanalui maitinti vandeniu turėjo būti panaudoti keliolika ežerų, Rėkyva ir Kurtuvėnų apylinkių ežerai. Laivai ir sieliai, plaukę Nemunu, turėjo Dubysa keltis prieš srovę iki Bubių, toliau kanalu plaukti iki Ventos ir leisti Venta iki jos žiočių Ventspilėje.

Kanalo kasimo darbai ėjo keletą metų ir jau buvo netoli galo. Buvo taip pat išmūryti beveik visi šliuzai. Kai prasidėjo 1830 m. sukilimas, rusų kareiviai pasitraukė, sukilėliai sunaikino dalį įrengimų ir darbas sustojo. Vėliau paaiškėjo, kad darbų vykdytojai buvo pridarę malversacijų ir pasinaudojo sukilimo proga – sunaikino dokumentus. Rusų vyriausybė išleido darbams daugiau kaip 10 milijonų rublių, neskaitant kareivių darbo ir nemokamos statybinės medžiagos. Taigi matome, kad šio kanalo statyba darytomis sukybėmis buvo kiek panaši į Panamos kanalą (dabar „panama“ vadinamos apskritai visos stambios malversacijos).

Ir vokiečių intrigos trukdė kanalą baigti. Keletą kartų buvo keliamas tas klausimas, bet caro dvariškiečiai vis rasdavo būdų paveikti Mikalojų I, kad neatimtų vokiečiams pelno. Pagaliau, vieną kartą sveikindamas Prūsų karalių Fridrichą su vardo diena, Mikalojus jam pranešė malonią žinią, kad liepęs sustabdyti Ventos–Dubysos vandens kelio vykdymą.

Kanalo klausimas vėl atgijo pačioje XX šimtmečio pradžioje, kai buvo pastatytas Ventspilės uostas ir geležinkelis iš Maksvos iki Ventspilės. Inž. Šistovskiui vadovaujant, 1901–1904 m. atlikti nauji tyrinėjimai ir pasiruošta atstatyti šliuzai bei perkasai. Pasirodė, kad akmenys iš šliuzų buvo išlupti ir nugabenti į Kauną Nemuno krantinei, vad. „cembruvkai“, papuošti; kiti akmenys atiduoti bažnyčių ir kai kurių valdžios įstaigų statybai. Darbus sutrukdė rusų–japonų karas 1904 m. ir revoliucija. Dar kartą tyrinėjimai buvo pradėti 1914 m., Didžiojo karo išvakarėse. Nelaimingi bandymai, sutapę su karais ir revoliucijomis, įtikino vietos gyventojus,

kad Dubysos negalima liesti – tuoj bus karas ar sukilimas.

Ar bus kada vėl kasamas Ventos–Dubysos kanalas? Šiuo metu, kada Laisvoji Lietuva turi Klaipėdos kraštą ir laisvą išėjimą Nemunu į jūrą, tas klausimas nėra aktualus. Kai vokiečiai spaudžia Lietuvą, gindami saujelę savo tautiečių ir išsigimusių lietuvių Klaipėdos krašte, jie siekia vėl atsisėsti Nemuno žiotyse, atstumti mus nuo jūros, pavergti mus ekonominiu atžvilgiu. Jei vokiečiams tai pavyktų, vėl atgims seni fantastiški projektai, vėl bus ieškoma kurio nors kelio į jūrą. Ventos–Dubysos kanalo liūdna istorija tegu nuolat primena mums gresiantį pavojų ir verčia branginti laisvą jūrą ir Nemuno žiotis!

Dabar kanalas užaugęs, užsmukęs, bet šlaitai dar gerai laikosi. Vietomis ūkininkai kasa durpes iš iškastų prieš 100 metų pylimų. Ties Jurgoniškių k. kanale įtaisytas vandens malūnas; vanduo teka kanalu iš ežerų ir balų Ventos linkui. Takoskyrą, kur vanduo ima tekėti į Dubysą, radom jau netoli Kurtuvėnų. Vidurinis kanalo tarpas geriausiai išliko. Šlaituose priaugo gražaus miško. Kanalas atrodo didelis, platus ir gilus, vietomis ajerų ir nendrių tankiai priaugęs.

Kurtuvėnai

Kanalas eina pro šalį Kurtuvėnų mst., kuris išgarsėjęs gr. Platerio žuvų ūkiu. Dvaro savininkas, p. S. Plateris, priėmė mus labai gerai. Vaišino mus, nuoširdžiai rodė savo nepaprastai įdomų ūkį, iš jo išgirdome daug naujų dalykų. Matėm gražias Kurtuvėnų apylinkes, naujų žuvų tvenkinių įrengimą, žemės užtvankų statybą, dalyvavom, kai karpius gaudė ir perkėlinėjo juos į kitą kūdrą. Visa Platerių šeima parodė mums didelio prielankumo ir nuoširdžiai mums padėjo.

Kurtuvėnų dvare seniau buvo dailūs rūmai. Bermonto žygio metu dvarą sudegino: parke liko romantiški griuvėsiai su herbais frontone, portalais, laiptais, augančiais ant mūro beržais... Šeimininkai nepajėgė dvaro atstatyti, bet įsikūrė mažame namelyje.

Kurtuvėnuose graži balta dvibokštė bažnyčia. Labai įdomios kapinės: vienos senos su mediniais kryžiais, kitos naujos su moderniais paminklais. Krinta į akį vienas žavingai gražus paminklas, didžiausia retenybė Lietuvoje: prie juodo obelisko liūdi mergaitė, nuleidusi galvą. Jaučiamas tikro

menininko darbas. Antkapį dengia stora juodo marmuro plyta; jis aptvertas dailia geležine tvora. Liūdna šio kapo istorija. Vieni apylinkių dvarininkai turėjo jauną dukrelę, kuri anksti pasimirė. Prieš mirdama ji buvo mačius Varšuvos Povonzkų kapinėse antkapį su verkiančia mergaite. Ji prašė motiną, kad ir jai toki paminklą pastatytų. Netekę vienintelės dukters, tėvai užsakė brangų paminklą, kuris kaštavo 8 000 rublių. Teko parduoti dvaras, bet paminklas Kurtuvėnuose buvo pastatytas prieš pat Didįjį karą. Perkelti dukters karsto tėvai nebesuskubo; karas sutrukdė. Taip ir pasiliko tuščias antkapis su užrašu: Severino Rimgailos šeimos kapas.

Plaukdami Venta užsukom pusryčių į mažą Bacaičių dvarelį: pataikėm į p. Rimgailus. Senoji ponia mums papasakojo šią istoriją ir apsiašarojusi parodė atgabentą iš Kurtuvėnų antkapio lentą, kurią kažin kokie niekšai sudaužė. Rimgailų antkapį, kuriuo grožėtis turėtų vykti ekskursijos į Kurtuvėnus, kurį saugoti ir gerbti privalėtų kiekvienas žmogus, Kurtuvėnų padugnės pasirinko vogtų daiktų sandėliu ir buvo įsitaisę... samogono fabriką. Dabar visas antkapis kelių eilių spygliuota viela aptvertas, anga atvira... Gėda, didelė gėda tiems barbarams ir vandalams! Kas būsite Kurtuvėnuose, aplankykit Rimgailų antkapį ir pasipiktinkit kartu su mumis!

Dubysos versmės

Knygose nėra vienodumo, kur prasideda Dubysa. Vieni ją veda iš Rėkyvos ežero, kiti – iš Raizgių ežero, treči – nuo Bubių ir dar iš kitur. Tam klausimui ištirti padarėm didelę kelionę iki Dubysos versmių.

Ties Leporų kaimu, 5 km į pietų vakarus nuo Šiaulių, nesenai iškasti keli nusausinimo grioviai; vieną jų reikia laikyti Genupio pradžia, kuris toliau, perėjęs Šiaulių–Tauragės plentą, ties Pailių kaimu, gauna Šventupio vardą ir teka į Raizgių (tikrai – Balniaus) ežerą; iš to ežero teka tikroji Dubysa. Galima spėti, kad tikrosios Dubysos aukštupio – Genupio – versmės buvo nedidelėje kūdroje, ties Gegužės dv., tarp Verduliukų ir Šlepkų k., apie 2 km nuo Rėkyvos ežero. Su Rėkyvos ežeru Genupis neturi jokio ryšio; jo versmės skiria nuo ežero aukštoka moreninė užtvara. Iš Rėkyvos ežero yra prakastas kanalas į Aukštelkių žuvų ūkį, Tilžės (Dubysos intako) baseine.

Dubysa ties Kirkšnovės žiotimis

Karštą sekmadienį apėjom visas, su Dubysos aukštupiu susijusias, vietas. Vandens Dubysoje neradom net atsigerti iki Balniaus ežero. Sušilę ir pavargę mėginom maudytis tame ežere, bet dėl dumblo netinkamoje vietoje. Čia vienas „čiabuvis“, gyvenęs prie Dubysos ištakos iš ežero, iškoliojo mus labai turiningais, daugiausia rusiškais, nepadoriais žodžiais. Su pasigailėjimu patyrėm, kaip maža dar žmogus kartais skiriasi nuo gyvulio...

Iš Balniaus ežero ištekJusi Dubysa turi aiškia vagą, kurios vingiais vos sunkiasi vandens srovelė; neradom priemonių išmatuoti tokį mažą debitą. Tik ties Jakštaičiais srovė darosi kiek ryškesnė. Čia radom vienoje ramioje vietelėje įtaisytą alaus bravorėlį. Pagaminto produkto kelios statinaitės buvo pamerktos į Dubysą. Meisteris, užuot mus pavaišinęs savo darbo vaisiais ir pasigyręs naminio įrengimo tobulumu, pasislėpė nuo mūsų krūmuose ir dūmė per laukus į mišką... Gal ir gerai, nes ir jis galėjo būti nemandagus ir bjauraus liežuvio. Tie „čiabuviai“ blogai mums užsirekomendavo.

Žemiau Jakštaičių k., ties Cegelnės plytų fabriku, Dubysa patenka į platųjį Kurtuvėnų slėnį, kur Bubių malūnas laiko patvenktą vandenį; čia Dubysa iš karto atrodo daug didesnė. Pro Bubių eina Šiaulių–Tauragės plentas. Vienas tiltas pastatytas per Dubysą (aukščiau malūno), kitas – per kanalą.

Iš Kurtuvėnų į Dubysą

Plaukti pradėjom vėl kanalą nuo Baltosios (tarp Kurtuvėnų ir Bubių); viena baidarė prasiyrė iš didelės Kurtuvėnų kūdros mažais grioviais, buvusio Kurtuvos upelio vietoje, per eilę kliūčių, iki kanalo.

Sudėję baidares ir atsisveikinę su maloniais šeimininkais, plaukėm garsiuoju Ventos–Dubysos kanalu; dabartinis upelis gražiais vingiais įsigilino į senojo perkaso dugną. Sutikom kiek kliūčių – labai žemų lieptų ir tiltų. Artėdami prie Bubių radome krūmų ir medžių. Su pavojum ir organizuota pagalba prasimušėm per tas pirmąsias džiungles.

Ties Bubiais kanalas pylimo uždarytas ir dėl to sausas. Nedidelis medinis tiltas galėtų didžiuotis pranašauta jam garsia ateitimi: „Kelautojas, vykstas iš tolimų pietų šalių į milžiniškas didingos rusų imperijos žemių erdves, nustebęs matys po savo kojomis Rytų brangenybes ir Vakarų šalies produktus, lengvomis barkomis skriejančius Baltijos jūra“ (Annuaire du corps des Ingenieurs des voies de communication, Petrapilis, 1830). O dabar, važiuodami šiuo tiltu, turistai ar ūkininkai, nematydami tų pranašautų stebuklų, laužo galvą, kam reikėjo greta statyti du tiltus per vieną upę.

J. Bušinskis, entuziastingai aprašęs Dubysą, kaip vyriausią Žemaičių upę (J. B. Dubissa, glowna rzeka w dawnem księstwie żmujdzkiem, Wilno, 1871), aprašo Bubių tiltą, kaip labai dailų ir vienintelį žemaičių šalyje: mūriniai laiptai kanalo dugną sudaro su skliautu lyg „altaną“... Mes to nepastebėjom.

Dubysa aukščiau Kražantės

Hidrografai tvirtina, kad Dubysa turėtų vadin-tis Kražante; stambiausias jos dešinysis intakas Kražantė, tekantis nuo Girgždutos kalno pro Kražius ir Kelmę, yra dvigubai ilgesnis, kaip Dubysos aukštupys (86 km prieš 42).

Iki Kražantės žiočių Dubysa tėra mažas upelis, sunkiai nugalimas baidare, ypač sausą vasarą. Mes tai patyrėm savo kailiu, ir labai skaudžiai.

Praplaukę Bubių malūną radome nedidelę vingiuotą upę plačiame slėny, su lėta srove: plaukėm be ypatingų sunkumų ir manėm, kad toliau bus dar geriau. Minkiškių malūnas dėl vandens stokos neveikė; žemiau malūno ir mums vandens pritrūko. Čia kreiva vaga taip priaugusi medžių, jog vietomis plaukėm kaip tuneliu, nematydami nieko aplinkui.

Nuvirtę medžiai – baidarių siaubas, staigūs posūkiai, smėlio ir žvyro seklumos prikankino mus. Juo toliau, juo blogiau. Kiek medžių guli be naudos upės vagoje! Supratom, kad miškas pas mus dar nebranginamas.

Krūmai ėjo vis tankyn; vietomis sunku buvo suprasti, kur plaukti. Pora tarpų pasitaikė gilesnių ir tiesesnių – tai buvo seniau kastas šoninis kanalas.

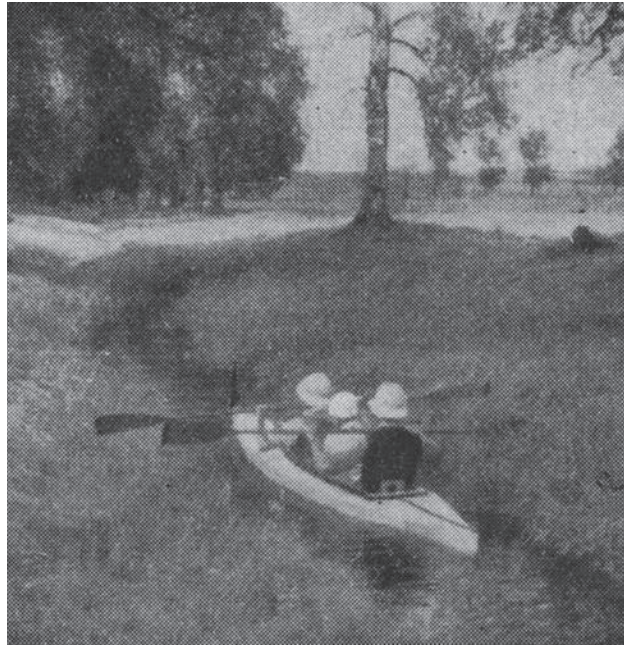
Prisikamavę krūmuose sustojom nakvynei ties Šilo–Padubysio vienkiemiu, kur dauguma mūsų rado malonią prieglaudą pas ūkininkus. Kitą rytą, išlindęs iš palapinės, pamačiau, kad Dubysa per naktį visai nuseko. Kur atplaukėm vakare, dabar buvo sausas smėlis. Teko laukti, kol malūnai pradės veikti ir paleis kiek vandens. Su dideliu vargu, brisdami upės dugnu, vilkom savo laivus ir valėm vagą nuo visokio šlamšto, pavojingo baidarės šonams.

Sutikom naują betoninį tiltą ir aplankėm Bazilionų bažnytkaimį, kuriame seniau buvo vienuolynas ir žymi mokykla. Neradom jokių pėdsakų senųjų pastatų, tik mažą medinę bažnytelę ir menkutį miestelį.

Kėlėmės dar per 4 malūnus: Bernotų, Burkšių, Dengtilčio ir Darbučių. Su krūmais mūsų dalykai ėjo vis blogyn. Vietomis prie krūmų prisidėjo srauni srovė, kuri grėsė pražudyti mūsų laivus. Brovimosi per krūmus taktika buvo tokia. Priplaukę prie tankių krūmų, pasinėrusių į vandenį, turėjome laivelio priešakiu kelti juos iš vandens ir šliaužti po jais, nuvalydami savo galvomis ir drabužiais visus maurus, dumblą, voratinklius, nukratydami visokius vabzdžius ir purvą į laivelius. Sušlapom, išsitėpėm, susibraizėm, priteršėm baidares. Sušlapę ir nuvargę miegojom Deivių vienkiemį; visą naktį pliaupė lietūs, teko miegoti šlapioj, drėgnoj palapinėj... Buvo mūsų tarpe skeptikų, kurie norėjo baidares gabenti arkliais, kol pasibaigs įkyrūs krūmai. Bet yrėmės toliau ir narsiai kovojome su krūmais, ypač po Darbučių malūno, kol, pagaliau, nugalėjom. Po Šiaušės žiočių pajutom, kad Dubysa pasidarė gilesnė ir platesnė. Greit išplaukėm į plačią ir ramią upę – tai į Dubysą įtekėjo Kražantė; ji žiotyse atrodo daug didesnė, kaip tikroji Dubysa.

Tarp Kražantės ir Ariogalos

Persikėlę per Padubysio malūno užtvanką, toli dėl nuovargio nebeplaukėm; nakvojom Paborykių kaime; lijo visą naktį. Mūsų laimei 3 sunkiosios

Plaukimas baidarėmis Kurtuvėnų žuvų ūkio grioviu

dienos buvo šaltos ir be saulės; kitaip jos būtų buvusios mums dar sunkesnės.

Zakeliškių malūnas – senoviškos konstrukcijos, su dideliu vandens ratu. Kiti Dubysos malūnai turi turbinas. Dubysa čia teka įmantriais vingiais plačiame slėny. Slėnis – labai gražus; iš aukštų jo šlaitų toli matyti aplinkui. Upė atrodo, kaip tankių krūmų eilė. Vingiuose pasitaiko rėvų, kur srovė smarkiai ritasi per akmenis ir stambų žvyrą. Tarp rėvų upė rami, gili ir labai daili; pakraščių krūmai tiksliai atsispindi vandeny. Krūmuose daug paukščių; ypač dažnai sutikdavom žydrąjį paukštį tulžį (*Alcedo ispida*).

Iš tolo pamatėm didingą Lydavėnų tiltą: 9 angos bendro ilgumo 570 m, geležinkelio aukštis siekia 42 m nuo upės, o upė atrodo tikras nykštukas, palyginus su tokiu milžinu.

Lydavėnų (ar Lyduvėnų) miestelis – vienintelis, kuri radom Dubysos slėnyje. Visi kiti toli nuo upės, pasislėpę ar pasikėlę į kalnus. Miestelyje neradom nieko įdomesnio, nors krautuvėje pardavėja mus stengėsi įtikinti, kad Lydavėnuose labai linksma ir malonu gyventi...

Užlipom į aukštą kalną ties tiltu, kur dar neseniai buvo paminklas... vokiečių feldmaršalui Hindenburgui. Mat, tiltą pastatė vokiečiai okupacijos metu ir pavadino jį feldmaršalo vardu; tilto gale jie pastatė akmenų piramidę su bareljefu ir atitinkamu

įrašau. Karo su bermontininkais metu bareljefas labai nukentėjo, bet lenta laikėsi ligi 1934 m.: tai buvo tikras lietuvių tolerancingumo (ar apsileidimo) ženklas. Dabar paminklo neberadom. Reginys į tiltą ir visą slėnį labai gražus. Teko girdėti, kad tiltą draudžia fotografuoti; matyti, kad vokiečiai apie jį nesužinoję...

Iš Lydavėnų dar nuplaukėm ligi Kušeliškių malūno; visai sutemo, kai plaukėm po vieškelio tiltu, kuris atrodė paslaptingai gražus. Malūne mus pradžioje priėmė šaltai: šeimininkės bijojo netikėtų svečių, o mes atrodėm kiek egzotiškai. Vis dėlto priėmė labai gražiai; miegojom daržinėje... su elektros šviesa.

Kušeliškių malūnas – ar tik ne pats didžiausias Dubysoje. Apylinkės man žinomos dar nuo 1909 m., kai vasarojau netoli Šiluvos (8 km nuo šios vietos). Čia Dubysa yra ypač graži; garsūs Liolingės ir Tvardkantės slėniai. Upėje ties Tvardkantės žiotimis – didžiuliai akmenys ir rėva.

Toliau eina malūnų eilė: Bralinskių, Navininkų, Maslaušiškių. Aukščiau malūnų Dubysa kiek gilesnė ir ramesnė. Užtat žemiau užtvankų – tikra bėda: rėvos, žvyro seklumos, plaukti beveik neįmanoma.

Matėm naują gelžbetoninį tiltą, baigiamą statyti.

Betygaloje nesustojom: matėm ją ant kalno, matėm ir piliakalnį. Nakvoti sustojom Ugionių bažnytkaimyje, malonaus klebono kun. Radžvi10 vaišingai globojami. Ugionys turi gražią mūrinę bažnyčią aukšto kalno viršūnėje. Greta, medinėje koplytėlėje, yra versmė, žmonių laikoma gydoma; visa pašlaitė šlapia, vandens srovė sruvena nuo kalno į slėnį. Čia tikrai verta įtaisyti nedidelę turbiną visam bažnytkaimiui apšviesti. Reginys iš Ugionių šventoriaus vertas pamatyti!

Šiame ruože radom kelias senas išardytas užtvankas ir vieną nebaigtą statyti. Dar daug Dubysos vandens kritimo visai nenaudojama. Žemiau dailių Kirkšnovės žiočių sutikom didelį geležbetoninį tiltą Ariogalos–Raseinių vieškeliai; juo eis ir naujasis plentas. Plento darbus matėm abiejuose upės kranuose iki Ariogalos.

Persikėlėm per Plenbarko malūną ir karštos dienos prikamuoti sustojom Ariogalos malūne. Aplankėm Ariogalos miestelį, dabar labai gyvą dėl plento statybos; ateity jis bus dar gyvesnis. Bažny-

čia jau su naujais bokštais, bet bažnyčios vidus dar neįrengtas.

Paskutiniai vargai

Vakare pasidarė vėsiau, tad plaukėm su malonumu. Įdomias Ginėvės žiotis matėm jau slėpiningoje tamsoje. Netoli nuo čia, 3 km atstume iki Čekiškės, Prienų dvaro žemėje, 1935 m. gavo 20 ha sklypą mūsų redaktorius prof. Pr. Dovydaitis, pasirašęs Lietuvos, kaip nepriklausomos valstybės, paskelbimo aktą (1918. VI. 16). Buvo smalsu pamatyti tą sklypą, kad ir be šeimininko; bet neradom, iš ko būtume galėję apie tai pasiteirauti. Įstrigę vienoje rėvoje buvome priversti sustoti nakvynei, kur pasitaikė. Kai palapinės buvo pastatytos ir mūsų pirmose virė arbata, per upės brastą jojo arkliaganiai. Iš jų sužinojom, kad esame ties pačiu profesoriaus sklypu – štai, kur pasisėkė!

Kitą rytą aplankėm mūsų naujakurio pliką sklypą, apleistą seno dvaro koplytėlę, ir skubėjom toliau. Diena buvo labai karšta, o mums pradėjo nesisėkti. Jau anksčiau mano baidarė prasimušė dugną akmeninėse rėvose. Nuolat teko jį lopyti, išlipus krantą ir viską iškrausčius. Upė darėsi, lyg tyčia, vis seklesnė ir pavojingesnė. Po Kiluvos malūno atėjo audra su liūtimi. Užsisėgę baidares plaukėm per lietų. Labai dažnai tekdavo išlipti ir bristi per seklumas. Aštrūs akmenys apdraskė mūsų padus, skaudėjo kiekvieną žingsnį žengiant. Sušlapom ir sušalom. Tik persivilkom sausais drabužiais, atėjo antras lietus, kuris įvarė mus į desperaciją.

Nutarėm pasiekti Seredžių ir grįžti į Kauną garlaiviu. Laikas bėgo greit, o mes slinkom vėžlio greitumu. Varėm savo laivus, kiek pajėgdami. Peršokom paskutinį Padubysio malūną; laikas vis tirpo. Paskutiniai kilometrai čiulpė iš mūsų paskutines jėgas. Net fotografuoti nustojom: krantai buvo šlapi ir kojas labai skaudėjo.

Didelis geležinis tiltas – tai jau Seredžius. Aukščiau ant kalno raudonais stogais naujos kareivinės. Girdime garlaivio švilpuką, skubiai varomės į Dubysos žiotis. Pagaliau – Nemunas! Bet garlaivių priplauka dar apie kilometrą žemiau. Iriamės su srove, bet prieš vėją ir bangas. Lieka tik kelios minutės, tačiau ypatingu jėgų įtempimu pasiekiamo garlaivį.

Rita ŽADEIKYTĖ

Vytauto Kirkučio erdvės

Leidykla „Žuvėdra“ išleido knygėlę „Prie Ventos daug erdvės“, skirtą poeto, prozininko, publicisto, dienraščio „Šiaulių kraštas“ kultūros, meno, literatūros priedo „Atolankos“ redaktoriaus sudarytojo, vieno iš žurnalo „Padubysio kronikos“ autorių, Šiaulių rajono paveldosaugos specialisto Vytauto Kirkučio 60 metų jubiliejui. Knygelės sudarytojas ir leidėjas – Stasys Lipskis, literatūros kritikas, literatūrologas ir leidėjas, V. Kirkučio žemietis.

„Knyga mane patį nustebino. S. Lipskis paragino atsiųsti savo kūrybos ir pluoštą nuotraukų, kuriose matytųsi mano gyvenimo akimirkos. Iš visos tos medžiagos jis sudarė knygą. „Tavo šventė, o tu nieko neišleidi“, – papriekaištavo. Maniau, šiemet tikrai nieko neleisiu. Deja, net neleidžiant išėjo...“ – išėjus knygelei „Šiaulių krašto“ žurnalistei Živilei Kavaliauskaitei juokavo V. Kirkutis.

Leidinyje publikuojami pokalbiai, kurie buvo skelbti „Respublikoje“ (Sidas Aksomaitis), „Meno bangose“ (Gintarė Adomaitytė), „Šiaulių krašte“ (Živilė Kavaliauskaitė), naujausi V. Kirkučio eilėraščiai, minčių, užrašų, dienoraščių fragmentai, knygų bibliografija, apdovanojimai, nuotraukos iš kasdienio gyvenimo ir visuomeninės veiklos.

Leidinyje knygynuose neplatinamas, todėl kultūra, literatūra besidomintiems skaitytojams tai gali būti įdomus paieškų trofėjus, nes V. Kirkučio inteligencijos, talento ir išminties sunku nepastebėti ne

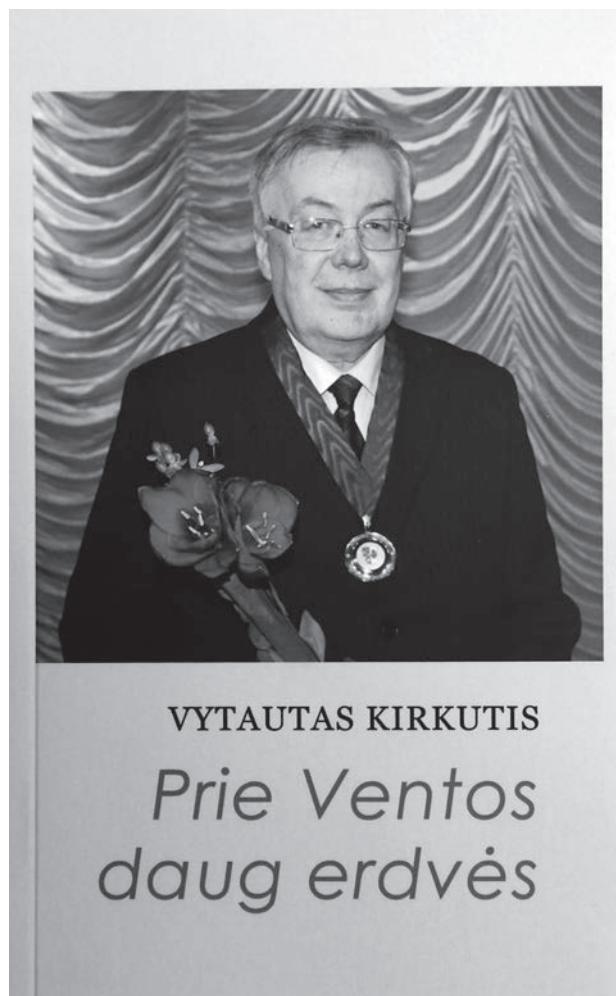
tik Šiaulių rajone, bet ir Šiauliuose gyvenantiems žmonėms. Šiaulių rajono viešosios bibliotekos skyriai miesteliuose turi ne vieną iš dvidešimties jo parašytų ar sudarytų knygų. V. Kirkutis yra išleidęs penkiolika knygų, sudaręs ir parengęs tris, o dviejų yra bendraautoris.

„Poetas, rašytojas – ne garbės vardas, ne titulas. Tai labiau įpareigojimas ir įsipareigojimas dirbti vienišiaus kūrėjo juodą darbą“, – viename interviu „Šiaulių kraštui“ yra sakęs V. Kirkutis.

Malonumas skaityti Vytauto mintis knygose, žurnaluose, internetinėse lankose, pamatyti jo suvokimų gelmes, nustebti, koks gali būti talpus ir taiklus žodis, kokia gali būti elegantiška erudicija, suvokti savos žemės, savo miestelio ar miesto, savo upės svarbą kiekvieno iš mūsų gyvenime.

Vytauto upė – ne Dubysa. Vytauto upė – Venta. Bet jas, jų ištakas skiria juk toks nedidelis žemės ruoželis – apie 20 kilometrų, o dar tas Ventos–Dubysos kanalas, kad gerai pasvajojus ir paklaidžiojus pavėnčiai gali virsti ir padubysiais!..

Juo labiau kad Vytautas buvo vienas iš pirmųjų „Padubysio kronikų“ autorių. Ir su „Padubysio kronikų“ sumanytoju ir leidėju Romuladu Ozolu jo pažintis nebuvo atsitiktinė: „Šiaulių krašto“ priede „Atolankos“ 2015 m. balandžio 25 d. Vytautas Kirkutis parašė „kelis netolimos praeities eskizus prisimenant amžinybėn iškeliavusį filosofą“ apie

tai, kaip R. Ozolas tapo Aukščiausiosios Tarybos deputatu: „Partkomas bandė išvengti Romualdo Ozolo.“

Vytauto darbai įvertinti ne vienu apdovanojimu, tarp jų ir Lauryno Ivinskio premija (1992 ir 1996 m.), Zigmo Gėlės literatūrine premija už pirmąją poezijos knygą „Atotakos“ (1995 m.), Šiaulių miesto savivaldybės nominacija „Metų rašytojas“ (2002 m.), geriausio Šiaulių rajono kraštotyrininko vardu (2002 m.), Gabrielės Petkevičaitės-Bitės atminimo medaliu „Tarnaukite Lietuvai“ (2014 m.), Naisių krašto garbingiausio žmogaus apdovanojimu (2013 m.).

V. Kirkučiui pernai suteiktas Kuršėnų miesto garbės piliečio vardas.

Naujausios V. Kirkučio knygos – „Gimtųjų žodžių apžavėtas“ ir „Naisių vasara ir kiti metų laikai“ – išėjo 2015 m.

O 2016 m. išleista knyga apie patį rašytoją. Joje ir šeimos nuotraukos, ir naujausi eilėraščiai, ir tik ką užrašytos mintys.

„Tikriausiai daugelis norėtųmėte, kad kuo daugiau būtų kuriančių žmonių ir kuo mažiau griauinančių, naikinančių. Nes kuriantis žmogus yra gražesnis ir malonesnis. Jo akyse matyti kūrybos žiežirba, o ne drumstas naikinimo valktis.

Kūryba – tai laisvė, iššūkis, lemtis, kamuolinis žaibas. Šį sąrašą galėtume pratęsti visi, kurie nors akimirka mąstėme apie tai arba patys nors kartą bandėme imtis šios misijos. Keistas dalykas toji kūryba – kartais nebežinai, žmogau, kas tai: Dievo palaiminimas ar puolusiųjų prakeiksmas. O tas, ko nežinai, traukia, kviečia, ragina, vilioja.

Labai daug žmonių, kurie nei kuria, nei griaua. Jie paprasčiausiai – gyvena. Ir tai, patikėkite, nieko blogo“ (V. Kirkutis)